

ISSN 0555-1137

ПРИЛОЗИ ПРОУЧАВАЊУ ЈЕЗИКА

ИЗДАЈЕ:

ОДСЕК ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК И ЛИНГВИСТИКУ

ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА УНИВЕРЗИТЕТА У НОВОМ САДУ

НОВИ САД

51

2020

РЕДАКЦИЈА

Проф. др Ивана Антонић (Филозофски факултет у Новом Саду), проф. др Жарко Бошњаковић (Филозофски факултет у Новом Саду), проф. др Душанка Звекић-Душановић (Филозофски факултет у Новом Саду), проф. др Жељко Марковић (Филозофски факултет у Новом Саду), проф. др Милан Ајџановић (Филозофски факултет у Новом Саду), проф. др Марина Курешевић (Филозофски факултет у Новом Саду), проф. др Јасмина Дражић (Филозофски факултет у Новом Саду), проф. др Наташа Киш (Филозофски факултет у Новом Саду), проф. др Јелена Ајџановић (Филозофски факултет у Новом Саду), доц. др Јелена Редли (Филозофски факултет у Новом Саду), доц. др Данка Вујаклија (Филозофски факултет у Новом Саду)

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК

Проф. др Душанка Звекић-Душановић

СЕКРЕТАР РЕДАКЦИЈЕ

Доц. др Јелена Редли

РЕЦЕНЗЕНТИ

Проф. др Жарко Бошњаковић (Филозофски факултет у Новом Саду), проф. др Ивана Антонић (Филозофски факултет, Нови Сад), проф. др Нада Арсенијевић (Филозофски факултет, Нови Сад), проф. др Душанка Звекић-Душановић (Филозофски факултет, Нови Сад), проф. др Гордана Штасни (Филозофски факултет у Новом Саду), проф. др Наташа Драгин (Филозофски факултет у Новом Саду), проф. др Гордана Драгин (Филозофски факултет, Нови Сад), проф. др Миливој Алановић (Филозофски факултет, Нови Сад), проф. др Душанка Вујовић (Филозофски факултет, Нови Сад), проф. др Милан Ајџановић (Филозофски факултет, Нови Сад), проф. др Исидора Бјелаковић (Филозофски факултет, Нови Сад), проф. др Марина Куршевић (Филозофски факултет, Нови Сад), проф. др Јасмина Дражић (Филозофски факултет, Нови Сад), проф. др Страхиња Степанов (Филозофски факултет, Нови Сад), проф. др Наташа Киш (Филозофски факултет, Нови Сад), проф. др Јелена Ајџановић (Филозофски факултет, Нови Сад), проф. др Олга Панић Кавгић (Филозофски факултет, Нови Сад), доц. др Јелена Редли (Филозофски факултет, Нови Сад), доц. др Биљана Бабић (Филозофски факултет, Нови Сад)

Лектор

Јелена Редли

Александра Табак
(Филозофски факултет, Нови Сад)

Изворни научни рад
УДК 811.163.41'374
811.163.41'374:613.95
DOI 10.19090/ppj.2020.51.5-37

ЛЕКСИКОГРАФСКА ОБРАДА НАЗИВА ЗА БОЛЕСТИ, СИМПТОМЕ И ЗНАКЕ У ДЕЛУ *ЧАДОЉУБ ИЛИ НЕГОВАЊЕ ДЕЦЕ У ПРВИМ ЖИВОТА ГОДИНАМА* ГАВРИЛА ПЕКАРОВИЋА (1836)¹

САЖЕТАК

У раду се даје предлог за лексикографску обраду назива за болести, симптоме и знаке забележене у делу *Чадолуб или неговање деце у првим живота годинама* Гаврила Пекаровића, из 1836. године. Поред речника, дате су опште информације о медицини као научној дисциплини код Срба и урађено је поређење са савременим медицинским речницима: *Вишејезички медицински речник* и *Медицински лексикон*.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: називи болести, симптоми, знаци, терминологија, медицина, 19. век.

1. Медицина као научна дисциплина код Срба

Иако се човек, сасвим је извесно, лечењем бави одвајкада, медицина (у научном смислу) родила се код Срба у време српске средњовековне државе и њен почетак блиско је повезан с друштвено-политичким и економским стањем у коме се тада налазила наша држава. У то време осећао се јак утицај Византије и Запада, а с обзиром на то да је Византија културно, политички и верски утицала на словенско становништво, српска медицина је била у уској вези с манастирима где су се углавном преводили и преписивали антички списи из школе Галена, Хипократа, Аристотела и др.

¹ Чланак је настао као резултат истраживања и писања мастерског рада *Називи за болести, симптоме и знаке у делу „Чадолуб или неговање деце у првим живота годинама“ Гаврила Пекаровића (1836)*, под менторством проф. др Исидоре Бјелаковић.

(Станојевић 1953: 1028; Катић 1971: 11, Бјелаковић 2004: 5). Прве болнице отворене су управо при манастирима Хиландару (око 1191. г.) и Студеници (1208), а отворио их је Свети Сава. Византијски утицај је био најјачи пред крај 13. века након Милутинових освајања византијских области у Повардарју. У препису *Шестоднева Јована Егзарха*² нашли су се битни делови из биологије и физиологије (Катић 1971: 13). Што се тиче западњачког утицаја, долазио је из Италије³ преко Котора, јер је српска средњовековна држава одржавала одличне културне и трговачке везе с Италијом. Да је постојао западњачки утицај, говори нам и то да се у Хиландарском медицинском кодексу налази 12 списа и архивских докумената из старог Котора. Веома битно је истаћи да је српска медицина у средњем веку имала изграђену медицинску терминологију о чему нам сведочи неколико сачуваних споменика међу којима је свакако најзначајнији Хиландарски медицински кодекс⁴ (Катић 1971: 57). Све до 15. века, српска медицина константно расте и развија се, али њен раст бива прекинут пропашћу српске средњовековне државе и доласком Турака на Балкан када почиње њена регресија и такво стање ће бити до друге половине 18. века, тачније до 1757, када ће се појавити први лекар доктор медицине, Јован Апостоловић. С њиме ће средњовековна медицина престати и почеће савремена европска (Катић 1971: 11; 1971: 64). Након појаве Јована Апостоловића, у другој половини 18. века, у Војводини су постојала 3 школована лекара, а у првој половини 19. века чак 31. Тада почиње и да излази медицинска књижевност по доктору А. С. Шевићу све до 1836. г. (Станојевић 1953: 1031). Једно од дела које је изашло у тој „едицији”, било је и дело *Чадолуб или неговање деце у првим живота годинама* 1836. Гаврила Пекаровића. С појавом првих лекара почињу да ничу и прве болнице – у Новом Саду отворена је 1730, у Вршцу 1779, у Сремским Карловцима 1779.

² Преписао га је Теодор Граматик 1236. по налогу Доментијана.

³ У граду Салермо налазила се чувена медицинска школа.

⁴ Хиландарски медицински кодекс је најзначајнији медицински споменик, пронађен у библиотеци манастира Хиландар. Пронашао га је 1952. Ђорђе Сп. Радојичић. Има 204 листа, написан је српском рецензијом и потиче с краја 15. или почетка 16. века. Овај спис је доказ да утицај западноевропске медицине није био само ограничен на земље којима је италијанска култура била доминантна, јер се у овом споменику налазе списи салеренско-монпелееске школе који нису били написани на латинском језику (Катић 1971: 33).

године (Бјелаковић 2004: 8). Први санитет обновљене Србије (Србије за време кнеза Милоша Обреновића) основан је због тога што је он желео да школовани лекари који су завршили медицину на европским универзитетима дођу у Србију. Они су углавном долазили у личну службу кнеза и његове породице. Пред крај прве Милошеве владавине у Србији је било 9 лекара (Драгић 1971: 173). На крају 19. века почело је оснивање Друштва за чување народног здравља, које је 1902. године почело с радом и за чијег је председника изабран др Милан Јовановић Батут. Ово друштво је имало за циљ да се народ здравствено просвећује тако што ће се отворити разни курсеви за сеоске домаћице (Драгић 1971: 178). Медицина, као наука и као култура, започета је још 1838. у крагујевачком Лицеју, да би 1841. Лицеј био пресељен у Београд, 1853. унапређен, 1863. претворен у Велику школу, 1905. у Универзитет, коме је 1919. додат Медицински факултет у Београду (Станојевић 1953: 1053).

2. Предмет, корпус и циљ истраживања

Предмет овог рада је лексикографска обрада назива за болести, симптоме и знаке који су били заступљени у предстандардној епоси српског језика. Корпус за анализу представљао је дело Гаврила Пекаровића⁵ *Чадолуб или неговање деце у првим живота годинама* (1836). Овај лекар је рођен 1811.⁶ у Оросламошу⁷ надомак Кикинде. О њему се мало зна у литератури о историји медицине, а и уопште. Написавши своју докторску дисертацију *Disertatio inauguralis medica de salitina*, завршава студије медицине у Пешти 1836. и добија титулу доктора медицине. *Чадолуб или неговање деце у првим живота годинама*⁸ прва је књига о неговању деце код нас. Г. Пекаровић ју је написао још као студент, али је објављена 1836. године у Будиму, док је предговор написан у Пешти 1. фебруара исте године. Књига је посвећена „Високоблагородној госпои Анастасији Нако от Великог Сент-Миклош рођ. Вучетић“. *Чадолуб* није оригинално дело – као главни узор за ову књигу Пекаровићу је послужила Хуфландова (немачки хигијеничар) књига из

⁵ Биографија и остале информације о животу Гаврила Пекаровића су преузете од: Токин (1953) и Павловић–Велисављев (1995).

⁶ Павловић и Велисављев наводе да је година рођења Г. Пекаровића 1812.

⁷ Банатско Аранђелово.

⁸ У наставку ће се користити само *Чадолуб*.

1799.⁹ *Чадолуб* је сматран допуном Пејчићеве књиге *Руководитељ к свеопштем у здрављу* (1830) и представља упутства за неговање мале деце како би се сачувала од многобројних болести, телесних мана и смртности. Књига је малог формата, на свега 104 странице, садржи 46 поглавља и писана је предвуковском ћирилицом. Тек 1979. године је умножена на 3000 примерака, а до тада су постојала само два. Најлепше године свог живота овај лекар је провео у Вршцу у који је дошао 1836. године, где је радио као лекар Српског опшћества и као управник Српског шпитаља и у ком је упознао Јована Стерију Поповића коме је био лични лекар и пријатељ. О дубини њиховог пријатељства сведоче чињенице да је Стерија Г. Пекаровићу посветио *Тврдицу*¹⁰ и да су на вршачком гробљу сахрањени један поред другог по сопственој жељи. Гаврил Пекаровић је умро 8. марта 1851, али се његови савети из *Чадолуба* и данас примењују, те се он може сматрати зачетником српске и јужнословенске педијатрије (в. Токин 1953; Павловић–Велисављев 1995). Мотиви за избор медицинске терминологије за тему овог рада били су жеља да се прикупи лексичка грађа и састави речник медицинских назива с обзиром на то да је здравље битан сегмент човековог живота од његовог рођења, необично интересовање за медицину, али и будуће мајчинство. Основни задатак овог истраживања је издвајање термина¹¹ у виду речника. Ексерцирана грађа дата је у виду речника с дефиницијом и потврдом оригинала.

⁹ Dr. Christ. Wilh. Hufeland's Guter Rath an Mütter über die physische Erziehung der Kinder.

¹⁰ Видети посвету у *Тврдици*.

¹¹ Термини су речи које представљају називе за појмове у одређеним научним областима (научна, техничка, уметничка) и њихов језички знак се поклапа са одговарајућим појмом у појмовном систему дате научне области (Горган-Премк 1988: 15; Драгићевић 2007: 20; Бјелаковић 2017: 18; Масановић 2018: 11). Установљено је и шта термин све треба да „поседује“ да би био идеалан, тј. да би се разликовао од општег лексичког фонда: 1) транспарентност (прозирност значења), 2) интернационалност, 3) устаљеност (да буде прихваћен), 4) краткоћа (моноксемски), 5) системност (да буде у систему), 6) недвосмисленост, 7) прецизност, 8) несинонимност, 9) одсуство експресивности и стилска неутралност, 10) слаба метафоризација (Šipka 1998: 128).

3. Лексикографска обрада

С обзиром на то да је овај речник намењен широј читалачкој публици, а не само лингвистима, грађа у речнику је транскрибована и узбучена према савременој азбуци српског језика (Кашић 1984: 94) како би се на овај начин олакшало читање овог дела управо онима који нису лингвисти и омогућило да створе општу и ширу слику о медицинској терминологији 19. века (Бјелаковић 2017: 198). Транскрипција је рађена према упутствима Александра Младеновића (1979). Уз многе одреднице дат је и систем забележених вишечланих јединица – под *Изр.* Структура речничког чланка у овом раду подразумева следеће елементе: 1. одредницу (транскрибовану једночлану или вишечлану терминолошку јединицу) маркирану болдом, 2. граматичку информацију: уз именице: обележје рода (м, с, ж), уз придеве: наставци који носе обележје рода (-а, -о), уз глаголе: обележје вида (сврш. и несврш.), 3. регистровану форму у оригиналу (дату у угластим ортографским заградама), 4. дефиницију (у курсиву) ако је пронађена у изворима, а ако није, употребљен је симбол (?), 5. потврду са ширим контекстом у којем је пример забележен с иницијалима, називом дела у виду скраћенице, годином и страном на којој је пример забележен, 6. изразе (*Изр.*) (в. Бјелаковић 2013; Бјелаковић и Цветковић-Теофиловић 2017). Приликом дефинисања коришћени су следећи речници: *Речник српскохрватског књижевног језика I–VI*, *Етимологијски рјечник хрватскога или српскога језика*, *Речник српскохрватског књижевног и народног језика I–XIV*, као и *Грађа за медицинску терминологију*. Уколико би се приликом навођења контекста испустио део који није релевантан за потврђивање дате одреднице, он би се означавао угластом заградом и трима тачкама: [...]. Приликом давања дефиниција код *Изр.*, оне нису даване код устаљених спојева прозирног значења (нпр. *бол прсију*). С друге стране, редовно су дефинисани вишечлани спојеви непрозирне семантике (нпр. *велика болест*). У речнику се налазе и поједине речи и изрази који на први поглед могу изазвати недоумице у вези с оправданошћу смештања у речник (нпр. *бува*, *мртвом подобно лежати*), а критеријуми за то су свакако били патологија и симптоматологија, нпр. ујед буве на човековој кожи изазива свраб и осип, али исто тако, у зависности ког је домаћина бува пре имала, може пренети кугу, мишји тифус, док је псећа бува посредан домаћин пантљичаре; а израз *мртвом подобно лежати*

представља стање „одложене смрти” и губитак животних функција, услед губитка услова за правилан рад мозга, односно кому.

4. Речник

Б

БАЛА ж <бала*> *слуз из уста и носа; слина*. – Што се пакъ положенія детета при спаваню тиче, никадъ неваля на леђа, но садъ на одной садъ на другой страни да лежи, еръ ако на леђи узлежи, бале ћеду му се изъ носа у уста и грло слити, кое га лако угнявити могу (ГП – Ч 1836: 70).

БЕЗВРЕМЕНИ РОЂАЈ м <безвременый рођай> *порођај који не пада у одговарајуће време, неблагоприят, преурађен*. – Девочице, кое се измалена јоштъ на нђга навикну, носе га понайвише и онда јоштъ, кадъ се већ удаду, и трудне постану; онда пакъ управъ убиточно естъ, еръ разширеніе материце и изображеніе детета препятствуюћи прераный, или безвременый рођай узрокуе (ГП – Ч 1836: 66).

БЕЛО ПРАЊЕ с <бело пранѣ> *појачан секрет код жена, бели вагинални исцедак*. – Горко се вараю оне, кое мысле да доенѣ здравлѣ и лепоту матере нарушава; шта выше, жалостни примѣри иляадама сведоче, да башъ оне, кое свету дужность ову пренебрегаваю, найгаднімъ и найопаснімъ болестима подложне есу, лютый боль, жестоко запаленіе, ране, чворови, ракъ сиса; запаленіе, отврдненіе, ракъ материце; бело

пранѣ, гадне красте, ране и проч: ову су за оне, кое безъ свакогъ довольногоъ узрока свету доеня дужность пренебрегаваю, отъ правдолюбиве природе опредѣлене награде [...] (ГП – Ч 1836: 13).

БЛЕДИТИ несврш. <бледити> *остајати без природног руменила, без животне боје*. – Но и овде има изјатія; ако е сирѣчь Мати, или дойкиня врло слаба, илѣ мало млека имаде, дете напротивъ яко и при добромъ апетиту, ако оне при доеню боль прсию сувость уста и грла, зуянѣ ушню осећаю; а дете поредъ овы безъ свакогъ узрока неспокойно спавати, бледити, мршавити почне, то е, макаръ се првогъ живота месеца збыло, знакъ да дете са самомъ сисомъ задовољно ніе, зато му поредъ ове и друга ела давати почети валя (ГП – Ч 1836: 51).

БОЛ м <боль> *непријатан осећај телесне, физичке патње због повреде или болести, поремећаја у организму*. – Горко се вараю оне, кое мысле да доенѣ здравлѣ и лепоту матере нарушава; шта выше, жалостни примѣри иляадама сведоче, да башъ оне, кое свету дужность ову пренебрегаваю, найгаднімъ и найопаснімъ болестима подложне есу, лютый боль, жестоко запаленіе, ране, чворови, ракъ сиса;

запаленіе, отврдненіе, ракъ материце [...] (ГП – Ч 1836: 13).

Изр. **бол прсију** м <болъ прсию> – Овако дете стомахъ обтеретити неће, а матиће избегнути многа коекаква зла, као: болъ прсию, протисли, сувость уста, кашаль и проч. коя бы ю, кадъ ова наблюдавала небы, врло лако мучити могла (ГП – Ч 1836: 21).

БОЛЕСТ ж <болесть*> *нездраво стање организма изазвано поремећајем његових животних функција; обољење.* – Горко се вараю оне, кое мысле да доенѣ здравлѣ и лепоту матере нарушава; шта выше, жалостни примѣри илјадама сведоче, да башѣ оне, кое свету дужность ову пренебрегаваю, найгадніимъ и найопасніимъ болестима подложне есу, лютый боль, жестоко запаленіе, ране, чворови, ракъ сиса; запаленіе, отврдненіе, ракъ материце; бело пранѣ, гадне красте, ране и проч: ову су за оне, кое безъ свакогъ довольногоъ узрока свету деня дужность пренебрегаваю, отъ правдолюбиве природе опредѣлене награде; гди на противъ оне, кое природнымъ законима задоста чине и плодъ свой съ собственомъ сисом дое, одъ речены, заиста гадны и опасны болести, врло редко што знаду (ГП – Ч 1836: 13).

Изр. **велика болест** ж <велика болесть*> lat. *epilepsia* (Батут) *болест која се исповљава повременим нападима губитка свести с грчевима и трзајима читавог тела; падавица.* – Налази се и тако несрећны матера, кое макаръ да можность доеня притяжаваю, опетъ

дужность ову извршавати несмеду; ерѣ бы чрезъ ню како себи, тако и невиномъ детету свомъ шкодити могле. Овамо принадлеже: [...] 6. Кое наклоность къ шкрофулама, хектики, великой болести и т.д. имаду; особито ако е наслѣдствена (ГП – Ч 1836: 28).

внутрења болест ж <внутреня болесть*> *болест унутрашних органа.* – Но съ овимъ задовольити се нетреба, но за увѣритисе о здравлю нѣном, валя іой цело тѣло, отъ главе до ногу визитирати и добро прогледати, да неима гдигодъ какве красте, да іой коса ніе слѣплѣна, да іой нетеку носъ или уши, да ніе ункава, да неима у усты, носу ил' у грлу приштѣ, да некашлѣ, да іой неударая уста, ил' ноге, да іой нису сисе ил' тайне части болестне, да неима бело пранѣ, раняве ил' отечене ноге, ил' руке, внутреню какву болесть и проч (ГП – Ч 1836: 31).

водена болест ж <водена болесть*> lat. *hydrops* (Батут) *нагомилавање течности око зглобова и у трбушиној дупљи.* – [...] нити е мало число жена, кое су само збогъ пренебрегнутогъ доеня хектику, водену болесть, свакояке душевне болести и проч: на себе навукле (ГП – Ч 1836: 14).

водена болест главе ж <водена болесть главе*> lat. *hydrocephalus*. *водена глава, гидроцефалус.* – Но ако башѣ то и ніе, опетъ сироте мале туѣгѣ млека зла слѣдства необилазе: разрану имѣ се уста, поквари стомахъ, добию повраћиванѣ, цревопролитіе, водену болесть главе, и понайвыше, падши у

суву болестъ, на брзо жалостный животъ свой окончаваю (ГП – Ч 1836: 16).

грудна болест ж <грудна болестъ*> *болести грудног коша и органа у њему, грудобоља, туберколоза.* – Деца се яко усиляваю, ноге имъ се, немогући цело тело држати, криве, тако исто и кичменица, речена орудія кваре прси, наклоностъ къ грудным болестима узрокую и т.д. (ГП – Ч 1836: 75).

душевна болест ж <душевна болестъ*> *психичко, ментално обољење.* – И сама страшна она породильна грозница, коя породилѣ илядама у вѣчностъ преселява, по многи славны лекара мнѣнију, одъ разудареног по тѣлу млека произылази, и понайвыше на оне, кое недою, напада; нити е мало число жена, кое су само збогъ пренебрегнутогъ доеня хектику, водену болестъ, свакояке душевне болести и проч: на себе навукле (ГП – Ч 1836: 14).

навући болест сврш. <навући болестъ*> *оболети, разболети се.* – Ова може чрезъ преправлянѣ силнога млека ослабити и свакояке болести на себе навући; оно пакъ чрезъ много ело желудкацъ покварити, повраћиванѣ, цревопролитіе, грижу, и друга зла добити може (ГП – Ч 1836: 19).

наследствена болест ж <наслѣдствена болестъ*> *она која се преноси као карактеристика, особина, стање и сл. од предака на потомке, наследна болест.* – Налази се и тако несрећны матера, кое макаръ да можностъ доеня притяжаваю, опетъ дужностъ ову

извршавати несмеду; ерь бы чрезъ ню како себи, тако и невиномъ дедету свомъ шкодити могле. Овако принадлеже: 1. Отвећъ младе и старе. 2. Кое врло слабъ тѣла составъ имаду; кое отъ грчева много страдаю. (27) 3. Кое болестне сисе, као краставе, раняве, чворновите и проч: имаду. 4. Кое рѣаво млеко имаду. 5. Кое крвь плюю или блюю. 6. Кое наклоностъ къ шкрофулама, хектики, великой болести и т.д. имаду; особито ако е наслѣдствена. 7. Кое прилѣпчиве болести, венерію, шугу, и проче друге имаду. 8. Кое материцу болестну имаду. 9. Кое отъ душевне какве болести страдаю (ГП – Ч 1836: 28).

прилѣпчива болест м <прилѣпчиве болестъ*> *заразна болест* – Налази се и тако несрећны матера, кое макаръ да можностъ доеня притяжаваю, опетъ дужностъ ову извршавати несмеду; ерь бы чрезъ ню како себи, тако и невиномъ дедету свомъ шкодити могле. Овамо принадлеже: 1. Отвећъ младе и старе. 2. Кое врло слабъ тѣла составъ имаду; кое отъ грчева много страдаю. 3. Кое болестне сисе, као краставе, раняве, чворновите и проч: имаду. 4. Кое рѣаво млеко имаду. 5. Кое крвь плюю или блюю. 6. Кое наклоностъ къ шкрофулама, хектики, великой болести и т.д. имаду; особито ако е наслѣдствена. 7. Кое прилѣпчиве болести, венерію, шугу, и проче друге имаду. 8. Кое материцу болестну имаду. 9. Кое отъ душевне какве болести страдаю (ГП – Ч 1836: 28).

сува болест ж <сува болесть*> *грудна болест, туберкулоза*. -Тврда и врло густа ела узрокую грижу, цревопролитіе, наклоность къ гукама (шкрофулама), добрацу (rhachitis), сувой болести, много пута и саму напрасну смртъ (ГП – Ч 1836: 51).

БОЛЕСТАН, -сна, -сно *који је захваћен болешћу*.

Изр. **болесна глава** ж <болестна глава*> – Уваћена већ кора извидати се може слѣдуюћимъ начиномъ: намазати валя болестну главу съ неосолѣном мащѣу, мало после добро е опрати валя са сапунскомъ водом [...] (ГП – Ч 1836: 88).

болесна материца ж <болестна материца*> – Налази се и тако несрећны матера, кое макаръ да можность доеня притяжаваю, опетъ дужность ову извршавати несмеду; ерѣ бы чрезъ ню како себи, тако и невиномъ детету свомъ шкодити могле. Овако принадлеже: [...] 8. Кое материцу болестну имаду (ГП – Ч 1836: 28).

болесне сисе ж <болестне сисе> – Налази се и тако несрећны матера, кое макаръ да можность доеня притяжаваю, опетъ дужность ову извршавати несмеду; ерѣ бы чрезъ ню како себи, тако и невиномъ детету свомъ шкодити могле. Овако принадлеже: [...] 3. Кое болестне сисе, као краставе, раняве, чворновите и проч: имаду (ГП – Ч 1836: 28).

болесне тајне части ж <болестне тајне части> – Но съ овимъ задовољити се

нетреба, но за увѣритисе о здравлю нѣном, валя іой цело тѣло, отъ главе до ногу визитирати и добро прогледати, да неима гдигодъ какве красте, да іой коса ніе слѣплѣна, да іой нетеку носъ или уши, да ніе ункава, да неима у усты, носу ил' у грлу приштъ, да некашлѣ, да іой неударяю уста, ил' ноге, да іой нису сисе ил' тајне части болестне, да неима бело пранѣ, раняве ил' отечене ноге, ил' руке, внутреню какву болестъ и проч (31)

БУВА ж <бува*> обично мн. *мали инсект без крила (lat. Pulex) из реда Arhaptera, дугих ногу порешених за скакање и са усним прибором подешеним за бодѣње и сисање, који живи као паразит на човеку и топлукрвним животињама, хранећи се њиховом крвљу*. – Много пута дете плаче што е здраво стегнуто, што на нечистой постельици лежати мора, што му тѣло зло положеніе има, што га скуплѣни у утробы ветровы муче, што га стенице, ил' буве кољу и т.д. ако се дакле у овимъ обстоятелствама стегнуте свезе попусте, ако се дете изъ нечистогъ одѣла у чисто преобуче, ако се отъ ветрова чрезъ тренѣ трбуа съ врућим фланеломъ, илити пакъ чрезъ еданѣ клистиръ опрости, ако се отъ бува ил' стеница отрѣби, ако му се тѣлу добро положеніе даде; то се оно на ново безъ свакогъ ела утиша и сладко заспи (ГП – Ч 1836: 18).

В

ВЕНЕРИЈА ж <венерія*> *lat. syphilis (Батут) заразна венерична болест*. –

Налази се и тако несрећны матера, кое макаръ да можность доеня притяжаваю, опеть дужность ову извршавати несмеду; ерь бы чрезъ ню како себи, тако и невиномъ детету своємъ шкодити могле. Овамо принадлеже: [...] 7. Кое прилѣпчиве болести, венерию, шугу, и проче друге имаду (ГП – Ч 1836: 28).

ВЕТРОВИ У УТРОБИ м мн. <ветрови у утробы*> *гасови који се развијају у цревима, стомаку.* – Болъ кодъ мале дече понайвыше производи отъ скуплѣны у утробы ветрова (ГП – Ч 1836: 73)

Г

ГЛАВЕ ГАД м <главе гадъ> *пръавитина на кожи глави новорођенчета.* – Ако се съ главе гадъ, кои се отъ испаренія главе съ праомъ соединѣног рађа, дуго време неопере, то онъ како годъ кора каква целу главу покрые: млечна кора (ГП – Ч 1836: 88).

ГЛУПОСТ ж <глупость> *умна ограниченост.* – Што се тиче яки пића, као ракіе, вина, пива, рума, ликера, розоліе, кафе и проч. отъ ныи како годъ отъ отрова децу чувати валя, ерь она душевне силе слабе, растенѣ препятствую, глупость, шлогъ, различны части запаленіе, гуке, суву болестъ, напрасну смртъ, и многа друга зла узрокую (ГП – Ч 1836: 57).

ГНОЈ м <гной*> *жућкастозеленкаста густа течност која настаје у ткиву човечијег или животињског организма услед запаљења, а садржи делове распаднутог ткива, леукоците и*

бактерије. – Ело найпре у уста у зети, изжватати, и ныи съ плювачкомъ, а може быти и съ смрдливимъ гноемъ уваляти, естъ еданъ отъ найгадніи, и за дете найубиточніи обычая (ГП – Ч 1836: 48).

ГРБА ж <грба*> *деформација кичме у виду избочине на леђима, као последица болести кичме.* – Ако промыслимо: 1-0 да силне оне болести, с' коима се невина мала дечица онако горко борити мораю. 2-0 Да безчислене оне тѣла мане, као: грбе, криве ноге, руке, вратъ, и т.д. кое неизброиме дечице стасъ онако грозно нарушаваю. 3-е да найпосле и саме оне силне напрасне смерти, кое выше нег' половину новорођены изъ обятія нѣжны родителя онако свирѣпо отргаваю, ако велимъ сва ова промыслимо, то ћемо лако увидити, да начиѣ децу неговати отъ свакогъ и у свакомъ смотренію едно отъ найвећи вниманія заслужуе (ГП – Ч 1836: предговор)

ГРБАВО ТЕЛО с <грбаво тѣло*> *тело које има деформацију кичме у виду избочине на леђима, као последица болести кичме или старачких промена у кичми; погурено, погрбљено, гураво тело.* – Рђава е раана такођеръ узрокъ, да се силна деца съ худым укоченымъ и грбавымъ тѣломъ по земљи вући мораю; кою бы поредъ пристойне раане на дику и радость родителя, па обрану отечества красно израстила была (ГП – Ч 1836: 10).

ГРИЖА ж <грижа*> 1. lat. enteralgia, 2. lat. dyspepsia neonatorum (Батут). *дизентерија, оштар бол у трбуху праћен осећајем печења, гризења.* –

Такођеръ некъ недопусти неискуснымъ бабицама новорођеному коекакве цревопролителне сокове у грло сипати; ерь ови лако грчеве, грижу, запаленіе желудца, црева, опасно повраћиванѣ, цревопролитіе и друга зла узроковати могу; а нису нуждны: ерь, као што реко, перво млеко најболѣ детета желудкач чисти (ГП – Ч 1836: 17).

ГРЧ <грчъ*> lat. spasmus (Батут) *нагло и болно стезање желуца*. – [...] Оно сирѣчь много пута туђе млеко отнюдь сносити неможе, како га у стомахъ узме, одма грчеве добіе, и повратити га мора (ГП – Ч 1836: 16).

ГУКА ж <гука*> *израслина на грлу која настаје растом штитне жлезде*. – Тврда и врло густа ела узрокую грижу, цревопролитіе, наклонось къ гукама (шкрофулама), добрацу (rhachitis), сувой болести, много пута и саму напрасну смръть (ГП – Ч 1836: 51).

Д

ДОБРАЦ м <добраць*> lat. rachitis *дечија болест која се испољава у деформацији костију и зглобова, услед недостатка витамина D¹*. – Тврда и врло густа ела узрокую грижу,

¹ У Батутовој *Грађи за медицинску терминологију* и у *Етимологјском речнику* Петра Скока појављује се следеће значење које је различито од значења датог у оригиналној потврди у загради: lat. morbilli, *фрус* (Батут); *чибуљица у деце по лицу* (Скок); *осице, мале богиње*.

цревопролитіе, наклонось къ гукама (шкрофулама), добрацу (rhachitis), сувой болести, много пута и саму напрасну смръть (ГП – Ч 1836: 51).

Ж

ЖУЉ м <жуль*> lat. clavus (Батут). *задебљало место на кожи дланова, табана и др. настало услед притиска*. – Ципелице некъ небуду уске, кратке, ерь ове растенѣ прстію препятствую, жуљве и проч: узрокую (ГП – Ч 1836: 65).

З

ЗАГНОЈЕНИЈЕ с <загноеніе> *оно што је загнојено*. – Ако бы се дакле видало, да се гадъ овај на главы купити начинѣ, и да чрезъ купанѣ у чистой воды неђе да сиђе, то га са сапуномъ спрати валя, ерь изображена већ кора сврабежъ, боль, запаленіе коже на главы, загноеніе, красте и друга зла узрокуе, препятствуе испареніе главе, растенѣ косе и проч (ГП – Ч 1836: 88).

ЗАГНОЈИТИ СЕ сврш. <загноити се> *почети лучити гној, напунити се гнојем (о ранама и сл.)*. – Ноге и друге оближе части, после сваке столице съ мокримъ сунђеромъ добро отрти валя, ерь другоячіе се лако запалити, загноити и разранявити могу (ГП – Ч 1836: 90).

ЗАГРЦНУТИ СЕ сврш. <загрцнути се*> *изгубити дах, моћ гутања и говора, добити грч у грлу*. – Што се положенія детета при сисаню тиче, оно на крило скору хоризонтално валя да буде; да се пакъ много млека на

еданпутъ у уста спустило, и дете загрцнуло небы, нужно е, да Мати брадавицу выше уста детета држи и помало претискуе (ГП – Ч 1836: 21).

ЗАГУШЕНА КРВ ж <загушена крв*> *крв која је густа, згрудвана, згуснута, згрушана.* – Болъ кодъ мале дече понайвыше производи отъ скуплѣны у утробы ветрова, отъ загушене у каковой тѣла части крви, и отъ скуплѣногъ у белой джигерицы шлайма, пакъ шта узроке ове лакше него дречанѣ удалити може (ГП – Ч 1836: 73).

ЗАПАЛЕНИЈЕ с <запаленіе> *реакција организма на разна штетна дејства која се манифестује повишењем температуре, отоком, црвенилом и сл.; запалење.*

Изр. **запаленије беле цигерице** с <запаленіе беле джигерице> *запалење плућа.* – Но ово јоштъ ніе све, но скуплѣно у сисама млеко лако се по тѣлу разударити, и најблагородни тѣла части као: мозга, беле и црне джигерице, слезыне, и т.д. запаленіе узроковати може, отъ кои несреѣне ове или напрасно умру, или тако ослабе, да цео будуцій животъ ни зашто друго, но за правый гробъ сматрати мораю (ГП – Ч 1836: 13).

запаленије коже на глави с <запаленіе коже на главы> – Ако бы се дакле видало, да се гадъ овај на главы купити начинѣ, и да чрезъ купанѣ у чистой воды неѣе да сиѣе, то га са сапуномъ спрати валя, ерѣ изображена веѣ кора сврабежѣ, болъ, запаленіе коже на

главы, загноеніе, красте и друга зла узрокуе, препятствуе испареніе главе, растенѣ косе и проч (ГП – Ч 1836: 88).

запаленије материце с <запаленіе материце> – Горко се вараю оне, кое мысле да доенѣ здравлѣ и лепоту матере нарушава; шта выше, жалостни примѣри илядама сведоче, да башѣ оне, кое свету дужность ову пренебрегаваю, найгаднимѣ и најопаснимѣ болестима подложне есу, лютый болъ, жестоко запаленіе, ране, чворови, ракъ сиса; запаленіе, отврдненіе, ракъ материце; бело пранѣ, гадне красте, ране и проч (ГП – Ч 1836: 13).

запаленије мозга с <запаленіе мозга> – Особито некѣ се клоне, операцие, кое къ нѣма не принадлеже, извршавати, као: претискати отечену главу, рѣшити зарашенѣ езыкѣ и т.д. Ерѣ перво лако жестоко запаленіе мозга, друго пакъ гадне уста ране узроковати може (ГП – Ч 1836: 7).

запаленије очію с <запаленіе очію> – Едно јоштъ овде напоменути морамъ, сирѣчь: да добро пазити валя да не бы дете како одма после роѣая, тако и касніе, озебло, ил' великой светлости подложено было; ерѣ перво поредѣ силни други зла, често и саму напрасну смерть; второ пакъ жестоко запаленіе очію узрокуе (ГП – Ч 1836: 9).

запаленије сиса с <запаленіе сиса> – Горко се вараю оне, кое мысле да доенѣ здравлѣ и лепоту матере нарушава; шта выше, жалостни примѣри илядама сведоче, да башѣ оне, кое свету

дужность ову пренебрегаваю, найгаднімъ и найопаснімъ болестима подложне есу, лютый боль, жестоко запаленіе, ране, чворови, ракъ сиса; запаленіе, отврдненіе, ракъ материце; бело пранѣ, гадне красте, ране и проч (ГП – Ч 1836: 13).

запаленије слезине с <запаленіе слезине> – Но ово іоштѣ ніе све, но скуплѣно у сисама млеко лако се по тѣлу разударити, и найблагодородніи тѣла части као: мозга, беле и црне джигерице, слезине, и т.д. запаленіе узроковати може, отъ кои несреѣне ове или напрасно умру, или тако ослабе, да цео будушій животъ ни зашто друго, но за правый гробъ сматрати мораю (ГП – Ч 1836: 13).

запаленије стомаха с <запаленіе стомаха> – За много воде греяти неморати, многе матере место купаня праанѣ деце употребљаваю; обаче ово ни близу она добра свойства непритяжава, коя купаня, чрезъ нѣга дете лако озебсти и запаленіе мозга, беле и црне джигерице, стомаха и проч: на себе навуѣи може (ГП – Ч 1836: 87).

запаленије желуца с <запаленіе желудка> – Такођеръ некъ недопусти неискуснымъ бабицама новорођеному коекакве цревопролителне сокове у грло сипати; ерѣ ови лако грчеве, грижу, запаленіе желудка, црева, опасно повраћиванѣ, цревопролитіе и друга зла узроковати могу; а нису нуждны: ерѣ, као што реко, перво млеко найболѣ детета желудка чисти (ГП – Ч 1836: 17).

запаленије црева с <запаленіе црева> – Такођеръ некъ недопусти неискуснымъ бабицама новорођеному коекакве цревопролителне сокове у грло сипати; ерѣ ови лако грчеве, грижу, запаленіе желудка, црева, опасно повраћиванѣ, цревопролитіе и друга зла узроковати могу; а нису нуждны: ерѣ, као што реко, перво млеко найболѣ детета желудка чисти. (ГП – Ч 1836: 17).

запаленије црне джигерице с <запаленіе црне джигерице> – Но ово іоштѣ ніе све, но скуплѣно у сисама млеко лако се по тѣлу разударити, и найблагодородніи тѣла части као: мозга, беле и црне джигерице, слезине, и т.д. запаленіе узроковати може, отъ кои несреѣне ове или напрасно умру, или тако ослабе, да цео будушій животъ ни зашто друго, но за правый гробъ сматрати мораю (ГП – Ч 1836: 13).

ЗАПАЛИТИ СЕ сврш. <запалити се> *добити упалу, запальење*. – Ноге и друге оближе части, после сваке столице съ мокримъ сунђеромъ добро отрти валя, ерѣ другоячіе се лако запалити, загноити и разранявити могу (ГП – Ч 1836: 90).

ЗАРАШТЕН ЈЕЗИК м <зараштень, заращень езыкъ> lat. ankyloglossia *урастао, прирастао, везан језик* (?) – Особито некъ се клоне, операцие, кое къ нѣма не принадлеже, извршавати, као: претискати отечену главу, рѣшити заращень езыкъ и т.д. Ерѣ перво лако жестоко запаленіе мозга, друго пакъ гадне уста ране узроковати може. – Отокъ главе отъ саме природе спада, особито ако се тихо кои путь на данѣ

прочеше; зараштень пак езыкъ разрѣшити не бабице, но лекара дужность естъ (ГП – Ч 1836: 7).

ЗЛО РАЗВЕЈЕНЕ СИСЕ ж мн. < зло развееене сисе > *неразвијене груди*. – Неможе мати свету доеня дужность извершавати у слѣдуюћимъ случаевима: 1. Ако умре. 2. Ако су іой сисе зло развееене, ако су іой брадавице тако мале, велике ил' дубоко ураштене, да дете нипошто сисати не може (ГП – Ч 1836: 27).

ЗНОЈ м <зной> *течност коју луче знојне жлезде кроз поре на кожи; знојење*. – Избегавати валя много перѣ, ерѣ ово велику врућину, немирно спаванѣ, ружне сне, зной, слабостъ и проч: узрокуе (ГП – Ч 1836: 67).

ЗНОЈАВАН, -вна, -вно <знояванъ*> *који је ознојен, коме је избио или кога је облио зној*. – Ништа мања и праанѣ свогѣ места имаде, после сваке сирѣчь столице, укалѣне детета части добро опрати валя; но да се и овомѣ приликомѣ чрезѣ озеба шкода каква детету принела не бы, пазити валя да се опране части отма добро осуше, да вода не буде врло ладна, да се знојавно дете напрасно неопере (ГП – Ч 1836: 87).

ЗУЈАЊЕ УШИЈУ с <зуюнѣ ушію> у *ушима имати осећај шума, брујања, одзвањања*. – Но и овде има изятія; ако е сирѣчь Мати, или дојкиня врло слаба, илѣ мало млека имаде, дете напротивѣ яко и при добромѣ апетиту, ако оне при доеню боль прсию сувостъ уста и грла, зуюнѣ ушію осећаю; а дете поредѣ овы

безѣ свакогѣ узрока неспокойно спавати, бледити, мршавити почне, то е, макарѣ се првогѣ живота месеца збыло, знакѣ да дете са самомѣ сисомѣ задовольно ніе, зато му поредѣ ове и друга ела давати почети валя (ГП – Ч 1836: 51).

И

ИЗОБРАЖЕНА КОРА ж <изображена кора> *темењача, краста жућкастог изгледа на глави кора*. – Ако бы се дакле видило, да се гадѣ овај на главы купити начинѣ, и да чрезѣ купанѣ у чистой воды неће да сиће, то га са сапуномѣ спрати валя, ерѣ изображена већѣ кора сврабежѣ, боль, запаленіе коже на главы, загноеніе, красте и друга зла узрокуе, препятствуе испареніе главе, растенѣ косе и проч (ГП – Ч 1836: 88).

К

КАШАЉ м <кашаль> lat. tussis (Батут). *нагло избацивање ваздуха из плућа на уста због надражаја слузокоже грла*. – Овако дете стомахѣ обтеретити неће, а матиће избегнути многа коекаква зла, као: боль прсию, протисли, сувостъ уста, кашаль и проч. коя бы ю, кадѣ ова наблюдавала небы, врло лако мучити могла (ГП – Ч 1836: 21).

КАШЉАТИ несврш. <кашляти*> *нагло избацивати ваздух из плућа на уста због надражаја слузокоже грла*. – Но съ овимѣ задовольити се нетреба, но за увѣритисе о здравлю нѣном, валя іой цело тѣло, отѣ главе до ногу визитирати и добро прогледати, да неима гдигодѣ какве красте, да іой коса ніе слѣплѣна, да іой нетеку носѣ или уши, да ніе

ункава, да неима у усты, носу ил' у грлу приштгъ, да некашлѣ, да іой неударяу уста, ил' ноге, да іой нису сисе ил' тайне части болестне, да неима бело пранѣ, раняве ил' отечене ноге, ил' руке, внутрениу какву болестъ и проч (ГП – Ч 1836: 31).

КВАРИТИ несврш. <кварити> *деловати неповольно, штетно на квалитет, стање, здравље нечега, шкодити (нечему).*

Изр. **кварити зубе** <кварити зубе*> – Найпосле кваре и саме зубе, ако се и онда іоштгъ, кадъ ови избіяти веѣъ почну, употребляваю (ГП – Ч 1836: 49).

кварити прса <кварити прса*> – Деца се яко усиливаю, ноге имъ се, немогуѣи цело тело држати, криве, тако исто и кичменица, речена орудія кваре прси, наклоностъ къ грудным болестима узрокую и т.д. (ГП – Ч 1836: 75).

КРАСТА ж <кроста*> lat. crusta (Батут). *кора, скарама од сасушене крви, лимфе и гноја која се ствара на месту повреде или инфекције.* – Горко се вараю оне, кое мысле да доенѣ здравлѣ и лепоту матере нарушава; шта выше, жалостни примѣри иляадама сведоче, да башъ оне, кое свету дужностъ ову пренебрегаваю, найгаднімъ и найопаснімъ болестима подложне есу, лютый боль, жестоко запаленіе, ране, чворови, ракъ сиса; запаленіе, отврденіе, ракъ материце; бело пранѣ, гадне красте, ране и проч: ову су за оне, кое безъ свакогъ довольногъ узрока свету деня дужностъ пренебрегаваю, отъ правдолюбиве

природе опредѣлене награде; гди на противъ оне, кое природнымъ законима задоста чине и плодъ свой съ собственомъ сисом дое, одъ речены, заиста гадны и опасны болести, врло редко што знаду (ГП – Ч 1836: 13).

КРАСТАВ, -ва, -во <краставъ> *онај који има красте.*

Изр. **крастав нос** м <краставъ носъ> – Краставъ носъ добро е съ вышереченымъ отъ белогъ слеза теіомъ прати (ГП – Ч 1836: 90).

краставе сисе ж мн. <краставе сисе> – Налази се и тако несреѣны матера, кое макаръ да можностъ доеня притяжаваю, опетъ дужностъ ову извршавати несмеду; ерѣ бы чрезъ ню како себи, тако и невиномъ детету свомъ шкодити могле. Овако принадлеже: 1. Отвеѣъ младе и старе. 2. Кое врло слабъ тѣла составъ имаду; кое отъ грчева много страдаю. 3. Кое болестне сисе, као краставе, раняве, чворновите и проч: имаду. 4. Кое рѣаво млеко имаду. 5. Кое крвѣ плую или бую. 6. Кое наклоностъ къ шкрофулама, хектики, великой болести и т.д. имаду; особито ако е наслѣдствена. 7. Кое прилѣпчиве болести, венерію, шугу, и проче друге имаду. 8. Кое материцу болестну имаду. 9. Кое отъ душевне какве болести страдаю (ГП – Ч 1836: 27–28).

КРВ БЉУВАТИ несврш. <бљувати крвѣ*> *искашљавати крв услед обољења плућа (обично од туберколозе).* – Налази се и тако несреѣны матера, кое макаръ да можностъ доеня притяжаваю, опетъ

дужностъ ову извршавати несмеду; ерѣ бы чрезъ ню како себи, тако и невиномъ детету свомъ шкодити могле. Овамо принадлеже: [...] 5. Кое крвь плюю или блюю (ГП – Ч 1836: 28).

КРИВ, -ва, -во <кривъ*> *који је изгубио свој нормалан, правиан облик, деформисан.*

Изр. **крива леђа** <крива леђа*> – Ако за време доеня обадве сисе задоста млека имаю, то садъ одну, садъ другу детету пружати валя; ерѣ ако оно све еднако изъ исте сисе узсиса, лако разроко, или кривы леђа постати може (ГП – Ч 1836: 20).

криве ноге <криве ноге> – Ако промыслимо: 1-0 да силне оне болести, с' коима се невина мала дечица онако горко борити мораю. 2-0 Да безчислене оне тѣла мане, као: грбе, криве ноге, руке, вратъ, и т.д. кое неизброиме дечице стасъ онако грозно нарушаваю. 3-е да најпосле и саме оне силне напрасне смерти, кое выше нег' половину новорођены изъ обятія нѣжны родителя онако свирѣпо отргаваю, ако велимъ сва ова промыслимо, то ћемо лако увидити, да начиѣ децу неговати отъ свакогъ и у свакомъ смотреию едно отъ највећи вниманія заслужуе (ГП – Ч 1836: предговор).

криве руке <криве руке> – Ако промыслимо: 1-0 да силне оне болести, с' коима се невина мала дечица онако горко борити мораю. 2-0 Да безчислене оне тѣла мане, као: грбе, криве ноге, руке, вратъ, и т.д. кое неизброиме

дечице стасъ онако грозно нарушаваю. 3-е да најпосле и саме оне силне напрасне смерти, кое выше нег' половину новорођены изъ обятія нѣжны родителя онако свирѣпо отргаваю, ако велимъ сва ова промыслимо, то ћемо лако увидити, да начиѣ децу неговати отъ свакогъ и у свакомъ смотреию едно отъ највећи вниманія заслужуе (ГП – Ч 1836: предговор).

криви врат <кривы вратъ*> – Ако промыслимо: 1-0 да силне оне болести, с' коима се невина мала дечица онако горко борити мораю. 2-0 Да безчислене оне тѣла мане, као: грбе, криве ноге, руке, вратъ, и т.д. кое неизброиме дечице стасъ онако грозно нарушаваю. 3-е да најпосле и саме оне силне напрасне смерти, кое выше нег' половину новорођены изъ обятія нѣжны родителя онако свирѣпо отргаваю, ако велимъ сва ова промыслимо, то ћемо лако увидити, да начиѣ децу неговати отъ свакогъ и у свакомъ смотреию едно отъ највећи вниманія заслужуе (ГП – Ч 1836: предговор).

криво растење <криво растенѣ> – Сиротой дечицы боль узрокуе, слабу кожуцу разчешава, пакъ много пута и криво растенѣ узрокуе (ГП – Ч 1836: 65).

КРМЕЉ м <крмель> *громуљца жућкасте згуснуте слузне лучевине из очију.* – У очима скупљѣнъ крмель неваля съ поплюванимъ прстом копати; но съ поквашеномъ крпицомъ спрати га треба (ГП – Ч 1836: 89).

КРОВОПРОЛИТИЈЕ МАТЕРИЦЕ <кровопролитіе материце> *кварење материце* – Одѣло онда некъ промене, кадъ преко млечне грознице преиђе, крветске пакъ хальице онда, кадъ кровопролитіе материце ил' са свимъ престане, ил' баремъ знаменито попусти; само у случаю, ако бы исте збогъ великогъ кровопролитія, или другогъ каквогъ узрока, врло укаляне были, отма и после рођая променити треба (ГП – Ч 1836: 24).

М

МЛЕЧНА ГРОЗНИЦА ж <млечна грозница*> *повишење телесне температуре које настаје код жене одмах после порођаја због наглог надолажења млека.* – Пре дакле, него што мати млечну грозницу добіе, доволно е, ако дете 4 највише 6 пута у 24 сата надоено буде, цело друго време у спаваню валя да пробавля (ГП – Ч 1836: 18).

МЛЕЧНА КОРА ж <млечна кора> lat. *eczema seborhoicum (neonatorum)* (Батут). *темењача, краста жућкастог изгледа на глави.* – Ако се съ главе гадъ, кои се отъ испаренія главе съ праомъ соединѣног рађа, дуго време неопере, то онъ како годъ кора каква целу главу покрые: млечна кора (ГП – Ч 1836: 88).

МНОГО МОКРЕЊЕ с <много мокренѣ> *обилно и често уринирање.* – Многи тей напреже, обтеређява стомахъ, много мокренѣ, а чрезъ то мршенѣ узрокуе (ГП – Ч 1836: 57).

МОДРИЦА <модрица*> ж *модра, тамноплава мрља на телу настала од подливане, скупљене крви (као последица ударца, јаког притиска на кожу и сл.).* – У првомъ случаю ће највише на ручицы, съ коіомъ е главу отъ якогъ ударца сачувало, или ти пакъ на стражницы едну модрицу добити, у другимъ пакъ може руку уганути, сломити и проч (ГП – Ч 1836: 77).

МРТВОМ ПОДОБНО ЛЕЖАТИ несврш. <мртавомъ подобно лежати*> *бити у водоравном положају без знака живота.* – Ништа манѣ има случаева, гди се и после овы дысанѣ и кровотеченіе непочинѣ, но дете безъ свакогъ живота знака мртвомъ подобно лежи, и онда нужда са собомъ доноси друга средства употребити [...] (ГП – Ч 1836: 5).

МРШАВИТИ несврш. <мршавити> *постајати мршав, губити на тежини, слабити, мршати.* – Но и овде има изыатія; ако е сирѣчъ Мати, или дойкиня врло слаба, илѣ мало млека имаде, дете напротивъ яко и при добромъ апетиту, ако оне при доеню боль прсию сувоствъ уста и грла, зуянѣ ушню осећаю; а дете поредъ овы безъ свакогъ узрока неспокойно спавати, бледити, мршавити почне, то е, макаръ се првогъ живота месеца збыло, знакъ да дете са самогъ сисомъ задоволно ніе, зато му поредъ ове и друга ела давати почети валя (ГП – Ч 1836: 51).

МРШЕЊЕ с <мршенѣ> *губљење на тежини, мршављење.* – Многи тей напреже, обтеређява стомахъ, много

мокренѣ, а чрезъ то мршенѣ узрокуе (ГП – Ч 1836: 57).

Н

НАЗЕБ м <назебъ*> *обољење горњих дисајних органа (услед неотпорности на хладноћу), прехлада.* – Особито отъ назеба породила валя да се чува; зато некъ недопусти, да се врата собе нѣне свакій часъ отвараю, ил' да се съ ладногъ воздуха дошавши напрасно къ нъой приближую (ГП – Ч 1836: 23).

НАПРАСНА СМРТ ж <напрасна смертъ*> *изненадни нагли престанак живота, животних функција организма.* – Особито некъ се Мати, да после силніе какове страсти, као: страха, гнѣва, жалости, радости и т.д. такођеръ после великогъ движенія тѣла, назеба, и проч. нафришко дете ненадои, ерѣ чрезъ речена се у нъой млеко тако поквари, да као отровъ на дете дѣйствуе; повраћиванѣ, цревролитіе, грижу, грчеве, да и саму напрасну смертъ кадкадъ преузрокуюћи (ГП – Ч 1836: 20).

НАПРЕЗАТИ СТОМАК несврш. <напрезати стомахъ*> *доводити стомак у стање оптерећења, грчење.* – Многѣи тей напреже, обтеређява стомахъ, много мокренѣ, а чрезъ то мршенѣ узрокуе (ГП – Ч 1836: 57).

О

ОБВИЈЕНО ПУПЧИЈЕ УЖЕ ОКО ВРАТА с <обвијено пупчіе уже око врата> *пупчана врџа која је омотана, завијена, увијена око врата.* – Дысанѣ и

крвотеченіе есу найнужніа за животь новорођеногъ дедета условія; зато како се дете на свѣтъ роди, перво и перво старанѣ да намъ буде, да се дысанѣ и крвотеченіе у нѣму започети може. – Ако бы дакле узрокъ какавъ речена дѣйствія препятствовао, то га што брже отъ детета удалити валя. Овымъ између многи други принадлежи 1-во обвијено пупчіе уже око врата, кое што брже одвити, или, ако то у краткости быти неможе, отсећи валя. 2-о Напунѣна уста съ балама, коя фришко съ прстомъ очистити треба (ГП – Ч 1836: 5).

ОЗЕБ м <озебъ*> *обољење горњих дисајних органа (услед неотпорности на хладноћу), прехлада, назеб.* – Ништа манѣ и праанѣ свогъ места имаде, после сваке сирѣчъ столице, укалѣне детета части добро опрати валя; но да се и овомъ приликомъ чрезъ озеба шкода каква детету принела не бы, пазити валя да се опране части отма добро осуше, да вода не буде врло ладна, да се зноявно дете напрасно неопере (ГП – Ч 1836: 87).

ОЗЕПСТИ сврш. <озебсти*> *разболети се услед назеба, прехладити се, назебсти.* – Едно јоштѣ овде напоменути морамъ, сирѣчъ: да добро пазити валя да не бы дете како одма после рођая, тако и касніе, озебло, ил' великой светлости подложено было; ерѣ перво поредѣ силни други зла, често и саму напрасну смертъ; второ пакъ жестоко запаленіе очію узрокуе (ГП – Ч 1836: 9).

ОСАКАТИТИ сврш. <осакатити> *учинити сакатим, убогаљити.* – [...]

оной пакъ коя луду моду детета свогъ здравлю и срећи предпочитуе, и нѣга отъ мале малоѣи съ убиточнимъ орудіемъ овимъ осакатити трудисе, изъ свегъ срца желимъ, да доживи жалостно оно магновеніе, кадъ витка ћерка нѣна и сама матеромъ постае, и да собственимъ очима види, како иста грозномъ мукомъ уморена, за едно съ милимъ плодомъ своимъ тавногъ гроба жертва постае (ГП – Ч 1836: 66).

ОСЛАБИТИ сврш. <ослабити*> *изгубити на телесној тежини, смршати; оронутти, онемоћати (услед болести)*. – Но ово јошть ніе све, но скуплѣно у сисама млеко лако се по тѣлу разударити, и најблагогородни тѣла части као: мозга, беле и црне джигерице, слезыне, и т.д. запаленіе узроковати може, отъ кои несрећне ове или напрасно умру, или тако ослабе, да цео будушій животъ ни зашто друго, но за правый гробъ сматрати мораю (ГП – Ч 1836: 13).

ОТВРДНЕНИЈЕ МАТЕРИЦЕ ж <отврдненіе материце> *ствдрњавање материце*. – Горко се вараю оне, кое мысле да доенѣ здравлѣ и лепоту матере нарушава; шта выше, жалостни примѣри иляадама сведоче, да башъ оне, кое свету дужность ову пренебрегаваю, најгадніимъ и најопасніимъ болестима подложне есу, лютый боль, жестоко запаленіе, ране, чворови, ракъ сиса; запаленіе, отврдненіе, ракъ материце; бело пранѣ, гадне красте, ране и проч: ову су за оне, кое безъ свакогъ довольногоъ узрока свету дня дужность

пренебрегаваю, отъ правдолубиве природе опредѣлене награде; гди на противъ оне, кое природнымъ законима задоста чине и плодъ свой съ собственомъ сисом дое, одъ речены, заиста гадны и опасны болести, врло редко што знаду (ГП – Ч 1836: 13).

ОТЕЧЕН, -ена, ено *који је набрекнут, надувен*.

Изр. **отечена глава** ж <отечена глава*> – Особито некъ се клоне, операцие, кое къ нѣма не принадлеже, извршавати, као: претискати отечену главу, рѣшити зарашенъ языкъ и т.д. Ерѣ перво лако жестоко запаленіе мозга, друго пакъ гадне уста ране узроковати може (ГП – Ч 1836: 7).

отечене ноге ж <отечене ноге> – Но съ овимъ задоволити се нетреба, но за увѣритисе о здравлю нѣном, валя іой цело тѣло, отъ главе до ногу визитирати и добро прогледати, да неима гдигодъ какве красте, да іой коса ніе слѣплѣна, да іой нетеку носъ или уши, да ніе ункава, да неима у усты, носу ил' у грлу приштъ, да некашлѣ, да іой неудараю уста, ил' ноге, да іой нису сисе ил' тайне части болестне, да неима бело пранѣ, раняве ил' отечене ноге, ил' руке, внутреню какву болестъ и проч (ГП – Ч 1836: 31).

отечене руке ж <отечене руке> – Но съ овимъ задоволити се нетреба, но за увѣритисе о здравлю нѣном, валя іой цело тѣло, отъ главе до ногу визитирати и добро прогледати, да неима гдигодъ какве красте, да іой коса ніе слѣплѣна,

да іой нетеку носъ или уши, да ніе ункава, да неима у усты, носу ил' у грлу приштъ, да некашлѣ, да іой неударая уста, ил' ноге, да іой нису сисе ил' тайне части болестне, да неима бело пранѣ, раняве ил' отечене ноге, ил' руке, внутрєню какву болєсть и проч (ГП – Ч 1836: 31).

ОТОК м <отокъ> *отечено место, отекина.*

Изр. **оток главе** м <отокъ главе> – Особито некъ се клоне, операциє, кое къ нѣма неприянадеже, извршавати, као: претискати отечену главу, рѣшити зарашєнь єзыкъ и т.д. Ерѣ перво лако жестоко запалєніє мозга, друго пакъ гадне уста ране узроковати може. – Отокъ главе отъ саме природе спада, особито ако се тихо кои путь на дань прочеше; зарашєнь пак єзыкъ разрѣшити не бабице, но лекара дужность єсть (ГП – Ч 1836: 7).

П

ПЛЪВАТИ КРВ несврш. <плювати крвь*> *избацивати крв из уста.* – Налази се и тако несрєѣны матера, кое макаръ да можность доєня притяжаваю, опєть дужность ову извршавати несмеду; ерѣ бы чрезъ ню како себи, тако и невиномъ дєдету свомъ шкодити могле. Овако принадеже: 1. Отвеѣѣ младе и старе. 2. Кое врло слабъ тѣла составъ имаду; кое отъ грчева много страдаю. 3. Кое болестне сисе, као краставе, раняве, чворновите и проч: имаду. 4. Кое рѣаво млеко имаду. 5. Кое крвь плюю или блюю (ГП – Ч 1836: 28).

ПОВРАТИТИ сврш. <повратити> *избацити кроз уста примљєну храну, избљувати.* – [...] оно сирѣчь много пута туѣе млеко отнюдь сносити неможе, како га у стомахъ узме, одма грчеве добіє, и повратити га мора. Но ако башъ то и ніє, опєть сироте мале туѣегъ млека зла слѣдства необилазе: разрану имъ се уста, поквари стомахъ, добію повраѣиванѣ, цревопролитіє, водєну болєсть главе, и понайвыше, падши у суву болєсть, на брзо жалостный животь свой окончаваю (ГП – Ч 1836: 16).

ПОВРАѢИВАЊЕ с <повраѣиванѣ> *избацивање садржаја желуца кроз уста, ригање, бљување.* – Такоѣеръ некъ недопусти неискуснымъ бабицама новороѣєному коекакве цревопролителне сокове у грло сипати; ерѣ ови лако грчеве, грижу, запалєніє желудка, црева, опасно повраѣиванѣ, цревопролитіє и друга зла узроковати могу; а нису нуждны: ерѣ, као што реко, перво млеко найболѣ дєтєта желудкачь чисти (ГП – Ч 1836: 17).

ПОКВАРЕНИ ЗУБ м <покварєнный зубъ> *нездрав зуб (са каријєсом и сл.).* – Ерѣ много пута плювачка, особито после страсти какве, иль ако се покварєнный зубъ у усти налази, врло зла за здравлѣ дєтєта слѣдства произвести може (ГП – Ч 1836: 48).

ПОКВАРИТИ сврш. *довести у лоше, болєсно, мучно, непријатно стање; оштеѣєње.*

Изр. **покварити желудац** – Но ако башъ то и ніе, опеть сироте мале туђегъ млека зла слѣдства необилазе: разрану имъ се уста, поквари стомахъ, добию повраћиванѣ, цревопролитіе, водену болестъ главе, и понайвыше, падши у суву болестъ, на брзо жалостный животъ свой окончаваю (ГП – Ч 1836: 16). Ова може чрезу преправлянѣ силнога млека ослабити и свакояке болести на себе навући; оно пакъ чрезу много ело желудацъ покварити, повраћиванѣ, цревопролитіе, грижу, и друга зла добити може (ГП – Ч 1836: 19).

покварити стомах – Но ако башъ то и ніе, опеть сироте мале туђегъ млека зла слѣдства необилазе: разрану имъ се уста, поквари стомахъ, добию повраћиванѣ, цревопролитіе, водену болестъ главе, и понайвыше, падши у суву болестъ, на брзо жалостный животъ свой окончаваю (ГП – Ч 1836: 16). Ова може чрезу преправлянѣ силнога млека ослабити и свакояке болести на себе навући; оно пакъ чрезу много ело желудацъ покварити, повраћиванѣ, цревопролитіе, грижу, и друга зла добити може (ГП – Ч 1836: 19).

ПОРОДИЛЬНА ГРОЗНИЦА ж <породильна грозница> lat. febris puerperalis (Батут) *болест породилье после порођаја у виду фебрилног стања, бабиња грозница*. – И сама страшна она породильна грозница, коя породилѣ илядама у вѣчностъ пресељава, по многи славны лекара мнѣнію, одъ разудареног по тѣлу млека произылази, и понайвыше на оне, кое недою, напада; нити е мало

число жена, кое су само збогъ пренебрегнутогъ доеня хектику, водену болестъ, свакояке душевне болести и проч: на себе навукле (ГП – Ч 1836: 13).

ПРЕРАНИ РОЂАЈ м <преранный рођай> *сувише ран, врло ран, који је пре времена порођаја*. – Девочице, кое се измалена іоштъ на нѣга навикну, носе га понайвыше и онда іоштъ, кадъ се већъ удаду, и трудне постану; онда пакъ управъ убиточно естъ, ерѣ разширеніе материце и изображеніе детета препятствуюћи преранный, или безвременый рођай узрокуе (ГП – Ч 1836: 66).

ПРИШТ м <приштъ> lat. furunculus (Батут) *гнојно запаљење ткива на површини коже, чир*. – Но съ овимъ задовольити се нетреба, но за увѣритисе о здравлю нѣном, валя іой цело тѣло, отъ главе до ногу визитирати и добро прогледати, да неима гдигодъ какве красте, да іой коса ніе слѣплѣна, да іой нетеку носъ или уши, да ніе ункава, да неима у усты, носу ил' у грлу приштъ, да некашлѣ, да іой неударая уста, ил' ноге, да іой нису сисе ил' тайне части болестне, да неима бело пранѣ, раняве ил' отечене ноге, ил' руке, внутреню какву болестъ и проч (ГП – Ч 1836: 31).

ПРОТЕРАТИ сврш. <протерати*> lat. diarrhoea *напрасно испразнити црева у виду ретке, слузав, често крваве столице*. – Кадъ дано средство 3 – 4 пута дете протера, и оно стане чрезу сисанѣ устница, песница, илѣ перстиѣна ести зактевати, то му дойкиня одма сисе дати може (ГП – Ч 1836: 34).

ПРОТИСЛИ м мн. <протисли> *веома јаки болови при којима болесник осећа као да је ударен ножем, протисци, пробади.* – Овако дете стомахъ обтеретити неће, а матиће избегнути многа коекаква зла, као: боль прсию, протисли, сувость уста, кашаль и проч. коя бы ю, кадъ ова наблюдавала небы, врло лако мучити могла (ГП – Ч 1836: 21).

ПРСТЕ ПРИШТИНУТИ сврш. <прсте приштинути> *притиснути, пригњечити прсте.* – Никадъ близу врата деца некъ се неиграю, еръ чрезъ хитро отворенѣ яко удерена быти могу, особито укланяти ии валя отъ отворены сандука, еръ се ови лако затворити, и прсте имъ приштинути могу (ГП – Ч 1836: 85).

ПРСТИЋЕ РАЗДРУСКАТИ сврш. <прстиће раздрусати> *размрскати, раздробити прсте.* – Већимъ децама коя већ оду, и играчке свое отъ едногъ места на друго вуку, неваля врло тешке ствари давати, еръ се съ нима усиливаю, и лако ии на ноге испустити, и прстиће раздрусати могу (ГП – Ч 1836: 85).

Р

РАЗБОЛЕТИ СЕ сврш. <разболети се*> *бити захваћен болешћу, постати болестан.* – Ако се за време доеня време кодъ матере покаже, то она свободно далѣ доити може; еръ збогъ нѣга нити ньой, нити дедету шкода какова слѣдовати може. – Затрудни л' мати за време доеня, то отма доеня нека се окане, еръ оно: 1. Зачатогъ плода изображеніе препяствуе. 2. Матеръ

слаби. 3. Сисаюћегъ дедета здравлѣ, лишаваяюћи га доволне ране, нарушава. – Случил' се да се мати за време доеня разболе, то отма отъ искусногъ лекара совѣта некъ замоли, еръ само овай, добро испитавши станѣ нѣзино, опредѣлити може, валя ли и далѣ да дои, или велике дужности да се отрече (ГП – Ч 1836: 26).

РАЗРАНИТИ УСТА сврш. <разранити уста*> *добити ране на устима, повредити уста.* – Но ако башъ то и ніе, опетъ сироте мале туђегъ млека зла слѣдства необилазе: разрану имъ се уста, поквари стомахъ, добию повраћиванѣ, цревопролитіе, водену болестъ главе, и понайвыше, падши у суву болестъ, на брзо жалостный животъ свой окончаваю (ГП – Ч 1836: 16).

РАЗРОК, -ка, -ко <разрокъ*> lat. straboticus (Батут). *коме је свако око управљено у другом правцу, зрикав.* – Ако за време доеня обадве сисе задоста млека имаю, то садъ одну, садъ другу детету пружати валя; еръ ако оно све еднако изъ исте сисе узсиса, лако разроко, или кривы леђа постати може. Особито некъ се Мати, да после силніе какове страсти, као: страха, гнѣва, жалости, радости и т.д. такођеръ после великогъ движенія тѣла, назеба, и проч. нафришко дете ненадои, еръ чрезъ речена се у ньой млеко тако поквари, да као отровъ на дете дѣйствуе; повраћиванѣ, цревопролитіе, грижу, грчеве, да и саму напрасну смертъ кадкадъ преузрокуюћи (ГП – Ч 1836: 20).

РАК м <ракъ> lat. *canсer тешка болест која обухвата разне врсте малигних тумора.*

Изр. **рак материце** м <ракъ материце> – Горко се вараю оне, кое мысле да доенѣ здравлѣ и лепоту матере нарушава; шта выше, жалостни примѣри иляадама сведоче, да башъ оне, кое свету дужность ову пренебрегаваю, найгаднѣимъ и найопаснѣимъ болестима подложне есу, лютый боль, жестоко запаленіе, ране, чворови, ракъ сиса; запаленіе, отврдненіе, ракъ материце; бело пранѣ, гадне красте, ране и проч: ову су за оне, кое безъ свакогъ довольногъ узрока свету дня дужность пренебрегаваю, отъ правдолюбиве природе опредѣлене награде; гди на противъ оне, кое природнымъ законима задоста чине и плодъ свой съ собственомъ сисом дое, одъ речены, заиста гадны и опасны болести, врло редко што знаду (ГП – Ч 1836: 13).

рак сиса м <ракъ сиса> – Горко се вараю оне, кое мысле да доенѣ здравлѣ и лепоту матере нарушава; шта выше, жалостни примѣри иляадама сведоче, да башъ оне, кое свету дужность ову пренебрегаваю, найгаднѣимъ и найопаснѣимъ болестима подложне есу, лютый боль, жестоко запаленіе, ране, чворови, ракъ сиса; запаленіе, отврдненіе, ракъ материце; бело пранѣ, гадне красте, ране и проч: ову су за оне, кое безъ свакогъ довольногъ узрока свету дня дужность пренебрегаваю, отъ правдолюбиве природе опредѣлене награде; гди на противъ оне, кое

природнымъ законима задоста чине и плодъ свой съ собственомъ сисом дое, одъ речены, заиста гадны и опасны болести, врло редко што знаду (ГП – Ч 1836: 13).

РАНА ж <рана> lat. *vulnus; повреда телесног ткива изазвана оштрим оруѣем, опекотином, озеблином и др.*

Изр. **ране сиса** ж <ране сиса> – Горко се вараю оне, кое мысле да доенѣ здравлѣ и лепоту матере нарушава; шта выше, жалостни примѣри иляадама сведоче, да башъ оне, кое свету дужность ову пренебрегаваю, найгаднѣимъ и найопаснѣимъ болестима подложне есу, лютый боль, жестоко запаленіе, ране, чворови, ракъ сиса; запаленіе, отврдненіе, ракъ материце; бело пранѣ, гадне красте, ране и проч: ову су за оне, кое безъ свакогъ довольногъ узрока свету дня дужность пренебрегаваю, отъ правдолюбиве природе опредѣлене награде; гди на противъ оне, кое природнымъ законима задоста чине и плодъ свой съ собственомъ сисом дое, одъ речены, заиста гадны и опасны болести, врло редко што знаду (ГП – Ч 1836: 13).

уста ране ж <ране уста> – Особито некъ се клоне, операцие, кое къ нѣима не принадлеже, извршавати, као: претискати отечену главу, рѣшити зарашенъ езыкъ и т.д. Ерь перво лако жестоко запаленіе мозга, друго пакъ гадне уста ране узроковати може (ГП – Ч 1836: 7).

РАЊАВ, -ва, -во *који је пун рана, покривен ранама, изранављен.*

Изр. **рањава уста** ж <ранява уста*> – Но пре него што иста детету првѣи путъ сисе даде, нужно е најпре да се окупа, и цело тѣло, особито сисе добро опере, а после донешено млеко изцеди; ерѣ ако е пре какво съ ранявымъ устма дете надоила, то исту болестъ и на новогъ питомца лако пренети може (ГП – Ч 1836: 34).

рањава ноге ж <ранява ноге> – Но съ овимъ задоволити се нетреба, но за увѣритисе о здравлю нѣном, валя іой цело тѣло, отъ главе до ногу визитирати и добро прогледати, да неима гдигодъ какве красте, да іой коса ніе слѣплѣна, да іой нетеку носъ или уши, да ніе ункава, да неима у усты, носу ил' у грлу приштъ, да некашлѣ, да іой неударая уста, ил' ноге, да іой нису сисе ил' тайне части болестне, да неима бело пранѣ, раняве ил' отечене ноге, ил' руке, внутреню какву болестъ и проч (ГП – Ч 1836: 31).

рањава руке ж <ранява руке> – Но съ овимъ задоволити се нетреба, но за увѣритисе о здравлю нѣном, валя іой цело тѣло, отъ главе до ногу визитирати и добро прогледати, да неима гдигодъ какве красте, да іой коса ніе слѣплѣна, да іой нетеку носъ или уши, да ніе ункава, да неима у усты, носу ил' у грлу приштъ, да некашлѣ, да іой неударая уста, ил' ноге, да іой нису сисе ил' тайне части болестне, да неима бело пранѣ, раняве ил' отечене ноге, ил' руке,

внутреню какву болестъ и проч (ГП – Ч 1836: 31).

рањава сисе ж <ранява сисе> – Налази се и тако несреѣны матера, кое макаръ да можность доеня притяжаваю, опетъ дужность ову извршавати несмеду; ерѣ бы чрезъ ню како себи, тако и невиномъ детету свомъ шкодити могле. Овако принадлеже: 1. Отвеѣтъ младе и старе. 2. Кое врло слабъ тѣла составъ имаду; кое отъ грчева много страдаю. (27) 3. Кое болестне сисе, као краставе, раняве, чворновите и проч: имаду. 4. Кое рѣаво млеко имаду. 5. Кое крвѣ плую или блую. 6. Кое наклоность къ шкрофулама, хектики, великой болести и т.д. имаду; особито ако е наслѣдствена. 7. Кое прилѣпчиве болести, венерію, шугу, и проче друге имаду. 8. Кое материцу болестну имаду. 9. Кое отъ душевне какве болести страдаю (ГП – Ч 1836: 28).

РАШИРЕНИЈЕ МАТЕРИЦЕ с <разширеніе материце> *раширење, повећање обима, проширење материце.* – Девочице, кое се измалена іоштъ на нѣга навикну, носе га понайвыше и онда іоштъ, кадъ се веѣ удаду, и трудне постану; онда пакъ управъ убиточно естъ, ерѣ разширеніе материце и изображение детета препятствуюѣи преранѣи, или безвременѣи роѣай узрокуе (ГП – Ч 1836: 66).

РУКУ УГАНУТИ сврш. <руку уганути> *повредити руку прекомерним напињањем зглоба, истезањем зглобних тетива, искренути зглоб, ишчашишти.* – У првомъ случаю ће найвыше на

ручицы, съ коіомъ е главу отъ якогъ ударца сачувало, или ти пакъ на стражницы одну модрицу добити, у другимъ пакъ може руку уганути, сломити и проч (ГП – Ч 1836: 77).

С

СВРАБЕЖ м <сврабежъ> lat. pruritus (Батут) **1.** *осећај голицања и пецкања на кожи која подстиче на чешање; свраб.* - Ако бы се дакле видило, да се гадъ овай на главы купити начинъ, и да чрезъ купанъ у чистой воды неће да сиђе, то га са сапуномъ спрати валя, ерь изображена већ кора сврабежъ, боль, запаленіе коже на главы, загноеніе, красте и друга зла узрокуе, препятствуе испареніе главе, растенъ косе и проч (ГП – Ч 1836: 88).

СЛАБ, -ба, -бо *који није довољно јак, чврстог телесног састава.*

Изр. **слаба кичменица** ж <слаба кичменица*> – Никадъ неваля дете пре 11-огъ живота месеца на ноге устаяти, стояти, иль одити учити; ерь до овогъ времена, ноге, кичменица, и друге кости тако су слабе, да безъ великогъ вреда цело тело одржати нипошто немогу (ГП – Ч 1836: 76).

слабе кости ж <слабе кости> – Никадъ неваля дете пре 11-огъ живота месеца на ноге устаяти, стояти, иль одити учити; ерь до овогъ времена, ноге, кичменица, и друге кости тако су слабе, да безъ великогъ вреда цело тело одржати нипошто немогу (ГП – Ч 1836: 76).

слабе ноге ж <слабе ноге> – Никадъ неваля дете пре 11-огъ живота месеца на ноге устаяти, стояти, иль одити учити; ерь до овогъ времена, ноге, кичменица, и друге кости тако су слабе, да безъ великогъ вреда цело тело одржати нипошто немогу (ГП – Ч 1836: 76).

СЛАБОСТ ж <слабость> *изнемоглост, немоћ, недостатак снаге, јачине.* - Избегавати валя много перфъ, ерь ово велику врућину, немирно спаванъ, ружне сне, зной, слабость и проч: узрокуе (ГП – Ч 1836: 67).

СЛОМИТИ сврш. *падом или ударом изазвати лом кости*

Изр. **сломити руку** <сломити руку> – У првомъ случаю ће найвыше на ручицы, съ коіомъ е главу отъ якогъ ударца сачувало, или ти пакъ на стражницы одну модрицу добити, у другимъ пакъ може руку уганути, сломити и проч (ГП – Ч 1836: 77).

СТЕНИЦА ж <стеница> (обычно мн) *породица инсеката, паразита Heteroptera са неједнаким крилима и ропцем за сисањем које изазивају сварб и осип код човека.* – Много пута дете плаче што е здраво стегнуто, што на нечистой постельицы лежати мора, што му е тѣло зло положеніе има, што га скупљни у утробы ветровы муче, што га стенице, ил' буде колю и т.д. ако се дакле у овымъ обстоятелствама стегнуте свезе попусте, ако се дете изъ нечистогъ одѣла у чисто преобуче, ако се отъ ветрова чрезъ тренъ трбуа съ врућим фланеломъ, илити пакъ чрезъ еданъ

клистиръ опрости, акосе отъ бува ил' стеница отроби, ако му се тѣлу добро положеніе даде; то се оно на ново безъ свакогъ ела утиша и сладко заспи (ГП – Ч 1836: 18).

СТОМАХ ОПТЕРЕТИТИ сврш. <обтеретити стомахъ> *довести у теже стање стомак, прејести се.* – Ако се, као што обично бива, време рођаја дојкинѣ съ истымъ матере неслаже, сирѣчь ако е она пре родила, то млеко нѣно већ неће моћи желудаць детета очистити, зато дакле детету найпре – но чрезъ лекара – цревопролителный сокъ какавъ дати треба, ерѣ другачіе дете стомахъ обтеретити и разболетисе може (ГП – Ч 1836: 34).

СУВОСТ м <сувость> *осећај недостатка влажности.*

Изр. **сувост грла** <сувость грла> – Но и овде има изаятія; ако е сирѣчь Мати, или дојкиня врло слаба, иль мало млека имаде, дете напротивъ яко и при добромъ апетиту, ако оне при доеню боль прсию сувость уста и грла, зуянѣ ушію осећаю; а дете поредъ овы безъ свакогъ узрока неспокойно спавати, бледити, мршавити почне, то е, макаръ се првогъ живота месеца збыло, знакъ да дете са самомъ сисомъ задовольно ніе, зато му поредъ ове и друга ела давати почети валя (ГП – Ч 1836: 51)

сувост уста <сувость уста> – Овако дете стомахъ обтеретити неће, а матиће избегнути многа коекаква зла, као: боль прсию, протисли, сувость уста, кашаль и проч. коя бы ю, кадъ ова наблюдавала

небы, врло лако мучити могла (ГП – Ч 1836: 21).

Т

ТВРДА СТОЛИЦА ж <тврда столица*> lat. obstipatio. *отежано пражњење организма, затвор.* – Ова е особито едно ело за децу, коя су слаба, и често цревопролитіе имаду; обаче здравой децы непрія, особито оной, коя тврду столицу имаю, којой много пута и шкодљива ест; прави се пакъ овако: узми фришкогъ, зрелогъ отъ луске очишѣногъ жира, исецы га на мале комадиће, и изпржи у шерпеньицы као кафу, пакъ онда изтри у ситанъ пра (ГП – Ч 1836: 44).

ТЕЛА МАНЕ ж <тѣла мане> *телесни недостаток, деформитет, аномалија.* – Ако промыслимо: 1-0 да силне оне болести, с' којима се невина мала дечица онако горко борити мораю. 2-0 Да безчислене оне тѣла мане, као: грбе, криве ноге, руке, вратъ, и т.д. кое неизброиме дечице стасъ онако грозно нарушаваю. 3-е да найпосле и саме оне силне напрасне смерти, кое выше нег' половину новорођены изъ обятія нѣжны родителя онако свирѣпо отргаваю, ако велимъ сва ова промыслимо, то ћемо лако увидити, да начинъ децу неговати отъ свакогъ и у свакомъ смотренію едно отъ найвећи вниманія заслужуе (ГП – Ч 1836: предговор).

ТЕЊИ НОС с <тећи нос*> *појављивање исцетка из носа, најчешће бала, слина, слузи, цурење из носа (?).* – Но съ овимъ задовольити се нетреба, но за увѣритисе

о здравлю нѣном, валя іой цело тѣло, отъ главе до ногу визитирати и добро прогледати, да неима гдигодъ какве красте, да іой коса ніе слѣплѣна, да іой нетеку носъ или уши, да ніе ункава, да неима у усты, носу ил' у грлу приштъ, да некашлѣ, да іой неудараю уста, ил' ноге, да іой нису сисе ил' тайне части болестне, да неима бело пранѣ, раняве ил' отечене ноге, ил' руке, внутреню какву болестъ и проч (ГП – Ч 1836: 31).

ТЕЊИ УШИ с <теѣи уши*> *појављивање исцетка из уха, најчешће гнојавог, цурење из ушију (?)*. – Но съ овимъ задовољити се нетреба, но за увѣритисе о здравлю нѣном, валя іой цело тѣло, отъ главе до ногу визитирати и добро прогледати, да неима гдигодъ какве красте, да іой коса ніе слѣплѣна, да іой нетеку носъ или уши, да ніе ункава, да неима у усты, носу ил' у грлу приштъ, да некашлѣ, да іой неудараю уста, ил' ноге, да іой нису сисе ил' тайне части болестне, да неима бело пранѣ, раняве ил' отечене ноге, ил' руке, внутреню какву болестъ и проч (ГП – Ч 1836: 31).

У

УГЊАВИТИ сврш. <угнявити> *угушити, задавити*. – Ако су цуцле, као што се обычно праве, врло велике, то развалюю уста детета, ако ли су пак врло мале, лако у грло упасти и дете угнявити могу (ГП – Ч 1836: 49).

УДАРИТИ НОГЕ сврш. <ударити уста*> *имати лош мирис ногу*. – Но съ овимъ задовољити се нетреба, но за

увѣритисе о здравлю нѣном, валя іой цело тѣло, отъ главе до ногу визитирати и добро прогледати, да неима гдигодъ какве красте, да іой коса ніе слѣплѣна, да іой нетеку носъ или уши, да ніе ункава, да неима у усты, носу ил' у грлу приштъ, да некашлѣ, да іой неудараю уста, ил' ноге, да іой нису сисе ил' тайне части болестне, да неима бело пранѣ, раняве ил' отечене ноге, ил' руке, внутреню какву болестъ и проч (ГП – Ч 1836: 31).

УДАРИТИ УСТА сврш. <ударити уста*> *имати лош мирис из уста*. – Но съ овимъ задовољити се нетреба, но за увѣритисе о здравлю нѣном, валя іой цело тѣло, отъ главе до ногу визитирати и добро прогледати, да неима гдигодъ какве красте, да іой коса ніе слѣплѣна, да іой нетеку носъ или уши, да ніе ункава, да неима у усты, носу ил' у грлу приштъ, да некашлѣ, да іой неудараю уста, ил' ноге, да іой нису сисе ил' тайне части болестне, да неима бело пранѣ, раняве ил' отечене ноге, ил' руке, внутреню какву болестъ и проч (ГП – Ч 1836: 31).

УМИРАЊЕ с <умиранѣ> *губљење знакова живота, падање у стање гашења животних функција живих организма*. – И сама страшна она породильна грозница, коя породилѣ илядама у вѣчностъ преселява, по многи славны лекара мнѣнію, одъ разудареног по тѣлу млека произылази, и понайвыше на оне, кое недою, напада; нити е мало число жена, кое су само збогъ пренебрегнутогъ доеня хектику, водену

болестъ, свакояке душевне болести и проч: на себе навукле. Ако сва добра посмотримо лако ћемо увидити. 1-о да оне матере, кое деца својой сису отричу великомъ числу гадны и опасны болести на себе подлажу, отъ кои оне, кое чада своя саме дое, врло редко страдаю; слѣдователно 2-о да и умиранѣ оны матера, кое недою, много веће быти мора, неголи оны кое дужнсть ову исполняваю (ГП – Ч 1836: 13–14).

УМРЕТИ сврш. <умрети*> *престати живети, преминути*. – Неможе мати свету доеня дужнсть извршавати у слѣдуюћимъ случаевима: 1. Ако умре. 2. Ако су іой сисе зло развее, ако су іой брадавице тако мале, велике ил' дубоко ураштене, да дете нипошто сисати не може (ГП – Ч 1836: 27).

УРАШТЕНЕ БРАДАВИЦЕ ж <ураштене брадавице> (обично мн.) *урагле, увучене брадавице*. – Неможе мати свету доеня дужнсть извршавати у слѣдуюћимъ случаевима: 1. Ако умре. 2. Ако су іой сисе зло развее, ако су іой брадавице тако мале, велике ил' дубоко ураштене, да дете нипошто сисати не може (ГП – Ч 1836: 27).

УСТА РАЗРАЊАВИТИ сврш. <разрањавити уста> *учинити уста рањавим, повредити на више места*. – Пре него што дете сисати почне, добро е брадавицу съ млекоомъ мало поквасити; а после свакогъ доеня валя уста детета съ мокромъ крпицомъ обвіенымъ прстомъ добро отрти, ерѣ заоставше у нима млеко лако ускиснути и уста разрањавити може (ГП – Ч 1836: 19).

Ф

ФРАС м <фрасъ> *грч који настаје из страха (нарочито код мале деце)*². – Пазити вали да се дете напрасно чрезъ какву лупу изъ сна нетргне, ерѣ збогъ тога многа зла, кадкадъ и самъ фрасъ добити може (ГП – Ч 1836: 70).

Х

ХЕКТИКА ж <хектика*> *плућна туберколоза, сушица*. – Налази се и тако несрећны матера, кое макарѣ да можнсть доеня притяжавоу, опетъ дужнсть ову извршавати несмеду; ерѣ бы чрезъ ню како себи, тако и невиномъ детету свомъ шкодити могле. Овако принадлеже: 1. Отвећъ младе и старе. 2. Кое врло слабъ тѣла составъ имаду; кое отъ грчева много страдаю. (27) 3. Кое болестне сисе, као краставе, раняве, чворновите и проч: имаду. 4. Кое рђаво млеко имаду. 5. Кое крвѣ плую или блюю. 6. Кое наклоность къ шкрофулама, хектики, великой болести и т.д. имаду; особито ако е наслѣдствена. 7. Кое прилѣпчиве болести, венерію, шугу, и проче друге имаду. 8. Кое материцу болестну имаду. 9. Кое отъ душевне какве болести страдаю (ГП – Ч 1836: 28).

ХУДО УКОЧЕЊЕ с <худо укоченѣ*> *трајна укоченост, непокретност*

² У Медицинском речнику др А. Костића наводи се да је фрас lat. eclampsia infantum *грчење тела код деце узроковано повишеном телесном температуром*.

појединих делова тела. -Найвеће втеченіе у животъ и здравлѣ како совершенногъ човека, тако и малогъ дедета, имаде раана. Выше него една трећа часть дече само због злочесте раане умире. Рђава е раана такођеръ узрокъ, да се силна деца съ худым укоченымъ и грбавымъ тѣломъ по земљи вући мораю; кою бы поредъ пристойне раане на дику и радость родителя, па обрану отечества красно израстила была (ГП – Ч 1836: 10).

Ц

ЦРВЕН ОКОЛО ПУПКА м <црвень около пупка> *црвенило пупка на новорођенчету.* – Крпица съ коіомъ се пупакъ покрива, може се, докъ пупчи чворъ неотпадне съ путеромъ ил' зейтиномъ мазати, а после докъ се годъ около пупка црвень види, съ ракіомъ (ГП – Ч 1836: 62).

ЦРЕВА СРАСТЕЊЕ с <срастенѣ црева> *аномалија црева, спајање црева у једну целину растући, везивање, завезивање црева.* – Кровотеченіе разширеніе прсію, и растенѣ сиса препятствуе; стомаха дѣйство нарушава; црева едногъ съ другимъ срастенѣ узрокуе (ГП – Ч 1836: 66).

ЦРЕВОПРОЛИТИЈЕ

<цревопролитіе> lat. *diarea учестало пражњење црева у облику ретке, слузаве, често кржаве столице.* – Ова е особито едно ело за децу, коя су слаба, и често цревопролитіе имаду; обаче здравой децы непріа, особито оной, коя

тверду столицу имаю, коіой много пута и шкодљива естѣ; прави се пакъ овако: узми фришкогъ, зрелогъ отъ люске очишћеногъ жира, исецы га на мале комадиће, и изпржи у шерпеньицы као кафу, пакъ онда изтри у ситанѣ пра (ГП – Ч 1836: 44).

ЦРКАСТА КОРИЦА с <цркаста корица> *помало црна, тврда корица од секрета, слузи, слина у носу (?).* – Зато ако се опази, да е носъ нечистъ, да се у нѣму отъ осушени бала цркаста корица каква ватати почне, то ю найпре съ неосолѣномъ масѣу намазати, и тако откешати, а после съ прстомъ изчистити валя (ГП – Ч 1836: 90).

Ч

ЧВОРНОВИТЕ СИСЕ ж <чворновите сисе> *квргасте дојке, пуне квржица, чворова.* – Налази се и тако несређны матера, кое макаръ да можность доеня притяжаваю, опетъ дужность ову извршавати несмеду; ерѣ бы чрезъ ню како себи, тако и невиномъ дедету свомъ шкодити могле. Овако принадлеже: 1. Отвећъ младе и старе. 2. Кое врло слабъ тѣла составъ имаду; кое отъ грчева много страдаю. (27) 3. Кое болестне сисе, као краставе, раняве, чворновите и проч: имаду (ГП – Ч 1836: 28).

ЧВОРОВИ СИСА ж <чворови сиса> *болесни израштај у организму, квржице.* – Горко се вараю оне, кое мысле да доенѣ здравлѣ и лепоту матере нарушава; шта выше, жалостни примѣри иляадама сведоче, да башъ оне, кое

свету дужность ову пренебрегаваю, найгаднімъ и найопаснімъ болестима подложне есу, лютый боль, жестоко запаленіе, ране, чворови, ракъ сиса; запаленіе, отврдененіе, ракъ материце; бело пранѣ, гадне красте, ране и проч (ГП – Ч 1836: 13).

Ш

ШКРОФУЛА ж <шкрофула*> *израслина на грлу која настаје растом штитне жлезде*. – Тврда и врло густа ела узрокою грижу, цревопролитіе, наклоность къ гукама (шкрофулама), добрацу (rhachitis), сувой болести, много пута и саму напрасну смртъ (ГП – Ч 1836: 51).

ШЛАЈМ м <шлаймъ*> *слузав испљувак, слуз*. – Боль кодъ мале деце понайвыше производи отъ скуплѣны у утробы ветрова, отъ загушене у каковой тѣла части крви, и отъ скуплѣногъ у белой джигерицы шлайма, пакъ шта узроке ове

лакше него дречанѣ удалить може (ГП – Ч 1836: 73).

ШУГА ж <шуга*> *заразна кожна болест праћена великим сврабом, коју изазива паразит шугарац*. – Налази се и тако несрећны матера, кое макаръ да можность доеня притяжаваю, опетъ дужность ову извршавати несмеду; ерь бы чрезъ ню како себи, тако и невиномъ дедету свомъ шкодити могле. Овако принадлеже: 1. Отвећъ младе и старе. 2. Кое врло слабъ тѣла составъ имаду; кое отъ грчева много страдаю. 3. Кое болестне сисе, као краставе, раняве, чворновите и проч: имаду. 4. Кое рђаво млеко имаду. 5. Кое крвь плюю или блюю. 6. Кое наклоность къ шкрофулама, хектики, великой болести и т.д. имаду; особито ако е наслѣдствена. 7. Кое прилѣпчиве болести, венерію, шугу, и проче друге имаду. 8. Кое материцу болестну имаду. 9. Кое отъ душевне какве болести страдаю (ГП – Ч 1836: 28).

5. Закључак

У делу *Чадолуб или неговање деце у првим живота годинама* Гаврила Пекаровића (1836) забележене су 163 термиолошке јединице, од чега су 54 изрази. Након поређења са савременим медицинским речницима (*Вишејезички медицински речник и Медицински лексикон*), можемо закључити да је медицинска терминологија прилично измењена јер савремену медицинску терминологију чине углавном интернационализми (*Rječnik hrvatskoga ili srpkog jezika JAZU I–XXIII* 1880-1976; Вујаклија 1961; Клајн и Шипка 2006). Развијен термиолошки систем домаћих назива у анализираном делу сведочи о преданом раду Гаврила Пекаровића, зачетника српске педијатрије. На крају би се могло поставити питање због чега је процес формирања терминологије текао у смеру усвајања туђих термина (в.

Катић 1982). Једини оправдан одговор на ово питање био би развој науке и губљење пуризма, који отварају врата ка најједноставнијем моделу за богаћење лексикона – позајмљивању, а како се развија наука тако се и термилошки систем шири, те се самим тим створила и тежња ка усвајању заједничке медицинске интернационалне терминологије, која би омогућила бржу размену информација и успешнију комуникацију (Бјелаковић 2004: 32). Ова грађа свакако пружа низ могућности за даља истраживања, а једно од њих би могло бити – *Зашто човек у свакодневној комуникацији каже да има упалу плућа, а не пнеумонију?*

ИЗВОРИ

Пекаровић, Гаврил (1836). *Чадољуб или неговање деце у првим живота годинама*. Будим.

ЛИТЕРАТУРА

- Бјелаковић, Исидора (2004). Називи за болести у лекарушама са територије Војводине у 19. веку. *Прилози проучавању језика*. Нови Сад. 34.
- Бјелаковић, Исидора Г. (2013). Предлог микроструктуре речника славеносрпског језика. *Зборник Матице српске за књижевност и језик*. 61/3: 803–809.
- Бјелаковић, Исидора и Цветковић-Теофиловић, Ирена (2017). Макроструктура и микроструктура Речника славеносрпског језика (огледна свеска). *Речник славеносрпског језика. Огледна свеска* (ур. И. Бјелаковић, И. Цветковић-Теофиловић, А. Милановић). Нови Сад: Матица српска. 17–32.
- Бјелаковић, И. (2017). *Терминологија код Срба у 18. и 19. веку (математичка географија и картографија)*.
<<http://www.dvaper.rs/resursi/Isidora-Vjelakovic-Terminologija-kod-Srba.pdf>>
- Вујаклија, Милан (1961). *Лексикон страних речи и израза*. Београд: Просвета.
- Гортан-Премк, Даринка (1988). О месту термина у лексичком фонду. У: *Научни састанак слависта у Вукове дане. Терминологија- теорија и пракса*, 18/1. Београд. 15–21.
- Драгићевић, Рајна (2007). *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- Јовановић, Батут, Милан (1887). *Грађа за медицинску терминологију*. Нови Сад.
- Кашић, Јован (1984). Извори и грађа за речник славеносрпског језика. У: *Лексикографија и лексикологија. Зборник радова*. Нови Сад: Матица српска. 91–95.
- Клајн, Иван и Милан Шипка (2006). *Велики речник страних речи и израза*. Нови Сад: Прометеј.
- Костић, Александар (1987). *Вишејезички медицински речник*. Београд: Нолит.

- Медицински лексикон* (1983). I–II. Београд: Вук Караџић–Larousse.
- Младеновић, Александар (1979). Напомене о транскрипцији и критичком издавању старих српских текстова из XVIII и XIX века. *Зборник за филологију и лингвистику*. Нови Сад, XXII/2: 95–129
- Павловић, Будимир Д. и Милорад Велисављевић (1995). Сећање на првог писца прве српске и југословенске педијатријске књиге о деци. У: *Зборник радова Научног скупа Природне и математичке науке у Срба у 18. и првој половини 19. века*. Нови Сад: Српска академија наука и уметности, Огранак-Универзитет – Матица српска. 155–159.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XIV. Београд: Институт за српски језик САНУ, 1959– .
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1969.
- Станојевић, Владимир (1953). *Историја медицине*. Београд – Загреб: Медицинско издавачко предузеће „Медицинска књига”.
- Токин, Милан (1953). Стеријин пријатељ др Гаврило Пекаровић: прилог историји медицине у Војводини. *Рад војвођанских музеја*. Бр. 2. Нови Сад: Војвођански музеј. 161–170.
- 700 година медицине у Срба* (1971). Београд: Галерија Српске академије наука и уметности.

*

- Macanović, Ana (2018). *Srpska jezikoslovna terminologija u 19. veku*. Beograd: Institut za srpski jezik.
- RJAZU: *Rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. JAZU I–XXIII. Zagreb, 1880–1976.
- Skok, Petar (1971–1974). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1–4. Zagreb.
- Šipka, Danko (1998). *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*. Novi Sad: Matica srpska.

Aleksandra Tabak

THE LEXICOGRAPHIC TREATMENT OF TERMINOLOGY FOR DISEASES, SYMPTOMS AND SIGNS IN OPUS “ČADOLJUB ILI NEGOVANJE DECE U PRVIM ŽIVOTA GODINAMA” BY GAVRIL PEKAROVIĆ (1836)

SUMMARY

This paper represents dictionary of terminology for diseases, symptoms and signs noted in opus “Čadoljub ili negovanje dece u prvim života godinama” written by Gavril Pekarović in 1836. Besides dictionary, the thesis gives basic information about medicine as science discipline in Serbian history and the data are compared with contemporary medical dictionaries “Višejezički medicinski rečnik” and “Medicinski leksikon”.

KEYWORDS: terminology for diseases, symptoms, signs, terminology, medicine, 19th century.

Мер Александра Табак
Одсек за српски језик и лингвистику
Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду
Србија
anjatabak5@gmail.com

ЛЕКСИКОГРАФСКА ОБРАДА АНАТОМСКЕ ТЕРМИНОЛОГИЈЕ У ДЕЛУ „КРАТКО СОЧИЊЕНИЈЕ ИЛИ НАУКА О ЧОВЕКУ” ПЕТРА РАДОВАНОВИЋА

САЖЕТАК

У раду је анализиран термилошки систем предстандардне епохе српског језика из домена анатомије у делу *Кратко сочињеније антропологије или Наука о човеку* Петра Радовановића (1844). Дати су основни подаци о аутору, терминологији и теоријско-методолошким оквирима истраживања, а потом је ексцерпирана грађа дата у виду речника. Истраживање се врши ради упоређивања односа између анализираниог термилошког система из области анатомије и одговарајућег регистра савременог српског језика.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: термилошки систем, терминологија, анатомија, 19. век.

1. Предмет, задаци и корпус истраживања

Предмет овог рада је анализа лексичког система из домена анатомске терминологије¹ у делу *Кратко сочињеније антропологије или Наука о човеку* Петра Радовановића (1844). Основни задатак овог истраживања је издвајање термина из области анатомије у виду речника. Текст је писан доситејевским²

¹ Под терминологијом се подразумева систем термина, речи које се употребљавају у науци да означе одређени појам одговарајуће научне, техничке и уметничке области (Ѕирка 1998: 126; Михаљевић 1997: 7; Драгићевић 2007: 20). Предмет терминологије као науке језичке је врсте, али је истовремено вишедисциплинаран: припада лингвистици и њеним бројним гранама и правцима исто колико и логици, онтологији, информатици, а теорија помиње и класологију, одговорну вештину уређивања већ постојећег устројства (Винавер 1996: 21). Термилошке јединице припадају и општем лексичком фонду и специјалном, специфичном, стручном и научном. Специфичност је њихова у типу семантичког садржаја који номинују (Гортан-Премк 1991: 49).

² Под овим типом књижевног језика подразумева се језик који је у својој основи био српски с одређеним елементима, углавном из периферне језичке структуре (пре свега из лексичког система), који су били рускословенске провенијенције – тзв. славенизми.

типом језика, традиционалном неререформисаном ћирилицом грађанског типа. Издвојена су 242 термина, који се јављају у скоро једнаком броју у виду једночланих и вишечланих терминолошких јединица.

2. Лексикографска обрада

У раду је ексцерпирана грађа дата у виду речника, који је заснован на анатомској предстандардној терминологији из дела Петра Радовановића *Кратко сочињеније антропологије или Наука о човеку*. Одреднице су у овом речнику транскрибоване и уређене према азбуци стандардног српског језика. Неопходно је било извршити транскрипцију одредница да би се олакшало његово праћење, те би се тиме речник прилагодио ширем кругу читалачке публике која је заинтересована за ову тематику (Бјелаковић 2017: 198).

Одреднице су транскрибоване савременом српском ћирилицом, према начелима *Правописа српског језика* (Пешикан, Јерковић и Пижурица 2010). У следећој табели приказане су гласовне вредности графема, односно графемских група.

Графема/графемска група	Гласовна вредност
<ѣ>	[e]: бѣла цигерица
<лъ, нь> на крају речи или слога	[l, n]: дольной жучной бешики, <u>наковань</u>
<я> на почетку слога или речи	[ja]: Адамову <u>ябуку</u>
<ня, ля>	[na, la]: ртеньачне зглавкове, <u>грклянъ</u>
<ю> на почетку слога	[ju]: <u>костю</u>
<е> на почетку слога или речи и иза вокала	[je]: <u>извиень</u> ходникъ, <u>езычной</u> кости
<і>	[i]: <u>биюће</u> жиле
<ы>	[i]: <u>зглавковыма</u>
<й>	[j]: <u>езычной</u> кости
<ый>	[i]: <u>малый</u> мозакъ
<ий>	[i]: <u>псећий</u> зуб
<ъ, ь>	без словне вредности, маркирају крај речи или слога: <u>жучъ</u> , кичмену <u>масть</u>

Статус одреднице у речнику добили су и једночлани (нпр. брада, мозак) и вишечлани термини. Речнички чланак у овом раду подразумева: 1.

Доситеј Обрадовић се сматра родоначелником овог језика, а следили су га и многи војвођански писци током прве половине 19. века (Суботић 2004: 164).

одредницу (транскрибовану и маркирану болдом), 2. граматичку информацију (обележје рода уз именицу – м, ж, с), 3. регистровану форму у оригиналу (у угластим ортографским заградама), 4. дефиницију у курзиву,³ 5. потврду са (ширим) контекстом у којем је пример забележен, с податком о иницијалима аутора, годином и одговарајућом страницом извора.

³ Након дефиниције, наведен је и латински назив органа, уколико је пронађен.

4. Речник

А

адамова јабука ж <Адамову јабуку> *испучена хрскавица у грлу над улазом у душник, код мушкарца, адамова јабучица (лат. rotul Adami)*. Овај канал састављен е понайвише из р'скавица, и горе има видиму малу гуку (тако названу Адамову јабуку), која е код мушког пола яча и већа, него код женског (ПМ 1844: 12).

Б

бала ж <балама> *слуз у носној дупљи која одржава њену влажност и штити је од спољашњих утицаја*. – Кожа задржава се у влаги н'скимъ балама, да бы се летеће (испареме) части разны т'леса, лакше ухватити, н'ово голицан' ако бы врло яко было, ум'рити, а и самымъ нервима сохрание дати могло (ПМ 1844: 18).

балава кожа ж <балава кожа> *кожа на унутрашњој страни неких шупљих органа коју покрива слуз, слузокожа*. – Носъ, орудіе обоняња, (мирисаня) обложенъ е изъ нутра горе са сунђеру подобномъ шупљикастомъ кожомъ. Она се балава кожа (Schleimhaut) зове, и да бы много поврхности у маломъ простору заузела, извјена е преко разны папирно-танки коштица (ПМ 1844: 18).

балава кожица ж <балавой кожицы> *танак слој слузокоже*. – Кончићи нерва често се д'ле, но опетъ се еданъ съ другимъ сојужаваю, и образују дебело

оддвоеніе или клупче нерва, кое се са основнымъ частима мозга прилично соглашаваю, и многе крвне сосуде содржаваю, или се у замршенимъ свезама саставляю, кое се плетиво нерва зове, и распростиру се такође у найманъ части т'ла, па или се у финой балавой кожицы, или у врло н'жной брадавичицы окончаваю (ПМ 1844: 17).

балави прозрачни завитак м <балавый прозрачный завитакъ> *танак, слузави слој који прекрива површину неке телесне шупљине (нпр. језика)*. – Ове брадавице нервне немаю за покривало никакву кожу, него само балавый полак' прозрачный завитакъ, кой е чврсто на њима прелепл'нъ (ПМ 1844: 18).

балаво тело с <балавом т'лу> *доњи слој коже који је састављен од растреситог везивног ткива у којем су корени длачица, као и ћелије које носе пигмент (лат. dermis)*. – Црна боя, као вообште свака боя людій, има свое м'сто у балавом т'лу исподъ горн'ѣ кожице (ПМ 1844: 119).

бела кожа у оку ж <б'ла кожа> *задњи, већи део спољашње опне очне јабучице, који има облик лопте која је одсечена на предњем крају, беоњача (лат. sclera)*. – Б'ла кожа с'преда у оку продужение е внутрениѣ коже над'очне (ПМ 1844: 20).

бела цигерица <б'ла цигерица> *главни део система органа за дисање, у којем се врши размена гасова, плућа (лат. pulmones)*. – Б'ла цигерица состои се

изъ два мека, шупљикаста, едно съ другимъ свезана, дубоко и косо усекнута тѣла, коя сва скупа едно дѣло и союзъ имаю (ПМ 1844: 12).

бели мозак м <бѣлый мозакъ> *бела маса која гради унутрашњост мозга, (лат. substantia alba).* – Матерія обоий овы частій на поверхности е пепелястогасита, а изнутри бѣлый мозакъ или тако зовомый мозакъ (мозгана масть) (ПМ 1844: 16).

белоцигерна бијућа жила ж <бѣлоцигерну биюћу жилу> *крвни суд који преноси крв богату угљендиоксидом и отпадним материјама преко периферне циркулације од плућа до срца, плућна артерија (лат. a. pulmonalis).* – У другом стаблу подразумѣваю се двѣ главне крвне жиле, сирѣчь, шупља жила (Hohlader) коя изъ свию частій тѣла скуплѣну крвѣ у десно срчано уво уноси, одкудъ се она у десну срчану камеру, и одатле крозъ бѣлоцигерну биюћу жилу одводи – и крвна жила, коя крвѣ у лѣво срчано уво уноси, изъ коегъ у леву срчану камеру улази, да одатле теченіе свое на ново почне (ПМ 1844: 11).

бешичица ж <бешичица> *постељица у материци око заметка као веза између мајчине крви и емриона, има заштитну улогу и преко ње хранљиве материје и кисеоник доспевају до заметка, постељица (лат. placenta).* – После нѣколико дана види се тамо мала нѣка бешичица, у врло танку кожицу

умотана, коя баланцету подобну влагу содржава (ПМ 1844: 4).

бијућа жила ж <биюће жиле> *жила којом тече крв из срца у све делове тела, артерија (лат. arteria).* – Биюће жиле одводе крвѣ изъ срца у све части тѣла, чимъ се протезангъмъ и скуплянгъмъ своій фибра разширую и стешняваю (ПМ 1844: 11).

бистри сок м <бистрый сокъ> *безбојна, прозирна, слана течност коју луче жлезде у очној дупљи, суза (лат. lacrimae).* – Међу овимъ листовима содржава се бистрый сокъ и цѣло тѣло обкружава нѣжна прозрачна кожа, као заклопаць (ПМ 1844: 21).

брада ж <брада> *1. део лица испод уста (лат. mentum).* – Садъ се савія глава тако, да брада на прсима стои... (ПМ 1844: 4); *2. длаке са стране лица и испод уста, код одраслог човека (лат. barba).* – [...] А кодъ мушкогъ пола починѣ и брада растити (ПМ 1844: 6).

брадавица ж <брадавица> *мали израштаји на кожи преко којих се примају надражаји.* – Съ поля пуна е малы брадавица, у којима се краеви кожны нерва, орудія осећаня и судићи за непримѣтително изпареніе окончаваю (ПМ 1844: 9).

брадавичица ж <брадавичицы> *деминутив од брадавица.* – Кончићи нерва често се дѣле, но опетъ се еданъ съ другимъ сојужаваю, и образую дебело оддвоеніе или клупче нерва, кое се са основнымъ частима мозга

прилично соглашаваю, и многе крвне сосуде содржаваю, или се у замршеним свезама саставляю, кое се плетиво нерва зове, и распростиру се такође у најманѣ части тѣла, па или се у финой балавой кожицы, или у врло нѣжной брадавичицы окончаваю (ПМ 1844: 17).

бубрежак м <бубрежцы> *парни мокраћни орган у којем се ствара мокраћа, бубрег (лат. ren)*. – У долнѣм трбуху острагъ међу последнѣмъ малѣмъ ребрыма леже бубрежцы, кои се 'изъ фини каналића састое (ПМ 1844: 15).

бутина ж <бутину> *део човечје ноге изнад колена*. – Руке уметнуте су са горнѣмъ своѣмъ частима у нѣкимъ шупљинама плѣнѣнѣ костію [...] а ноге су у такovémъ шупљинама кукова, утврђене, и такође три части имаю, бутину, изподколеницу, (голени) и ноге (ПМ 1844: 9).

В

велика бијућа жила ж <велика бијућа жила> *главни и највећи артеријски суд, који излази из леве срчане коморе, преко чијих грана се снабдева крвљу читав организм, аорта (лат. aorta)*. – Одъ обои има двояка главна стабла; [...] – ца е онда велика бијућа жила, која изъ леве срчане камере, у све части тѣла иде [...] (ПМ 1844: 11).

велики мозак м <великій мозакъ> *најразвијенији део централног нервног система, састављен од десне и леве хемисфере које су изграђене од сиве и*

беле масе (лат. telencephalon). – Првѣй или великій мозакъ, лежи у свој горнѣй части темена – шупљине, и у долнѣй до половине (ПМ 1844: 16).

вилица ж <вилице> *челјусна кост у коју су усађени зуби*. – Теме состои се изъ выше шупљѣ костію, кое су узубченимъ швомѣ увезане; а къ овѣма принадлеже такође кости слѣпи очію, носѣ, небце, и вилице [...] (ПМ 1844: 8).

внутрења кожа <внутренѣ коже> *кожа на унутрашњој страни неких шупљѣх органа коју покрива слуз, слузокожа*. – Грло е на подобіе левка каналѣ, и естѣ продуженіе внутренѣ коже уста [...] (ПМ 1844: 13).

водени судић м <воденимъ судићима> *лимфни капилар који одводи лимфу у веће сабирне судове, крећући се са периферије према срцу, једносмерно*. – Мушкули [...] У њима се содржаваю (животиня) фибре съ нервѣма и кончанѣмъ плетивомѣ, крвнѣмъ и воденимъ судићима уплетене, и нѣкимъ видомѣ лепа (туткала) къ цѣлому едномѣ сојужене (ПМ 1844: 10).

воздушна цев ж <воздушне цеви> *хрскавичава цев од ждрела до плућних крила, кроз коју се дише, душник (лат. trachea)*. – Ови произлазе изъ воздушне цеви, (грла), као изъ едногѣ на преднѣй части врата, и на езычнѣй кости (гдѣ се она грклянѣ (Kehlkopf) именуе) висѣћем каналу (ПМ 1844: 12).

воздушноцевни чвор м <воздушноцевнимъ чворомъ> *део*

гркљана који се пружа од гласних жица према душнику, доњи спрат, подглотична дупља (лат. *cavitas infraglottica*). – Најзнаменитије орудје говоренија естъ ресица, съ воздушноцѣвнимъ чворомъ у гркляну, кой е шупля, изъ више рскавица состојећа се цѣвь, и кой се доле у воздушној цѣви (грлу) отвара. По томе како е отворъ овај великій или малій, быва и тонъ гласа грублій или фаиніи (ПМ 1844: 13).

врат м <врата> *део тела који спаја главу с трупом.* – Ови произлазе изъ воздушне цеви, (грла), као изъ едногъ на предной части врата, и на езычной кости (гдѣ се она грклянъ (Kelhkopf) именуе) висѣћем каналу (ПМ 1844: 12).

вратарна жила ж <вратарна жила> *парна крвна жила која оксигенованом крвљу снабдева главу и врат, каротидна артерија (лат. a. carotis communis).* – Она е жлѣзди подобный дробъ, и изъ неброены сосуда саставлѣна, одѣ кой су најзнаменитије вратарна жила (Pfortader, нѣка крвна жила) црно цигерична біюћа жила, и онда жучъ са своимъ сосудима (ПМ 1844: 14).

вратни ртењачни зглавак ж <вратне ртењаче> *покретни пришьен на врату који припада групи правих пришьенова, чији попречни пресек има отвор кроз који пролази кичмена артерија; вратни пришьен (лат. vertabrae cervicales).* – Главу држи и носи ртењача, стубъ кой се изъ 24 поедини едно за другимъ движимы зглавкова состои, кои се на

вратне ртењачне (плећне) и одъ кукова зглавкове дѣле (ПМ 1844: 8).

вратни зглавак м <вратны зглавкова> *покретни вратни пришьен који припада групи правих пришьенова, чији попречни пресек има отвор кроз који пролази кичмена артерија, вратни пришьен (лат. vertabrae cervicales).* – На 12 ртењачнымъ зглавковима, кои после 7 вратны зглавкова слѣдую, на свакој су страни толико ребара привезаны, одъ кой се горњи 7 у малій кругъ савіаю и са пришномъ костѣу са нѣкомъ рскавицомъ свезую (ПМ 1844: 8).

Г

глава ж <главу> *горњи део човечјег и одговарајући дио животињског тела у којем је мозак.* – Човеческо тѣло дѣли се на главу, трупъ, и удове (ПМ 1844: 7).

глава чекича ж <главомъ чекича> *горњи проширени део кошчице чекића у уху, зглобљен са телом наковња capit mallei.* – Една се зове чекичъ, кой е посредствомъ нѣкогъ држка са добошномъ кожомъ свезанъ; друга коштица се зове накованъ, кой се съ главомъ чекича свезуе, између потеге наковня и треће коштице, на подобіе узенגיע, лежи сочиву-подобна коштица, најманя костъ у човечіемъ тѣлу (ПМ 1844: 19).

голен ж <голени> *део ноге од колена до скочног зглоба, који се састоји од голењаче и лишњаче, потколеница.* – Трупу принадлеже ребра, кичма, и трбухъ (Becken), са остальмъ

составнимъ частима внутрены (црева); къ удовима пакъ плећа, мишице, руке, голени, и ноге (ПМ 1844: 7).

горка влага ж <горку влагу> *лепљива маса жуте до смеђе боје која се лучи из уха, ушна маст (лат. cerumen)*. – У овомъ има много жлъздой, кое горку нѣку влаго оддѣлноу, чрезъ што се ходникъ углађава, и мекшиј задржава, а прашини или малымъ насѣкомымъ улазакъ препречава (ПМ 1844: 19).

горња вилица ж <горньої вилицы> *велика, парна кост у средишњем делу лица, која учествује у изградњи очне и носне дупље, као и подслепочне и криластонепчане јаме (лат. maxilla)*. – Теме состои се изъ выше шупљы костію, кое су узубченымъ швомъ увезане [...] у горньої и дољной вилици зуби су утврђени, кой одрастанъ човекъ обично 32 има... (ПМ 1844: 8).

горња кожа ж <горња кожа> *танак површински слој коже, састављен од епитела који на површини орожава, епидерм (лат. epidermis)*. – Но ако е горња кожа отворнула, и надула се, онда осећану долнѣ коже или сасвимъ или одъ части препятствуе (ПМ 1844: 18).

горња кожица ж <горнѣ кожице> *танак површински слој коже, састављен од епитела који на површини орожава, епидерм (лат. epidermis)*. – Црна боя, као вообште свака боя людій, има свое мѣсто у балавом тѣлу исподъ горнѣ кожице (ПМ 1844: 119).

горња предња мишица ж <горню предню мишицу> *широк троугласти мишић, који базом полази са три снопа, кључне кости, грудне кости и шест првих ребарних хрскавица и горњег дела предњег трбушног зида, велики грудни мишић (лат. pectoralis major)*. – Руке уметнуте су са горњимъ своимъ частима у нѣкимъ шупљинама плећны костію, и имаю три части: раме, мишицу, горню предню мишицу, и руку... (ПМ 1844: 9).

гркљан м <грклянъ> *почетни, проширени део доњих дисајних путева и орган у којем се ствара глас (лат. larynx)*. – Ови произлазе изъ воздушне цеви, (грла), као изъ едногъ на предной части врата, и на езычной кости (гдѣ се она грклянъ (Kelhkorf) именуе) висѣћем каналу (ПМ 1844: 12).

грло с <грло> *жедреона дупља, шупљина с горњим делом гркљана и једњаком*. – Грло е на подобіе левка каналъ, и естъ продуженіе внутренѣ коже уста... (ПМ 1844: 13).

грожђа кожа ж <грозђа кожа> *задњи, највећи део судовне опне јабучице, који садржи велики број крвних судова, судовњача (лат. choroidea)*. – Подъ њомъ лежи мегка судудна кожа, кое предња страна зове се дужна кожа, а задња грозђа кожа (ПМ 1844: 20).

грудн ж <груд'ма> *предњи део човечјег и животињског трупа од врата до трбуха*. – Чистъ воздухъ зове се онај, кой ніе са испареніяма и другимъ станновиднымъ частима претоваренъ,

која се смѣша мирисомъ (задисаемъ) одма, и нѣкимъ претискиванѣмъ (слабленѣмъ) у груд'ма познае, и издае (ПМ 1844: 32).

Д

дванајстопрсно црево с <12–прсно црево> *почетни непокретни део танког црева у човечјем телу који почиње од желуца, дванаестопалачно црево (лат. duodenum).* – Почетакъ танкогъ црвета, одъ стомака одма рачунајући, зове се 12–прсно црево (Zwölffingerdarm), ербо е одъ прилике 12 прста широко, и 12 цолова дугачко (ПМ 1844: 14); Ова или уходи крозъ жучне ходнике, у дванайстопрсно црево, или се скупља, кадъ е много има, у дољной жучной бешики (ПМ 1844: 14).

дебела темена кожа ж <дебела теменна кожа> *спољашња мождана овојница која обавија мозак и кичмену мождину, тврда мождана опна (лат. dura mater).* – Прва е тврда или дебела теменна кожа, која разнимъ наставцима или продуживаньма, оддѣленія у мозгу чини, и осимъ теменяче такође и у кичму и около очны нерва као таблица (Scheide) распорстире се и пружа (ПМ 1844: 16).

дебело гузно црево с <дебело-гузно-црево> *завршни део дебелог црева који се налази у карличној дупљи, дебело црево (лат. rectum).* – Друга црева зову се праздно црево, (Leerdarm), умотано црево, (Grimmdarm), слепо црево, (Blinddarm), криво црево, (Krummdarm),

и дебело-гузно-црево, (Mastdarm) (ПМ 1844: 14).

дебело одвојеније с <дебело оддвоение> *мноштво густо испреплитаних нерава, нервни сноп.* – Кончићи нерва често се дѣле, но опетъ се еданъ съ другимъ сојужаваю, и образују дебело оддвоение или клупче нерва, кое се са основнимъ частима мозга прилично соглашаваю, и многе крвне сосуде содржаваю. или се у замршенимъ свезама саставляю, кое се плетиво нерва зове, и распростиру се такође у најманѣ части тѣла, па или се у финой балавой кожицы, или у врло нѣжной брадавичицы окончаваю (ПМ 1844: 17).

дебело црево с <дебеломъ цревету> *завршни део система органа за варење који се пружа од завршиног дела танког црева до чмарног отвора.* – Ова иде иза воздушне цѣвы и срчане кесе крозъ кожицу на лажицы у дољню часть трбуха, образуе тамо стомакъ и црева, и напоследку окончава се на дебеломъ цревету (ПМ 1844: 13).

дебљина ж <дебљина> *масне наслаге у телу човека и неких животиња, сало, маст (лат. unguen).* – Подъ кожомъ и међу разнимъ частима животиня лежи масть (сало, дебљина), као у кончаномъ плетиву... (ПМ 1844: 10).

десна срчана камера ж <десне срчане камере, десну срчану камеру> *део срца који има облик пирамиде, са базом окренутом позади, на којој се налазе два отвора: десни преткоморно-коморни отвор и отвор плућног артеријског*

стабла; десна срчана комора (лат. *ventriculus dexter*). – Одъ обои има двојка главна стабла; едно се разширива све то съ мањимъ гранчицама крозъ сво тѣло, и ово е цигерна бјоћа жила, која изъ десне срчане камере произлази, и крвѣ у белу цигерицу и т. д. носи – ца е онда велика бјоћа жила, која изъ леве срчане камере, у све части тѣла иде; у другом стаблу подразумѣваю се двѣ главне крвне жиле, сирѣчь, шупля жила (Hohlader) која изъ свию частій тѣла скуплѣну крвѣ у десно срчано уво уноси, одкудъ се она у десну срчану камеру, и одатле крозъ бѣлоцигерну бјоћу жилу одводи... (ПМ 1844: 11).

десно срчано уво с <десно срчано уво> *део срца на спољашњем зиду десне срчане коморе, кроз који се, посредством шупље жиле, крв преноси из свих делова тела до плућа, десни увасти наставак, десна аурикула* (лат. *auricula dextrum*). – Одъ обои има двојка главна стабла; [...] у другом стаблу подразумѣваю се двѣ главне крвне жиле, сирѣчь, шупля жила (*) која изъ свию частій тѣла скуплѣну крвѣ у десно срчано уво уноси, одкудъ се она у десну срчану камеру, и одатле крозъ бѣлоцигерну бјоћу жилу одводи – и крвна жила, која крвѣ у лѣво срчано уво уноси, изъ коегъ у леву срчану камеру улази, да одатле теченіе свое на ново почне (ПМ 1844: 11).

добошна кожа ж <добошна кожа> *затегнути део бубне опне* (лат. *pars tensa*). – Овдѣ, на краю е добошна кожа, на подобіе яйца, танка, но тврдо

разтегнута кожа, која е врло чувствителна (ПМ 1844: 19).

добошна шупљина ж <добошне шупљине> *део средњег уха, смештен између спољашњег ушног канала и унутрашњег уха, у којем се налазе чекић, наковањ и узенгија, бубна дупља* (лат. *cavitas tympani*). – Ова оддѣлюе ходникъ чувеня одъ добошне шупљине, у којој се четири една съ другомъ свезане коштице налазе (ПМ 1844: 19).

долња вилица ж <долња вилица> *кост лица која се састоји од тела и гране доње вилице* (лат. *mandibula*). – После 2 месеца плодъ е два цолла дугачакъ шупљикасте кости на рукама и ногама видиме су, и јасно се може видити, да се долња вилица исподъ горнѣ попружила (ПМ 1844: 4).

долња кожа ж <долнѣ коже> *доњи део коже у којем су смештени крвни капилари, живци коже, длаке, знојне, лојне жлезде и глатке мишићне ћелије, које су везане за корен длаке, крзно* (лат. *dermis*). – Но ако е горња кожа отврднула, и надула се, онда осећаню долнѣ коже или сасвимъ или одъ части препятствуе (ПМ 1844: 18).

долњи трбух м <долнѣгъ трбуха> *доњи део трбушине дупље у којем се налазе део дванаестопалачног црева, вијуге покретног дела танког црева и највећи део дебелог црева, доњи или подмезоколични спрат абдомена*. – Црна цигерица, највеће внутрениѣ (црево), долнѣгъ трбуха, лежи на десној

страни подъ краткимъ ребрима (ПМ 1844: 14).

дољна жучна бешика ж <дольной жучной бешики> *мишићно-слузокожни орган који служи као резервоар жучи, жучна кесица (лат. vesica biliaris).* – Ова или уходи крозъ жучне ходнике, у дванајстопрстно црево, или се скупља, кадъ е много има, у дољной жучной бешики (ПМ 1844: 14).

дроб м <дробъ> *унутрашњи орган (лат. viscera).* – Црна цигерица, највеће внутреннѣ (црево), долнѣгъ трбуха, лежи на десной страни подъ краткимъ ребрима. Она е жлѣзди подобный дробъ, и изъ неброены сосуда састављѣна, одѣ којѣ су најзнаменитѣ вратарна жила (Pfortader, нѣка крвна жила) црно цигерична бѣоѣна жила, и онда жучъ са своимъ сосудима (ПМ 1844: 14).

дугуљастѣ мозак м <дугулястый мозакъ> *мождана маса која испуњава канал кичме, кичмена мождина (лат. medulla spinalis).* – Трећа часть зове се дугулястый мозакъ, и состои се изъ свезе мозганы фибра великогъ и малогъ мозга, лежи на кости заднѣ части главе (ћушке), и продужуе се, почемъ крозъ шупљину ове, у шупљину зглавкова кичмены иде, у кичмену масть (мозакъ) (ПМ 1844: 16).

дужна кожа ж <дужна кожа> *обојѣна прстѣнаста опна око зенице у оку, дужица (лат. iris).* – Дужна кожа (iris) има на подобѣ зракова пруге, кое су подъ нѣки людѣй црне, црнкасте, кодъ

нѣки плаве, и т. д. по чему и бою очѣно вообщѣ именуемо (ПМ 1844: 20).

Ђ

ђубре с <ђубре> *крајњи отпадни продукт у процесу варења, који се избацује кроз анус, измет, (лат. feces).* – У цревы се свариванѣ ела, кое е стомакъ почео, продужава, питателный сокъ се последствомъ тамо налазеѣи се сосуда одѣ ела оддвојава, а ђубре избацуе (ПМ 1844: 14).

Ж

живац м <живцы> *влакнасти орган у човечѣм или животињском телу који преноси чулне надражаје, вољне и невољне, нехотичне покрете, нерв (лат. nervus).* – Но овы нерви (живцы) не налазе се у танкой горњој кожици, него у овой, подъ овомъ лежећој ячѣој кожи у виду малы брадавица (ПМ 1844: 18).

живац виђѣња м <живаць виђѣня> *оптички живаць који је задужен за спајање ока са мозгом, очни нерв (лат. n. opticus).* – Живаць виђѣња овај дебео е одѣ прилике као гушчѣе перо, и изъ мозга у очну ябуку улази крозъ шупљину очѣу (ПМ 1844: 21).

жила ж <жиле> *крвни суд (лат. vasa sanguinea).* – Темяча (кость на темену) е горе мало отворѣна тако, да се биѣнѣ жиле у мозгу осетити може (ПМ 1844: 4).

жлезда ж <жлѣздама> *орган у човечѣм или животињском телу који излучује*

различите врсте сокова. – Црева су опетъ на дебелой нѣкой кожи, коя се марамица (Gekröse), зове, утврђена, коя се у двострукимъ листићима показуе, кои су масћу, жлѣздама, и сосудима напуњны, и гди се на подобіе плювачке сокъ одъ марамице (Gekrösesaft), оддвоява, кои се у прво црево излива, да смешаванѣ масны и водены частица у елыма подпомаже (ПМ 1844: 14).

жлездица < жлѣздице > *деминутив од жлезда.* – Она се яко протегнути може, и да бы витка заостати могла, има у нутри подъ нбомъ жлѣздице, кое зейтинаву влагу оддѣлюю (ПМ 1844: 9).

жуч ж <жучъ> *жуто-зелена течност, текућина горког укуса коју излучује јетра преко жучне кесе (лат. bilis).* – Жучъ е сапуњва течность, коя препитанія сокъ изъ ела раствара, почемъ она масне и водене части союжава, и отудъ млечный сокъ преправля (ПМ 1844: 14).

жучни ходник м <жучне ходнике> *жучни канал који омогућује пренос жучи до дванаестопалачног црева.* – Ова или уходи крозь жучне ходнике, у дванајстопретно црево, или се скупля, кадъ е много има, у дољной жучной бешики (ПМ 1844: 14).

З

зачатије с <зачатије> *зачетак плода, заметак, ембрион (лат. embryo).* – Препитаніе добива плодъ (embrio зачатије) посредствомъ пантльике одъ пупка (пуповину) крозь празднину

материце (Mutterkuchen) изъ крви матере (ПМ 1844: 4).

звезда ж <звезда> *отвор на дужици кроз који светлост продире у унутрашњост ока, зеница (лат. pupilla).* – Звезда се при слабой свѣтлости и помрчини разшируе, а при великой свѣтлости сужава се, безъ да мы штогођъ о томе знамо или осећамо (ПМ 1844: 20).

зглавак м <зглавкова> *сној двеју или више костију, зглоб (лат. articulatio).* – Крсти, кое се кодъ дѣце изъ 5 зглавкова, а кодъ одрастны изъ троугленне кости состое, у којој су они 5 зглавкова срастли, нису движиме, образуоу съ 4 и 5 одъ кука зглавкомъ крстъ (ПМ 1844: 9).

зглавак кичмени м <зглавкова кичмены> *сној између тела два суседна пршљена, кичмени зглоб (лат. articulatio intervertebralis).* – Трећа часть зове се дугулястый мозакъ, и состои се изъ свезе мозганы фибра великогъ и малогъ мозга, лежи на кости заднѣ части главе (ћушке), и продужуе се, почемъ крозь шупљину ове, у шупљину зглавкова кичмены иде, у кичмену масть (мозакъ) (ПМ 1844: 16).

зглавак кука м <кукова зглавкове> *сној између карличне кости и горњег окрајка бутне кости, зглоб кука (лат. articulatio coxae).* – Главу држи и носи ртеняча, стубъ кой се изъ 24 поедини едно за другимъ движимы зглавкова состои, кои се на вратне ртеняче (плећне) и одъ кукова зглавкове дѣле (ПМ 1844: 8).

зеница ж <зеницу> *кружни отвор на дужици кроз који светлост продире у унутрашњост ока (лат. pupilla). – Ова у среди има звјзду (зеницу) округлу одну яму, крозъ кою се до дна ока видити може (ПМ 1844: 20).*

зној м <зноя> *бистра течност која садржи око 99% воде и делове мокрајне киселине, а служи за регулисање телесне температуре, спречавање развијања бактерија и гљивица на кожи (лат. sudor). – Надочна кожаца (Augenlieder) чува иј одъ сваке опасности, и покрива иј при приближавану ове; трепавице чувају иј одъ прашине и наськомы, а обрве служе одъ части за украшеніе, а одъ части за удржаванѣ доле текућеѣгъ зноя (ПМ 1844: 20).*

зуб м <зуби> *беличаста, коштана плочица, усађена у вилицы, која служе за кидање и дробљење хране у устима (лат. dens). – У прелазку дѣтинства (кое се са 7. годиномъ окончава, кадъ први зуби испадају) у јуношество... (ПМ 1844: 6).*

И

исподколеница ж <изподколеницу> *део ноге од колена до скочног зглоба, који се састоји од голењаче и лишињаче, потколеница. – Руке уметнуте су са горњимъ своимъ частима у нѣкимъ шупљинама плећны костію [...] а ноге су у таковимъ шупљинама кукова, утврђене, и такође три части имају, бутину, изподколеницу, (голени) и ноге (ПМ 1844: 9).*

извијен ходник м <извиенъ ходникъ> *део унутрашњеѣг уха у коме је центар за равнотежу, лабиринт (лат. labyrinthus). – После добошне шупљине слѣдуе лабиринтъ или извиенъ ходникъ, у коегъ средини се мала шупљина, преддворіе, а одъ горе и сапреда се три на подобіе лука цевчице, кое се са петъ уліива у преддворію отварају, – а доле се на подобіе пужа увіенъ каналъ налази (ПМ 1844: 20).*

Ј

јајце с <јајцету> *јајна ћелија (лат. ovulum). – Првѣй зачетакъ по свој прилицы лежи у плодномъ јајцету, кое крозъ каналчићъ едан тако назван трумпета (Muttertrompete) у материцу уђе, и тамо се утврди (ПМ 1844: 3).*

језик м <есыку> *покретљиви мишић у усној шупљини човека и виших животиња који служи као орган за укус, за жвакање и гутање хране, а код човека помаже при стварању и извођењу гласова и говора (лат. lingua). – Вкусъ се проузроковава, чрезъ мложину нервны брадавица, кое се на есыку¹ налазе, и на кое слане и зейтинаве частице ела втеченіе чине разликују (ПМ 1844: 18).*

језична кост ж <езычной кости> *кост изнад гркълана, слична потковици, подјезична кост (лат. os hyoides). – Ови*

¹ Вероватно је реч о штампарској грешци, те је термин транскрибован као *језик*.

произлазе изъ воздушне цеви, (грла), као изъ едногъ на предной части врата, и на езычной кости (гдѣ се она грклянъ (Kehlkopf) именуе) висѣтем каналу (ПМ 1844: 12).

К

канал м <каналъ> *шупаль и валькаст, дужи или краћи орган у организму кроз који пролазе разне материје (лат. canalis).* – После добошне шупљине слѣдуе лабиринтъ или извѣнъ ходникъ, у коегъ средини се мала шупљина, предворіе, а одъ горе и сапреда се три на подобіе лука цевчице, кое се са петъ улійва у предворію отвараю, – а доле се на подобіе пужа увѣнъ каналъ налази (ПМ 1844: 20).

каналчић м <каналчићемъ> *деминутив од канал.* – Првый зачетакъ по свой прилицы лежи у плодномъ яйцету, кое крозъ каналчић едан тако назван трумпета (Tutertromnete) у материцу уђе, и тамо се утврди (ПМ 1844: 3).

кичма ж <кичма> *коштани стуб састављен од пришенова, који чини средину костура код човека и виших животиња (лат. columna verberalis).* – Трупу принадлеже ребра, кичма, и трбухъ (Becken), са остальмъ составнымъ частима внутреины (црева); къ удовима пакъ плећа, мишице, руке, голени, и ноге (ПМ 1844: 7).

кичмена маст ж <кичмену масть> *централни орган нервног система у човека и других кичмењака, мека материја која испуњава лобању и*

кичмени канал, мозак (лат. cerebrum). – Трећа часть зове се дугулястый мозакъ, и состои се изъ свезе мозганы фибра великогъ и малогъ мозга, лежи на кости заднѣ части главе (ћушке), и продужуе се, почемъ крозъ шупљину ове, у шупљину зглавкова кичмены иде, у кичмену масть (мозакъ) (ПМ 1844: 16).

кљупче нерва с <кљупче нерава> *мноштво густо испреплитаних нерава.* – Кончићи нерва често се дѣле, но опетъ се еданъ съ другимъ союжаваю, и образуе дебело оддвоеніе или кљупче нерва, кое се са основнымъ частима мозга прилично соглашаваю, и многе крвне сосуде содржаваю... (ПМ 1844: 17).

кључна кост ж <ключнымъ костима> *дуга кост која спаја грудну кост с лопатицом, кључњача (лат. clavícula).* – Горе надъ ребрыма леже обе плећне кости, и свезую се ключнымъ костима са пршномъ костѣу (ПМ 1844: 9).

кожа ж <кожа> *сполни омотач човечјег тела (лат. dermis).* – Кожа, коя е свойственно нѣко плетиво одъ кончића, и коя е крвлю и нервима изплетена, обкружава цѣло тѣло (ПМ 1844: 9).

кожица ж <кожицу> *танки слој коже (лат. pellicula).* – После нѣколико дана види се тамо мала нѣка бешичица, у врло танку кожицу умотана, коя беланцету подобну влагу содржава (ПМ 1844: 4).

кожни канал м <кожне канале> *мишићно-слузокожни канал који*

спроводи мокраћу од бубрега до мокраћне бешике, мокраћовод (лат. *ureter*). – Они к њему служе, да мокраћу из крви оддѣлно, која се кроз кожне канале у мокраћну бешику излива, од ње куда она кроз своје канале (Harnröhre) у тайне удове тѣла одлази, и избацује се (ПМ 1844: 15).

кожно закривало с <кожномъ закривалу> *везивно ткиво којим је обложен сваки живац, епинеуријум*. – Они су пантљичице од њих особно врло фини бѣли кончића, кои су средством њихногъ шуплѣгъ плетива састављени, и у врло танкомъ кожномъ закривалу умотани (ПМ 1844: 17).

колѣно с <колѣна> *чланак на људској ноzi који спаја бедрену кост са голеничком кости* (лат. *genu*). – Сад се савија глава тако, да брада на прсима стои; колѣна су у висину, кадкад до вилице дигнута, ноге су натрагъ отишле (ПМ 1844: 4).

кончић м <кончићи> *кончасти део ткива, влакно* (лат. *tuopeta*). – У истој се виде мали сојужени кончићи, из њих којих после седамъ дана дугуљасто, готово провидно клупченце постане, од ње кога средине па до кожице њихки су кончићи пружени, кои су почетакъ црвѣта од ње попка (ПМ 1844: 4).

кончић нерва м <кончићи нерва> *нервно влакно*. – Кончићи нерва често се дѣле, но опетъ се еданъ с њимъ другимъ сојужавају, и образују дебело одвојено или клупче нерва, кое се са основнимъ частима мозга прилично соглашавају, и

много крвних сосуда содржавају или се у замршеним свезама састављају, кое се плетиво нерва зове, и распростиру се такође у најмањој части тѣла, па или се у финој балавој кожици, или у врло њихној брадавичици окончавају (ПМ 1844: 17).

коса ж <коса> *длака на човечјој глави* (лат. *capillum*). – Коса произлази из ње оногъ кончастогъ плетива изподъ коже, из ње кончастогъ, судића пуногъ клупчета, кое опетъ друго клупче у себи садржава, у коему коса сокомъ њихкимъ покривена лежи (ПМ 1844: 10).

кост ж <костію> *један од тврдих делова човечјег тела или животиња кичмењака* (лат. *os*). – Његово тѣло истина состои се такође, као и други совершенни животиња, из ње коже, меса, костію, крви, и т. д. накратко из ње штофа (есенцијални частіи) животиња тѣла; но соразмѣрно великој мозакъ, и врло утончани нерви само њему приличе и припадају (ПМ 1844: 1).

кост на темену ж <костъ на темену> *парна пљосната испупчена кост, четвртасог облика која гради кров лобање, темена кост, темењача* (лат. *os parietale*). – Темењача (костъ на темену) е горе мало отворена тако, да се ње живице у мозгу осетити може (ПМ 1844: 4).

коштица ж <коштице> *деминутив од кост, ситна кост*. – Долној части су њихкимъ видомъ свеза с њимъ горњима утврђене, и на њима се налазе много мале коштице, кое ручне и ножне

коричке сачињавао, после којѝ онда прсти на рукама и ногама слѣдую (ПМ 1844: 9).

кошчана шупљина ж <кошчанымъ шупљинама> *уздужни каналиѝ у кости у којој се налази коштана срж.* – Ове леже у кошчанымъ шупљинама на некомъ лежиру одъ масти; пакъ се средствомъ 6 мушкула на све стране окрећу (ПМ 1844: 20).

кратко ребро с <кратка ребра> *најкраће, највише закривљено ребро и спљоштено одозго надоле, прво ребро (лат. costa prima).* – На 12 ртенячнымъ зглавковима, кои после 7 вратны зглавкова слѣдую, на свакој су страни толико ребара привезаны, одъ којѝ се горњи 7 у малѝй кругъ савѝяю и са пршномъ костѝу са нѝкомъ рскавицомъ свезую; а друга су 5 кратка или фалична ребра (ПМ 1844: 9).

крв ж <крви> *црвена текућина, течност која тече кроз крвне жиле, судове човечјег и животињског организма, храни га и врши измену твари, материје у њему (лат. sanguis).* – Крвѝ е она влага тѝла, изъ кое се сви други сокови преправляю и оддѣлюю (ПМ 1844: 12).

крвна жила ж <крвне жиле> *део кардиоваскуларног система чија је функција враћање крви у срце, вена (лат. vena).* – Крвне жиле доводе крвѝ къ срцу, све се већма къ нѝму разширяю, и имаю по већој части прилопке, кои враћањѝ напредѝ

отишавше крви предупређую (ПМ 1844: 11).

крвна жила вратарна ж <крвна жила вратарна> *вена која настаје иза главе панкреаса спајањем горње цревне и слезинске вене, чије се стабло пружа навише, долази до улазних врата јетре, где се рачва на своје две завршне гране, десну и леву, вена порте (лат. vena portae hepatis).* – Изъ крви, коју она крвна жила вратарна у црну цигерицу доводи, оддѣлю се жучѝ (ПМ 1844: 14).

крвни сосуд м <крвни сосуди> *дио кардиоваскуларног система, чија је функција преношење крви кроз тело, крвни суд (лат. vasa sanguinea).* – Увлаченѝмъ и испуштавѝмъ воздуха, цигерица се на обѝма странама и разширяе и скупля, а чрезѝ то се и крвни сосуди часѝ стешнюю, а часомъ разширяю (ПМ 1844: 15).

крвни судић м <крвнымъ судићима> *мали крвни суд.* – У њима се содржаваю (животиня) фибре съ нервима и кончанымъ плетивомъ, крвнымъ и воденымъ судићима уплетене, и нѝкимъ видомъ лепа (туткала) къ цѝлому едномъ союжене (ПМ 1844: 10).

криво црево с <криво црево> *покретни део танког црева, који се састоји од 11–12 вијуга, а чији се завршни део спаја са почетним делом дебелог црева, усукано црево (лат. ileum).* – Друга црева зову се праздно црево, (Leerdarm), умотано црево, (Grimmdarm), слепо црево, (Blinddarm), криво црево,

(Krummdarm), и дебело-гузно-црево, (Mastdarm) (ПМ 1844: 14).

кристално сочиво с <кристално сочиво> *сабирно сочиво ока, смештено иза дужице, а састављено од многобројних провидних слојева (лат. lens).* – Но иза дужне коже међу двама влагама (тако зововимъ воденомъ и оном' другомъ на подобје стакла) лежи кристално сочиво овога на обѣма странама узвишено тѣло, кое се изъ више прозрчны листова состои (ПМ 1844: 21).

крсти ж <крста> *троугласта кост настала срастањем пет крсних приљенова који припадају групи лажних приљенова (лат. os sacrum).* – Крсти, кое се кодъ дѣце изъ 5 зглавкова, а кодъ одрастны изъ троугленне кости састое, у којој су они 5 зглавкова срастли, нису движиме, образују съ 4 и 5 одъ кука зглавкомъ крсть (ПМ 1844: 9).

кук м <кукови> *избочени део човечјег тела између бокова и бедрене кости (лат. os coxa).* – Такође меснати листови, округли яки кукови, широка плећа, лепъ вид главе, благородно изображеніе лица, на комъ уста нису као у маймуна губица испубчена, горња устна съ малымъ танкимъ (на среди) каналићемъ, и друга својства има само човеческо тѣло (ПМ 1844: 1).

кутъак м <кутняцы> *зуб који служи за жвакање, кутњи зуб (лат. dentes molares).* – У седмомъ месецу, или и поздне нѣшто, а често и при концу прве године, изиђу предњи зуби, њи 7, а

доције псећи и или очни, а съ концемъ прве године, или у другој кутняцы, поредъ свакогъ очняка 4 (ПМ 1844: 5).

Л

лабиринт м <лабиринтъ> *део унутрашњег уха у коме је центар за равнотежу, лабиринт (лат. labyrinthus).* – После добошне шупљине слѣдуе лабиринтъ или извјенъ ходникъ, у коегъ средини се мала шупљина, преддворіе, а одъ горе и сапреда се три на подобје лука цевчице, кое се са петъ улива у преддворію отвараю, – а доле се на подобје пужа увјенъ каналъ налази (ПМ 1844: 20).

лажица ж <лажицы> *пречага у човечјем телу која одваја грудну дупљу од трбушине, дијафрагма (лат. processus xiphoides).* – Ова иде иза воздушне цѣвы и срчане кесе крозъ кожицу на лажицы у долню часть трбуха, образуе тамо стомакъ и црева, и напоследку окончава се на дебеломъ цревету (ПМ 1844: 13).

лажичица ж <лажичицомъ> *пречага у човечјем телу која одваја грудну дупљу од трбушине, дијафрагма (лат. processus xiphoides).* – Пршна шупљина одъ долнѣгъ трбуха оддѣлена е лажичицомъ, коя е на прсима узвишена, а у нутри у долнѣмъ трбуху шупля (ПМ 1844: 15).

лева срчана камера ж <леве срчане камере, леву срчану камеру> *највећа срчана шупљина у облику спљоштене купе, са базом окренутом уназад, на чијој се основи виде два отвора: леви*

преткоморно-коморни и отвор, лева срчана комора (лат. aorte ventriculus sinister). – Одъ обои има двојка главна стабла; едно се разширива све то съ манъимъ гранчицама крозь сво тѣло, и ово е цигерна біюћа жила, која изъ десне срчане камере произлази, и крвѣ у белу циферицу и т. д. носи, – ца е онда велика біюћа жила, која изъ леве срчане камере, у све части тѣла иде; у другом стаблу подразумѣваю се двѣ главне крвне жиле, сирѣчь, шупля жила (Hohlader) која изъ свию частій тѣла скуплѣну крвѣ у десно срчано уво уноси, одкудъ се она у десну срчану камеру, и одатле крозь бѣлоцигерну біюћу жилу одводи – и крвна жила, која крвѣ у лѣво срчано уво уноси, изъ коегъ у леву срчану камеру улази, да одатле теченіе свое на ново почне (ПМ 1844: 11).

лево срчано уво с <лѣво срчано уво> *део срца кроз који се крв транспортује до леве преткоморе, а налази се на њеном спољашњем зиду, лева аурикула (лат. auricula sinistra).* – У другом стаблу подразумѣваю се двѣ главне крвне жиле, сирѣчь, шупля жила (Hohlader) која изъ свию частій тѣла скуплѣну крвѣ у десно срчано уво уноси, одкудъ се она у десну срчану камеру, и одатле крозь бѣлоцигерну біюћу жилу одводи – и крвна жила, која крвѣ у лѣво срчано уво уноси, изъ коегъ у леву срчану камеру улази, да одатле теченіе свое на ново почне (ПМ 1844: 11).

лист м <листови> *задњи, меснати, доњи део ноге (лат. solea).* – Такође

меснати листови, округли яки кукови, широка плећа, лепѣ вид главе, благородно изображеніе лица, на комъ уста нису као у маймуна губица изпубчена, горња устна съ малымъ танкимъ (на среди) каналићемъ, и друга свойства има само човеческо тѣло (ПМ 1844: 1).

лице с <лица> *предња страна главе у човека (лат. facies).* – Такође меснати листови, округли яки кукови, широка плећа, лепѣ вид главе, благородно изображеніе лица, на комъ уста нису као у маймуна губица изпубчена, горња устна съ малымъ танкимъ (на среди) каналићемъ, и друга свойства има само човеческо тѣло (ПМ 1844: 1).

М

мали мозак м <малый мозакъ> *део мозга који се налази у задњој лобањској јами, састоји се из сиве и беле масе, а основна улога му је регулација моторне активности и тонуса скелетне мускулатуре (лат. cerebellum).* – Подъ овима острагъ лежи малый мозакъ, кој е хоризонталнымъ продуженіемъ тврде темена-коже одъ претискивания великогъ сачуванъ (ПМ 1844: 16).

марамница ж <марамница, марамнице> *опна којом су обложена црева (лат. peritoneum).* – Црева су опетъ на дебелой нѣкој кожи, која се марамница (Gekröse), зове, утврђена, која се у двострукимъ листићима показуе, кои су масћу, жлѣздама, и судудима напунѣны, и гди се на подобіе пљовачке сокъ одъ марамнице (Gekrösesaft), оддвојва, кои се

у прво црево излива, да смешаванѣ мастны и водены частица у елыма подпомаже (ПМ 1844: 14).

маст ж <масть> *масне наслаге у телу човека и неких животиња, сало (лат. unguen).* – Подѣ кожомъ и међу разнымъ частима животиня лежи масть (сало, деблына), као у кончаномъ плетиву... (ПМ 1844: 10).

материца ж <материцу> *унутрашњи женски полни орган у којем се плод развија до порођаја (лат. uterus).* – Првый зачетакъ по свой прилицы лежи у плодномъ яйцету, кое крозь каналчиѣ едан тако назван трумпета (Muttertrompete) у материцу уђе, и тамо се утврди (ПМ 1844: 3).

месо с <меса> *мекано, мишићно ткиво човечјег тела (лат. caro).* – Мушкули, особитый родъ кончића, кои къ движенію удова служе, образуоу месо (ПМ 1844: 10).

мишица ж <мишица> *део руке од рамена до лакта, надлактни мишић (лат. brachium).* – Трупѣ принадлеже ребра, кичма, и трбухъ (Becken), са остальымъ составнымъ частима внутреины (црева); къ удовима пакъ плећа, мишице, руке, голени, и ноге (ПМ 1844: 7).

млечна кеса ж <млечна кеса> *орган из којег се развијају лимфни судови, лимфна кеса.* – Млечна кеса излива сокъ препитанія у пршный ходъ, танакъ еданъ каналъ, кой по кичми горе у высину иде, и кои се далѣ и на лѣвой

страни, из'а велике біоће жиле, у крвну жилу на лѣвой ключной кости одводи (ПМ 1844: 15).

млечни сок м <млечный сокъ> *жутозелена течност, горка течност коју излучује јетра преко жучне кесе, жуч (лат. bilis).* – Овай млечный сокъ пролази крозь нѣке каналчиѣ у млечне сосуде марамице, (Gekrösec), гди се воденомъ нѣкомъ течношѣ утончава и скупля се у млечный судъ, кой е кожна поредъ кичме у предѣлу найгорнѣгъ зглавка одъ кукова лежећа кеса (ПМ 1844: 14).

млечни сосуд м <млечне сосуде> *мишићно-слузкокожни орган који служи као резервоар жучи, жучна кеса (лат. vesica biliaris).* – Овай млечный сокъ пролази крозь нѣке каналчиѣ у млечне сосуде марамице, (Gekrösec), гди се воденомъ нѣкомъ течношѣ утончава и скупля се у млечный судъ, кой е кожна поредъ кичме у предѣлу найгорнѣгъ зглавка одъ кукова лежећа кеса (ПМ 1844: 14).

млечни суд м <млечный судъ> *мишићно-слузкокожни орган који служи као резервоар жучи, жучна кеса (лат. vesica biliaris).* – Овай млечный сокъ пролази крозь нѣке каналчиѣ у млечне сосуде марамице, (Gekrösec), гди се воденомъ нѣкомъ течношѣ утончава и скупля се у млечный судъ, кой е кожна поредъ кичме у предѣлу найгорнѣгъ зглавка одъ кукова лежећа кеса (ПМ 1844: 14).

мозак м <мозакъ> *мека материја која испуњава лобању и кичмени канал (лат. cerebrum).* – Кости, кое строй човеческогъ тѣла подупиру, и у свези држе, есу тврде, круте, съ масномъ материомъ, која се мозакъ (масть у кости) зове, напунѣне части, кое свою особиту величину, видъ и опредѣленіе имаю (ПМ 1844: 8).

мозгана кожа <мозганомъ кожомъ> *функционално најважнији део ока који садржи рецепторе за светлост и боје, мрежњача (лат. retina).* – Најпосле сасвимъ острагу одевено е око са мрежномъ или мозганомъ кожомъ која изъ виђеня живца произлази (ПМ 1844: 21).

мозгана маст <мозгана масть> *мека материја која испуњава лобању и кичмени канал, мозак (лат. cerebrum).* – Материја обојй овы частій на поверхности е пепелясто-угасита, а изнутра бѣлый мозакъ или тако зовомый мозакъ (мозгана масть) (ПМ 1844: 16).

мокраћа ж <мокраћу> *течност коју луче бубрези и која се кроз мокраћне органе излучује из тела (лат. urina).* – Они къ тому служе, да мокраћу изъ крви оддѣлюю, која се крозъ кожные канале у мокраћну бешику излива, одъ куда она крозъ свое канале (Harnröhre) у тайне удове тѣла одлази, и избацуе се (ПМ 1844: 15).

мокраћна бешика ж <мокраћну бешику> *шупљи слузокожно-мишићни орган, у којем се скупља мокраћа у периоду између два пражњења (лат.*

vesica urinaria). – Они къ тому служе, да мокраћу изъ крви оддѣлюю, која се крозъ кожные канале у мокраћну бешику излива, одъ куда она крозъ свое канале (Harnröhre) у тайне удове тѣла одлази, и избацуе се (ПМ 1844: 15).

мрежица ж <мрежицомъ> *серозна опна која покрива унутрашњу површину зидова трбуха и карлице, али и неке органе у перитонеалној дупљи, трбушина марамица (лат. peritoneum).* – Шупљина трбуха обучена е кожицомъ одъ црева; надъ њомъ преко танки црева прострѣта е кожаца, која се мрежицомъ зове, која е кодъ дебелы людій млогомъ мастѣу уткана, и која къ мекој подлоги за црева, за њіово овлаженѣ и утопљанѣ, а къ другимъ памѣреніама служи (ПМ 1844: 15).

мрежна кожа ж <мрежномъ кожомъ> *функционално најважнији део ока који садржи рецепторе за светлост и боје, мрежњача (лат. retina).* – Најпосле сасвимъ острагу одевено е око са мрежномъ или мозганомъ кожомъ која изъ виђеня живца произлази (ПМ 1844: 21).

мрежна кожаца ж <мрежна кожаца> *део епитела за који се веровало да утиче на пигментацију.* – ПOMEЋу овимъ брадавицама находи се нѣка балава материја, која се мрежна кожаца зове, помеђу танкимъ горњимъ кожацама провучена, и која разне бое човеческогъ тела проузрокуе (ПМ 1844: 10).

мушкул м <мушкули> *еластичан орган који грчењем и опружањем врши покрете делова тела и тако омогућава кретање читавог организма, мишић (лат. musculus). – Мушкули, особитый родъ кончића, кои къ движенію удова служе, образую месо (ПМ 1844: 10).*

Н

надочна кожица ж <надочна кожица> *покретљиви набор коже који штити око, очни капак (лат. blepharospasmus). – Надочна кожица (Augenlieder) чува ий одь сваке опасности, и покрива ий при приближавану ове; трепавице чуваю ий одь прашине и насѣкомы, а обрве служе одь части за украшеніе, а одь части за удржавакѣ доле текућегъ зноя (ПМ 1844: 20).*

накованъ м <наковня, накованъ> *једна од кошчица средњег уха (лат. incus). – Една се зове чекичъ, кой е посредствомъ нѣкогъ држка са добошногъ кожомъ свезанъ; друга коштица се зове накованъ, кой се съ главомъ чекича свезуе, између потеге наковня и треће коштице, на подобіе узенгје, лежи сочиву-подобна коштица, найманя кость у човечиѣмъ тѣлу (ПМ 1844: 19).*

непце с <небце> *горња површина усне дупље код кичмењака (лат. palatum). – Теме состои се изъ выше шупљы костію, кое су узубченымъ швомъ увезане; а къ овима принадлеже такође кости слѣпи очію, носъ, небце, и вилице... (ПМ 1844: 8).*

нерв м <нерви> *један од влакнастих органа у људском или животињском телу који се од мозга и кичмене мождине гранају по целом телу, преносећи чулне надражаје, живац (лат. nervus). – Нѣгово тѣло истина состои се такође, као и други совершенны животиня, изъ коже, меса, костію, крви, и т. д. накратко изъ штофа (есенциалны частіи) животиня тѣла; но соразмѣрно великій мозакъ, и врло утончани нерви само нѣму приличе и припадаю (ПМ 1844: 1).*

нерв мирисања м <нерви мирисаня> *мождани живац који полази од биполарних ћелија смештених на мирисном пределу слузокоже горњег дела носне дупље, горњег дела носне преграде и горње носне шкољке, мирисни живац (лат. nn. olfactori). – Надъ овомъ кожомъ распрострети су нерви мирисаня, кои изъ мозга долазе, и крозъ коштицу на подобіе сита у ноздрве се спуштаю (ПМ 1844: 18).*

нервна брадавица ж <нервны брадавица> *рецептор чула укуса на слузокожи језика преко којих се примају надражаји, густативна папила (лат. caliculi gustatorii). – Вкусъ се проузроковава, чрезъ мложину нервны брадавица, кое се на еську налазе, и на кое слане и зейтинаве частице ела втеченіе чине (ПМ 1844: 18).*

нога ж <ноге> *крајњи, доњи део тела човека и животиња, од бока наниже, који служи за ходање (лат. pes). – Руке уметнуте су са горњимъ своимъ*

частима у нѣкимъ шупљинама плећны костію [...] а ноге су у таковимъ шупљинама кукова, утврђене, и такође три части имаю, бутину, изподколеницу, (голени) и ноге (ПМ 1844: 9).

ножна коричка ж <ножне коричке> *крајњи, доњи део тела човека и животиња, од бока наниже, који служи за ходање, нога, доњи уд (лат. pes)*. – Долнѣ части су нѣкимъ видомъ свеза съ горњима утврђене, и на њима се налазе многе мале коштице, кое ручне и ножне коричке сачиняваю, после којѣ онда прсти на рукама и ногама слѣдую (ПМ 1844: 9).

ноздра ж <ноздра> *један од два носна отвора (лат. nares)*. – Надъ овомъ кожомъ распрострети су нерви мирисаня, кои изъ мозга долазе, и крозъ коштицу на подобіе сита у ноздре се спуштаю (ПМ 1844: 18).

нокат м <нокти> *рожни покривач у облику плочице на горњем крају прстију, на рукама и ногама (лат. unguis)*. – Она расти као и нокти на прстима, долњимъ частима горнѣ протеруюћи (ПМ 1844: 10).

нос м <носъ> *почетни, улазни део система за дисање између очију и уста, где је смештено и чуло мириса (лат. natus)*. – Носъ, орудіе обонянія, (мирисаня) обложено е изъ нутра горе са сунђеру подобномъ шупљикастомъ кожомъ (ПМ 1844: 18).

О

образ м <образима> *једна страна лица (лат. gena)*. – Садъ се савія глава тако, да брада на прсима стои; [...] една рука, а често и обе леже на образима, или обе су поредъ тѣла доле опружене (ПМ 1844: 4).

обрва ж <обрве> *длаком обрасло дно чела, изнад очне дупље (лат. supercilia)*. – Надочна кожица (Augenlieder) чува ѣ одъ сваке опасности, и покрива ѣ при приближаваню ове; трепавице чуваю ѣ одъ прашине и насѣкомы, а обрве служе одъ части за украшеніе, а одъ части за удржавакѣ доле текућегъ зноя (ПМ 1844: 20).

око с <очи> *орган чула вида код човека и животиња, смештен у очној дупљи (лат. oculus)*. – Тако су исто и очи художественне, кое намъ къ орудію вида служе (ПМ 1844: 20).

очна јабука ж <очна јабука> *очна кугла коју творе бјелоочница и рожњача, очна јабучица (лат. bulbus oculi)*. – Очна јабука е дугулясто округлы шаръ, кой се изъ разны кожа, и између њи налазеће се влаги состои (ПМ 1844: 20).

очни зуб м <очни зуби> *зуб између секутића и кутњака, очњак (лат. dentes canini)*. – Теме состои се изъ выше шупљи костію, кое су узубченимъ швомъ увезане; [...] сирѣчь са свимъ спреда 8 секући зуба (горе и доле по четири), поредъ овы нас свакој страни горе и доле по еданъ очный или псећій зубъ, свега дакле четири и острагу 20

кутњи зуба, на свакој страни горе и доле по 5 (ПМ 1844: 8).

очни нерв м <очны нерва> *оптички живац који је задужен за спајање ока са мозгом, (лат. п. optici).* – Прва е тврда или дебела теменна кожа, која разнимъ наставцима или продуживаньма, оддѣленія у мозгу чини, и осимъ теменяче такође и у кичму и около очны нерва као таблица (Scheide) распорстире се и пружа (ПМ 1844: 16).

очњак м <очняка> *зуб између секутића и кутњака (лат. dentes canini).* – У седмомъ месецу, или и поздне нѣшто, а често и при концу прве године, изиђу предњи зуби, њи 7, а доције псећи или очни, а съ концемъ прве године, или у другој кутњацы, поредъ свакогъ очняка 4 (ПМ 1844: 5).

П

пантљика од пупка <пантљике од пупка> *орган у облику танке, цилиндричне врпце која спаја заметак у мајчиној утроби са телом мајке и служи као канал за храну заметка, пупчаница, пупчана врпца (лат. funiculus umbilicalis).* – Препитаніе добива плодъ (embrio зачатіе) посредствомъ пантљике од пупка (пуповину) крозъ празднину материце (*) изъ крви матере (ПМ 1844: 4).

паучини подобна кожа ж <паучини подобна кожа> *средња мождана овојница која обавија мозак и кичмену мождину, паучинаста мождана опна (лат. arachnoidea mater).* – Друга

паучини подобна кожа, лежи подъ ономъ, но нигди у удубљаваня не допире (ПМ 1844: 16).

питателни сок м <питателный сокъ> *продукт лучења многобројних жлезда слузокоже танког црева који учествује у процесу варења хране, цревни сок.* – У цревы се свариванѣ ела, кое е стомакъ почео, продужава, питателный сокъ се последствомъ тамо налазећи се сосуда одъ ела оддвојава, а ђубре избацуе (ПМ 1844: 14).

плетиво нерва с <плетиво нерва> *сплет више нерава, живчани сплет.* – Кончићи нерва често се дѣле, но опетъ се еданъ съ другимъ сојужаваю, и образују дебело оддвоеніе или клупче нерва, кое се са основнимъ частима мозга прилично соглашаваю, и многе крвне сосуде содржаваю или се у замршенимъ свезама саставляю, кое се плетиво нерва зове [...] (ПМ 1844: 17).

плећа с мн. <плећа> *горњи део леђа, између врата и руку.* – Такође меснати листови, округли јаки кукови, широка плећа, лепъ вид главе, благородно изображеніе лица, на комъ уста нису као у маймуна губица изпубчена, горња устна съ малымъ танкимъ (на среди) каналићемъ, и друга својства има само човеческо тѣло (ПМ 1844: 1).

плећна кост ж <плећне кости> *пљосната троугласта кост, приљубљена уз задњи део грудног коша, лопатица (лат. scapula).* – Горе надъ ребрыма леже обе плећне кости, и

свезую се ключнимъ костима са пршномъ костѣу (ПМ 1844: 9).

плећна ртењача ж <плећне ртеняче> *покретни вратни шиљен који припада групи правих шиљенова, чији попречни пресек има отвор кроз који пролази кичмена артерија, вратни шиљен (лат. vertabrae cervicales).* – Главу држи и носи ртеняча, стубъ кой се изъ 24 поедини едно за другимъ движимы зглавкова состои, кои се на вратне ртеняче (плећне) и одъ кукова зглавкове дѣле (ПМ 1844: 8).

плод м <плодъ> *зачетак живог бића у мајци, дете (лат. fetus).* – После 1 месець дана бива плодъ одъ прилике еданъ цоль дугачакъ, и мало накриво лежи у нѣкой влаги између двѣ кожице (ПМ 1844: 4).

плодно јајце с <плодномъ яйцету> *оплођена јајна ћелија која настаје спајањем женског и мушког гамета, зигот (лат. zygotus).* – Првѣй зачетакъ по свой прилицы лежи у плодномъ яйцету, кое крозъ каналчић едан тако назван трумпета (Muttertrompete) у материцу уђе, и тамо се утврди (ПМ 1844: 3).

пљувачке сок м <пљувачке сокъ> *мешовити секрет три пара великих пљувачних жлезда: заушних, подвилличних и подјезичних, у устима човека која кваси и влажи храну која се jede (лат. saliva).* – Црева су опетъ на дебелой нѣкой кожи, коя се марамница (Gekröse), зове, утврђена, коя се у двострукимъ листићима показуе, кои су

масѣу, жлѣздама, и судудима напунѣны, и гди се на подобіе пљувачке сокъ одъ марамнице (Gekrösesaft), оддвојава, кои се у прво црево излива, да смешаванѣ мастны и водены частица у елыма подпомаже (ПМ 1844: 14).

попак м <попка> *мала, округла удубина у кожи на средини трбуха, која настаје након пресецања пупчане врпце, пупак (лат. umbilicus).* – У истој се виде мали соужени кончићи, изъ којѣ после седамъ дана дугулясто, готово провидно клупченце постане, одъ коега средине па до кожице нѣки су кончићи пружени, кои су почетакъ црвета одъ попка (ПМ 1844: 4).

празнина материце ж <празднину материце> *постељица у материци око заметка као веза између мајчине крви и ембриона, постељица, плацента (лат. placenta).* – Препитаніе добива плодъ (embrio зачатіе) посредствомъ пантльике одъ пупка (пуповину) крозъ празднину материце (Mutterkuchen) изъ крви матере (ПМ 1844: 4).

празно црево с <праздно црево> *покретни део танког црева, који се састоји од 11–12 вијуга, јејунум.* – Друга црева зову се праздно црево, (Leerdarm), умотано црево, (Grimmdarm), слепо црево, (Blinddarm), криво црево, (Krummdarm), и дебелогузно-црево, (Mastdarm) (ПМ 1844: 14).

први мозак м <првѣй мозакъ> *најразвијенији део централног нервног система који се састоји од десне и леве хемисфере, изграђене од сиве и беле*

маса, велики мозак (лат. telencephalon).
– Првѣй или великій мозакъ, лежи у
свој горној части темена – шупљине,
и у долној до половине (ПМ 1844: 16).

предворије с <преддворіе, преддворию>
коштана шупљина у унутрашњем уху,
трѣм (лат. vestibulum). – После
добошне шупљине слѣдуе лабиринтъ
или извѣнъ ходникъ, у коегъ средини се
мала шупљина, преддворіе, а одъ горе и
сапреда се три на подобіе лука цевчице,
кое се са петъ уліва у преддворию
отвараю, – а доле се на подобіе пужа
увѣнъ каналъ налази (ПМ 1844: 20).

прилопак м <прилопке> *део срца чији је*
задатак да попут вентила усмеравају
струју крви у одређеном правцу и
спречавају њено враћање у супротном
смеру, зализак (лат. valvula). – Крвне
жиле доводе крвѣ къ срцу, све се већма
къ нѣму разширяю, и имаю по већој
части прилопке, кои враћанѣ напредъ
отишавше крви предупредују (ПМ 1844:
11).

прозрачна кожа ж <прозрачна кожа>
танак слој коже који штити око од
механичких и других повреда, својим
покретима распоређује сузе и осигурава
влажење рожњаче, очни капак (лат.
palpebrae). – Међу овимъ листовима
содржава се бистрый сокъ и цѣло тѣло
обкружава нѣжна прозрачна кожа, као
заклопаць (ПМ 1844: 21).

прозрачни лист м <прозрачны листова>
фина влакна ока која повезују цилијално
тело и сочиво, цилијарна зонала (лат.
zonula ciliaris). – Но иза дужне коже

међу двема влагама (тако зововимъ
воденомъ и ономъ другомъ на подобіе
стакла) лежи кристално сочиво овога на
обѣма странама узвишено тѣло, кое се
изъ више прозрачны листова состои
(ПМ 1844: 21).

прса с мн. <прсію> *предњи део тела од*
врата до трбуха, груди (лат. thorax). –
Положеніе срца ніе усправно, и ніе у
среди прсію, него лежи косо, съ
тупльимъ краемъ къ лѣвой, а съ широмъ
часћу къ десној страни, а острагъ къ
кичми окренуто (ПМ 1844: 11).

прст м <прсти> *један од пет покретних*
крајњих делова руке или ноге човека
(лат. digitus). – Долнѣ части су нѣкимъ
видомъ свеза съ горнымъ утврђене, и на
њима се налазе многе мале коштице,
кое ручне и ножне коричке сачиняваю,
после којѣ онда прсти на рукама и
ногама слѣдују (ПМ 1844: 9).

пршна кост <пршномъ костћу>
пљосната грудна кост, надгрудница
(лат. episternum). – На 12 ртjenачнымъ
зглавковима, кои после 7 вратны
зглавкова слѣдују, на свакој су страни
толико ребара привезаны, одъ којѣ се
горњи 7 у малый кругъ савіяю и са
пршномъ костћу са нѣкомъ рскавицомъ
свезую (ПМ 1844: 8).

пршна шупљина ж <пршна шупљина>
дупља смештена изнад, односно испред
трбушне шупљине, а заштићена
ребрима, грудна дупља. – Пршна
шупљина одъ долнѣгъ трбуха оддѣлена
е лажичицомъ, која е на прсима

узвышена, а у нутри у долнѣмъ трбуху шупля (ПМ 1844: 15).

пршни ход м <пршный ходъ> *осовински, коштани стуб изграђен од приљенова, који чини основу читавог скелета, кичмени стуб (лат. columna verberalis).* – Млечна кеса излива сокъ препитанія у пршный ходъ, танакъ еданъ каналъ, кой по кичми горе у высину иде, и кои се далѣ и на лѣвой страни, из'а велике біюће жиле, у крвну жилу на лѣвой ключной кости одводи (ПМ 1844: 15).

псећи зуб м <псећий зуб> *зуб између секутића и кутњака, очњак (лат. dentes canini).* – Теме состои се изъ выше шупљи костію, кое су узубченимъ швомъ увезане; [...] сирѣчь са свимъ спреда 8 секући зуба (горе и доле по четири), поредъ овы нас свакој страни горе и доле по еданъ очный или псећий зубъ, свега дакле четири и острагу 20 кутњи зуба, на свакој страни горе и доле по 5 (ПМ 1844: 8).

пуж м <пужа> *предњи део коштаног лавиринта уха, који има облик кућице пужа (лат. cochlea).* – После добошне шупљине слѣдуе лабиринтъ или извѣнъ ходникъ, у коегъ средини се мала шупљина, преддворіе, а одъ горе и сапреда се три на подобіе лука цевчице, кое се са петъ уліва у преддворію отвараю, – а доле се на подобіе пужа увіенъ каналъ налази (ПМ 1844: 20).

пуповина ж <пуповину> *орган у облику танке, цилиндричне врпце која спаја заметак у мајчиној утроби са телом*

мајке и служи као канал за храну заметка, пупчаница, пупчана врпца, (лат. funiculus umbilicalis). – Препитаніе добива плодъ (embrio зачатіе) посредствомъ пантльике одъ пупка (пуповину) крозь празднину материце (Mutterkuchen) изъ крви матере (ПМ 1844: 4).

Р

раме с <раме> *део тела између врата и надлактице.* – Руке уметнуте су са горњимъ своимъ частима у нѣкимъ шупљинама плећны костію, и имаю три части: раме, мишицу, горню предню мишицу, и руку... (ПМ 1844: 9).

ребро с <ребра> *једна од дванаест пари танких и извијених костіју, везаних за кичму, које обавијају грудни кош (лат. costa).* – Трупку принадлеже ребра, кичма, и трбухъ (Becken), са осталымъ составнымъ частима внутреины (црева); къ удовима пакъ плећа, мишице, руке, голени, и ноге (ПМ 1844: 7).

ресица ж <ресица> *продужетак задњег краја меког непца у ждрелу у облику меснатог, покретног језичка (лат. uvula).* – Найзнаменитіе орудіе говореня естъ ресица, съ воздушноцѣвнимъ чворомъ у гркляну, кой е шупля, изъ више рскавица состојећа се цѣвь, и кой се доле у воздушној цѣви (грлу) отвара (ПМ 1844: 13).

рожна кожа ж <рожна кожа> *предњи, провидни и испупчени део спољашње опне очне јабучице, рожњача (лат. cornea).* – Очну ябуку обкружава с' поля

рожна кожа, продужене тврде темене коже (ПМ 1844: 20).

рскавица ж <р'скавица> *врста чвршћег везивног ткива, око костију или уместо њих, у телу кичмењака (лат. cartilago).* – Уво е съ поля дугулясто увіена, на нѣки мѣсты угнута р'скавица, да бы се звукъ лакше приимити, и у ходникъ чувеня одпратити мог'о (ПМ 1844: 19).

рскарица ж <рскарицама> *врста чвршћег везивног ткива, око костију или уместо њих, у телу кичмењака (лат. cartilago).* – Има ий преко полтреће стотине, кое су све рскарицама и мушкулама свезане, и несматраюћи на ову свезу, одъ части поедине, одъ части у союзу съ другима, по вољи и сили, коя ий управля, могу опредѣлена своя дѣла извршивати (ПМ 1844: 8).

ртењача ж <ртеняча> *осовина скелета човека и неких животиња који се протеже дуж леђа и састављен је од кичмених пршљенова, кичма (лат. columna verberalis).* – Главу држи и носи ртеняча, стубъ кой се изъ 24 поедини едно за другимъ движимы зглавкова состои...(ПМ 1844: 8).

ртењачки зглавак <ртенячнымъ зглавковима> *грудни пршљен који припада групи од 12 правих пршљенова (лат. vertebrae thoracicae).* – На 12 ртенячнымъ зглавковима, кои после 7 вратны зглавкова слѣдую, на свакој су страни толико ребара привезаны, одъ којй се горњи 7 у малый кругъ савіаю и са пршномъ костѣу са нѣкомъ рскавицомъ свезую (ПМ 1844: 8).

рука ж <руке, руку> *један од горњих удова човечјег тела, екстремитета од рамена до врхова прстију (лат. armus).*

– Руке уметнуте су са горњимъ своимъ частима у нѣкимъ шупљинама плећны костію, и имаю три части: раме, мишицу, горню предню мишицу, и руку... (ПМ 1844: 9).

ручна коричка ж <ручне коричке> *један од горњих екстремитета човечјег тела, од рамена до врхова прстију, рука, горњи уд (лат. armus).* – Долнѣ части су нѣкимъ видомъ свеза съ горњима утврђене, и на њима се налазе многе мале коштице, кое ручне и ножне коричке сачиняваю, после којй онда прсти на рукама и ногама слѣдую (ПМ 1844: 9).

С

сало с <сало> > *масне наслаге у телу човека и неких животиња, маст (лат. unguen).* – Подъ кожомъ и међу разнимъ частима животиня лежи масть (сало, дебљина), као у кончаномъ плетиву... (ПМ 1844: 10).

сасуд м <сасуда> *крвни суд, чија је функција преношење крви кроз тело (лат. vas).* – Она, која е са свымъ унутри, зове се убрани кожа (Samthaut) – и има множество испараваюћи и усисаваюћи сасуда у виду фини кончића и брадавица (ПМ 1844: 13).

секући зуб м <секући зуби> *предњи зуб пљоснотог облика у горњој и доњој вилицы (по четири зуба), којима се храна сече, гризе, секутић (лат. dentes incisivi).*

– У седмомъ месецу, или и поздне нѣшто, а често и при концу прве године, изиђу предњи секући зуби, нѣи 7, а доцие псећи или очни, а съ концемъ прве године, или у другой кутњаци, поредъ свакогъ очњика 4 (ПМ 1844: 5).

слезина ж <слезина> *велика жлезда у трбушној шупљини с леве стране, испод дијафрагме и задњих ребара, а главна функција јој је стварање црвених крвних зрнаца* (лат. *lien*). – Слезина, дугуљасто-округло, горе узвиено тѣло, лежи на десној страни према црној цигерици, и естѣ шупљикастогъ вида, а изгледа плаветно-црвеногъ (ПМ 1844: 15).

слепо око с <слѣпи очію> *бочни део лобаге од уха до чеоне кости, слепоочница* (лат. *tempora*). – Теме состои се изъ выше шупљи костію, кое су узубченымъ швомъ увезане; а къ овима принадлеже такође кости слѣпи очію, носъ, небце, и вилице... (ПМ 1844: 8).

слепо црево с <слепо црево> *почетни, најшири део дебелог црева са црвуљком* (лат. *caecum*). – Друга црева зову се праздно црево, (Leerdarm), умотано црево, (Grimmdarm), слепо црево, (Blinddarm), криво црево, (Krummdarm), и дебело-гузно-црево, (Mastdarm) (ПМ 1844: 14).

сок препитанија м <сокъ препитанија> *лимфа пробавног система која у себи садржи капљице масти, хилус* (лат. *hilum*). – Млечна кеса излива сокъ препитанија у пршњий ходъ, танакъ еданъ каналъ, кой по кичми горе у

высину иде, и кои се далѣ и на лѣвој страни, из'а велике біюће жиле, у крвну жилу на лѣвој ключној кости одводи (ПМ 1844: 15).

сосуд м <сосуда, сосудима> *крвни суд* (лат. *vas*). – Она е жлѣзди подобный дробъ, и изъ неброены сосуда саставлѣна, одѣ коій су најзнаменитіе вратарна жила (Pfortader, нѣка крвна жила) црно цигерична біюћа жила, и онда жучъ са своимъ сосудима (ПМ 1844: 14).

сочиво с <сочиву> *део ока кроз који се светлост прелама пре него што падне на мрежњачу* (лат. *lens*). – Една се зове чекичъ, кой е посредствомъ нѣкогъ држка са добошномъ кожомъ свезанъ; друга коштица се зове накованъ, кой се съ главомъ чекича свезуе, између потеге наковня и треће коштице, на подобіе узенгје, лежи сочиву-подобна коштица, најманя костъ у цовечиємъ тѣлу (ПМ 1844: 19).

срце с <срца> *шупљи мишићни орган чија је унутрашњост једном уздужном преградом подељена на две половине, десну и леву, које се састоје од преткоморе и коморе* (лат. *cor*). – Срце е великій шуплій мушкуль, кой е густимъ еднимъ зидомъ на две срчане камерице подѣлено, и узрокъ е, кой джеженіе и околотеченѣ течностій у тѣлу оддржава (ПМ 1844: 11).

срчана камерица ж <срчане каменице> *срчана шупљина, срчана комора, клетка* (лат. *ventriculus cordis*). – Срце е великій шуплій мушкуль, кой е

густимъ еднимъ зидомъ на две срчане камерице подѣлено, и узрокъ е, кой джеженіе и околотеченѣ течностій у тѣлу оддржава (ПМ 1844: 11).

срчана кеса ж <срчана кеса> *опна која обавија срце, састоји се из спољашњег дела, изграђеног од везивног ткива и унутрашњег дела од посебног везивног ткива и два листа (лат. pericardium).* – Срце е у дебелой одной кожи, као са кесомъ обмотано, која се срчана кеса и зове (ПМ 1844: 11).

срчано уво с <срчане уши> *део срца на спољашњем зиду десне и леве срчане коморе, увасти наставак.* – Надъ срчанимъ камерама леже тако назване срчане уши, кое никаквогъ взаимногъ дѣйствованя не'маю, него свако за себе са своіомъ срчаномъ камеромъ (ПМ 1844: 11).

стомак м <стомакъ> *орган за варење, смештен у горњем делу трбушне дупље, трбух (лат. abdomen).* – Прво орудіе препитанія есть стомакъ, дугуластоокругла кеса горе у шупљини трбуха на левой страни, која съ грклянѣмъ, съ цевлю за ело, и са цревма едно цѣло сочинява (ПМ 1844: 13).

судић м <судићи> *мањи шупљи орган у човечјем телу са различитим функцијама.* – Съ поля пуна е малы брадавица, у којима се краеви кожны нерва, орудія осећаня и судићи за непримѣтително изпареніе окончавая (ПМ 1844: 9).

Т

тајни удови тела м <тайне удове тѣла> *мушки или женски полни органи, гениталије (лат. genitalia).* Они къ тому служе, да мокраћу изъ крви оддѣлюю, која се крозъ кожны каналы у мокраћну бешику излива, одъ куда она крозъ свое каналы (Harnröhre) у тайне удове тѣла одлази, и избацуе се (ПМ 1844: 15).

танка темена кожа ж <танка темена кожа> *унутрашња мождана овојница која обавија мозак и кичмену мождину, мека мождана опна (лат. pia mater).* – Трећа е танка темена кожа, плетиво одъ найфайнији крвны и біюћи жила гранчица, која у све боре мозга улази, и спољашна продуженія нѣгова, као и нерве спроводи (ПМ 1844: 16).

танко црево с <танкогъ црвета> *део система за варење који се пружа од пилоричног отвора желуца до почетног дела дебелог и слепог црева (лат. intestinum tenue).* – Почетакъ танкогъ црвета, одъ стомака одма рачунајући, зове се 12–прстно црево (Zwölffingerdarm), ербо е одъ прилике 12 прста широко, и 12 цолова дугачко (ПМ 1844: 14).

тврда темена кожа ж <тврда теменна кожа> *спољашња мождана овојница која обавија мозак и кичмену мождину, тврда мождана опна (лат. dura mater).* – Прва е тврда или дебела теменна кожа, која разнымъ наставама или продуживаньма, оддѣленія у мозгу чини, и осимъ теменяче такође и у кичму и около очны нерва као таблица

(Scheide) распорстире се и пружа (ПМ 1844: 16).

теме с <темену> *врх главе, лобање* (лат. *vertex*). – Теме состои се изъ выше шупљи костію, кое су узубченимъ швомъ узезане... (ПМ 1844: 8).

темењача ж <темењача> *парна пљосната испупчена кост, четвртасог облика која гради кроз лобање, темена кост* (лат. *os parietale*). – Темењача (костъ на темену) е горе мало отворена тако, да се биенѣ жиле у мозгу осетити може (ПМ 1844: 4).

трбух м <трбухъ> *део тела у коме су желудац и црева; испупчени део тела и унутрашњи простор са органима који су у њему* (лат. *abdomen*). – Трупѹ принадлеже ребра, кичма, и трбухъ (Becken), са остальмъ составнымъ частима внутреины (црева); къ удовима пакъ плећа, мишице, руке, голени, и ноге (ПМ 1844: 7).

трепавица ж <трепавице> *длаке на ивици очних капака* (лат. *cilia*). – Надочна кожаца (Augenlieder) чува іѣ одъ сваке опасности, и покрива іѣ при приближаваню ове; трепавице чуваю іѣ одъ прашине и насѣкомы, а обрве служе одъ части за украшеніе, а одъ части за удржавакѣ доле текућегъ зноя (ПМ 1844: 20).

тромпета ж <тромпета> *коштанопнасто-хрскавичава цев која спаја бубну дупљу и носни део ждрела, слушина труба* (лат. *tuba auditiva*). Ондѣ, гдѣ изъ добошне шупљине излази, потврдъ е

као костъ и узанъ, а напредъ къ носу р'скавъ и поширокъ; збогъ оваквогъ свогъ вида зове се тромпета (ПМ 1844: 19).

тромпета ж <тромпета> *слузокожни канал чија је функција да прихвати јајну ћелију и спроведе је до материце, јајовод* (лат. *tuba uterina*). – Првѣй зачетакъ по свой прилицы лежи у плодномъ яйцету, кое крозъ каналчићъ едан тако назван тромпета (Muttertrompete) у материцу уђе, и тамо се утврди (ПМ 1844: 3).

труп м <трупъ> *среднишњи, централни део човечјег или животињског тела, између врата и удова, који обухвата грудни кош, трбух и карлицу* (лат. *truncus*). – Човеческо тѣло дѣли се на главу, трупъ, и удове (ПМ 1844: 7).

Ћ

ћушка ж <ћушке> *задњи део главе*. – Трећа часть зове се дугулястѣй мозакъ, и состои се изъ свезе мозганы фибра великогъ и малогъ мозга, лежи на кости заднѣ части главе (ћушке), и продужуе се, почемъ крозъ шупљину ове, у шуплину зглавкова кичмени иде, у кичмену масть (мозакъ) (ПМ 1844: 16).

У

убрани кожа ж <убрани кожа> *дубоки везивни слој коже, у којем су смештени капилари и живци коже, длаке, знојне и лојне жлезде и глатке мишићне ћелије које су везане за корен длаке, крзно* (лат. *dermis*). – Она, која е са свымъ унутри, зове се убрани кожа (Samthaut) – и има

множество испаравајући и усисавајући сасуда у виду фины кончића и брадавица (ПМ 1844: 13).

уво с <уво> орган чула слуха и равнотеже (лат. *auris*). – Уво е съ поля дугулясто увіена, на нѣки мѣсты угнута р'скавица, да бы се звукъ лакше пріимити, и у ходникъ чувеня одпратити мог'о (ПМ 1844: 19).

уд м <удови> заједнички назив за руке и ноге као органе кретања. – Садъ слѣдую удови, кои се на горнѣ и долнѣ, или на руке и ноге дѣле (ПМ 1844: 9).

ударајућа жила <ударајуће жиле> *жила којом тече крв из срца у све делове тела, артерија*. – Изъ срца крозъ жиле двоякогъ рода, крвѣ се крозъ цѣло тѣло истеруе, сирѣчь крозъ біюће или ударајуће жиле (*Schlagader*), и кроз крвне жиле (ПМ 1844: 11).

узенгија ж <узенгие> *слушна кошчица у средњем уху, стремен* (лат. *stapes*). – Една се зове чекичъ, кой е посредствомъ нѣкогъ држка са добошногъ кожомъ свезанъ; друга коштица се зове накованъ, кой се съ главомъ чекича свезуе, између потеге наковня и треће коштице, на подобіе узенгие, лежи сочиву-подобна коштица, найманя костъ у човечиѣмъ тѣлу (ПМ 1844: 19).

умотано црево с <умотано црево> *део дебелог црева који се наставља на слепо црево, а на њему се разликују четири дела: усходни, попречни, нисходни и сигмоидни, сито црево*, (лат. *colon*). – Друга црева зову се праздно црево,

(*Leerdarm*), умотано црево, (*Grimmdarm*), слепо црево, (*Blinddarm*), криво црево, (*Krummdarm*), и дебелогузно-црево, (*Mastdarm*) (ПМ 1844: 14).

уста с <уста> *шупљина у доњем делу са унутрашње стране зубне преграде, као почетни орган за варење кроз који пролази храна у желудац* (лат. *stoma*). – Такође меснати листови, округли яки кукови, широка плећа, лепъ вид главе, благородно изображеніе лица, на комъ уста нису као у маймуна губица изпубчена, горня устна съ малымъ танкимъ (на среди) каналићемъ, и друга свойства има само човеческо тѣло (ПМ 1844: 1).

усна ж <устна> *једна од две меснате покретне ивице које споља заклањају зубе* (лат. *labia*). – Такође меснати листови, округли яки кукови, широка плећа, лепъ вид главе, благородно изображеніе лица, на комъ уста нису као у маймуна губица изпубчена, горня устна съ малымъ танкимъ (на среди) каналићемъ, и друга свойства има само човеческо тѣло (ПМ 1844: 1).

Ф

фалично ребро с <фалична ребра> > *најкраће, највише закривљено ребро и спљоштено одозго надолу, прво ребро* (лат. *costa prima*). – На 12 ртеничнымъ зглавковима, кои после 7 вратны зглавкова слѣдую, на свакој су страни толико ребара привезаны, одъ којіх се горњи 7 у малый кругъ савіяю и са пршномъ костѣу са нѣкомъ рскавицомъ

свезую; а друга су 5 кратка или фалична ребра (ПМ 1844: 9)

фибра ж <фибра> *мишићно влакно, жилица, кончић (лат. fibra)*. – У њима се содржавао (животина) фибре съ нервима и кончанымъ плетивомъ, крвнымъ и воденымъ судићима уплетене, и нѣкимъ видомъ лепа (туткала) къ цѣлому едномъ союжене (ПМ 1844: 10).

Х

ходник м <ходникъ> *део увета грађен у спољашњој трећини од хрскавице, а у осталом делу од кости, у чијој се кожи налазе лојне и велике знојне жлезде које стварају ушну маст, спољашњи ушни ходник (лат. meatus acusticus externus)*. – У овомъ има много жлѣзѣдй, кое горку нѣку влагу оддѣлюю, чрезъ што се ходникъ углађава, и мекшиј задржава, а прашини или малымъ насѣкомымъ улазакъ препречава (ПМ 1844: 19).

ходник чувеня м <ходникъ чувеня> *ушни канал (лат. meatus acusticus externus)*. Уво е съ поля дугулясто увіена, на нѣки мѣсты угнута р'скавица, да бы се звукъ лакше приимити, и у ходникъ чувеня одпратити мог'о (ПМ 1844: 19).

Ц

цев за јело <цѣвъ за ело> *слузокожно-мишићни орган, олучастог облика, који се пружа од базе лобање наниже, изнад гркљана и једњака и представља раскрсницу система за дисање и система за варење, ждрело (лат.*

pharynx). – Грло е на подобіе левка каналъ, и естъ продуженіе внутренѣ коже уста; ондѣ гдѣ е на подобіе валька, починѣ се звати цѣвъ за ело, (Speiseröhre) (ПМ 1844: 13).

цевчица ж <цевчице> *ушни канал који се увија спирално око стожера, образујући две и по вијуге, коштани канал (лат. canalis spiralis cochleae)*. – После добошне шупљине слѣдуе лабиринтъ или извѣнѣ ходникъ, у коегъ средини се мала шупљина, преддворіе, а одъ горе и сапреда се три на подобіе лука цевчице, кое се са петъ уліива у преддворію отвараю, – а доле се на подобіе пужа увіенѣ каналъ налази (ПМ 1844: 20).

црево с <цревы> *део органа за варење у облику меке и растегливе цеви у људском телу (лат. intestinum)*. – У цревы се свариванѣ ела, кое е стомакъ почео, продужава, питателный сокъ се последствомъ тамо налазећи се сосуда одъ ела оддвоява, а љубре избацуе (ПМ 1844: 14).

црна цигерица ж <црна цигерица> *жлезда јајастог облика код човека или животиња која излучује жуч и врши низ најважнијих процеса који су у вези са разменом материја у организму, јетра (лат. hepax)*. – Црна цигерица, највеће внутреннѣ (црево), долнѣгъ трбуха, лежи на десной страни подъ краткимъ ребрима (ПМ 1844: 14).

црноцигерична бијућа жила ж <црно цигерична бијућа жила> *вена иза главе панкреаса, која настаје спајањем горње*

црвене вене и слезинске вене, чије стабло долази до улазних врата јетре и рачва се на своје две завршне гране, десну и леву, вена порте (лат. vena portae hepatis). – Она е жлъзди подобный дробъ, и изъ неброены сосуда састављѣна, одѣ којѣ су најзнаменитѣ вратарна жила (Pfortader, нѣка крвна жила) црно цигерична бѣоѣна жила, и онда жучъ са своимъ сосудима (ПМ 1844: 14).

Ч

чекич м <чекичъ> *једна од слушних кошчица, чекић (лат. malleus).* – Една се зове чекичъ, кој е посредствомъ нѣкогъ држка са добошномъ кожомъ свезанъ; друга кошчица се зове накованъ, кој се съ главомъ чекича свезуе, између потеге наковня и треће коштице, на подобіе узенгѣ, лежи сочиву-подобна кошчица, најманя кость у човечиѣмъ тѣлу (ПМ 1844: 19).

Ц

цигерица ж <цигерица> *главни део система органа за дисање, у којем се врши размена гасова, бела цигерица, плућа (лат. pulmones).* – Увлаченѣмъ и испуштавѣмъ воздуха, цигерица се на обѣма странама и разшируе и скупля, а чрезъ то се и крвни сосуди часъ стешнюю, а часомъ разширую (ПМ 1844: 15).

цигерна бијуѣна жила ж <цигерна бѣоѣна жила> *једна од четири вене која преноси артеријску крв из плућа у леву срчану преткомору, плућна вена (лат. vena*

pulmonale). – Одъ обои има двояка главна стабла; едно се разширива све то съ манѣмъ границима крозъ сво тѣло, и ово е цигерна бѣоѣна жила, која изъ десне срчане камере произлази, и крвъ у белу циферицу и т. д. носи, – ца е онда велика бѣоѣна жила, која изъ леве срчане камере, у све части тѣла иде... (ПМ 1844: 11).

Ш

шиљаста кост ж <шилясте кости> *савијена кост у доњем крају кичме која настаје срастањем четири до пет тртичних закржљалих приљенова, тртична кост (лат. os coccygis).* – Шиляста (као репъ, Schwanzbein) кость естъ такова, која до дебелогъ црвета допире, и која е на вр'у унутра привіена (ПМ 1844: 9).

шупља жила ж <шупля жила> *вена која враћа венску крв из горње половине тела, а настаје спајањем десне и леве брахиоцефаличне вене, горња шупља жила vena (лат. cava superior).* – Одъ обои има двояка главна стабла; едно се разширива све то съ манѣмъ границима крозъ сво тѣло, и ово е цигерна бѣоѣна жила, [...] у другом стаблу подразумѣваю се двѣ главне крвне жиле, сирѣчь, шупля жила (Hohlader) која изъ свию частѣй тѣла скуплѣну крвъ у десно срчану уво уноси, одкудъ се она у десну срчану камеру, и одатле крозъ бѣлоцигерну бѣоѣну жилу одводи – и крвна жила, која крвъ у лѣво срчану уво уноси, изъ коегъ у леву срчану камеру улази, да одатле

теченије свое на ново почне (ПМ 1844: 11).

шупљина зглавка кичменог ж <шупљину зглавкова кичмени> *отвор који се налази у сваком приљену градећи кичмени канал у којем је смештена кичмена мождина, приљенски отвор (лат. foramen vertebrale).* – Трећа часть зове се дугуљастый мозакъ, и состои се изъ свезе мозганы фибра великогъ и малогъ мозга, лежи на кости заднѣ части главе (ћушке), и продужуе се, почемъ крозъ шупљину ове, у шупљину зглавкова кичмени иде, у кичмену масть (мозакъ) (ПМ 1844: 16).

шупљина носа <шупљина носа> *почетни, проширени део дисајних путева, смештен у предњем делу средишњег предела главе, а носном преградом подељен је на две симетричне половине, које се напред отварају ноздрвама (лат. cavitas nasi).* – Шупљина носа састае се острагу са шупљиномъ уста; отудъ здравъ носъ

врло много приноси къ чистомъ изговарану (ПМ 1844: 19).

шупљина ока ж <шупљину очу> *коштане шупљине, смештене с обе стране корена носа, у чијој унутрашњости су смештене очи (лат. orbita).* – Живацъ виђеня овај дебео е одъ прилике као гушчје перо, и изъ мозга у очну ябуку улази крозъ шупљину очу (ПМ 1844: 21).

шупљина трбуха ж <шупљина трбуха> *простор унутар трупа који се налази испод пречаге, трбушина дупља (лат. cavitas abdominalis).* – Шупљина трбуха обучена е кожицомъ одъ црева... (ПМ 1844: 15).

шупљина уста ж <шупљиномъ уста> *почетни, проширени део органа за варење, усна дупља (лат. cavitas oris).* – Шупљина носа састае се острагу са шупљиномъ уста; отудъ здравъ носъ врло много приноси къ чистомъ изговарану (ПМ 1844: 19).

5. Закључак

Анализом анатомске терминологије у делу *Кратко сочињеније антропологије или Наука о човеку* Петра Радовановића (1844), долази се до закључка да се терминолошки систем из области анатомије у великој мери изменио у односу на савремени. Такво стање је и очекивано јер је дело писано током прве половине 19. века, дакле, у предстандардном периоду.¹

¹ Да би се извршило поређење грађе с анатомском терминологијом у стандардном српском језику, коришћен је уџбеник за средњу медицинску школу *Анатомија и физиологија* (Anđelković i dr. 2002)¹, уџбеник који је намењен студентима Факултета

Ако се посматра порекло термилошких јединица, уочава се да је убедљиво највећи број термина домаћег порекла, што говори о високом нивоу терминологизације лексема општег лексичког фонда.² Број термина страног порекла је веома мали. Уколико се и употребљавао неки страни термин, то је најчешће у вишечланим термилошким јединицама где је само једна лексема страног порекла.

Добијена грађа рефлектује стање у овом пољу терминологије током прве половине 19. века, а будућа истраживања, спроведена на ширем корпусу, пружиће нам јаснију слику о процесима и даљем развоју овог сегмента лексикона.

ИЗВОР

Радовановић, Петар (1844). *Кратко соочињеније антропологије или Наука о човеку*. Београд: Књигопечатња Књажества Србског.

ЛИТЕРАТУРА

- Бјелаковић, Исидора (2017). *Терминологија код Срба у 18. и 19. веку (математичка географија и картографија)*. Нови Сад: Два пера.
- Винавер, Н. (1996). О терминологији: између праксе и теорије. *Стандардизација терминологије*. Београд: Српска академија наука и уметности. 21–24.
- Вујаклија, Милан (1996/97). *Лексикон страних речи и израза*. Београд: Просвета.
- Гортан-Премк, Даринка (1991). *О термилошким јединицама и њиховој обради у Речнику САНУ*. Наш језик. Београд. XXIX/1–2: 49–54.
- Драгићевић, Рајна (2007). *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- Клајн, Иван и Милан Шипка (2008). *Велики речник страних речи и израза*. Нови Сад: Прометеј.
- Пешикан, Митар, Јован Јерковић и Мато Пижурница (2010). *Правопис српског језика*. Нови Сад: Матица српска.

спорта и физичког васпитања *Анатомија човека* (Obradović i dr. 2006), *Енциклопедијски лексикон – Мозаик знања: Биологија* (Јанковић 1973¹) и *Вишејезички медицински речник* (Kostić 2009).

² Порекло је анализирано на основу *Речника српскохрватског књижевног језика* (1990), *Лексикона страних речи и израза* Милана Вујаклије (1996/97), *Великог речника страних речи и израза* (Клајн и Шипка 2008), *Етимологијског рјечника хрватског или српског језика* Петра Скока (Skok 1971–1974) и *Рјечника хрватског или српског језика JAZU* (1880–1976).

- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I-XXI. Београд: Институт за српски језик САНУ, 1959–.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I-VI. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1990.
- Суботић, Љиљана (2004). Из историје књижевног језика: „питање језика”. *Предавања из историје језика*. Нови Сад: Филозофски факултет. 145–191.

*

- Anđelković, Ivan, Aleksandar Stajkovic i Aleksandar Ilić (2002). *Anatomija i fiziologija*. Београд: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Kostić, Aleksandar Đ. (2009). *Višejezički medicinski rečnik*. Београд: Јасен.
- [Milorad Janković] (1973). *Enciklopedijski leksikon – mozaik znanja. T. 19: Biologija*. Београд: Interpres. (МЗ-Б).
- RJAZU: *Rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, I-XXIII. Загреб: JAZU, 1880–1976.
- Obradović, Dušica, Marija Mihalj i Borislav Obradović (2006). *Anatomija čoveka*. Нови Сад – Sremska Mitrovica: Udruženje kulturnih stvaralaca Srbije „Zavičaj”.
- Skok, Petar (1971–1974). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. 1–4. Загреб.
- Šipka, Danko (1998). *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*. Нови Сад: Matica srpska.

Jovana Jović

LEXICOGRAPHIC PROCESSING OF ANATOMICAL TERMINOLOGY IN
КРАТКО СОЧИЊЕНИЈЕ АНТРОПОЛОГИЈЕ ИЛИ НАУКА О ЧОВЕКУ BY
PETAR RADOVANOVIĆ (1844)

SUMMARY

The paper analyzes the terminological system of the pre-standard epoch of the Serbian literary language development from the anatomy domain recorded in the work *Кратко сочињеније антропологије или Наука о човеку* by Petar Radovanović (1844). Beside information about author, terminology, theoretical and methodological frameworks of the research, the excerpted material is presented in a dictionary form and divided into semantic fields. This research was written in order to determine the relation between analyzed anatomical terminology and corresponding register of the contemporary Serbian language and to determine the reasons for losing one or keeping other terms.

KEYWORDS: terminological system, terminology, anatomy, 19th century.

Мср Јована Јовић
Одсек за српски језик и лингвистику
Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду
Србија
jovana080895@hotmail.com

КЛАУЗАЛНЕ СТРУКТУРЕ У ФУНКЦИЈИ ДОПУНЕ У ТЕКСТУ
ПРОЛОШКОГ ЖИТИЈА СВЕТОГ МАКСИМА БРАНКОВИЋА
ГАВРИЛА СТЕФАНОВИЋА ВЕНЦЛОВИЋА ИЗ 1744/45.
ГОДИНЕ¹

САЖЕТАК

У овом раду анализирају се са синтаксичког и семантичког аспекта клаузалне структуре у функцији допуне у рукопису *Пролошког житија Светог Максима Бранковића* Гаврила Стефановила Венцловића из 1744/45. године, писаном српским народним језиком с ретким наносима из српскословенског језика. Текст се налази у зборнику *Житија, слова и поуке разних светих* из 1744/45. године, који се чува у Архиву САНУ под инвентарним бројем 84 (270), на странама 666а–674а. Под клаузалним структурама у функцији допуне подразумевамо средства номиналног и вербалног типа у функцији изражавања допунског реченичног садржаја глагола различитих семантичких класа. У номинална средства убрајамо инфинитивне допуне у таутосубјекатском и хетеросубјекатском односу с главним предикатом и акузативне конструкције (двоструки акузатив, акузатив с герундом), а у вербална допунске реченице. Пратећи конкурентни однос међу вербалним и номиналним средствима у оквиру исте синтаксичко-семантичке позиције, покушали смо да откријемо који тип допуне доминира у језику Гаврила Стефановића Венцловића, као и то које структуре се могу сматрати књишким конструкцијама (црквенославенизмима), а које имају вернакуларни карактер, како бисмо на основу добијених резултата одредили стил језика којим је написано *Пролошко житије Светог Максима Бранковића*.

¹ Овај рад настао је у оквиру пројекта *Историја српског језика* (бр. 178001), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, чији сам стипендиста. Проф. др Марини Куршевић захваљујем на сугестијама.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *Пролошко житије Светог Максима Бранковића*, Гаврил Стефановић Венцловић, старосрпски језик, синтакса, допуне.

1. Увод

1.1. Прилике у српској књижевности XVII и XVIII века

У барокном раздобљу српска књижевност окреће се новим узорима и прихвата нова начела употребе писаног језика. Тако је књижевност фрањеваца у Босни XVII и XVIII века писана народним језиком, а штампана или прештампавана ћирилицом, утицала на поједине српске писце, попут Рачана, а касније и Доситеја, да се одреде за народни језик (Павић 1991: 16). Значајан утицај на српску књижевност XVIII века имале су руска и украјинска, а преко украјинске и пољска књижевност. Разлоге окретању словенском северу у књижевности треба тражити у католичкој противреформацији, која је била веома агресивна током читавог XVII и XVIII века. Српска књижевност је у овом периоду била без књига, штампарија и школа, што ју је стављало у незавидан положај у борби против језуитске пропаганде. Методи одбране православне вере, у виду полемичке књижевности, били су добро разрађени у украјинској књижевности будући да се Украјина нашла у сличној ситуацији током XVII века. Имајући све то у виду, не чуди да је српска књижевност у овој борби ослонац потражила управо у украјинској књижевности (Павић 1991: 17–18). Уз то, знајући за несташницу књига у словенским земљама под турском и аустријском влашћу, Русија штампа и шаље богослужбене књиге где год за њима има потребе. У оваквим друштвено-историјским околностима ствара јеромонах Гаврил Стефановић Венцловић, вредни писар и надахнути беседник из прве половине XVIII века, о чијем се животу, омеђеном сеобама Срба, не зна много, а иза кога је остало око 20000 рукописних страница писаних народним и српскословенским језиком.

1.2. О раду Гаврила Стефановића Венцловића

У своме раду Венцловић се користио и народним и српскословенским језиком. Када се обраћао клеру, то је чинио на српскословенском, а када се обраћао пастви, то је чинио на народном језику (Павић 1966: 23). Српскословенским језиком је писао, тј. преписивао литургијске текстове, каноне, молитве, тропаре, кондаке, акатисте и текстове за практичне потребе,

а народним текстовима намењене образовању шире публике, који су им служили као својеврсна поучна лектира. Текстови на народном језику представљају оригиналнији део његове заоставштине. Настали су у периоду између 1732. и 1746. године.² Мотив за употребу народног језика Венцловић је налазио у тежњи да допре до сваког слушаоца, без обзира на његову ученост и предзнање, а инспирацију је тражио и у библијским узорима.³ Венцловић је први који је почео да уводи народни језик у црквено беседништво, да у њега уноси елементе народне мудрости, усмене књижевности и поезије, као и народне називе црквених празника (Павић 1966: 45).

Венцловићева борба да књигу и њен садржај приближи широј публици, како слушачкој тако и читалачкој, огледала се и у његовој реформи правописа и употреби поједностављене ћирилице у списима написаним народним језиком (Павић 1991: 33). Венцловић је од шест знакова, колико ће касније Вук унети у своју нову азбуку, употребљавао три – *и*, *ћ* и *ѣ*, с малим разликама у односу на Вука у обележавању слова *ћ* и *ѣ*, за шта су му признања до данас изостала (Павић 1966: 46).

Рукописи Гаврила Стефановића Венцловића, мада углавном представљају доста слободне преводе и прераде с рускословенског и других језика, посрбљене и прилагођене приликама у којима се налазило друштво његовог времена, имају немерљив значај за историју српског језика и народа. Венцловићев језик и стил носе јак печат и слику времена и средине у којој су настали, који су обележени етничким мешањима и интензивним

² Сви Венцловићев рукописи на народном језику чувају у се Архиву САНУ, а инвентарне бројеве под којима се чувају дајемо у наставку у загадама уз попис поменутих рукописа, према подацима из: Стојановић, Љубомир. *Каталог рукописа и старих штампаних књига*. Збирка Српске краљевске академије. Београд 1901. Најстарији познати Венцловићев рукопис на народном језику јесте *Поученија и слова разлика*, настао 1732. године [94 (271)]. Око 1736. године преводи *Мач духовни* (у три књиге, но трећа је изгубљена) [92 (267) и 93 (268)], 1741. године *Великопостник* [97 (136)], 1743. године *Пентикости триода* [98 (272)], 1744/45. године *Житија, слова и поуке* [84 (270)], 1745. године *Слова изабрана* [101 (137)], а у две књиге 1745. и 1746. године преписује *Поученије изабраноје от светога јевгелија* [99 (139) и 100 (269)].

³ У књизи *Поученија и слова разлика*, писаној на народном језику, Венцловић бележи цитат Светог Павла: „Писмо које се својом памећу не разбира, оно бије и мори људе.“ (Павић 1966: 44).

међујезичким контактима, што је Венцловићев језик и учинило „шареним”, пуним турцизама, као и екавских и ијекавских облика (Павић 1972: 177). Његово дело било је намењено читаоцима различитих друштвених слојева, различитих нивоа знања, неједнаких схватања и потреба, те можемо рећи да је у њему утиснута и слика његове публике, која се огледа кроз језик којим је писао, правопис који је користио, као и кроз тематику, стил и естетику његових дела (Павић 1991: 203). Иако Венцловић језик којим пише своје беседе назива „простим српским језиком”, а све то чини „на службу сељану некњижевном”⁴, његов језик није потпуно чист народни језик, већ има у себи елемената црквенословенског, што не чуди будући да је као црквени човек свакодневно био у контакту с овим језиком (Јовановић 1911: 113). Венцловићево дело остаје као сведочанство о правцу у коме би се српски језик могао развијати да је одржан континуитет са старом писаном традицијом (Новаковић 1904: 180), али и о могућем развоју једне културне револуције, која би уследила да је Венцловићево дело било штампано (Павић 1972: 127) .

2. Корпус истраживања

Пролошко житије Светога Максима Бранковића је настало у периоду између 1523. и 1526. године, у периоду цветања култа о сремским Бранковићима,⁵ а његов писац нам је до данас остао непознат, мада се претпоставља да иза овог дела стоји неки од монаха из манастира Крушедола (Томин 2007: 142–143). Један од преписа⁶ овог култног списка представља и

⁴ Цитат из поговора рукописног зборника *Поученија и слова разлика* из 1732. године, који се у Архиву САНУ чува под редним бројем 271.

⁵ Популарност култа сремских Бранковића је током турске владавине Сремом превазилазила чак и популарност култа свете лозе Немањића и имала је „национални и општебалкански карактер”: око овог култа окупљали су се сви Срби, али и православни Словени (Богдановић 1991: 243). Иако му је тежиште било у Срему, развијао се и међу Србима у Угарској, али и на другим територијама током XVII и XVIII века. Како Светлана Томин (2007: 7) запажа, овај култ имао је „свесрпски” карактер, као и верску, националну и идеолошку функцију.

⁶ Постоји више издања *Пролошког житија*, а велики број преписа, као и разлике међу њима, сведоче о „великој флукуацији текста”. Ово *Пролошко житије* налазило се у саставу (изгубљеног) раковачког *Србљака*, римничког *Србљака* из 1761. године, венецијанског *Србљака* из 1765. године и београдског *Србљака* из

Венцловићев рукопис који се налази се у рукописној књизи *Житија, слова и поуке разних светих* из 1744/45. године на странама 666а–674а (Гроздановић-Пајић 1992: 177–179) и која се чува у Архиву САНУ под бројем 84 (270).

Као предложак за писање овог *Пролошког житија* Венцловић је вероватно користио рукопис Кипријана Рачанина писан 1692. и 1694. године ⁷ будући да је и сам био његов ученик, што је често с поносом истицао. Да је овај рукопис послужио Венцловићу као узор закључујемо пре свега према садржају Венцловићевог текста, реду излагања, као и неким формулацијама, мада је Венцловићево дело „много опширније и обележено специфичном пишчевом традицијом”, „с развијенијим епизодама и дигресијама, док му је причање сликовитије и живље” (Томин 2007: 147–148). Једина Венцловићева интервенција на садржају текста, која није резултат његове стилизације текста, јесте додавање епизоде о Змај Огњеном Вуку, који протерује Максима из Срема и отима му деспотство.⁸

3. Предмет, методологија и циљ истраживања

Језик овог писца до сада је био истраживан на фонолошком и морфолошком нивоу, док лексика и синтакса нису систематски испитиване. Како бисмо барем донекле осветлили карактеристике језика овог писца на синтаксичком нивоу, за предмет нашег истраживања одабрали смо да истражујемо клаузалне структуре у функцији допуне у Венцловићевом

1861. године. Уз то, *Пролошко житије* објавио је и Алекса Вукомановић 1859. године у *Гласнику друштва српске словесности* на основу рукописа из XVII века, док је Венцловићев рукопис овог *Житија*, који се налази у зборнику с половине XVIII века, публиковао Гаврило Витковић у *Гласнику Српског ученог друштва* из 1872. године (Томин 2007: 143), наводећи као разлог публиковања то што је Венцловићев текст написан по предању, те се разликује од текста објављеног у *Србљаку* (Витковић 1872: 157).

⁷ У питању је рукопис *Изабране службе свецима*, који се чува у Архиву САНУ под редним бројем 28 (142).

⁸ Гаврило Витковић (1872: 162) скреће пажњу на ову епизоду указујући на њену нетачност, а разлоге оваквој Венцловићевој интерпретацији тражи у његовом заштитничком ставу према калуђеру Максиму, којег је Змај Огњени Вук, наводно, омрзнуо јер се покаљуђерио у време када да је требало да мачем брани свој народ. Светлана Томин (2007: 150) доказује неверодостојност ове тврдње, указујући да је Змај Огњени Вук умро пре доласка деспота Ђорђа у Срем и његовог замонашења.

препису *Пролошког житија Светог Максима Бранковића*, писаном у основи народним језиком.

Допунским клаузалним структурама сматрамо оне којима се употпуњава, односно конкретизује садржај управне речи: а) глагола, б) безличног глаголског израза, в) именице и г) придева. Међу њима разликујемо вербална и номинална средства. Вербална средства представљају зависне допунске реченице, а номинална обухватају инфинитиве и инфинитивне конструкције (нпр. датив + инфинитив и акузатив + инфинитив), као и конструкције двоструки акузатив и акузатив с партиципом (герундом) као његовом подврстом. Многа вербална и номинална средства, заправо, представљају конкурентна средства за исказивање истог пропозитивног садржаја, а њихов однос указује на стил изражавања – доминантнија употреба вербалних средстава упућује на приближавање стила говорним обрасцима, док употреба номиналних средстава представља одлику вишег, књишког стила изражавања. Међу номиналним средствима срећемо структуре које су истовремено одлика и народног и књижевног језика као и оне које, као наслеђене из српскословенског језика, представљају књишке конструкције.⁹

У тексту *Пролошког житија Светог Максима Бранковића* у функцији допуне забележена су и вербална и номинална средства. Вербалним структурама допуњавало се место субјекта, објекта или предикатива у аргументској структури главног реченичног предиката. У овом раду нисмо се бавили глаголским одредбама адвербијалног типа будући да је овој теми посвећена посебна студија (Colić 2017).

Ексерпирана грађа класификована је најпре на допуне у функцији објекта и оне у функцији субјекта да би у оквиру њих била детаљније сагледавана са синтаксичко-семантичког аспекта. У оквиру сваке синтаксичко-семантичке позиције праћена је конкурентна употреба номиналних и вербалних средстава којима се исказивао исти пропозитивни садржај, као и то да ли постоји разлика на семантичком плану међу њима. Пратећи конкурентни однос међу вербалним и номиналним средствима, покушали смо да откријемо који тип допуне доминира у језику Гаврила Стефановића Венцловића и које се структуре могу сматрати књишким

⁹ О статусу номиналних конструкција у српскословенском језику за изражавање допунског реченичног садржаја в. у Курешевић 2015.

конструкцијама (црквенославенизмима), а које имају вернакуларни карактер, како бисмо на основу добијених резултата одредили стил језика којим је писано *Пролошко житије Светог Максима Бранковића*.

4. Теоријски оквири

Однос вербалних и номиналних средстава посматрали смо у светлу језичке еволуције током које је, као последица нарастајуће синтаксичке транзитивности,¹⁰ долазило до вербализације језика, тј. до замене номиналних средстава за исказивање семантичке субординације вербалним структурама и до формирања зависносложене реченице уведене новим типовима везника. Стога смо поред односа употребљених вербалних и номиналних средстава у овом раду пратили и типове везника којима су се уводиле зависносложене реченице будући да су и они показатељи степена развијености језика, односно хипотаксе. Описани процес је нарочито долазио до изражаја у говорном језику, док је књижевни језик могао да чува номинална средства и везнике пореклом из књишког лексичког регистра као одлику вишег стила изражавања.

¹⁰ Крајем праиндоевропске епохе долази до промена у дубинској структури језика, које утичу на промену типа језика: од језика активно-инактивног типа, тематски оријентисаног, какав је био праиндоевропски, индоевропски језици се развијају ка номинатвно-акузативном типу, агентивно оријентисаном, што ће оставити трага на морфолошком, синтаксичком, али и лексичком плану ових језика. Главном манифестацијом ове промене сматра се развој синтаксичке транзитивности која води ка формализацији субјекатско-објекатских односа у реченици, што даље води до стварања нових синтаксичких структура у овим језицима. С развојем синтаксичке транзитивности, реченични предикат добија најважнију улогу у интеграцији реченице, те се реченица централизује око њега што је водило ка формирању сложених реченица. С повећањем међуреченичне кохезије долази до реанализе ранијих паратактичких структура, те се из простијих структура развијају сложеније, али и до другачијег енкодирања дубинских хипотактичких структура исказаних номиналним средствима. У том процесу многа номинална језичка средства замењују се вербалним, чиме се постиже прецизирање субјекатско-објекатских односа будући да су номинална средства семантички дифузна (уп. нпр. Грковић-Мејдор 2007: 77–98). Појава замене инфинитива везом *да* + презент у балканским језицима пример је овакве „вербализације” језика, односно потврда преласка језика с номиналног на вербални тип. Реанализа паратактичких структура подразумева и граматикализацију пунозначних речи (упитних речи, деикси и партикула) и конектива у везнике.

5. Анализа

5.1. Клаузалне структуре у функцији објекта

5.1.1. Допуне модалним и фазним глаголима

Модалним глаголима припадају глаголи непотпуног значења којима се исказују значења могућности, неопходности или допуштања, а који са својом семантичком допуном пропозитивног садржаја ступају у таутосубјекатске односе. Модалним глаголима се може исказивати: а) динамичка (објективна или субјективна могућност) или б) деонтичка модалност (неопходност и допуштање).¹¹ Модалним глаголом *моћи* у нашем корпусу исказивана је динамичка модалност, док су модално употребљеним глаголом *имати* могле бити исказане и динамичка и деонтичка модалност, при чему је у случају деонтичке модалности његова употреба секундарна. Уз модалне глаголе је доследно забележен таутоагентивни инфинитив (7х) као допуна реченичног садржаја:

а) динамичка модалност

моћи: принди тай | говор ѿ нн^х . н рече , гьертек може то статн се | право велн|те (6676/15–17, 668а/1); коеваше н бѣаше се вѣ|ѣ с Тѡрци колнко могоше дѣа^нднстн се съ | с мало^у концанско^у се снаго^у (6686/10–12); Ялъ люта онде кранна быа|ше . те не могоше мирно се воравнтн . него ѡ|пе^т валцало нд се с Тѡрци харцати , н ѡднлъ че|товати н бити се (670а/4–6); ѡ царѡ честиты . ако | ты пѡстншѡ ѿ себѡ здравѡ н чнтавѡ . дола ѿ|нтн овѡ момчадѡ . то знай . да кѣ они на|да до после досааднтн . н хоѣе коевати на насѡ . | мого на^с помало н нз овога цр^ства протератн (6676/9–13); а ако ли н са^а наказн^ш , н ѡ чедѡ сакате н оста|вншѡ да ннсѡ собо^у волны . ѡ томѡ , моѣн кѣ|мо мы нннѡ землю свѡ достатн н очевннѡ | нмѡ ѡсвонтн себы (6676/10–13).

¹¹ Иако се волунтативни глаголи, којима се означава исказивање жеље, такође могу сматрати модалним глаголима, ми ћемо их разматрати посебно будући да на синтаксичном плану испољавају извесне специфичности у односу на остале глаголе из групе модалних глагола.

имати (у значењу ‘моћи, бити у могућности’): Инди що да чини преп’бны Максимъ , | статати внише не нма гдѣ . спремы све свое що н|маде (671a/6–8).

б) деонтичка модалност

имати (у значењу ‘требати’): Писа онъ горе к цѣсарѣ , да | мѣ н нмаа послати к нѣмѣ обонцѣ . На то цесарѣ не поннаати се нища . такы ч’тно н к нѣмѣ с п’щеніе^u посла (669b/11–14).

Фазни глаголи су, такође, глаголи непотпуног значења и њима се означавају различите фазе процеса означеног допунским пунозначним глаголом. Фазни глаголи увек стоје у таутосубјекатском односу с глаголом допунског пропозитивног садржаја, те не чуди што је у нашем корпусу инфинитив (9x) доследно употребљен као допуна фазних глагола. Од фазних глагола у тексту забележени су глагол *почети* и глагол *узети* у истом значењу:

почети: Почеше с хртницы тѣрци нз|лазити ѣ поле на нгрѣ съ стреламн . нграти се | цнлнта , стрелати птнице . н оутркавати | се на конн , на огле^а се тко є бржы (667a/19–21, 667b/1–2)¹²; По бра^тниоѣ смртн . н оупе^т Маѣнма | ако є н калѣгерѣ . поче га каанити кра^а , | н сва г^ада нѣдеѣн га нека се прнваты те , | офниѣ десп^аске (670b/13–16); наста онде лѣкавы н злочесты бегѣ . Ницна || войвода . о слѣ поче Маѣнма раадити (671b/20–21, 672a/1); По то^u поче що каква чѣда знаме|нитаа чинити , н многы^u се на снѣ оуказивати з бесе|до^u (673b/14–16).

узети (у значењу ‘почети’): нсп^ѣ|нин се кда н люта чедера . велике тѣге н жало^с|ти . ѣзе ѣокати н пакати кцаюѣн дерати | се горко (668a/7–10); Н оузе ѣмашивати Нсм^а|нтено^u , тѣ мѣ срамотѣ (668a/12–13); що да чини онъ . ѣзе се довыати , | како вн се о^а неѣа нзмакао (672a/6–7).

¹² У овом примеру само први инфинитив се налази у функцији допуне главног реченичног предиката, док се остали инфинитиви који следе за њим (*израти се*, *стрелати*, *уткривати*) налазе у функцији адвербијалне одредбе са значењем намере.

5.1.2. Допуне волунтативним глаголима

Инхерентна семантичка компонента волунтативних глагола јесте исказивање жеље, воље или намере. Будући да се код ових глагола субјектова воља може усмерити и на сопствену и на туђу радњу, у случајевима једнакости субјеката главне и зависне предикације очекивана допуна је инфинитив, док се замена инфинитива конструкцијом *да* + презент у овим ситуацијама сматра редувантом. С друге стране, при неједнакости субјеката главне и зависне предикације неопходно је направити диференцијацију субјеката употребом конструкције *да* + презент.

У тексту *Прошлоког житија* из ове синтаксичко-семантичке класе глагола забележене су лексеме *хтети* и *зажелети*. Уз њих се у функцији семантичке допуне могао наћи а) инфинитив (4х) и б) зависна реченица (4х), и у једном и у другом случају доследно у таутосубјекатским структурама:

а) инфинитив

зажелети: Врло зажелы вндѣти мѣ те снѡ|вѣ н обонцѣ скѣпа (667а/1–2).

хтети: И Млѣзнимѣ за женѣ даде свою сѣ|родницѣ имено^м Самбелѣ . алѣ дотлѣ не ктѣ ^с| вѣнчати ш нѡмѣ, нѣдѣннѣ кѣ , доктѣ еда вн | се похр^стѣанна . нека помѣ^тне се Паапнишкѣ | ѡнѣ вѣре . н онога заакона (670а/8–12); Ка^а онѣ виде то , | що она некиѣ на рѣть да мѣ пристане . ѿста|де се н онѣ пакѣ нѣ . не ктѣ ^с заа се Паапни^шко^м | оузѣти (670а/13–16); ѡ царѣ честиты . ако | ты пѣстнишѣ ѿ сѣбѣ здр^авѣ н чнтавѣ . дома ѿ|нѣннѣ овѣ момчадѣ . то знаѣ . да кѣ они на|ма до после досааднѣннѣ . н хоѣе воевати на насѣ . | мѡгѣ на^с помало н нѣз овога цр^ства прѡтерати (667б/9–13).

б) зависна реченица

хтети: Провидѣ сты , негово врагѡ^бство . ѡ че|мѣ онѣ шѣе керѣ хоѣе да га жинва предаа оу | рѣке . ономе Ямны црѣ тѣрскоме . що мѣ ^с о|ца ослѣпѣо (672а/3–6); Пакѣ н опетѣ кѣво пакѡ^бнѣнкѣ свако^м слѣ н|зводацѣ . а добрѣ нѣзѣбанѣ . кѣашѣ н тѣ вѣ|лнкѣ да мѣ оуинны пакѡ^ст (671а/16–18); Ка^а онѣ виде то , | що она некиѣ на рѣть да мѣ пристане . ѿста|де се н онѣ пакѣ нѣ . не ктѣ ^с заа се Паапни^шко^м | оузѣти (670а/13–16); Провидѣ сты , негово врагѡ^бство . ѡ че|мѣ онѣ шѣе керѣ хоѣе да га жинва предаа оу | рѣке . ономе Ямны црѣ тѣрскоме . що мѣ ^с о|ца ослѣпѣо (672а/3–6).

5.1.3. Допуне когнитивним глаголима

Когнитивним глаголима припадају они глаголи чији се пропозитивни садржај презентује као спознаји доступна чињеница (Павловић 2009: 27).¹³ Ови глаголи пресупонирају фактивност пропозиције исказане допуном, односно потпуну сигурност у њену истинитост (Грковић-Мејдор 2018: 90). У нашем тексту од когнитивних глагола у позицији управног предиката забележени су глаголи *знати*, *разабрати* и *провидети*.

Уз когнитивне глаголе у нашем тексту нису потврђене номиналне допуне, што смо тумачили инхерентном семантиком забележених когнитивних глагола, којом се упућује на увереност у истинитост пропозитивног садржаја будући да је у семантичком потенцијалу когнитивних глагола присутно обележје фактивности. Као реченице у функцији допуне уз когнитивне глаголе забележене су зависно-изјавне, односно асертивне допунске реченице уведене везницима *да* (3x), *како* (1x) и *јер* (1x), и зависно-упитна, односно дубитативна допунска реченица уведена заменицом *шта* у локативу (1x) у функцији везника. Све забележене допуне налазе се у хетеросубјекатском односу с главном реченичном предикацијом:

знати: ω царѣ честиты . ако | ты пѣстиншѣ ѿ себѣ здр^аавѣ и чнтавѣ . дома ѿ|нти овѣ молчадѣ . то знай . да кѣ они на|ма до после досааднѣ . и хоѣе воєвати на насѣ . | могѣ на^с помало и нз овога цр^тька протєратѣ (6676/9–13).

У наредном примеру јавља се кореферентна конструкција с деиктиком коју допунска (експликативна) реченица садржински разјашњава. Заменица у функцији деиктике служи као наслон односно пилон за реченичну конструкцију с којом је у „пунктуалном” додиру (Грицкат 2004: 79). Истакнути именски изрази (заменице или именице) у функцији кореферента информацијски су редувантни, а често и граматички необавезни реченични чланови, али је њихова комуникативно-стилистика улога неоспорна (Ружић 2006: 110). У оваквим структурама, када долази до удвајања номиналних и

¹³ Когнитивни глаголи су само део групе глагола менталних манифестација, којима припадају још глаголи мисаоног ишчекивања (експектаивни) и глаголи одлучивања (декретивни). Будући да ове две групе глагола нису забележене у нашем корпусу, у раду смо се бавили само когнитивним глаголима.

реченичних допуна, међу суседним предикацијама успоставља се лабавији синтаксичко-семантички однос кооптације (Куршевић 2014: 236):

разабрати: разабра то мацарскы краль за нн^х, како сѣ | онн љ тѣгѡѡй землн снро^тнн остаан бє^з постараѡ|ца се за нн^х, а вѣѣѣ н добрн^ткы пово^араасла момча^а | бѣахѣ, за жєнн^абѣ скоро (669б/8–11).

Интересантна је употреба везника *јер* у наредном примеру: чини се да се у њему преплићу декларативна и узрочна семантика, што не чуди будући да имају исто порекло.¹⁴

провидети: Провидє сты, негово врагѡ^бство. ѡ те|мѣ онѣ шїе јерѣ хоѣе да га жнѡва прєдаа оу | рѣке. ономе ѡмнры црѣ тѣрскоме. цю мѣ є о|ца ослепїѡ (672а/3–6).

5.1.4. Допуне глаголима перцепције

Глаголи перцепције се према типу рецептора деле на глаголе визуелне перцепције, глаголе аудитивне перцепције и глаголе тактилне перцепције. Ови глаголи увек реферишу о домену реалног, те је очекивано да се њихов пропозитивни садржај исказује средствима којима се упућује на фактивност, док уз њих не очекујемо инфинитив, који због свог порекла увек упућује на субјунктивну сферу.

Као допуна глаголима перцепције у нашем тексту од вербалних средстава потврђена су само три примера реченичне допуне уведене везником *да* и *што* уз глагол визуелне перцепције (*видети*),¹⁵ којим се исказивало значење

¹⁴ О овом поклапању семантичког поља декларативности и каузалности, које је било типично и за раније епохе српског језика, али и за грчки и латински језик, писала је Ирена Грицкат (2004: 150–151). Разлоге за обликовање изричних реченица узрочним везницима ауторка види у прелазним узрочно-изричним реченичним ситуацијама.

¹⁵ Иако у нашим примерима забележени глагол визуелне перцепције метафоризацијом поприма значење когнитивног глагола *спознати* / *увидети* / *схватити*, те се њиме исказује ментална перцепција (знање стечено на основу перцептивног искуства), сврстали смо га у перцептивне будући да се на синтаксичком плану понаша као такав.

индиректне евидентности. Посебно је интересантан пример с везником *што* будући да у нашој историјској грађи нису нађени примери за изрично *што* (Грицкат 2004: 153, Грковић-Мејџор 2018: 98), мада се остаци ове употребе чувају у неким дијалектима.¹⁶ Употреба везника *што* у овом примеру уноси семантику фактивности, тј. радње која се десила. Будући да се и управни глагол који допуњује реченица уведена везником *што* налази у склопу ширег реченичног комплекса као део временско-узрочне реченице уведене везником *кад*, која се поима и као узрок главне предикације, могуће је да је писар употребом допунског везника *што* у овом примеру хтео да додатно нагласи њену узрочну семантику:

видети: Ка^А вѣкъ внде | да Ягарены све то више на^Авлагюю , н не може | се држати пре^А нымл . та н остабы свою мѣ о^Ачевннѣ (668б/12–15).¹⁷

Ка^А онъ внде то , | шо она неке^А на ретъ да мѣ прнстане . ѿста^Аде се н сонъ пакъ не . не кте е зла се Паапн^Шко^У | оузетн (670а/13–16).

Кореферент *то* у другом примеру може да сведочи о несамосталности, односно о непотпуној граматикализацији везника *што* у овој функцији. Допунска (релативна) реченица се у овим ситуацијама понаша као семантичка спецификација показне заменице у функцији деиктике из главне реченице. Овај образац је потврђен у раним фазама индоевропског језика. Следећи стадијум је уклањање деиктике и реанализирање допунске (релативне) реченице у објекатски аргумент (Cristofaro 2003: 97 према Грковић-Мејџор 2018: 93). Ове структуре карактеристичне су за говорни језик (Грковић-Мејџор 2018: 94), а у савременом стандардном српском језику уз глаголе говорења, мишљења и опажања сматрају се стилски маркираним средствима (Ружић 2006: 112).

¹⁶ Ирена Грицкат (2004: 154) употребе везника *што* у изричној функцији у књижевном делу *Ивова слава* карактерише као имитацију призренско-тимочког говора, а помиње и да се допунско *што* одржало и у говору Галипољских Срба.

¹⁷ У овом примеру, у оквиру једне сложене реченице јављају се две допунске реченице на дубинском нивоу субординиране главној реченици, које стоје у напоредном односу. У оквиру друге реченице изостављен је (претпостављени) везник *да*, што се може тумачити стилским разлозима – избегава се понављање истог везника.

Остали примери реченичних допуна глаголима визуелне и аудитивне перцепције,¹⁸ уведени заменицом *што* у функцији везника, представљају граничне случајеве између допунских и релативних реченица при чему се, због употребе кореферента, у оваквим случајевима предност даје релативној реченици.¹⁹ Због своје фазичне семантике, ове примере нисмо убројали међу примере реченичних допуна перцептивних глагола:

а) визуелна перцепција

*видети*²⁰: Я ка^А мѣ видѣ то не|сѣгнѣнца са|бела , шо се ѿ^А нѣга збы . пожа|ан
и раскаи се ѿ томе цо мѣ по кѣдн не по|ге (670а/19–20, 670б/1–3).

б) аудитивна перцепција

зачути: Каде то гадны нмѣ оцѣ зачѣ . и видѣ и шо се | ѿ нн^х оу^чинны .
напоконѣ и к сестри послаѿ (668а/6–7); Зачѣ то Млѣн^и | шо се | ѿ нн^х оу^чинны
(672б/2–3).

Од номиналних средстава забележена су два примера конструкције двоструког акузатива²¹ уз глаголе *гледати* и *видети*, од којих је једна конструкција акузатив + герунд:

а) двоструки акузатив

¹⁸ Допуне глагола тактилне перцепције нису забележене у анализираном тексту.

¹⁹ Владислава Ружић за савремени српски језик констатује следеће: „У свим примерима (ко)релативно-објекатских клауза анафорска реч заједно с конјукцијом уводи зависну клаузу, а њен садржај надокнађује зависна предикација која служи као својеврсни детерминатор атрибутоског типа и њен смисаони конкретизатор.” (Ружић 2006: 64).

²⁰ У оба наведена примера глагол *видети* има значење когнитивног глагола.

²¹ Први елемент ових конструкција (именска реч у акузативу) који, по правилу, представља појам с обележјем живо +, има функцију објекта управног глагола, док други елемент има функцију предикативног атрибута, којим се исказују особине појма у позицији објекта попут стања, изгледа, положаја и сл.

гледати: И саама царев^а | кѣн глєдєѣн га онако лєпа . оузврдаа се желе|ѣн за нн^и . и раагашє ω томѣ не бы ли се како | смєсна ш нндє (669a/15–19).

б) конструкција акузатив + герунд

видети: Я ка^а видєшє Тѣрцн . ннѣн се тѣ^аны за | гонєн се юначкы на мєйданѣ окрє^т . стрєла|юѣн по високоѣ нзпо^а нѣа виснны орлове н га|вранє , н остаалѣн се окрєтѣ . опнзмншє се карнн|но на нн^к сва тѣрска гп^сда (!) . сѣшншє мѣннн^твѣ | мєгю сово^м (667б/3–8).

5.1.5. Допуне комуникативним глаголима

Комуникативне глаголе делимо на две семантичке подгрупе: глаголе говорења референцијалног карактера и јусивне глаголе, који у свом семантичком потенцијалу садрже модалну нијансу и којима се исказује молба, захтев или наредба.

У тексту *Пролошког житија* зависна реченица уз комуникативне глаголе могла је бити уведена везницима *да*, *како* и *нека* при чему изрично *како*, наследник старословенског *јако*, када се јавља у изричној, допунској функцији, у себи носи нијансу описног изражавања (Грицкат 2004: 145).

Допуна комуникативним глаголима референцијалног карактера могла је да буде и у таутосубјекатском и у хетеросубјекатском односу с главним предикатом, док је допуна јусивних глагола с главним предикатом формирала хетеросубјекатску реченичну структуру. Као семантичка допуна комуникативним глаголима референцијалног карактера зависна реченица се јављала у 8 примера (а), док је уз јусивне глаголе забележена у само 1 примеру (б):

а) зависна реченица уз комуникативне глаголе референцијалног карактера

рєћи: И тако устадє . ωстаало ц^о | юшѣ претєчє . рєчє да нзсєкѣ сєє тамо на по|лю . ѣ кошоѣ долнны . нека не задншѣ стрѣннє | по мєзєвѣ (668a/18–21).

(на)писати: Писа онъ горе к цѣсарѣ , да | мѣ н нѣма послати к нѣмѣ обонцѣ (669б/11–12)²²; И лепо з ве|го^у онде поминры краалла . своко^у | оуправо^у . те н ѿ краалла опе^т натрагъ к Мн^х|ны посла по онѣн пратѣоцин мѣ мнрне ли^то|ве . а н ѿ себе мѣ за знаніе написа . како се онъ | выше талю неке повратити к нѣмѣ , на свою | мѣ мнтрополію . нека посталяю , кога онн | хоѣе ѿ выше (672а/21, 672б/1–7).

задати веру = обећати: ѿ томѣ зада|де мѣ вѣрѣ свою съ заклетвом се . како ќе н | онъ пакъ на скоро . ч^тно с пощеніе^у здраве н | чнтаве вратити натрагъ дома . н послати | н к своје оцѣ мнрно (667а/5–9).²³

б) зависна реченица уз јусивне глаголе

просити: посла | г. Кесоріу с писмо^у скон^у , свога мѣ елѣю . на ле|по просеѣн се . да мѣ н пошле (!) , н нно не ч^тинны (667а/2–4).

Забележен је и значајан број јукстапонираних реченица којима се исказивао директни говор, које су биле доминантно средство за исказивање изреченог садржаја. Овим конструкцијама постиже се приближавање наративне обрасцима својственим усменом говору:

(од)рећи: принди тай | говорѣ ѿ нн^х . н рече , геречекъ може то стати се | право велн|те (667б/20–21, 668а/1); а | еданпѣ^т текѣ , обезочн се . вло се нацифра , те на | саамо догѣ пре^а неѣа , рече мѣ . та згле^анде ме ко|ме самъ ја || принантна (669а/18–21, 669б/1); На то ѿрече онъ нѣоѣзы . | да вале лепоте , двоачка безобразна стрѣка . | подобна си ономе , цоно е Ядама нзвесо нз рата (669б/1–3); пакъ запнта онн цо око | неѣа стоахѣ . рече нмѣ браѣо добра . ѿкѣда сѣ | то дошан к нама тн хѣбавы сштеницы ѣ томѣ | краснѣ се одеѣ . да ч^тно красны люды свѣ^тла обр^а|за , н лепа нмѣ одеѣ (673б/1–5); И догѣше пре^а

²² Овако употребљен глагол *писати* може се тумачити и као каузативни глагол будући да се у својству волунтативно-директивне предикације често јављају информативно-констативни и информативно-комисивни глаголи (Павловић 2009: 53).

²³ Овај пример је потврда замене инфинитива субјунктивног карактера допунском реченицом с предикатом у футуру.

цра , те н окобла|нсаше . то мѣ рекосе ѿ царѣ честнѣтѣ . ако | ты пѣстншѣ ѿ себѣ здравѣ н чнтавѣ . дома ѿ | нти овѣ мождадѣ . то знай . да кѣ они на | ма до после досаднѣтѣ . н хоѣе воевати на насѣ . | могѣ на^с помало н нз овога цр^ства протерати (667б/8–13).

У нашем тексту нису забележени примери зависног директног говора с партикулом која најављује директни говор попут оне тзв. *jako recitativum* у старословенским или редакцијским споменицима, којима се ублажава прелаз између нараторовог текста и исказа актуелног говорника.²⁴

Инфинитив је забележен само уз јусивне глаголе (3x). Потврђене инфинитивне допуне јусивних глагола увек се налазе у хетеросубјекатском односу с глаголом главне реченице: агенс инфинитивне радње налази се у кореферентном односу с индиректним објектом управног глагола, који је у забележеним примерима могао бити у дативу и акузативу. У једном примеру агенс инфинитивне радње је уопштен. Употребом инфинитива уз овај тип глагола означава се субјунктивни карактер глаголске допуне (Курешевић 2014: 84):

заповедити: заповѣдын | барбарѣ . пресеѣи нмѣ отне жнле (668а/3–4);
заповѣдн клати н каа овце | пре^а нин^и (668а/16–17).²⁵

запросити: Запроси се ѿ^а ѿкшиѣ , дати мѣ за ма|настѣрѣ || онѣ долннѣ
(672б/20–21, 673а/1).

5.1.6. Допуне каузативним глаголима

Под каузативним глаголима смо подразумевали глаголе сложене рекције којима се исказује дозвола или забрана, као и глаголе којима се чини да ко (не) учини што или да (не) буде / постане што. Главна карактеристика каузативних глагола је да се на синтаксичком плану између њих и њиховог пропозитивног садржаја успостављају хетеросубјекатски односи, повезани

²⁴ У науци је прихваћен став да везник *jako* у овим, асиндетским, допунама не треба сматрати изричним везником, већ речцом са семантиком скретања пажње на оно што се даље износи ('гле'). Исто вреди и за изрични везник *јеме* (>*јере*) у оваквим структурама. Ова појава забележена је и у класичним језицима (Грицкат 2004: 147).

²⁵ Пример с уопштеним агенсом зависне предикације.

преко кореферентних денотата, што значи да је субјекат допунског садржаја истовремено (ин)директни објекат управног глагола (Курешевић 2014: 76). Као допуна каузативним глаголима потврђена су и вербална и номинална средства: а) зависна реченица уведена партикулом *нека* у функцији везника (3x), б) инфинитив (2x) и в) двоструки акузатив (1x):

а) зависна реченица

послати: посла н нека слово^Ано наџ к црџ Ямнри , Ямџратовнѣџ , н да нагледа^о , | кѣр мџ . свою нмџ сестрџ (667a/10–12).

нудити: Н Мажнмџ за женџ даде свою сџ | роднцџ нмено^У Самбелџ . алџ дотле нектѣ ^с | вѣнчати ш ншоме, нџдеѣн ѣ , доктѣ еда би | се похр^стїанила , нека помѣтне се Паапншке | юџ вѣре . н онога заакона (670a/8–12); По бра^тншџ смртн . н опѣ^т Мажнма | ако є н калџгерџ . потѣ га кааннтн кра^А , | н сва г^сда нџдеѣн га нека се приваты те , | офнцїе деспо^Аске (670б/13–16).

б) инфинитив

пустити: џ царџ честнтџ . ако | ты пџстишџ џ себѣ здр^Аавџ н чнтавџ . дома џ^нтн овџ моладџ . то знай . да кїе они на|ма до после досааднтн . н хоѣе коевати на насџ . | могџ на^с помало н нџ овога цр^ства протерати (667б/9–13).

допустити: опѣ^т протера га , н не до|пџсти мџ онде овџстатн (672б/10–11).

в) двоструки акузатив

учинити: съграды велнкџ лепџ црквџ , | храамџ є оџтнны нденовато се . Блговѣще|нїе . прѣстџе бѣе . н с келїамї є џб^срады (673a/5–7). (*Сагради велику лепу цркву, учини је храмом...*).

5.2. Клаузалне структуре у функцији субјекта

Посматрано с формалног, тј. синтаксичког аспекта, зависна допунска реченица може се наћи и у позицији субјекта. Субјекатске реченице у функцији семантичке допуне предикатских израза, иако се на формално-синтаксичком плану налазе на позицији субјекта, на семантичком плану репрезентују објекат или посебне типове субјекатског аргумента (Ружић

2006: 84). Ове реченице понашају се као комплументи главне предикације чију семантику експлицирају, а која им својом имперсоналном формом омогућава субјекатски статус (Ружић 2006: 84).

У старосрпској писмености потврђено је више типова имперсоналних реченица које су могле да попуњавају позицију субјекта: (негиране) егзистенцијалне реченице, реченице с предикативом, реченице с пасивним партиципом презента / претерита, реченице с безличним глаголима, реченице с морфемом *се* уз нереклексивне глаголе и реченице с глаголом бити и инфинитивом (уп. Грковић-Мејдор 2007: 188–203).

У тексту *Пролошког житија* у функцији субјекта забележени су примери а) инфинитива с дативом (3x) и б) допунске реченице (1x). У првом случају то је био низ инфинитива у својству семантичке допуне безлично употребљеног глагола *ваљати* којим се исказује модално значење. Појаву датива уз инфинитив у својству допуне дате имперсоналне конструкције тумачимо потребом за истицањем агенса инфинитивне радње будући да је он у датом примеру спецификован, тј. није уопштен.²⁶

Ялѣ люта онде кранна бы|ше . те не моше днрно се боравити . него ѿ|пѣ^т
валало им се с Тѣрци харцати , н ѣднлѣ чѣ|товати н бити се (670a/4–6).

У другом забележеном случају у функцији субјекта уз рефлективно употребљен глагол из групе *dicendi* забележили смо, поред именице *чѣдо*, и допунску експликативну реченицу уведена везником *да*:

Ска|зѣ се ѿ немѣ такво здешено се чѣдо . да при | слрти мѣ смотре ко^а себе два
Яггла врло ле|по сѣйна се . ѣ наалчѣ , (...) обѣчени се ѣ красне одеж^ае црковне
(673a/15–20).

У наведеном примеру комбинују се номинална и реченична допуна: синтагма *такво здешено чудо* и допунска реченица уведена везником *да*.

²⁶ Уколико агенс инфинитивне радње није конкретизован, већ уопштен, као допуна глаголу главне предикације стајаће само инфинитив (Грковић-Мејдор 2007: 195).

Појаву допунске реченице у овим случајевима Владислава Ружић (2006: 111) тумачи као потребу за конкретизовањем објекатског садржаја исказаног именицом с апстрактним, неодређеним значењем, а понекад се реченичном допуном постиже и експлицирање новог, другачијег, неочекиваног смисла. Уз то, овакво удвојено појављивање номиналних и реченичних допуна уз исте управне речи често је и стилистички обележено.

6. Закључна разматрања

Анализом клаузалних структура у функцији допуне у *Пролошком житију Светог Максима Бранковића* Гаврила Стефановића Венцловића закључили смо да је тип допунског пропозитивног садржаја у великој мери зависио од синтаксичко-семантичких карактеристика управних речи.

Реченице фигурирају као допуне комуникативним, когнитивним, каузативним, перцептивним, чак и волунтативним глаголима, док се уз модалне и фазне глаголе, који захтевају искључиво таутосубјекатске односе, појављивао искључиво инфинитив у функцији допуне.

Уз когнитивне глаголе доследно је забележена допунска реченица асертивног типа уведена везницима *да*, *јер* и *како*. Исти тип реченице уведен везницима *да* и *што* јавља се уз глаголе перцепције (у 60% случајева). У функцији допуне комуникативним глаголима референцијалног типа доследно је забележена зависна реченица, док је уз јусивне глаголе зависна реченица заступљена у свега 25% примера. Јукстапонирани директни говор, у чијој се употреби огледа приближавање вернакуларном стилу изражавања, чини трећину свих забележених примера с комуникативним глаголима.

Допунска реченица дубитативног типа забележена је у само једном примеру, уз когнитивни глагол, док је допунска реченица волунтативног типа забележена у 3 примера, уз глаголе *послати* и *нудити*, који припадају семантичкој групи каузативних глагола.

Инфинитив као семантичка допуна доследно је потврђен уз модалне и фазне глаголе с којима ступа у таутосубјекатске односе. Уз волунтативне глаголе, који су такође ступали са својом семантичком допуном у таутосубјекатске односе, инфинитив је забележен у подједнаком односу као и реченица. Осим тога, инфинитив је очуван и уз оне глаголе с којима гради хетероагентивне структуре, ступајући с њима преко заједничких денотата у

јаке синтаксичке везе: уз каузативне (33,3%) и јусивне (75%) глаголе. Овакве употребе инфинитива су општесловенског карактера.

Од номиналних средстава у овом функционално-семантичком пољу, поред инфинитива, забележена је у једном случају конструкција акузатив + герунд уз перцептивне глаголе, као и по један случај конструкције двоструког акузатива уз перцептивне и каузативне глаголе.

Употреба конструкције акузатив + герунд, односно допунске реченице уз глаголе перцепције зависи од семантичког фактора, порекла информације – да ли се информација добија из личног или туђег искуства. Конструкцијом акузатив + герунд се уз перцептивне глаголе исказивала директна евиденцијалност што значи да се до информација дошло из личног искуства. С друге стране, вербалном структуром се уз исте глаголе исказује индиректна евиденцијалност што значи да се до информација дошло из туђег искуства. Конструкција с двоструким акузативом представља траг архаичног стања у језику и потврђена је и у ранијим фазама српског језика, док се конструкција акузатив + герунд, иако подврста двоструког акузатива, као номинално средство у народном језику рано почела замењивати вербалном структуром (уп. Grković-Mejdžor 2018), док се у књишком сачувала као стилска одлика књижевнојезичког начина изражавања.

Од забележених употреба номиналних средстава у нашем корпусу, закључујемо да преовлађују таутоагентивни и хетероагентивни инфинитив, а да се у свега три примера јављају двоструки акузатив и конструкција акузатив + герунд, средства која, иако имају прасловенско порекло, представљају архаичну црту.

Ако упоредимо резултате до којих смо дошли у нашем истраживању с резултатима истраживања хипотактичких структура у адвербијалној употреби на истом корпусу, до којих је дошла Александра Цолић (2017), уочавамо сличности које помажу при дефинисању стила Венцловићевог језика.

Ауторка закључује да је у свим пољима адвербијалне употребе у којима је била могућа конкуренција зависне клаузе и герунда убедљиво доминирала употреба зависне клаузе, као вернакуларног средства, у односу на употребу герунда, као књишке црте, која је половином XVIII века увелико у процесу повлачења из говорног језика. С друге стране, забележена је доминантнија употреба инфинитива (у односу 2:1) у односу на зависну клаузу уведена

везником *да* у функционално-семантичком пољу намере. Као и у функцији допуне, и у адвербијалној функцији забележена је употреба инфинитива и у хетеросубјекатским структурама када се субјекатски конституент експлицира именском речи у дативу (а иста појава је забележена и уз герунд презента са значењем пратеће околности). Појава датива се у овим ситуацијама сматра утицајем књишког језика будући да на овај начин настају конструкције налик на архаичну конструкцију датив + инфинитив, које и ми бележимо у нашој грађи (уп. нпр. И тај мнрѣ | доконаа н оутврды меѣъ нвца . внше *ни* се не | забаѣати док сѣ жнвы н обонца ама лепо | спажати *ни* се на кошнлѣкѣ без цѣгочнненя | оу любавн (671б/7–11)).

На основу изнетих чињеница закључујемо да су номинална средства у тексту *Прошлоког житија Светог Максима Бранковића* очувана у оним употребама које представљају прасловенско наслеђе и које су истовремено одлика књишког и говорног језика, док је употреба књишких средстава (у овом случају конструкције двоструког акузатива и акузатив + герунд) сведена на минимум. На плану реченице потврђени су једино везници новог типа (изведени од **k*- основа) којима се семантички прецизира пропозитивни садржај.

Утицај српскословенског на Венцловићев народни језик у овом домену језичког система могуће је видети у фреквентнијој употреби инфинитива у односу на допунску клаузуу уведену везником *да* уз јусивне глаголе, као и у присуству архаичних, књишких средстава попут конструкција двоструког акузатива и акузатив + герунд, што у резултату даје специфичну стилизацију Венцловићевог језичког израза.

ИЗВОР

Прошлоко житије Светог Максима Бранковића у саставу рукописа *Житија, слова и поуке разних светих* (666а–674а), Архив САНУ 84 (270).

ЛИТЕРАТУРА

- Богдановић, Димитрије (1991). *Историја старе српске књижевности*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Витковић, Гаврило (1872). О књижевном раду јеромонаха Гаврила Стефановића. *Гласник Српског ученог друштва*, књ. XXXIV: 151–177.

- Вукомановић, Алекса (1859). Живот архиепископа Максима. Из рукописа XVII века кои е у подписаога. *Гласник друштва србске словесности*, књ. IX: 125–129.
- Грицкат, Ирена (2004). *Студије из историје српскохрватског језика*. Београд: Народна библиотека Србије.
- Грковић-Мејџор, Јасмина (2007). *Списи из историјске лингвистике*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Грковић-Мејџор, Јасмина (2018). Развој клаузалне допуне когнитивних предиката у српском језику. У: *Српска славистика : колективна монографија* (радови српске делегације на XVI међународном конгресу слависта), том 1, Језик (ур. Р. Драгићевић, В. Брборић). Београд: Савез славистичких друштава Србије: 173–188.
- Гроздановић-Пајић, Мирослава (1992). Хартија и водени знаци у Венцловићевим рукописима писаним у Коморану и Туру. *Сентандрејски зборник*, 2: 177–179.
- Јовановић, Владан (1911). О језику Гаврила Стефановића Венцловића, *Дијалектолошки зборник Српске краљевске академије*, 2: 105–306.
- Курешевић, Марина (2014). *Хипотактичке структуре у Српској Александриди: функционалностилски аспекти*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Курешевић, Марина (2015). Проучавање хипотактичких структура и њихова улога у расветљавању функционалностилске раслојености српскословенског језика. У: *Српски језик и његове норме: дијахроно-синхрони аспекти*. Ед: Лингвистичке свеске (ур. Ј. Грковић-Мејџор, В. Ружић). Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику: 64–82.
- Новаковић, Стојан (1904). *Примери књижевности и језика старога и српскословенскога*, Београд.
- Павић, Милорад (1966). *Црни биво у срцу: легенде, беседе, песме*, Београд: Просвета.
- Павић, Милорад (1972). *Гаврил Стефановић Венцловић*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Павић, Милорад (1991). *Историја српске књижевности 2: барок*. Београд: Досије, Научна књига.
- Павловић, Слободан (2009). *Старосрпска зависна реченица, од XII до XV века*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Ружић, Владислава (2006). *Допунске реченице у савременом српском језику*. Нови Сад: Матица српска.
- Стојановић, Љубомир (1901). *Каталог рукописа и старих штампаних књига*. Збирка *Српске краљевске академије*. Београд.
- Томин, Светлана (2007). *Владика Максим Бранковић*. Нови Сад: Платонеум.

*

- Colić, Aleksandra (2017). Hipotaktičke strukture adverbijalnog tipa u Venclovićevom *Prološkom životu Svetog Maksima*. *Romanoslavica*, LIII/1: 13–30.
- Grković-Mejđor, Jasmina (2018). The development of perception verb complements in the Serbian language. (eds. J. Grković-Major, B. Hansen & B. Sonnenhauser). *Diachronic Slavonic Syntax. The Interplay between Internal Development,*

Language Contact and Metalingistic Factors. Berlin – Boston: de Gruyter, 339–360.

Sanja Petrović

COMPLEMENT CLAUSE STRUCTURES IN THE VITA OF HOLY MAKSIM
BRANKOVIC BY GAVRIL STEFANOVIĆ VENCLOVIC FROM 1744/1755

SUMMARY

The topic of this paper is the syntactic and semantic analysis of complement clause structures (both verbal and nominal ones) in *Prološko žitije Svetog Maksima* (The Vita of Holy Maksim) written by Gavril Stefanović Venclović. The sources were digital photographs of Venclović's autograph from 1744/45, Archives of SASA, 84 (270). A detailed qualitative and quantitative analysis were conducted and the results were compared with the data from the research dedicated to the analysis of hypotactic structures of the adverbial type in the same manuscript.

KEY WORDS: *Prološko žitije Svetog Maksima*, Gavril Stefanović Venclović, Old Serbian language, historical syntax, clauses.

Мрр Сања Петровић
Одсек за српски језик и лингвистику
Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду
Србија
sanja.lj.petrovic@gmail.com

КОЛОКАЦИЈЕ С ПРИДЕВОМ *КРУПАН*¹

САЖЕТАК

Рад се бави утврђивањем колокационог опсега придева *крупан* на грађи издвојеној из електронског корпуса савременог српског језика (СрпКорп). Предмет истраживања су колокације с овим придевом у грађи коју чини 250 примера, који су класификовани према семантици примарног колоката, а он је у овом случају увек именица. У раду је примењена колокацијска метода. Циљ рада јесте утврдити у којем проценту придев *крупан* детерминише именице семантичких група које су уочене у издвојеном корпусу, у којем проценту стоји уз именице с категоријалним обележјем живо [+], а потом и упоредити заступљеност значења наведених у *Речнику српскога језика* са значењима која се јављају у примерима и утврдити њихову заступљеност у издвојеном корпусу. Резултати су дати у процентима.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: колокације, колокациони опсег, колокацијска метода, придев *крупан*

1. Увод

1.1. Теоријско полазиште, предмет и циљеви рада

Као резултат линеарног удруживања лексема у минималном контексту настају лексички спојеви различитог степена компактности, прозирности значења њихових конституената и постојаности, на основу чега се они могу посматрати дуж континуума, без јасних и оштрих граница, при чему средишњу позицију у том низу заузимају они лексички спојеви који су према релевантној лексиколошкој литератури одређени као *колокације* (Дражић 2014: 17).

¹ Рад је настао проширењем семинарског рада из предмета *Колокације у теорији и пракси*, под менторством проф. др Јасмине Дражић.

У домаћој литератури налазимо различите дефиниције ове језичке појаве. А. Нејгебауер колокацију одређује као „leksički i semantički moguć binom nastao spajanjem dveju reči ili grupa reči unutar jedne ili više ograničenih struktura” (Nejgebauer 1982: 341).

Колокације се могу одредити и као „uobičajen, ponekad i redovan, dvočlani spoj jedne lekseme s nekom drugom, po pravilu unutar određene sintaktičke jedinice – sintagme ili, nešto ređe, rečenice” (Prčić 2016: 149). Јасмина Дражић колокацију дефинише као „синтагматски лексички спој двеју или више аутосемантичких лексема, устројен према морфосинтаксичким правилима датог језика, с већим или мањим степеном постојаности и међусобне везаности елемената, условљених језичким и ванјезичким, културно-историјским и друштвеним датостима” (Дражић 2014: 73).

Твртко Прћић колокатима назива „dve lekseme koje u sklopu date kolokacije jedna s drugom kolociraju, u oba smera”, а они се „obično nalaze u hijerarhijskom odnosu, pri čemu jedan od njih, primarni, nastupa kao težište kolokacije i glavni nosilac značenja, dok ga onaj drugi, sekundarni pobliže određuje ili opisuje” (Prčić 2016: 151). Према критеријуму морфосинтаксичких обележја примарног колоката разликују се три основна модела: (1) примарни колокат именица, (2) примарни колокат придев, (3) примарни колокат глагол (Дражић 2014: 142).

У овом раду анализирани су примери у којима је примарни колокат именица у колокацији с конгруентним атрибутом. Дакле, у питању је модел: Adj + N.² У поређењу с другим моделима с именицама као примарним колокатима, овај модел је најфреквентнији и најпродуктивнији, а уједно је и прототипичан модел (Дражић 2014: 142). Придевско-именички лексички спојеви иду у ред најзаступљенијих структурних колокацијских образаца када је у питању детерминација појма номинованог именицом. Будући да су несамосталне речи, придеви се везују за именицу и садржајно, оним делом свога значења који је компатибилан са садржајем дате именице, и формално, конгруирајући са свим категоријалним обележјима именице (Дражић 2014: 156).

Р. Драгићевић је анализирао придеве са значењем људских особина у савременом српском језику, а списак разматраних придева обухвата и придев

² Скраћенице: Adj – придев, N – именица.

крупан. Поред примарног значења придева, изучаване су и његове секундарне семантичке реализације. Тако придев *крупан*, поред значења које се везује за опис човека, може описати и део тела по физичким својствима, нпр. *крупан бас*, затим овај придев може одређивати најразличитије (људске) активности, нпр. *крупно смејање*, јавља се и уз носиоца неке социјалне улоге, неког звања или занимања, нпр. *крупни чиновници*, као и уз биљке и животиње будући да и оне, попут човека, имају делове тела, нпр. *крупне јеле* (Драгићевић 2001: 221–231).

Д. Перваз је испитивала колокациони распон придева *тежак* у српском језику. Значења овог придева дели у две групе, при чему се прва група односи на „*težinu kao fizičku osobinu (u bukvalnom i figurativnom smislu)*”, а друга група означава „*teškoću pri obavljanju neke mentalne ili njoj slične radnje*” (Pervaz 1984: 603). Бавила се само оним колокацијама с придевом *тежак* у којима се као синоним јавља придев *велик*, а примере класификује према семантичким групама именица. Посебно указује на потребу изучавања колокација у оквиру једног језика, те на значај поређења двају и више језика (Pervaz 1984: 608).

Предмет овог истраживања су колокације с придевом *крупан*. Анализирани су примери у којима овај придев, као секундарни колокат, детерминише именицу, која је примарни колокат. Циљ рада јесте утврдити у којем проценту придев *крупан* детерминише именице семантичких група које су уочене у издвојеном корпусу, у којем проценту стоји уз именице с категоријалним обележјем живо [+], а потом и упоредити заступљеност значења наведених у *Речнику српскога језика* Матице српске (РМС) са значењима која се јављају у примерима и утврдити њихову заступљеност у издвојеном корпусу. Резултати су дати у процентима.

1.2. Корпус, методе

Као извор грађе за ово истраживање послужио је *Корпус савременог српског језика на Математичком факултету Универзитета у Београду* (СрпКорп).³ Овај извор одабран је због тога што су овакви корпуси „стилски, жанровски и дискурсно добро избалансирани”, те су „значајан извор грађе за језичка истраживања на готово свим нивоима језичке анализе” (Дражић

³ <<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/prezentacija/korpus.html>>

2014: 51). Издвојено је 250 примера. Примери су изоловани и дају се без контекста, но он је узет у обзир приликом анализе. Основни критеријум према којем су груписани примери јесте припадност именице, као примарног колоката, одређеној семантичкој групи. Након тога, применом колокацијске методе,⁴ наводе се лексеме којима придев *крупан* може бити замењен у датом споју. Оне су преузете из РМС и наводе се приликом анализе појединих семантичких група именица.

крупан, -пна, -о (одр. крүпнӣ, комп. крүпнијӣ) **1.** *који се састоји од већег броја једнообразних, истоврсних честица, делова; крупнозрн: ~ брашно, крупне капи (кише), ~ песак, ~ снег, ~ грожђе, ~ кукуруз.* **2. а.** *који је великог обима: дебло.* **б.** *који је великих димензија, велики; велики и висок: кит је најкрупнија животиња; ~ гора (шума).* **в.** *који је великих, широких костију, физички изразито развијен (нпр. човек).* **г.** *дугачак, велики: грабити крупним корацима.* **д.** *који се састоји од великог броја, који се истиче бројношћу, велики: крупне јединице.* **ђ.** *који је великих размера, који сачињава велики комплекс, развијен: крупна индустрија.* **3. а.** *који располаже великим материјалним средствима, имућан, богат: крупни земљопоседници, крупни капиталисти, крупни поседници.* **б.** *знаменит, значајан; врло угледан:*

једна од најкрупнијих личности у историји; крупна господа. **в.** *који се налази на високом друштвеном или државном положају; врло утицајан: ~ зверка, ~ риба.* **г.** *који је од значаја, важности, значајан, важан: ~ (државно, политичко) питање.* **4.** *који се истиче великим степеном нечега; који се истиче интензитетом, јачином и сл., врло велики: ~ крупни губици, ~ мана; добити крупне батине.* **5. а.** *громак, снажан, врло јак (акустички); низак, дубок (о гласу).* **б.** *који оставља снажан утисак, који делује снажно, упечатљив, изражајан: понесени крупним речима о слободи и напретку.* **в.** *увредљив, груб: ~ шала.* • **крупни план** филм. *истакнуто, гледаоцу приближено лице једног или два глумца или неки други детаљ (без декора и позадине) у филмском кадру.*

⁴ Колокацијска метода према Борису Хлебецу подразумева утврђивање семантичке дефиниције једног колоката путем принципа заменљивости другим лексемама с којима је у парадигматском односу, чиме се омогућава увид у део семантичког садржаја другог колоката (Дражић 2014: 40).

2. Анализа емпиријског материјала

а) У прву групу сврставају се примери у којима придев *крупан* стоји уз именицу која означава разне материје, а придев *крупан* значи 'који се састоји од већег броја истоврсних честица, делова'.

крупан + именица_(разне материје): *крупно брашно*, *крупно грозђе*, *крупне капље кише*, *крупна кафа*, *крупна киша*, *крупне пахуље*, *крупан песак*, *крупан прах*, *крупна роса*, *крупан снег*, *крупна со*, *крупне сузе*, *крупна трава*, *крупан шљунак*

б) У другу групу сврставају се именице које означавају људска бића. Велики број именица може се сврстати у категорију *nomina agentis* или *nomina professionis*. Примери су класификовани према значењу придева *крупан* уз ове именице. Све именице носе обележје живо [+] и људско [+].

1) Придев *крупан* уз именице у следећим примерима носи значење 'који је великих, широких костију, физички изразито развијен'.

крупан + именица: *крупна девојка*, *крупно дете*, *крупна домаћица*, *крупна жена*, *крупан инжењер*, *крупан калуђер*, *крупна кћер*, *крупни лакеји*, *крупна лепотица*, *крупан младић*, *крупан мушкарац*, *крупан официр*, *крупан полицајац*, *крупан сељак*, *крупна сестра*, *крупан створ*

2) У другој подгрупи доминантне су именице којима се означава човек који се бави одређеном активношћу или одређеним послом, а придев значи 'који (у великој мери) крши закон, обмањује људе и сл.'.

крупан + именица: *крупне варалице*, *крупни дилери*, *крупан кријумчар*, *крупан преступник*, *крупни обијачи*, *крупан разбојник*, *крупни спекуланти*, *крупни уцењивачи*, *крупни црноберзијанци*, *крупан шверцер*

3) У три примера придев значи 'који се налази на високом друштвеном или државном положају; врло утицајан'.

крупан + именица: *крупни генерали*, *крупна (државна) личност*, *крупни људи*

4) Придев *крупан* у овим примерима значи 'који располаже великим материјалним средствима, имућан богат'.

крупни банкари, крупан бизнисмен, крупни буржуји, крупни властелини, крупни зајмодавци, крупни закупници, крупни (земљо)поседници, крупан индустријалац, крупни капиталисти, крупни клијенти, крупни трговци, крупни финансијери, крупни фармери, крупан увозник

в) Именице које сврставамо у трећу семантичку групу означавају део људског тела или само тело. Придев *крупан* у оваквим примерима значи 'који се истиче својом величином'.

крупан + именица (тело / део тела): *крупне боре, крупни бркови, крупне веће, крупна глава, крупна грађа, крупне груди, крупан грудни кош,⁵ крупне дојке, крупни залисци, крупне зенице, крупни зуби, крупне коврице, крупне очи, крупне кости, крупна леђа, крупно лице, крупне локне, крупни младежи, крупне ноге, крупан нос, крупне пеге, крупне поре, крупни прсти, крупне руке, крупна силуета, крупан стас, крупно тело, крупне усне, крупна фигура, крупне црте лица, крупна чељуст, крупне шаке*

г) Четврту семантичку групу чине именице које означавају животиње. Придев *крупан* у наведеним примерима значи 'великог обима / великих димензија'. Све именице носе обележје живо [+].

крупан + именица (животиња): *крупне бубашвабе, крупан врабац, крупна гуска, крупна дивљач, крупна животиња, крупна кобила, крупан мачак, крупан миш, крупне муве, крупан ован, крупан петао, крупне птице, крупан пуж*

д) Придев *крупан* уз именице које означавају биљке носи значење 'великог обима / великих димензија'.

крупан + именица (биљка): *крупно биље, крупна вишња, крупно дрвеће, крупан каранфил, крупно класје пшенице, крупни кромпири, крупна крушка, крупно лишће, крупне љубичице, крупне малине, крупни ораси, крупне поморанце, крупан плод, крупне руже, крупне семенке, крупан сунцокрет, крупне трњине, крупни цветови, крупна шљива*

⁵ У овом примеру придев *крупан* детерминише именицу (примарни колокат) која увек, када значи 'део трупа између врата и трбуха чију коштану основу чине ребра, део кичме и грудна кост', а увек колоцира с једним од следећа два придева – *грудни, прсни*.

ђ) Придев *крупан* уз различите предмете значи 'великог обима / великих димензија'. Издваја се подгрупа у којој су наведени предмети који су скупоцени.

крупан + именица_(предмет): *крупни аутомобили, крупна дугмета, крупне лампе, крупна потковица, крупна решетка, крупне таблете*

крупан + именица_(скупоценост): *крупан бисер, крупни брилијанти, крупни дијаманти, крупни ћердани, крупно злато, крупне минђуше, крупан накит, крупна огрлица, крупан орден, крупна перла, крупни (краљевски) сафири*

е) Именице у примерима који следе именују различите материјале, углавном грађевинске, а придев остварује значење 'великог обима / великих димензија'.

крупан + именица_(материјал): *крупне (дрвене) коцке, крупна калдрма, крупно камење, крупно олово, крупна цигла*

ж) У овој групи наводе се именице које значе 'новац, новчано средство'. Придев *крупан* уз такве именице значи 'који се састоји од великог броја, који се истиче бројношћу, велики'.

крупан + именица_(новац): *крупна готовина, крупан добитак, крупан износ, крупне инвестиције, крупан капитал, крупан новац, крупни профити, крупна позајмица, крупна свота, крупне трансакције, крупан улог*

з) У великом броју примера овај придев јавља се уз апстрактну именицу. Подела према групама заснива се на значењу које придев остварује уз дату именицу.

1) 'који оставља снажан утисак, који делује снажно, упечатљив, изражајан'
крупна вест, крупно дејство, крупан доживљај, крупан знак, крупно изненађење, крупна истина, крупна лаж, крупна новост, крупна последица, крупне речи

2) 'који је од значаја, важности, значајан, важан'
крупна дела, крупни (мали) догађаји, крупне дужности, крупни задаци, крупан напредак, крупна обавеза, крупна одговорност, крупне одлуке, крупно питање, крупни подухвати, крупан посао, крупни (историјски) преврати,

крупна промена, крупан рад, крупан продор, крупни резултати, крупна реформа, крупан случај, крупне (државне) ствари, крупан (историјски) чин, крупан (економски) развој, крупан успех

3) 'који се истиче великим степеном нечега; који се истиче интензитетом, јачином и сл., врло велики'

крупне бригае, крупна (људска) великодушност, крупна врлина, крупан грех, крупна грешка, крупни злочини, крупан изазов, крупан изговор, крупан интерес, крупни комплекси, крупан квар, крупна крађа, крупне кризе, крупне мане, крупне мисли, крупне муке, крупне намере, крупна недаћа, крупни недостаци, крупне нелагодности, крупан несклад, крупан неуспех, крупна погрешка, крупан поремећај, крупни прекршаји, крупна препрека, крупан проблем, крупан промашај, крупне разлике, крупни разлози, крупна слабост, крупне сметње, крупна страст, крупна тајна, крупне тешкоће

и) У посебној семантичкој групи налазе се именице које означавају пренос одређене информације. Придев *крупан* у првом примеру има значење 'који оставља снажан утисак, који делује снажно, упечатљив, изражајан'. Изузетак су последња два примера јер у њима он носи значење 'увредљив, груб'.

крупан + именица_(комуникација): *крупни разговори, крупна псовка, крупне увреде*

ј) Ове именице означавају појаве које перципирамо чулом слуха, а настају радом говорних органа. Придев остварује значење 'громак, снажан, врло јак (акустички); низак, дубок (о гласу)'

крупан + именица_(звук): *крупан глас, крупан смех, крупан фијук*

к) Именице у овој групи везују се за привредну делатност, а придев *крупан* уз њих носи значење 'који је великих размера, који сачињава велики комплекс, развијен'.

крупан + именица_(привреда): *крупно банкарство, крупна индустрија, крупне компаније, крупне корпорације, крупне мануфактуре, крупна пољопривреда, крупна предузећа, крупна привреда, крупна производња, крупна трговина, крупна фирма*

л) Овим именицама обележава се облик кретања који се везује за људе или животиње. Придев носи значење 'дугачак, велики'.

крупан + именица_(кретање): *крупно гегане, крупан кас, крупни кораци, крупни покрети*

љ) Ове именице окупљене су у једну семантичку групу јер појаве које именују настају истим поступком. Придев *крупан* има значење 'великог обима / великих димензија'.

крупан + именица_(писање): *крупни иницијали, крупни наслови, крупан натпис, крупан рукопис, крупна слова*

м) У само једном примеру придев *крупан* стоји уз именицу која означава грађевину, при чему он носи значење 'великог обима / великих димензија'.

крупан + именица_(грађевина): *крупна зграда*

н) Последњи примери односе се на филмску терминологију, а остварено је значење 'истакнуто, гледаоцу приближено лице једног или два глумца или неки други детаљ (без декора и позадине) у филмском кадру'.

крупан + именица_(филм): *крупни план, крупни кадрови*

Ако бисмо примере посматрали на скали компактности која се тиче лексичких спојева, последњи примери показују највећи степен везаности конституената колокације у поређењу с осталим примерима.⁶ Будући да се ради о филмској терминологији, придев *крупан* није могуће заменити ниједним другим придевом сличног значења.

3. Закључак

На основу постављених циљева и након извршене анализе можемо донети неколико закључака. Прво што закључујемо јесте да у највећем броју

⁶ У континууму лексичких спојева, од оних чији су конституенти независни до оних садржински и формално нераздвојивих, постоји скала њихове компактности, чији је степен условљен факторима заменљивости, постојаности и прозирности (Prčić 2008: 147). Ово имплицира да ће степен везаности конституената колокације бити већи уколико је заменљивост мања, те постојаност већа, док ће њихово значење остати прозирно будући да се значење основних сема не мења (Дражић 2014: 74).

примера придев *крупан* детерминише апстрактну именицу (27%). Затим следе именице којима се именују људска бића (17%), а потом тело или део тела (13%). Важно је, међутим, напоменути да самим прегледањем резултата у СрпКорп закључујемо да бисмо анализом ширег или целокупног корпуса добили другачије резултате. Наиме, за потребе ове анализе узето је 250 различитих примера и самим тим је искључено понављање примера. Овај придев у прегледаним примерима најчешће је детерминисао именицу која означава људско биће или део тела, тј. најфреквентнији су спојеви *крупан човек* и *крупне очи*. Када је реч о категоријалном обележју живо [+], придев *крупан* детерминише именицу с обележјем живо [+] у 22% примера, при чему 17% именица носи и обележје људско [+].

Анализирани придев употребљен је у свим значењима која се наводе у РМС. Процентуална заступљеност значења у којима се овај придев јавља оваква је: 'који се састоји од већег броја истоврсних честица, делова' (5,5%), 'који је великих, широких костију, физички изразито развијен' (6,5%), 'који (у великој мери) крши закон, обмањује људе и сл.' (4%), 'који се налази на високом друштвеном или државном положају; врло утицајан' (1%), 'који располаже великим материјалним средствима, имућан богат' (5,5%), 'који се истиче својом величином' (13%), 'великог обима / димензија' (24%), 'који се састоји од великог броја, који се истиче бројношћу, велики' (4,5%), 'који оставља снажан утисак, који делује снажно, упечатљив, изражајан' (4%), 'који је од значаја, важности, значајан, важан' (9%), 'који се истиче великим степеном нечега; који се истиче интензитетом, јачином и сл., врло велики' (14%), 'увредљив, груб' (1%), 'громак, снажан, врло јак (акустички); низак, дубок (о гласу)' (1%), 'који је великих размера, који сачињава велики комплекс, развијен' (4,5%), 'дугачак, велики' (1,5%), 'истакнуто, гледаоцу приближено лице једног или два глумца или неки други детаљ (без декора и позадине) у филмском кадру' (1%). Уочена су и значења која се не наводе у РМС: 'који у великој мери крши закон, обмањује људе и сл.' (нпр. *крупан кријумчар*) и 'који се истиче својом величином' (нпр. *крупне очи*). Оно што можемо закључити из ових података јесте да издвојени корпус не потврђује редослед значења у РМС, те да би анализа ширег корпуса прецизније одредила које измене би требало унети у речнике.

Примери показују да је придев *крупан* могуће заменити придевом *ситан* у готово свим семантичким групама које у раду издвајамо. Ова замена могућа је у групама: разне материје (нпр. *ситно брашно*), људско биће (нпр. *ситна*

девојка), тело / део тела (нпр. *ситне очи*), животиња (нпр. *ситне бубашвабе*), биљка (нпр. *ситне вишње*), предмет (нпр. *ситна дугмета*), материјал (нпр. *ситно камење*), новац (нпр. *ситан добитак*), апстрактна именица (нпр. *ситна лаж*), комуникација (нпр. *ситне увреде*), звук (нпр. *ситан глас*), привреда (нпр. *ситна трговина*), кретање (нпр. *ситни кораџи*) и писање (нпр. *ситна слова*). Оваква замена, међутим, не односи се на све примере који су сврстани у одређену семантичку групу, што потврђују примери: *крупна вест* : **ситна вест*, *крупне мисли* : **ситне мисли*, *крупна великодушност* : **ситна великодушност*. Замена није могућа у свим примерима који чине посебне семантичке групе, што показује да су те колокације везане односно да су такви спојеви постојанији.

Истраживања у вези с колокацијама примењују се у настави српског језика као страног. Она су веома значајна у настави страног језика на вишим нивоима учења, када се ученику / студенту отварају нови видици, а самим тим се и стечено знање на једном вишем нивоу надограђује, проширује и продубљује тако што се постојеће усвојене лексичке и граматичке структуре свде на природнији исказ, који је ближи изворном говорнику (Дражић 2014: 22). Но, и на нижим нивоима учења језика у оквиру целине која говори о куповини и новцу важно је увести колокације *ситан* и *крупан новац*, *ситна* и *крупна новчаница*, те *ситно* и *крупно* (у именичкој функцији), као и деривирани глаголске лексеме *уситнити* и *укрупнити*, а треба их укључити и при обради целине која обухвата воће и поврће, као и у оквиру свих у којима се обрађује градивна материја (Дражић 2009: 132).

Табела 1: Семантичке групе именица и именице које сврставамо у издвојене групе

СЕМАНТИЧКА ГРУПА	ПРИМАРНИ КОЛОКАТИ
разне материје (14)	брашно, грождје, капље кише, кафа, киша, пахуље, песак, прах, роса, снег, со, трава, шљунак
људско биће (43)	девојка, дете, домаћица, жена, инжењер, калуђер, кћер, лакеји, лепотица, младић, мушкарац, официр, полицајац, сељак, сестра, створ, варалице, дилери, кријумчар, обијачи, преступник, разбојник, спекуланти, уцењивачи, црноберзијанци, шверцер, генерали, (државна) личност, људи, банкарни, бизнисмен, буржуји, властелини, зајмодавци, закупници, (земљо)поседници, индустријалац, капиталисти, клијенти, трговци, финансијери,

	фармери, увозник
тело / део тела (32)	боре, бркови, веђе, глава, грађа, груди, грудни кош, дојке, залисци, зенице, зуби, коврце, кости, леђа, лице, локне, младежи, ноге, нос, очи, пеге, поре, прсти, руке, силуета, стас, тело, усне, фигура, црте лица, чељуст, шаке
животиња (13)	бубашвабе, врабац, гуска, дивљач, животиња, кобила, мачак, миш, муве, ован, петао, птице, пуж
биљка (19)	биље, вишња, дрвеће, каранфил, класје пшенице, кромпири, крушка, лишће, љубичице, малине, ораси, помораце, плод, руже, семенке, сунцокрет, трњине, цветови, шљива
предмет (17)	аутомобили, дугмета, лампе, потковица, решетка, таблете, бисер, брилијанти, дијаманти, ђердани, злато, минђуше, накит, огрлица, орден, перла, сафири
материјал (5)	(дрвене) коцке, калдрма, камење, олово, цигла
новац (11)	готовина, добитак, износ, инвестиције, капитал, новац, профити, позајмица, свота, трансакције, улог
апстрактна именица (67)	вест, дејство, доживљај, знак, изненађење, истина, лаж, новост, последица, речи, дела, (мали) догађаји, дужности, задаци, напредак, обавеза, одговорност, одлуке, питање, подухвати, посао, (историјски) преврати, промена, рад, продор, резултати, реформа, случај, (државне) ствари, (историјски) чин, (економски) развој, успех, бриге, (људска) великодушност, врлина, грех, грешка, дрхтавица, злочини, изазов, изговор, интерес, комплекси, квар, крађа, кризе, мане, мисли, муке, намере, недаћа, недостаци, nelaгодности, несклад, неуспех, погрешка, поремећај, прекршаји, препрека, проблем, промашај, разлике, разлози, слабост, сметње, страст, тајне, тешкоће
комуникација (3)	разговори, псовка, увреде
звук (3)	глас, смех, фијук
привреда (11)	банкарство, индустрија, компаније, корпорације, мануфактуре, пољопривреда, предузећа, привреда, производња, трговина, фирма
кретање (4)	гегање, кас, кораци, покрети

писање (5)	иницијали, наслови, натпис, рукопис, слова
грађевина (1)	зграда
филм (2)	план, кадрови

ИЗВОРИ

СрпКорп: *Корпус савременог српског језика на Математичком факултету Универзитета у Београду.* <<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/prezentacija/korpus.html>>

РМС: *Речник српскога језика* (2011). Нови Сад: Матица српска.

ЛИТЕРАТУРА

Драгићевић, Рајна (2001). *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику. Творбена и семантичка анализа.* Београд: Институт за српски језик САНУ.

Дражић, Јасмина (2009). Комуникативни приступ истраживању блискозначних придева. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду.* Нови Сад: Филозофски факултет. XXXIV–1: 125–134.

Дражић, Јасмина (2014). *Лексичке и граматичке колокације у српском језику.* Нови Сад: Филозофски факултет.

*

Nejgebauer, Aleksandar (1982). *Odlike kolokacija u engleskom jeziku.* *Zbornik radova Instituta za strane jezike i književnosti.* Novi Sad: Filozofski fakultet. 4: 339–347.

Pervaz, Draginja (1984). *O nekim kolokacijama sa pridevom težak.* *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku.* Novi Sad: Matica srpska. 27–28 /1: 603–608.

Prčić, Tvrtko (2016). *Semantika i pragmatika reči. Treće, elektronsko, izdanje.* Novi Sad: Filozofski fakultet. <<http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2016/978-86-6065-356-9>>

Gorica Mirković

COLLOCATIONS WITH ADJECTIVE *KRUPAN*

SUMMARY

The paper deals with determining the collocational range of the adjective *krupan* in selectively chosen data from the Corpus of Contemporary Serbian Language (CCS). The subject matter of the research are collocations with the aforementioned adjective in the data set consisting of 250 examples. Examples are categorized according to the semantics of the primary collocate which is always a noun, in this case. The method applied in the paper is the collocational method. The primary aim is to specify to what extent adjective *krupan* determines nouns of semantic categories observed in the selected data. Besides that, another aim is to determine to what extent this adjective occurs with nouns with categorial feature animate [+], as well as to compare the representation of the meanings listed in Dictionary of the Serbian language with meanings occurring in the examples, and to determine their representation in the selected corpus. Results obtained are given as percentage.

KEYWORDS: collocations, collocational range, collocational method, adjective *krupan*

Мрр Горица Мирковић
Одсек за српски језик и лингвистику
Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду
Србија
gorica.mirkovic.96@gmail.com

МОРФОСИНТАКСИЧКЕ ОСОБИНЕ ФРАЗЕОЛОГИЗАМА РЕЛИГИЈСКОГ ПОРЕКЛА У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ¹

САЖЕТАК

У раду се испитују морфосинтаксичке карактеристике фразеологизама стандардног српског језика религијског порекла, те компатибилност њихове форме, значења и синтаксичке функције при употреби у текстовима публицистичког стила. Корпус чини око 50 фразеологизама религијског порекла и различитих значења, прикупљених уз помоћ стручне литературе и релевантних фразеолошких речника, док су примери употребе ексцерпирани из електронских издања дневних новина *Политика* и Политикиних чланака у електронском *Корпусу савременог српског језика SrpCorp2013* Математичког факултета у Београду. Фразеологизми су груписани према структури и по бројности доминира група са структуром именичке конструкције, док је закључено да се издвојене јединице махом користе у синтаксичким позицијама које одговарају њиховим формалним (и семантичким) својствима.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: фразеологија, фразеологизми, религијско порекло, морфосинтакса, структура, функција.

1. Увод

1.1. Предмет рада и корпус

Предмет овог рада су морфосинтаксичке карактеристике фразеологизама стандардног српског језика који имају религијско порекло и њихова употреба у савременом језику медија. У одабиру фразеологизама пошло се од монографије *Зашто се каже?* М. Шипке (2010), у којој су издвојени

¹ Овај рад настао је у оквиру пројекта *Стандардни српски језик: синтаксичка, семантичка и прагматичка истраживања*, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије (број пројекта 178004).

фразеологизми религијског порекла, чак и ако немају експлицирану религијску компоненту у свом саставу, а коришћени су и *Фразеолошки рјечник хрватскога или српског језика* Јосипа Матешаћа, *Фразеолошки речник српског језика Ђорђа Оташевића*, *Речник српскохрватскога књижевног језика* Матице српске и *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ.² Испитано је око 50 фразеологизама религијског порекла, који су потом тражени у корпусу новинских текстова. Коришћена су електронска издања дневних новина *Политика (Politika Online)* пронађена на интернету, као и одломци пронађени у електронском *Корпусу савременог српског језика SrpKorp2013* Математичког факултета Универзитета у Београду. Фразеологизми су у раду анализирани с аспекта морфосинтаксичких карактеристика њихових конституената, али и израза као целине, те компатибилности форме, значења и синтаксичке функције коју обављају.³

1.2. Теоријски оквир

Различитим дефиницијама фразеологизама у литератури заједничко је то да се описују као релативно чврсти вишелексемски спојеви, који се у говору репродукују као целина устаљена употребом, чије значење није једнако збиру значења њених појединачних елемената, већ елементи у споју изражавају јединствено значење, те као целовита лексичка јединица могу обављати неку синтаксичку функцију (в. Менас 1979: v; Матешић 1982: 6; Мршевић Радовић 1987: 13; Прчић 2016: 161). Код фразеологизама с формом глаголско-именичке синтагме, чији је удео у нашем корпусу значајан, може се извршити подела на основу типа детерминације међу компонентама синтагме на *глобалне фразеолошке јединице* (нпр. *обрати зелен бостан*) у којима су компоненте међусобно зависне и фразеологизирана је читава синтагма (Мршевић Радовић 1987: 13–14) и *компонентне фразеологизме*, у

² Речници ће у даљем тексту по потреби бити обележени скраћеницама, редом: ЈМ, ЂО, РМС и РСАНУ.

³ На сличан начин обрађени су фразеологизми који обележавају емоционалне концепте у раду *Морфосинтаксичка обележја фразеологизама у српском језику* (Драгић 2017), при чему се у том случају при одабиру јединица пошло од значења, док овде полазимо од порекла и садржаја нефразеолошке синтагме, што подразумева појаву различитих значењских домена.

којима је именица носилац фразеолошког значења, док глагол у њему не учествује иако је део структуре израза (Мршевић Радовић 1987: 14). Именички конституент компонентног фразеологизма има функцију квалификатора или интензификатора у односу на значење глагола (нпр. *не вреди ни зрна боба* ‘ништа, нимало не вреди’) (Мршевић Радовић 1987: 14).

У својој монографији *Српска фразеологија и религија* Н. Вуловић објашњава религијску компоненту у фразеологизму као лексему, најчешће именицу, која „може означавати различите религијске појмове (овде спадају по категоријалној припадности компоненте и придеви или прилози изведени од именица) или религијско-обредне радње (најчешће глаголи), [...]” (Вуловић 2015: 39). Угледајући се на поделу коју ова ауторка наводи, у корпусу смо идентификовали религијске компоненте које обележавају библијске и религијско-историјске личности (*Адам, Ева, Понтије Пилат* и сл.), духовна (трансцендентна) бића или духовно посвећене особе (*бог, ђаво, анђео* и сл.), појмове везане за религијску и црквену праксу и теорију (*крштење, грех* и сл.), религијске предмете (*крст, тамјан* и сл.), као и топониме из Библије (*Содома и Гомора*) (в. поделу Вуловић 2015: 39). Фразеологизмима религијског порекла сматраћемо, поред оних с религијском компонентом, и оне који одговарају ширем појму *библизма*.⁴ Такви изрази потичу из Светог писма иако не садрже религијску компоненту схваћену у најстрожем смислу, попут примера *блудни син* и *забрањено воће*.

2. Анализа

Фразеологизме ћемо у раду најпре разврстати према граматичкој структури, по угледу на Н. Вуловић, која је у својој монографији граматичким описом обухватила и неке од фразеологизама које наводимо у

⁴ Библизмима се сматрају „различите структурно-семантичке језичке творевине, устањени изрази, фразеолошке јединице, цитати, термилошке синтагме, који могу бити преузети директно као готове форме из Библије или могу настати под утицајем алегорја, параболо, догађаја описаних у Светом писму, али могу потицати и из хришћанског предања” (Мокијенко 2011: 674, према Вуловић 2015: 35). Фразеолошке и афористичне јединице које потичу из Библије или су настале на њеној основи (попут *алфа* и *омега* и сл.) називају се *директним библизмима*, док се оне засноване на представама, на перцепцији догађаја или личности из Библије у човековој свести (попут шаљиве форме у *Адамовом костиму*) називају *индиректним, посредним библизмима* (Валтер 2009: 74–75 према Вуловић 2015: 35).

раду (Вуловић 2015: 80–84), а затим описати њихово понашање у синтаксичком контексту. У погледу структуре, региструјемо четири главна типа израза: фразеологизми са структуром именичке конструкције, односно синтагме; фразеологизми са структуром глаголско-именичке конструкције, односно синтагме; фразеологизми са структуром предлошко-падежне конструкције и фразеологизми са структуром реченице.

2.1. Фразеологизми са структуром именичке конструкције

У ову групу, која је и најбројнија од наведене четири, спадају изрази у којима се именица јавља као управна реч. Изрази из ове групе, у складу са својом структуром и значењима, заузимају различите синтаксичке позиције. Будући да су претежно у питању семантички еквиваленти именица, а структурно именичке конструкције, махом заузимају позиције субјекта, директног објекта и лексичког дела копулативног или семикопулативног предиката, те семантичког центра перифрастичног (декомпонованог) предиката. Посебне коментаре уз примере наводићемо тамо где у неком погледу постоје одступања од оваквог синтаксичког понашања.

2.1.1. Именичко-придевска конструкција: именичка синтагма – именица + придев / придев + именица

Ови спојеви представљају фразеологизме у којима делови заједнички конституишу фразеолошко значење, док се на нефразеолошком, синтагматском плану у саставу ових конструкција углавном јављају описни, релациони и присвојни придеви као конгруентни атрибути: *смоквин лист* ‘оно чиме се покрива каква срамота’ или ‘средство за прикривање (лажне) срамоте’; *Нојева барка* ‘мноштво (различитих) људи на малом простору’ / ‘средство спасења’;⁵ *царство божје* ‘загробни живот и уживање у њему, рај, небо’; *вавилонска кула* ‘збрка, хаос, метеж’; *ватрено криштење* ‘прво искуство, учествовање у каквој борби, у великом искушењу’; *неверни Тома* ‘онај који не верује, који сумња у све, сумњичав, скептичан’; *источни грех*

⁵ Форме фразеологизама и њихова значења дата су на основу наведених фразеолошких и општих речника, у појединим примерима на основу навода из стручне литературе, с настојањем да се различите варијанте израза и значења обједине у сврху једноставнијег приказа. То је у неким случајевима условило незнатне модификације у односу на приказе у појединим изворима.

‘а) цркв. грех који се не може искупити; б) велика мана, порок, поступак, дело које се не може опростити’; *смртни грех* ‘тежак преступ’; *жртвено јагње* ‘онај на кога се баца сва кривица’, односно ‘човек на кога се сваљује туђа кривица’; *забрањено воће* ‘нешто што се воли, али се не сме уживати’; *обећана земља* ‘срећна/богата земља или место, рај у идеалном или материјалном смислу’; *блудни син* ‘човек који је у животу пошао погрешним, лошим путем’; *бич божји* ‘божја казна, велико зло, несрећа’; *хлеб насушни* ‘оно што је најважније/преко потребно за живот’; *вртоломејска ноћ* ‘крвопролиће, покољ’. Изузетак је фразеологизам *соломонско решење* ‘мудро, праведно, довитљиво решење (којим су обе стране задовољне)’, у коме је управо придев носилац фразеолошког значења, док именица *решење* задржава своју примарну семантику што се одражава и на начин његовог прилагођавања контексту. Придев *соломонски* овде значи ‘мудро, праведно, довитљиво’, те на исти начин детерминише именицу и у варијанти *соломонска одлука*. При уклапању у контекст тако је омогућено формално раздвајање чланова синтагме, те њено трансформисање у клаузу као у примеру: *Ако би одлука била соломонска [...]*; у којој именица *одлука* онда попуњава функцију субјекта, док се придев помера на позицију лексичког дела копулативног предиката. У примеру *[...] изнашао је лидер ПС-а соломонско решење [...]* фразеологизам се појављује као допуна глагола у декомпонованом предикату, где је именица *решење* експонент дубинске предикације – процеса, који је фразеолошким значењем придева детерминисан у погледу начина. Као атрибутив се јавља читав израз *блудни син* (*блудни син Леброн*). Изрази код којих нефразеолошка синтагма (и значење) подразумева просторни појам јављају се често на позицији просторног адвербијала, унутар предлошко-падежне конструкције (*[...] дошла „у царство божје“*; *[...] повести друштво у „обећану земљу“*).

[...] обожавачи су били одушевљени, док се по који неверни Тома смешио из прикрајка (И261116⁶); Забрањено воће је

⁶ Скраћеница *И* односи се на примере преузете из електронских бројева *Политике* пронађених на интернету, а *К* на примере преузете из *Корпуса* Математичког факултета. Нумеричке шифре означавају датум објаве чланка – прве две цифре означавају дан, друге две месец, а треће годину.

најслађе, [...] (И310814); Математички поглед на језике можда гради вавилонску кулу уз помоћ рачунара [...] (К300106); Партизанови рукометаша су успешно пребродили ватрено криштење на старту сезоне [...] (К221000); Ако тај експресивни „источни грех“ Николића разумемо као акутни излив јаких емоција, [...] (К140507); Сан Марко је Нојева барка у којој, без приоритета и изузимања, има места за све, [...] (И070809); [...] како неко да буде бич божји тржишне економије, ако сваки дан пуни новинске ступце [...] (К070908); Ништа није постигнуто акредитацијом, која се свела на пуку формалност и постала „смоквин лист“ за неке универзитете (К030910); За „жртвено јагње“ изабран је Хитлеров „лични пријатељ“ Вислени, [...] (К231100); Ако би одлука била солмонска и свакој страни омогућила да тражи аргументе за себе [...] (И140710); [...], изнашао је лидер ПС-а солмонско решење, које би укључивало, ваљда, и рушење кадра његове партије [...] (И221216); Имала је, каже, 13 година када је дошла „у царство божје“ (И050812); Излаз из неизвесности се тражи у јаком вођи који ће повести друштво у „обећану земљу“ (К280401); [...] у ноћи између среде и четвртка, када се „блудни син“ Леброн бар на кратко врати кући [...] (К021210); Српска „Вартоломејска ноћ“ није довела до промене закона, политике и односа према другима (И180320); Научнички хлеб насушни (И271008).

2.1.2. Именица + именица у зависном падежу

У нашим примерима се као зависни падеж јавља генитив као неконгруентни атрибут: *камен спотицања* ‘главна тешкоћа у остваривању чега’, *камен смутње* ‘узрок или повод свађе, односно раздора’.

Највећи камен спотицања јесте новац, односно питање ко ће сносити трошкове замене марке у евро (К100800); [...], а ми тиме остављамо камен смутње генерацијама које долазе” (И230110).

2.1.3. Именица + именица у номинативу

Друга именица у номинативу на синтагматском плану представља именички атрибут, односно атрибутив у односу на прву у изразима *звезда*

водиља ‘оно што некога води у животу; путоказ’; *анђео чувар* ‘заштитник уопште, бранитељ, онај који бдије над животом’.

Тета Маргита је ово заслужила на нарочит начин, била је анђео чувар наше породице... (И2262014); Ауторитарна воља за моћ не треба да буде наша звезда водиља (К071100).

2.1.4. Напоредна именичка синтагма – именица у номинативу + *и* + именица у номинативу

Фразеологизам *алфа и омега*, са значењем ‘почетак и свршетак’, у контексту увек захтева допуну у генитиву, с којим у неким примерима врши функцију именичког атрибута, односно атрибутива уз властите именице. Овде спада и израз *Содома и Гомора* ‘разврат, велика поквареност, пропаст’.

Ову тему је помпезно, у свом стилу, покренуо „ алфа и омега ” загребачког Динама Здравко Мамић (К220210); [...] ови их ни не питају за доказе, нити проверавају податке, иако су то алфа и омега журнализма” (К101200); Содома и Гомора у Лондону – краљ је именован, а његов љубавник добија све веће и веће титуле (И141217).

2.2. Фразеологизми са структуром глаголско-именичке конструкције

2.2.1. Глагол + именица/именичка синтагма у зависном падежу без предлога

У овој групи налазе се глобални фразеологизми у којима се именица или именичка синтагма с обавезно исказаним атрибутом јавља као допуна прелазног глагола у акузативу без предлога, односно као његов формални објекат: *бацити*⁷ (*ударити*) *анатему*⁸ (на кога/шта) ‘проклети кога или шта’;

⁷ Глаголи у нефразеолошкој синтагми и у оквиру значења навођени су само у свршеном или несвршеном виду према томе који се чешће појављује у речницима и примерима, што не искључује могућност појаве другачијег видског облика у тексту.

⁸ Према *Појмовнику српске културе* доступном на сајту Етнографског института САНУ, *анатема* је грецизам са основним значењем ‘искључење, удаљавање (из дотадашње средине)’, ‘проклетство’ (Тодоровић, Павићевић 2016). РСЈ под одредницом *анатема* као прво значење наводи ‘а. искључење из верске заједнице; проклетство јеретика које изриче црква искључењем из верске заједнице’, а под б. се наводи, уз ознаку *фиг.* и *разг.*, ‘клетва, оштра осуда, укор’. Сам израз *бацити*

скинути светитељски/светачки ореол (коме) ‘разголитити, приказивати шта без лажнога сјаја’; *носити свој крст* ‘подносити тешке патње, живети под теретом велике муке и невоље; имати злу судбину’; *прати (умити) руке [као Пилат]*⁹ ‘скинути са себе одговорност’. Забележена су и два израза у којима је глаголска допуна у инструменталу: *крстити се и левом и десном [руком]* ‘јакно/многа се чудити’, *посипати се пепелом [по глави]* ‘кајати се због учињених недела; јавно показивати кајање због учињеног’. Инструментал је у првом примеру објекатска допуна глагола којом се обележава орган, који се заједно с агенсом, чији је део, покреће при вршењу радње кретања (Антонић 2005: 244). Инструменталном допуном у другом случају на нефразеолошком плану обележава се средство, спроводник који је појам-материја (Антонић 2005: 262). Међу прикупљеним примерима забележене су промене у лексичком саставу, па и значењу и синтаксичком понашању израза – тако је, нпр. регистрована само форма *скинути анатему*, коју не бележи ниједан од коришћених речника. Варијанта с глаголом који у овом контексту читавом фразеологизму даје антонимично значење у односу на оригинални облик, мења и обавезно контекстуално окружење фразеологизма из ППК с адлативним акузативом (*на кога/шта*) у ППК с аблативним генитивом (*са кога/чега*). Будући да сви изрази из групе обележавају радње или емотивне процесе, очекивана је и потврђена њихова употреба на позицији предиката, а пошто су синтаксички регирани глаголима, по правилу отварају место за реализацију субјекта у номинативу, осим када се појаве у оквиру сложеног предиката с безлично употребљеним глаголом *требати* и сл. Уз израз *крстити се и левом и десном* као еквивалент глагола *чудити се* обично се у реченици експлицира и каузатор стања (у нашем примеру у форми клаузе).

Треба скинути анатему са Савезне изборне комисије [...] (K051000); Тим поистовећивањем наводно великих револуционара са обичним друмским разбојницима Милошевић им је скинуо

анатему наводи се као пример употребе за прву нијансу значења, док је значење фразеологизма наведено у тексту рада пронађено у *Фразеолошком рјечнику* Јосипа Матешаћа.

⁹ У угластим заградама наведени су елементи који се наводе у неким речницима, али се у примерима обично не појављују, те стога дате фразеологизме сврставамо у структурни модел којим обележени конституенти нису обухваћени.

светитељски ореол са главе, [...] (И170207); Али свако носи свој крст (И101108); Стога, није чудно да сада „пере руке” убеђујући друге наоколо како је Југославија била грешка [...] (К301108); А ја баш и нисам показивао превише склоности да се посипам пепелом због некадашњих мојих веза с Београдом, [...] (К171007); [...] да су се [...] представници једне од светских финансијских институција крстили и левом и десном руком шта смо урадили са Међународном професионалном регулативом [...] (И090214).

2.2.2. Глагол + именица у зависном падежу + предлошко-падежна конструкција

Фразеологизам *отићи (ићи, одлетети, вратити се, поћи) богу на истину* има значење ‘умрети, преминути’. Нефразеолошка синтагма садржи датив с обележјем адлативности и предлошки акузатив са значењем намере, циља, те читав неглаголски део конструкције у односу на глагол има функцију адвербијалне одредбе, док се израз у примерима јавља у функцији предиката. У структури фразеологизма *ставити руку у ватру* (за некога) ‘јамчити, гарантовати (за некога)’ прелазни глагол допуњен је беспредлошким акузативом као формалним објектом, након чега следи адлативни акузатив с предлогом *у*, док се допуна *за* + *акузатив* региструје само у неким примерима у којима се израз преко ње уклапа у контекст на позицији предиката. Када се израз реализује без ове допуне, може за себе везати објекатску клаузу.

У народу се за угледну личност, при расанку са овоземаљским животом обично каже: „Отишао Богу на истину” или „Мијенио свијет” (К021209); [...], али сада више нико „не сме да стави руку у ватру” да та већина још постоји [...] (К181007); Прави пријатељ ће, кажу, „ставити руку у ватру” за пријатеља (И150811).

2.2.3. Глагол + предлошко-падежна конструкција

Фразеологизми *провући (се)/проћи кроз иглене уши*¹⁰ ‘једва, уз много тешкоћа, уз велике напоре постићи нешто, остварити нешто готово немогуће; једва се спасити’ (ЂО); *шетати од Понтија до Пилата* ‘тражити, лутати са каквим циљем, обијати прагове’; *ићи/отићи доврага/дођавола* ‘пропасти’ у нефразеолошкој основи садрже ППК просторних значења компатибилних са значењима глагола уз које стоје (просекутивно, аблативно-адлативно и адлативно). Сва три израза су семантички еквиваленти глагола, што је у складу и с њиховом граматичком структуром, те се употребљавају на синтаксичкој позицији предиката. Последњи израз у наведеном низу формално представља глаголску синтагму с прилогом као зависним чланом, али се и из речничких дефиниција види да су прилози *дођавола/доврага* настали срастањем адлативне ППК *до + генитив* (тако нпр. РМС и РСАНУ бележе форме *до ђавола*). Последњи израз из ове групе, забележен у само једном примеру, јесте фразеологизам *мирисати на тамјан* ‘преживљавати последње дане, приближити се смрти, бити близу смрти / при крају живота’, у коме уз глагол у нефразеолошкој синтагми стоји конструкција *на + акузатив*.

*За то време је мој предмет шетао од Понтија до Пилата, све док на крају није завршио на почетку, [...] (K051200); Лањски победник Налбандијан прошао је кроз иглене уши (K161106); Провукла се кроз иглене уши, спасивши у том узбудљивом дуелу од безмало три и по часа и две меч-лопте (K280608); Када све оде доврага – што се повремено дешава – финансијски гуруи подсећају да се у свему што су саветовали [...] (K120201); Е, па кад је тако, мислио сам, нека и роман као форма иде дођавола (K160607); Све је то старо изнемогло српство мирисало на тамјан*¹¹ (И150217).

¹⁰ Овај фразеологизам има већи број верзија које зависе од употребљеног глагола, али само су наведена два потврђена у примерима.

¹¹ Овај чланак, иако формално из 2017, заправо је поновљени текст Милоша Црњанског објављен у листу *Политика* на Бадњи дан 1925. године.

2.2.4. Глагол + поредбена конструкција

У овој групи налазе се фразеологизми *бежати* (*зазирати*, *уклањати се*) (од кога, од чега) *као враг/ђаво од крста* (*свеће*, *тамјана*), *бојати се* (*чувати се*) кога/чега *као враг тамјана*, за које се наводе готово иста значења: ‘избегавати сваки додир или сусрет, зазирати од кога, од чега, избегавати шта, не трпети, не подносити кога, шта’; *коштати* (*стајати*) (кога) *као светог Петра кајгана* ‘коштати (некога) врло скупо’. Они спадају у групу компонентних фразеологизама, у којима глагол задржава своје основно значење, док је поредбена конструкција носилац фразеолошког значења и представља кондензовану, редуковану начинску (поредбену) клаузу (*бојати се* кога, чега *као што се враг боји тамјана*; *коштати* некога *колико је коштала светог Петра кајгана*), служећи као интензификатор значења глагола (делимично описано у Драгић 2017: 104). Предлошки или беспредлошки аблативни генитив у нефразеолошкој синтагми прва два израза упућује на каузатора процеса, реализујући се паралелно и у првом делу као обавезно окружење којим се фразеологизам укључује у синтаксички контекст, док сам глагол отвара и место за субјекатски појам са обележјем персоналости. Слично је и у последњем изразу,¹² где поредбени део служи као обавезни додатак са значењем квантитета, док се као обавезно окружење јавља беспредлошки акузатив који упућује на носиоца ситуације. Граматички субјекат у овом случају ће обележавати неживи појам, а читав фразеологизам, као и претходна два у овој групи, има значење управног глагола, с акцентом на интензитету односно квантитету, који је исказан фразеологизираним делом структуре. Изрази махом врше предикатску функцију, некада самостално, а некада као делови сложених предиката уз модалне, модалитетне и фазне глаголе.

¹² Дати израз је двозначан и постоје два могућа објашњења његовог настанка у народним причама и стручној литератури на основу којих се облик *светог Петра* може тумачити на два различита начина. Према првом тумачењу, закључује се да се ради о кајгани која је била намењена светом Петру, а некога другог је скупо коштала (Шипка 2010: 97), те је у овом случају као граматички облик присутан генитив. С друге стране, постоји и објашњење засновано на народној причи према којој је Свети Петар, боравећи у нечијој кући, појео туђу кајгану (Шипка 2010: 97–98), па бисмо у случају прихватања ове верзије облик *светог Петра* морали тумачити као акузатив.

... лоше мисли беже од хумора као ђаво од тамјана (K190109); Глуп се човек боји књиге као ђаво од крста (И020310); [...] строги центар Осла – где изградња цркве или адаптирање неке зграде у божији храм кошта као „светог Петра кајгана” (K171108); [...] као и са хулиганством, где нас је подражавање већ превише пута коштало као светог Петра кајгана (K020909).

2.3. Фразеологизми са структуром предлошко-падежне конструкције

У овој групи налазе се фразеологизми који на структурном плану представљају спој предлога и именице или именичке фразе у зависном падежу – *на силу бога* ‘неправедно, без правога разлога, силом’ и у *Адамовом/Евином костиму* ‘го(ла), наг(а), без одеће’. Последњи фразеологизам има две варијанте (истог значења) у зависности од библијског антропонима из кога је изведен присвојни придев употребљен у функцији конгруентног атрибута уз именицу *костим*, која се налази у локативу. Први израз има прилошко значење, које се у зависности од контекста може тумачити као допусно, начинско или узрочно, у складу с којим се и употребљава на позицији авдербијала, што је у извесној мери у нескладу с његовом структуром којом не управља прилог као примарни облик изражавања авдербијалних значења. Други израз је семантички еквивалент придева и обично се јавља у функцији атрибута (често предикативног).

Британије што се тиче, она је – ако ме памћење не вара – у ЕУ врло нерадо, такорећи на силу Бога ушла, у ЕУ на силу Бога била, али из ЕУ није изашла на силу Бога... (И270615); Све више туриста у „Адамовом костиму” се скија, шета и пентра по планинама у Словенији (K290909); [...] књижевница и филмска сценаристкиња Мануела Гретковска, сликала се у Евином костиму, [...]” (K240907).

2.4. Фразеологизми са структуром реченице

У овој групи налазе се фразеологизми чији је основни структурни лик, забележен у речницима, облик реченице, при чему се од фразеологизама са структуром глаголско-именичке синтагме разликују у томе што потоњи постају реченице, односно предикати тек стављањем фразеологизма у контекст, а глагола који му је у саставу у лични облик (Менас 2007: 18, 19).

Фразеологизми овакве форме обично имају недовршену, отворену структуру и често су у питању елидиране реченице будући да је потребно да бар један конституент буде зависан од окружења како би се фразеолошка јединица могла употребити у контексту (Вуловић 2015: 83).

2.4.1. Независна реченица

У ову групу спадају изрази *бог (свети) зна, бог зна кад (зашто, где и сл.), бог те пита када (шта, колико, како, зашто, и др.), бога питај*, у чијим је значењима активирана заједничка компонента ‘не зна се, неизвесно је, нико не зна’ (Вуловић 2015: 242), као и изрази *враг/ђаво би га знао / враг/ђаво ће га знати* ‘ко зна, немогуће је знати, објаснити’, док шаливи фразеологизам *путуј, игумане!*¹³ има значење ‘ниси неопходан’ (Вуловић 2015: 171). На нефразеолошком плану, лексеме *бог* и *ђаво/враг* појављују се на позицији субјекта, изузев у изразу *бога питај* где је именица *бог* објекат транзитивног глагола у императиву. Императив је, уз именицу у вокативу, употребљен и у фразеологизму *путуј, игумане*. У преосталим изразима с лексемом *бог* употребљава се презент, док се у различитим варијантама израза с лексемом *враг/ђаво* може појавити потенцијал или футур I. Објекат се реализује у форми заменице унутар основне структуре два израза (*бог те пита, ђаво ће га знати*), али сви они отварају место за објекатску допуну исказану (упитним) прилозима, предлошко-падежним заменичким конструкцијама с упитним заменицама или зависноупитном клаузом која их укључује у контекст. У неким случајевима та допуна забележена је у речнику, док у другима није, иако се у примерима редовно реализује уз све изразе. Унутар сложене реченице ове клаузе функционишу као независне, често на управној позицији у односу зависне допунске клаузе.

Јако много докумената је протеклих година проглашавано за тајне, бог зна зашто (K020309); *Данас су овде, сутра тамо, а докле: бог свети зна* (K190201); [...], али по мом мишљењу то није

¹³ Н. Вуловић овај фразеологизам смешта међу јединице са структуром глаголско-именичке синтагме – глагол у императиву + именица у вокативу (Вуловић 2015: 83). Будући да је у основном облику овог израза ипак употребљен лични глаголски облик, те да се он не може превести у инфинитив, ми га ипак сврставамо међу фразеологизме са структуром реченице.

тачно, питај бога ко је већински власник (K091209); Данас када се вратим унутраг и погледам кроз шта смо све прошли (а бог те пита шта нас још очекује), чини се да [...] (K020808); Власнику радње име и почетно слово презимена, ђаво ће га знати због чега, кад су дати сви остали подаци, па и адреса златаре... (K171208); [...], али шта је овај хтео, враг би га знао (K300706); [...] када се накупило радне снаге коју није имао где да запосли, поделио пасоше и рекао: „Путуј, и гумане!“ (И140917).

2.4.2. Зависна реченица

У овој форми појављују се изрази *како бог заповеда* ‘како ваља, како треба, добро, пристojно, у реду’, *где је бог рекао лаку ноћ* ‘веома далеко, у забаченом крају, месту, далеко од цивилизације, у недођији’. Први наведени фразеологизам има форму зависне начинске клаузе уведене прилошким везником *како*, с предикатом у презенту. Други фразеологизам има облик релативне прилошко-детерминативне клаузе и уводи га прилог односно прилошки везник *где*, уз прелазни глагол у перфекту и допунску конструкцију *лаку ноћ* у акузативу. У оба случаја лексема *бог* заузима позицију субјекта. Први фразеологизам се у примерима употребљава у складу са својим значењем и формом, као адвербијал за начин, док други израз функционише као атрибутска клауза с антецедентом месног прилошког значења – прилогом или предлошко-падежном конструкцијом.

Да бисмо на бини свирали како бог заповеда морамо довољно пива да попијемо, [...] (K160609); Бенадићи и Илинчићи желе да буду кумови како Бог заповеда, и зато дуго трају [...] (И171215); [...] тамо где је бог рекао лаку ноћ (И150312); Стизала сам у крајеве где је Бог рекао „лаку ноћ“, [...] (И160207).

3. Закључак

Узимајући у обзир спроведену анализу, закључујемо да међу испитаним фразеологизмима религијског порекла према структурном типу доминирају изрази у форми именичке конструкције (односно синтагме), те у овој групи бележимо чак 22 примера, од којих чак 16 има облик именичке синтагме с придевским конгруентним атрибутом. Велика заступљеност и учесталост употребе израза оваквог устројства разумљива је будући да се они,

захваљујући једноставној форми, без већих структурних модификација могу употребити на готово свим синтаксичким позицијама само пребацивањем у одговарајући падежни облик. Захваљујући томе, иако су махом семантички еквиваленти именица и именичких синтагми, они ипак у одређеним контекстима могу исказивати и прилошка значења и заузимати одговарајуће синтаксичке позиције поред позиција субјекта, директног објекта и семантичког центра копулативног, семикопулативног или декомпонованог предиката у којима се најчешће срећу. Мора се напоменути и да је веза фразеологизама из дате групе са Светим писмом најчешће директна, што омогућава релативно једноставно откривање порекла те објашњава донекле њихову бројност у студији од које се у прикупљању израза пошло. Бројна је и група фразеологизама са структуром глаголско-именичке конструкције те са структуром реченице, при чему се изрази из ових и осталих структурних типова готово у свим примерима употребљавају на синтаксичким позицијама које одговарају њиховој морфосинтаксичкој структури и особинама њихових конституената, што указује на висок степен компатибилности граматичког садржаја нефразеолошке синтагме и фразеолошког значења. Остале граматичке форме фразеологизама, због саме сложености структуре, компликованијег процеса укључивања у синтаксичко окружење те специфичности значења (нпр. искључиво начинско или временско прилошко значење), ограничене су на мањи број граматичких функција.

Употреба фразеологизама религијског порекла у медијском дискурсу је жива и они се релативно учестало појављују у новинским текстовима при обради широког спектра тема задовољавајући критеријуме експресивности и информативности захваљујући препознатљивости форме и поруке коју она сликовито преноси. Будући директно или индиректно повезани с библијским текстом, овакви изрази омогућавају ефектно изражавање коментара различитих друштвених прилика остварујући у свести читалаца контакт с хришћанским наслеђем и подразумеваним системом вредности чија се исправност не доводи у питање. Таква њихова употреба у многим случајевима повећава убедљивост и перципирану оправданост става који се датим изразима потенцира, имплицитно се позивајући на колективна знања и искуства која се огледају у фразеологији.

ИЗВОРИ

- Оташевић, Ђорђе (2012). *Фразеолошки речник српског језика*. Нови Сад: Прометеј.
- РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–III. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–1969. IV–VI, Нови Сад: Матица српска, 1971–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I– . Београд: САНУ, Институт за српски језик САНУ, 1959– .

*

- Matešić, Josip (1982). *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.

ЛИТЕРАТУРА

- Антонић, Ивана (2005). Синтакса и семантика падежа. У: Пипер, Предраг и др. (2005). *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 119–344.
- Вуловић, Наташа (2015). *Српска фразеологија и религија*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Драгић, Мила (2017). Морфосинтаксичка обележја фразеологизама у српском језику. *Прилози проучавању језика*, бр. 48: 93–107.
- Мршевић Радовић, Драгана (1987). *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*. Београд: Филолошки факултет.
- Тодоровић, Ивица и Александра Павићевић (2016). *Анатема*. <<http://etno-institut.co.rs/cir/pojmovnik/a/anatema.php>>
- Шипка, Милан (2010). *Зашто се каже?* Нови Сад: Прометеј.

*

- Menac, Antica et al. (1979). *Rusko-hrvatski ili srpski frazeološki rječnik*. Zagreb: Školska knjiga.
- Menac, Antica (2007). *Hrvatska frazeologija*. Zagreb: KNJIGRA.
- Prčić, Tvrтко (2016). *Semantika i pragmatika reči, treće, elektronsko izdanje*. <<http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2016/978-86-6065-356-9>>

Mila Dragić

MORPHOSYNTACTICAL CHARACTERISTICS OF PHRASEOLOGISMS OF RELIGIOUS ORIGIN IN SERBIAN LANGUAGE

SUMMARY

This paper examines the morphosyntactic characteristics of Serbian phraseologisms of religious origin as well as the compatibility of their form, meaning and syntactic function when used in journalism. The corpus consists of approximately 50 phraseologisms of religious origin with different meanings. Phraseologisms are grouped according to structure, and it is concluded that nominal phrase is the dominating form, while most units are used in syntactic positions that correspond to their formal (and semantic) properties.

KEYWORDS: phraseology, phraseologisms, religious origin, morphosyntax, structure, function.

Мср Мила Драгић
Одсек за српски језик и лингвистику
Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду
Србија
mila.dragic@ff.uns.ac.rs

ODNOS GLAGOLSKIH PREFIKSA *POD-* I *NAD-*¹

SAŽETAK

Predmet ovoga rada jeste analiza odnosa prefiksa *pod-* i *nad-* s ciljem da se utvrdi u kojim semantičkim realizacijama oni čine antonimski par, pri čemu se određuje o kojem se tipu antonimijskog odnosa radi. Da bi se proverilo sintaksičko ponašanje glagola deriviranih analiziranim antonimičnim prefiksima, sagledava se njihova argumentna struktura. Polazimo od pretpostavke da, premda označavaju suprotnost, derivirani glagoli kao predikati suštinski denotiraju situacije sa istim učesnicima, ali moguće drugačije formalizovanim.

KLJUČNE REČI: prefiksi *pod-* i *nad-*, glagol, predikat, sintaksa, semantika.

1. Uvod

1.1. Ako se primeni semantička diferencijacija prefiksala i osnove koja se može smatrati osnovnim analitičkim oruđem osnovocentrizma, a podrazumeva da oduzimanjem značenja osnove dolazimo do značenja prefiksa (up. Miljković 2018: 154), jasno je da glagolski prefiksi *pod-* i *nad-* funkcionišu kao leksički jer u značajnoj meri modifikuju značenje osnove polaznog glagola (up. Miljković 2018: 154).² Tako, na primer, ako od glagola *podleteti*, definisanog u RMS kao ‘poleteti pod što, leteći stići ispod čega’, i *nadleteti*, određenog kao ‘leteći stići iznad čega ili koga’ ekstrahujemo motivni glagol *leteti*, izdvojiće se značenje ‘činiti da neko/nešto zauzme položaj ispod, tj. iznad nekog drugog predmeta’. Ekstrakcijom značenja osnove izdvaja se spacijalna semantika posmatranih

¹ Rad je nastao u okviru naučnoistraživačkog projekta *Sintaksička, semantička i pragmatička istraživanja* (бр. 178004), koji se realizuje na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, uz finansijsku podršku Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja

² Analizirajući prefigirane glagole kretanja u srpskom i u ruskom jeziku, J. Matijašević uočava da „оба елемента структуре имају одређену семантичку вредност, као и да добијене семантичке јединице на лексичком плану представљају нове речи, а не форме” (Матијашевић 2019: 212–213).

prefiksa – prvi ima značenje ‘sublokativnosti’, a drugi ‘supralokativnosti’.³ Imajući navedeno u vidu, te polazeći od postavki da prefiksi nisu „neznačeće jedinice” (Šarić 2011: 17) već „značenjski usustavljene jedinice” (Šarić 2011: 14) s manje ili više razgranatom i razuđenom semantičkom mrežnom strukturom (Klikovac 2004: 169),⁴ očekujemo da kao takvi formiraju paradigmatičke leksičke skupove, te stupaju u određene paradigmatičke odnose. Na prefikse se ne mogu primeniti svi pokazatelji veza među leksemama u sistemskom paradigmatičkom odnosu koje izdvaja R. Dragičević – sposobnost jednakog sintaksičkog ponašanja, sličnost ili istovetnost gramatičkog ponašanja, često pojavljivanje zajedno u tekstu, posedovanje modela regularne polisemije, jednoobraznost tvorbenog ponašanja (Dragičević 2004: 232–233). Ipak, oni se mogu smatrati paradigmatički povezanim jedinicama jer se među njima uspostavlja logička, a, sasvim sigurno, i asocijativna povezanost (npr. *pod-* : *nad-*; *iz-* : *u-* i *sl.*), što se može smatrati važnom odlikom paradigmatičkih veza i skupova (Dragičević 2004: 232). Čineći paradigmatičke skupove, prefiksi, čini se, ipak stupaju u sadržinske paradigmatičke odnose – sinonimske i antonimske (Dragičević 2004: 244).

Na osnovu značenja prefiksa *pod-* i *nad-*, prema terminologiji V. Miljkovića, semantičkih doprinosa prefiksa (Miljković 2018: 154), dobijenih ekstrakcijom značenja osnove – ‘učiniti da neko/nešto bude iznad : ispod nečega’, analizirani prefiksi svakako se mogu smatrati antonimima jer predstavljaju semantičku, logičku suprotnost (Новиков 1982: 241).⁵ Utvrđivanje antonimičnosti vrlo često

³ Detaljnije o definisanju uloge prefiksa isključivo iz ugla osnove na koju se dodaje, tj. o tzv. osnovocentrizmu i osnovnim analitičkim postupcima (semantičkoj diferencijaciji prefiksala i osnove, te hipersemantičkoj ekstrakciji) v. u Miljković (2018).

⁴ U ovom istraživanju polazimo od postavki iz kognitivnolingvističkog pristupa da su imperfektivnost, odnosno perfektivnost takođe značenja (up. Šarić 2011: 13), te da nema značenjski praznih jedinica, što isključuje i postojanje značenjski praznih prefiksa (Janda 1986: 234), tj. prefiksa kao sredstava čiste gramatičke perfektivizacije (Грицкат 1966/67: 195).

⁵ Definišući pojam antonimije, T. Prčić upućuje na mogućnost deljenja istih dijagnostičkih obeležja (DgO), ali podvlači razlikovanje bar po jednom obeležju suprotnosti (2008: 130). Ukoliko bismo ovakvo određenje antonimije primenili na posmatrane prefikse *pod-* i *nad-*, kao zajedničko DgO izdvaja se obeležje specijalnosti, dok je obeležje suprotnosti pozicioniranje u odnosu na određeni orijentir – sublokalizacija : supralokalizacija (Павловић 2006: 19).

nije jednostavno.⁶ Određene jezičke jedinice nedvosmisleni su antonimi (*prava antonimija*) dok, nasuprot ovome, neke se forme uzajamno suprotstavljaju samo u kontekstu, nikako nezavisno od njega (*neprava antonimija* ili *kvaziantonimija*) (Dragičević 2007: 266). Uz to, ukoliko je reč o polisemantičnim jedinicama, njima se mogu suprotstavljati sva značenja (*puni, potpuni antonimi*) ili, uz osnovna značenja, samo neka, ne sva, od sekundarnih (*nepuni antonimi*) (Dragičević 2007: 268). Osim toga, diferenciraju se gradabilni i negradabilni antonimi,⁷ uz uspostavljanje različitih vrsta opozitnosti s obzirom na značenjski tip uspostavljenog odnosa (Lyons 1977: 270–290). Iz svega navedenog sledi da je moguće, u korelaciji s prirodom suprotnosti, razlikovati nekoliko osnovnih tipova antonimije – „skalarnu, komplementarnu, dijametralnu, recipročnu i reverzivnu” (Prčić 2008: 130).⁸ Polazeći od postavki semantičara Herforda i Hizlija, Šarić

⁶ R. Dragičević skreće pažnju na činjenicu da je „врло компликовано одредити какав однос између лексема можемо назвати супротним”, uprkos opštepoznatoj definiciji leksičkih antonima da su to reči suprotnog značenja (2007: 265). I. Grickat napominje da pitanje antonimije duboko zadire u druge naučne oblasti, pre svega logiku, i ističe da, s jedne strane, postoje lekseme koje su po značenju nesumnjivo antonimi, ali, s druge strane, postoje i oni pojmovi koji nisu tako „несумњиво супротни” (1961–1962: 87). Značajna je dalje njena napomena da antonimija treba da bude očišćena od svih slučajnih nanosa jer se predstave o suprotnom stvaraju „зависно од најразличитијих искустава и преокупација” (1961–1962: 88). U skladu sa ovim, R. Dragičević navodi i zaključke L. A. Novikova da se antonimija „мора заснивати на искуству целокупног језичког колектива, а не само појединих друштвених група, и да мора бити одређена као најопштије супротстављање речи за све говорнике датог језика ” (2007: 265).

⁷ Baveći se imeničkim i pridevskim antonimima, R. Dragičević raspravlja i o gradabilnim i negradabilnim antonimima izdvajajući kriterijume na osnovu kojih ih je moguće diferencirati, uz napomenu da ovakva podela antonima nije bez zamerki (1996: 30). O graduelnosti, tj. mogućnosti realizacije fazi vrednosti između antonimskih polova v. u Штасни 2009; Радовановић 2015; Радовановић 2017.

⁸ Na složenost semantičkog odnosa suprotnosti ukazuje i Novikov i razlikuje sledeće, u izvesnoj meri redukovane, vidove njegovog ispoljavanja. *Контрарнајя противоположност* (нпр. *молодой : старый*) – најкарактеристијнији и најраспроштранијнији вид односа супротности јер се односи на антонимијске лексеме које денотирају какав квалитет; *комплементајна противоположност* – супротстављени појмови између којих не постоји какав средња вредност, за разлику од просте супротности (уп. нпр. *живой : мертвый*, с једне стране, и, с друге стране, *молодой : старый* али и *средних лет* и сл.) и *векторнајя противоположност* – радње/кретање остварене у супротном смеру (нпр. *входить : выходит* и сл.) (Новиков 1982: 245–246). S. Tolstoj, analizirajući pojam antonimije na tekstovima poslovice, uočava kompleksnost antonimijskog odnosa – „слова манифестирующие противопоставляемые

izdvaja tri tipa antonima: binarni antonimi, obratni antonimi i stupnjeviti antonimi (Šarić 2007: 36–37).

1.2. U ovom radu bavićemo se odnosom prefiksa *pod-* i *nad-* s ciljem da utvrdimo, s obzirom na njihovu ipak polisemantičku strukturu, stepen semantičkog saodonosa suprotnosti (Драгићевић 2007: 268), tj. da utvrdimo u kojim značenjima oni razvijaju odnos suprotnosti.⁹ S tim u vezi, odredićemo o kakvim se tipovima antonima radi – potpunim ili nepotpunim, te kojem tipu antonimije pripada ostvareni odnos suprotnosti – skalarnoj, komplementarnoj, dijametralnoj, recipročnoj ili reverzivnoj, odnosno da li je reč o binarnim, obratnim ili stupnjevitim antonimima. Uz navedeno, sagledaćemo argumentnu strukturu antonimičnih prefiguriranih glagolskih leksema (npr. *podleteti* i *nadleteti*) kako bismo proverili usaglašenost njihovog sintaksičkog ponašanja. Pri tome, polazimo od pretpostavke da, premda označavaju suprotnost, derivirani glagoli kao predikati, kao odlučujući elementi u strukturi propozicije (Кобозева 2000: 220), suštinski denotiraju situacije koje uključuju iste učesnike, moguće na drugačiji način formalizovane. Osim navedenog, ovo istraživanje ima za cilj da utvrdi u kojim se to značenjima razilaze posmatrani glagolski prefiksi *pod-* i *nad-*, te koji je od njih produktivniji i zastupljeniji.

1.3. Formulirane ciljeve istraživanja ispitivali smo na dvama korpusima – s jedne strane, na rečničkim definicijama ispitivanih prefiksa *pod-* i *nad-* (RMS),

понятия в лексической системе языка могут быть связаны разными отношениями” (Толстая 2008: 497).

⁹ Ispitivanje antonimije najčešće je usmereno na leksičku antonimiju, tj. na antonimiju reči koje se tradicionalno smatraju punoznačnim (Petrović prema Hudaček i Mihaljević 2008: 168). Reče se govori o antonimiji (i sinonimiji) u vezi sa nepunoznačnim rečima – o odnosu između predloga, veznika (v. npr. Silić–Pranjković 2005: 209; Штасни 2009: 142; Hudaček–Mihaljević 2008: 168–199), te o sintaksičkoj antonimiji i sinonimiji (Silić–Pranjković 2005: 266–267). Važno je istaći da se u literaturi pominje i mogućnost da se paradigmatski odnosi – sinonimija i antonimija – ostvaruju na „свим језичким нивоима – сублексемском (међу јединицама нижег нивоа од речи), лексемском (међу јединицама на нивоу речи) и супралексемском (међу јединицама вишег ранга од речи).” (Штасни 2017: 388), при чему је, чини се, pažnju истраживача привлачила углавном sufiksalna sinonimija (v. npr. Виноградов 1975: 199; Владимировна 2005; Штасни 2017: 387–398). Antonimni odnos prefiksa i sufiksa sagledava Lj. Šarić u svojoj knjizi *Antonimija u hrvatskome jeziku* (2007: 166–191).

definicijama navedenim u *Tvorbi riječi u hrvatskome književnome jeziku* S. Babića (2002) i *Творби речи у савременом српском језику. Слагање и префиксација* I. Klajna (2002) i, s druge strane, na rezultatima dobijenim u našim ranijim istraživanjima glagola njima deriviranim (*Садржинска и структурна својства глагола са префиксом под-* (2018) i *Синтаксичко-семантичка анализа глагола са префиксом над-* (2019)).

2. Analiza

2.1. Prefiksi *pod-* i *nad-*, koji su predmet analize ovoga istraživanja, kada su ostvareni u glagolskim tvorenicama u deskriptivnom jednojezičnom rečniku savremenog srpskog jezika, *Rečniku srpskohrvatskoga književnog jezika* Matice srpske i Matice hrvatske (RMS) definišu se na sledeći način:

pod(a)- (pred bezvučnim suglasnicima *pot-*) u službi prefiksa **I** upotrebljava se za tvorbu, građenje glagola i znači **1.** vršenje radnje odozdo, na donjoj strani: podbočiti, podložiti, podmetnuti, podvući, potkresati, potpisati, podgraditi, podgrnuti, podlokati, podasuti, potkopati, potpasti. **2.** pravac radnje, kretanje odozdo gore: podskočiti, podsunuti. **3.** dodavanje, dopunjavanje, pojačavanje radnje: podbosti, podbuniti, podjariti, podstaknuti. **4.** vršenje radnje krišom, tajno: podmititi, podrivati, potkazati, potkupiti. **5.** obnavljanje, ponavljanje radnje, stanja: podljutiti se (o rani), podmladiti se, podotaviti se. **6.** širenje vlasti nad kim, dovođenje koga u zavisnost, pod vlast čiju: podjarmiti, podvlastiti, podvrgnuti, potčiniti. **7.** pretvaranje trajnog glagola u svršeni: pothraniti, podraniti, potkratiti, podsetiti, podjamčiti.

nad- (nat-) pref. 1. u glagolskim složenicama pokazuje **a.** da se radnja osnovnog glagola upravlja ili se vrši iznad čega: nadletati, nadnositi se, natkriti, nadgledati. **b.** da se radnja osnovnog glagola nadmašuje, da se vrši u jačem stepenu ili da se izvodi takmičenje: nadbiti, nadvikati, nadglasati, nadvlačiti se.

Prefiks *pod(a)-* očekivano ima razgranatiju i bogatiju semantičku strukturu i, prema I. Klajnu, izdvajaju se četiri značenja: (1) prostorno značenje (npr. *podmetnuti*, *podvući*, *potkopati* i sl.), (2) značenje s inkorporiranom kvalifikativnom komponentom, označava se realizacija radnje krišom – obično nedopuštene i nečasne radnje (npr. *potplatiti*, *potkupiti* i sl.), (3) značenje s uključenom komponentom kvantiteta – ‘vršenje radnje ispod normalne mere’ i (4) značenje, blisko prethodnom, takođe s pridruženom kvantitativnom komponentom

– ‘značenje oslabljene, ublažene ili ne sasvim ostvarene radnje’ (Klajn 2002: 268–269).¹⁰ S. Babić nudi detaljniji opis semantike posmatranog prefiksa i navodi da prefiks *pod-* znači (1) ‘da se radnja zbiva, da je dospjela ispod čega, s donje strane, odozdo’, (2) ‘doći pod čiju vlast’, (3) ‘potajnu radnju, radnju izvedenu krišom’, (4) ‘radnju izvršenu s nešto jačim ili slabijim intenzitetom, s dodatnom vrijednošću’ i, konačno, (5) ‘učiniti što iznad normalne mjere, stanja’ (Babić 2002: 545–546).

Očekivano, za prefiks *nad-* (*nat-*, *nada-*) I. Klajn navodi manji broj značenja i izdvaja samo sledeća dva – (1) konkretno prostorno značenje i (2) apstraktno značenje ‘superiornosti, nadmoći, prevazilaženja’ (Klajn 2002: 259). Pri tome, autor ne navodi kao zasebno produktivno i frekventno značenje kompetitivnosti, ali daje napomenu da imperfektivne forme glagola s povratnom zamenicom znače međusobno takmičenje (Klajn 2002: 259). Na sličan način S. Babić definiše značenja posmatranog prefiksa. I ovaj autor izdvaja dva značenja – (1) primarno značenje, koje bi se, na osnovu date definicije da je ‘radnja osnovnog glagola dospjela, proširila se nad što’ (Babić 2002: 541), moglo odrediti kao specijalno i (2) sekundarno koje obuhvata više značenjskih komponenti, a određuje ga ovako ‘da se radnja izvršila u jačem stupnju, da se njome što nadmašuje, često u natjecanju’ (Babić 2002: 542).¹¹

2.1.2. U poređnom analizom rečničkih definicija, s jedne strane, i ponuđenih definicija u Babić (2002) i Klajn (2002), s druge strane, ističe se jasan zaključak. Prefiksi *pod-* i *nad-* predstavljaju tipičan oblik (nepotpune) antonimije budući da su suprotstavljena (samo) njihova primarna značenja (ur. Драгићевић, 2007:

¹⁰ Poslednja dva značenja, kako navodi Klajn (2002: 269), bliska su i postavlja se pitanje da li je neophodno razdvajati ih ili ih je moguće objediniti, kako je to učinjeno u našem istraživanju glagola sa prefiksom *pod-*. Tom prilikom izdvojili smo bazično specijalno značenje ovoga prefiksa, a druga dva značenja tumačili smo kao apstraktnija i metaforom izvedena iz primarnog, konkretnog značenja, pri čemu smo treće odredili na sledeći način: (3) „садржи квантификативну компоненту и одређује се као ‘вршење радње испод нормалне, очекиване мере’, тј. значење ‘ослабљене, ублажене или не сасвим остварене радње’ ” (Ајџановић, 2018: 592–593).

¹¹ Tchizmarova analizira, u okviru kognitivnog pristupa, predloge i prefikse *nad* i *pod* u bugarskom jeziku. Polazeći od bazičnog specijalnog značenja analiziranih prefiksa, autorka izdvaja i ostala značenja, navedena u serbokroatističkoj literaturi (Tchizmarova 2012: 219–260).

267)¹² – zajedničkoj arhisemi ‘spacijalnost’ pridružena su obeležja ‘sublokativnost’, odnosno ‘supralokativnost’, koja se međusobno nalaze u logičko, tj. semantičko suprotstavljenom odnosu¹³ (up. npr. *podići* : *nadići*¹⁴, *podleteti* : *nadleteti*; *podzidati* : *nadzidati*; *podgraditi* : *nadgraditi* i sl.). Prefiks *pod-* s obeležjem ‘sublokativnosti’ označava da se radnja realizuje s donje strane lokalizatora, a prefiks *nad-* zbog obeležja ‘supralokativnosti’ denotira realizaciju radnje s gornje strane lokalizatora.¹⁵ Prefiksi *pod-* i *nad-* jesu negradabilni direkcionni antonimi jer se njihov odnos zasniva na utvrđivanju mesta kakvog objekta (Lyons 1977: 282). Reč je, dakle, o recipročnoj antonimiji¹⁶ jer se „odražava [...] odnos između dva entiteta, koji se posmatra ili iz jednog ili iz drugog smera na datoj osi” (Prčić 2008: 136).¹⁷ Prema terminologiji i tipologiji Lj. Šarić prefiksi *pod-* i *nad-* jesu obratni antonimi jer impliciraju obrnuti redosled – ako je X pod/nad Y onda je Y nad/pod X (Šarić, 2007: 37–38).¹⁸

2.1.3. Na osnovu rezultata pojedinačnih istraživanja glagola sa prefiksom *pod-* (Ајдановић 2018) i *nad-* (Ајдановић 2019) obrazuju se dve semantičke grupe glagola sa spacijalnom shemom kao shemom najvišeg ranga među kojima se,

¹² Suprotstavljane samo primarnog značenja posmatranih prefiksa odgovara stavu M. Turk koja antonime određuje na sledeći način „antonimi su leksemi kojima se suprotstavljaju primarne semantičke realizacije” (Turk 2004: 87).

¹³ G. Štasni, baveći se realizacijom i nominacijom stepenastih međuvrednosti između dva antonimska pola sa stanovišta fazi logike, uočava da predlozi *pod* i *nad* s akuzativom i instrumentalom, vezani za iskazivanje *prostornih relacija* (istakla J. A.), formiraju antonimski par (Štasni 2009: 142).

¹⁴ U RMS se kao primarno značenje glagola *nadići* navodi: 1. *odozgo zaobići*.

¹⁵ Predlozi *pod* i *nad* imaju, takođe, primarno spacijalno značenje sublokativnosti, odnosno supralokativnosti, na šta je već ukazano u literaturi (Bugarski 1996: 47, 161, 183).

¹⁶ Prema tipologiji i terminologiji koju daje Novikov (1982), odnos suprotnosti između prefiksa *pod-* i *nad-* pripadao bi tipu antonimije koju autor naziva *контрарная противоположность*, jer ona obuhvata i uključuje i odnos suprotnosti osnovnih koordinata, npr. *левый* : *правый*; *верх* : *низ*; *здесь* : *там* (Новиков 1982: 243).

¹⁷ T. Prčić, definišući recipročnu antonimiju, ističe da se ovaj tip odnosa očituje najčešće kod **predloga**, glagola i imenica, ilustrujući navedeno predlozima *iznad* i *ispod*, *ispred*, *iza* i sl. (Prčić 2008: 136) (istakla J.A.).

¹⁸ O suprotnosti dva značenja moguće je govoriti samo ako su uporediva, što implicira zajedničko opšte svojstvo koje „osigurava semantičku ravnotežu suprotstavljenih leksema” (Turk 2004: 87). Kada je reč o posmatranim prefiksima, zajedničko svojstvo jeste semantička komponenta spacijalnosti.

načelno, uspostavlja odnos suprotnosti – (1) glagoli kretanja i (2) akcioni glagoli. Detaljnijom analizom odnosa između glagola iz izdvojenih značenjskih grupa utvrdićemo, s jedne strane, stepen ostvarivanja semantičkog saodnosa suprotnosti i, s druge strane, usaglašenost njihovih valentnih modela, ali i istovetnost njihovog sintaksičkog ponašanja, tj. formalizaciju učesnika u denotiranoj situaciji. Uz to, posmatraćemo i semantička obeležja učesnika u situacijama denotiranim analiziranim glagolskim leksemama.¹⁹

2.1.3.1. Klasu *glagola kretanja* čini manji broj leksema (Ajđanović 2018: 595; Ajđanović 2019: 59), pri čemu neznatnu prevagu imaju oni derivirani prefiksom *pod-*.²⁰ Iz RMS ekscerpirane su sledeće glagolske lekseme:

podići ‘1. doći poda što, ispod čega’, *podleteti* ‘poleteti pod što, leteći stići ispod čega’, *podroniti* ‘1. doći roneći ispod čega, uroniti pod nešto’, *podstupiti* ‘stupiti poda što’, *potkleknuti* ‘malo kleknuti ispod čega’, *potpasti* ‘1. doći, pasti poda što’, *podneti se* ‘neob. približiti se sasvim čemu pažljivo posmatrajući’, *podvući se* ‘1. ući, uvući se pod što; 2. puzeći oprezno se primaći čemu, privući se, prišuljati se; 3. fig. pojaviti se ispod čega’;

nadići ‘1. odozgo zaobići. *Vuk Rj.*’, *nadleteti* ‘1. leteći stići iznad čega ili koga’, *nadviti se* ‘savići [se] iznad čega (...)’, *nadneti se* ‘1.a. nagnuti se nad čim ili kim’; *nadvući se* ‘1. navući [se] na što’.²¹

Neznatnu dominaciju glagola sa prefiksom *pod-* mogli bismo, čini se, objasniti time što ovaj prefiks dobijaju glagoli koji su već markirani „kao kretanje ispod površine (npr. *roniti* : *podroniti*)” (Ajđanović 2018: 595), označavaju da se radnja realizuje na niskom položaju (npr. *pasti* ‘biti povučen s višeg položaja na niži ...’) ili pak motivni glagol denotira zauzimanje nižeg položaja (npr. *potkleknuti* ←

¹⁹ Na značaj proučavanja „međuodnosa tvorbenog formanta upravne riječi sintagme i forme i semantike determinanta sintagme” prvi je ukazao M. Kovačević na primeru prefigiranih glagola kretanja i njihovog rekcijskog potencijala (1987: 119–129).

²⁰ Proučavajući semantiku glagola sa prefiksom *pod-* i *nad-* u slovačkom i srpskom jeziku, A. Marić zaključuje da „prefiks *nad-/nat-* u oba jezika ima znatno manju frekvenciju u odnosu na suprotni prefiks *pod-/pot-*” (Marić 2011: 204).

²¹ Navodimo samo glagole perfektivnog vida budući da su u RMS definisana njihova značenja, dok su glagoli imperfektivnog vida određeni samo upućivanjem na perfektivne forme. Ovo svakako ne znači da će glagoli imperfektivnog vida biti isključeni iz analize.

kleknuti ‘1.a. spustiti se na kolena’).²² Navedena semantička obeležja isključuju realizaciju prefiksa *nad-* kod ovih motivnih glagola, te ostvarivanje značenja ‘supralokativnosti’.

Na osnovu analize argumentne strukture rečenica²³ sa saodnosnim glagolima *podletati : podleteti* i *nadletati : nadleteti* i *podvlačiti se : podvući se* i *nadvlačiti se : nadvući se* moguće je izvesti sledeće zaključke.²⁴

Kao prvo, prvi par glagola *podletati : podleteti* i *nadletati : nadleteti* objedinjuje to što denotira situacije koje uključuju prototipičnog agensa i spacijalni adverbijal.²⁵ Uz navedene glagole, dakle, realizuje se agens koji se može „перцепирати најпре као ефектор, што значи да он својим свесним или несвесним, намерним или ненамерним деловањем доводи до промене која се може интерпретирати као резултативна или завршена” (Алановић 2004: 196). Glagoli *podletati : podleteti* i *nadletati : nadleteti*, međutim, diferenciraju se upravo na osnovu obeležja [svesno] i [namera]. Glagoli derivirani prefiksom *nad-* podrazumevaju vršioca radnje koji svojim svesnim i namernim delovanjem dovodi do promene mesta u prostoru (Алановић 2004: 194) (npr. *plažu je nadletao policijski helikopter* (SrpKorp); *politički bombarderi i sada nadleću nad zemljom* (EI) i sl.). Nasuprot ovome, glagolske lekseme izvedene prefiksom *pod-* vezuju agens s obeležjima [svesno-], [namera-] (npr. ... *da mu je pod kamion podleteo neoprezni pešak* (SrpKorp); *fijat punto koji je iz nepoznatih razloga ... podleteo pod turski šleper* (SrpKorp)). Navedena obeležja, čini se, jesu u vezi sa značenjem glagola. Naime, „vertikalna dimenzija služi kao osnova i za konceptualizaciju

²² O semantičkim obeležjima glagola kretanja i njihovom derivacionom potencijalu v. u Vujović (2019).

²³ Kako bismo ispitali valentni potencijal glagola, formiran je kontrolni korpus koji čine prevashodno primeri iz elektronskog korpusa savremenog srpskog jezika (SrpKorp), ali i pojedinačni primeri iz pisane komunikacije na društvenim mrežama i forumima na internetskim portalima (EI).

²⁴ Posmatraju se valentni modeli samo ovih navedenih glagola jer se oni izdvajaju kao opozicioni parovi. Ostale glagolske lekseme, naime, nemaju naspram sebe odgovarajuću leksemu deriviranu antonimičnim prefiksom, npr. *podroniti : Ø*, *podstupiti : Ø*, *potkleknuti : Ø*, *potpasti : Ø*, *Ø : nadviti se*.

²⁵ U literaturi se spacijalni adverbijal, prostorni lokalizator označava terminom lokativ - „*Locative* (L), the case which identifies the location or spatial orientation of the state or action identified by the verb” (Fillmore 1968: 25; 31–32); „Локатив – место, относительно которого определяется предмет или осуществление действия” (Всеволодова 2000: 148–149).

kvalitativnih aspekata ljudskog iskustva” (Rasulić 2004: 1999), te se orijentacionom pojmovnom metaforom LOŠE JE DOLE razvija negativna konotacija glagola *podletati* : *podleteti*, što dalje uslovljava vršioca radnje koji nenamerno realizuje denotiranu radnju i mimo svoje volje dolazi u nepovoljan položaj.

Eksplikacija i formalizacija spacijalnog adverbijala čini jasno razgraničenje između glagola *podletati* : *podleteti* i *nadletati* : *nadleteti*. Uz ove prve, *podletati* : *podleteti* (pri čemu je upotrebljena uglavnom perfektivna forma), eksplikacija spacijalnog determinatora obavezna je. Uz druge (*nadletati* : *nadleteti*) (uglavnom je reč o imperfektivnoj formi) pak spacijalni determinator iskazuje se po izuzetku, a glagol, u najvećem broju zabeleženih primera, prelazi u klasu tranzitivnih glagola. Ekscerpirana građa pokazuje da se u svim uočenim primerima glagola s prefiksom *pod-* realizuje i eksplicira spacijalna dopuna, dok su, nasuprot ovome, zabeležena svega tri primera u kojima glagol *nadletati* prati spacijalni determinator (npr. *a vojni avioni nadleću nad Havanom* (SrpKorp); ... *zelene muve što kao bombarderi nadleću nad čučavcima duž puta od Beograda do mora* (SrpKorp); *politički bombarderi i sada nadleću nad zemljom* (SrpKorp)). Spacijalni determinator ostvaruje različito značenje uz glagole s prefiksom *pod-* i one s prefiksom *nad-*: u prvom slučaju realizuje se značenje sublokacione indirektivnosti (Павловић 2006: 41), tj. posredna lokalizacija, a kao orijentir pojavljuje se donja strana lokalizatora (Ковачевић 1987: 125; Антонић 2005: 214–215), a u drugom značenje supralokacione indirektivnosti (Павловић 2006: 41), tj. posredne lokalizacije, ali se kao orijentir pojavljuje gornja strana lokalizatora (Ковачевић 1987: 125; Антонић 2005: 214). Očekivano bi bilo da se spacijalni determinatori formalizuju istim padežnim oblicima praćenim, naravno, antonimičnim predlozima. Međutim, ekscerpirana građa pokazuje upravo suprotno – značenje sublokacione indirektivnosti dosledno iskazuje akuzativ praćen predlogom *pod*, dok suprotno značenje – supralokativna indirektivnost, najčešće identifikuje instrumental praćen antonimičnim predlogom *nad*.²⁶ Ovakva

²⁶ Zanimljivo je da se na osnovu primera navedenih u RJAZU može zaključiti da je rekcija glagola *nadleteti* bila isključivo forma *nad* + akuzativ. U RSANU se, pored primera u kojima je glagol *nadleteti* praćen slobodnim akuzativom, navodi i primer u kojem ovaj glagol kolocira s akuzativom praćenim predlogom *nad*: *neprijateljski avioni nadleću nad sela puna naših boraca* (RSANU 1988: 629). Kovačević isto navodi da je kolokat glagolima s prefiksom *nad-* (koji ima adlativno značenje) *nad* + akuzativ, ilustrujući navedeno primerom *nadletjeti nad provaliju* (Ковачевић 1987: 125). Premda uz pojedine prefigirane glagole (kao npr. uz glagol *preplivati*) autor navodi kombinatoričke varijante

distribucija padežnih formi verovatno jeste u korelaciji s vidom u kojem se glagolske lekseme ostvaruju. Glagol deriviran prefiksom *pod-* mahom se realizuje kao glagol perfektivnog vida (*podleteti*), markiran je obeležjima [dinamičnost +] i [direktivnost +] (Антонић 2005: 214), pri čemu ovo drugo iziskuje akuzativnu formu. S druge strane, glagol s prefiksom *nad-* dominantno se realizuje u imperfektivnom vidu i nosi obeležje [dinamičnost +] i [direktivnost -], [cilj -], a potonja dva obeležja zahtevaju upotrebu instrumentala praćenog predlogom *nad* (Антонић 2005: 249–250).²⁷

Upadljivo je pak da glagol *nadletati* : *nadleteti*, kako pokazuje zabeležena građa i kako je napred naznačeno, u najvećem broju primera prelazi u klasu tranzitivnih glagola.²⁸ Kako pokazuju primeri iz elektronskog korpusa, on gotovo

kolokata „uslovljene ostalim konstituentima rečenice” (1987: 123), uz *nadletati* : *nadleteti* ne beleži instrumentalnu konstrukciju i bespredložki akuzativ. Arsenijević, u svojoj studiji o akuzativu s predlogom u savremenom srpskom jeziku, daje, za naše istraživanje, važnu napomenu o niskoj zastupljenosti akuzativne konstrukcije s predlogom *nad* sa značenjem supralokativnosti, naglašavajući da je njegova upotreba ograničena leksičkim ograničenjem i vezana za glagole derivirane prefiksom komplementarnim predložkom rešenju, navodeći pri tome samo dva glagola: *naginjati* : *nagnuti (se)* i *nadnositi se* : *nadneti se* (Арсенијевић 2003: 188–189). U elektronskom korpusu, međutim, uz glagol *nadletati* : *nadleteti* ne beleži se dopuna formalizovana akuzativom s predlogom *nad*. Primeri pokazuju da se uz ovaj glagol dominantno vezuje bespredložki akuzativ i, daleko ređe, instrumental s predlogom *nad*. Navedeno upućuje na promenu rekcijskog oblika uz glagol *nadletati* : *nadleteti*, s jedne strane, i, s druge strane, na njegovu sekundarnu tranzitivizaciju, što se u potpunosti uklapa u karakterističnu crtu glagola u savremenom srpskom jeziku – pojačanu mogućnost tranzitivizacije (Грицкат 1973: 297). Proučavajući prirodu srpskohrvatskih glagola i pojavu sekundarne tranzitivizacije, I. Grickat iznosi značajno zapažanje – „глагол остаје у једном свом семантичком одсеку непрелазан, али добива и нов одсек, где му је семантика прелазна” (Грицкат 1973: 297). Autorka, između ostalih semantičkih klasa glagola koji stiču prelaznost navodi i glagole kretanja (Грицкат 1973: 301).

²⁷ Mitkovska i Bužarovska takođe ukazuju na ovakvu upotrebu instrumentala praćenog predlogom *nad*, ističući da „*nad* is compatible with verbs of indeterminate movement (*kružiti* ‘to circle’) or directional but atelic movement (*letjeti/leteti* ‘to fly’)” (Mitkovska & Bužarovska 2012: 118).

²⁸ U literaturi je već konstatovano da neki prefigurirani glagoli prelaze u klasu tranzitivnih glagola a da se prostor „konceptualizira kao objekat, tj. kao svojevrsni predmet radnje glagola kretanja” (Pranjковић 2009). Brala-Vukanović i Rubinić, analizirajući upotrebu glagola kretanja prefiguriranih prefiksima *pre-*, *na-* i *ob-*, skreću pažnju na to da neki od analiziranih glagola vezuju za sebe „izravni ili neizravni objekt” (Brala-Vukanović i Rubinić 2011: 24). Mitkovska i Bužarovska ističu da se glagol *nadletati* u

dosledno vezuje uz sebe objekatski argument, formalizovan bespredloškim akuzativom (npr. ... *orao ribar nadleće vodu* (SrpKorp); ... *policijski helikopter koji nadleće zgradu* (SrpKorp); *plažu je nadletao policijski helikopter* (SrpKorp); ... *balon ... nadleteo krovove Pariza* (SrpKorp) i sl.) (op. Ajdžanović 2019: 64). Pažljivijom analizom zabeleženih primera uočava se, čini se, razvijanje novog značenja ovoga glagola, nezabeleženog u RMS. Glagolu *nadletati* : *nadleteti* priključuje se sema [kontrola +] metaforizacijom primarne spacijalne komponente i odnosa vertikalnosti, jer kontrola je gore (Лејкоф и Џонсон 2014: 284), preciznije, „viši položaj u interakciji sa okolinom omogućava lakše rukovanje predmetima, njihovo sagledavanje sa svih strana, i određivanje, odnosno ograničavanje ili usmeravanje njihovog kretanja” (Rasulić 2004: 264). Uzimajući navedeno u obzir, značenje analiziranog glagola moglo bi se parafrazirati na sledeći način ‘nadgledati, pratiti što leteći se kretati iznad njega’. Upravo razvijanje ovakvog značenja glagola *nadletati* iziskuje uz njega i realizaciju objekatskog argumenta, formalizovanog bespredloškim akuzativom.²⁹

Drugi par glagola *podvlačiti se* : *podvući se* i *nadvlačiti se* : *nadvući se* diferencira se prema semantičkim obeležjima efektivnog agensa³⁰ koji vezuju za sebe. Uz prvi glagol, *podvlačiti se* : *podvući se*, ostvaruje se isključivo agens s obeležjima [živo +], [ljudsko +]: *Tada visoki dečak klizne udesno ... i bez oklevanja podvuče se pod krošnju jabuke* (SrpKorp); *Fernando San Emeterio je uleteo u reket Barselone i podvukao se pod Terensa Morisa* (SrpKorp) i sl. Za razliku od ovoga, glagol deriviran prefiksom *nad-* vezuje za sebe agens s obeležjem [živo -], [ljudsko -] [samoaktivnost +] (Антонић 2007: 104) (npr. *Ako se tamni oblaci nadvuku nad porodicu* (EI); ... *kišni oblaci nadvuku se nad grad* (EI)). Uz oba glagola spacijalni adverbijali formalizovani su istim padežom uz antonimične predloge – *pod* + akuzativ, odnosno *nad* + akuzativ, označavajući cilj

južnoslovenskim jezicima predominantno nalazi u tranzitivnim konstrukcijama (Mitkovska & Bužarovska 2012: 138).

²⁹ Mitkovska i Bužarovska ističu i sledeću razliku između konstrukcija *nadletati nad nečim* i *nadletati nešto* – u prvom slučaju komunikativni fokus je na kretanju unutar granica označenog prostora, dok je u drugom slučaju on na aktivnosti i njenom završetku (Mitkovska & Bužarovska 2012: 138).

³⁰ Pod pojmom efektivni agens podrazumeva se određenje koje mu daje M. Alanović – to je svesni ili nesvesni, namerni ili nenamerni izazivač, inicijator i realizator kakve akcije (Алановић 2004: 196–197).

kretanja određen donjom, odnosno gornjom stranom lokalizatora (up. Ковачевић 1987: 125; Арсенијевић 2003: 135).³¹

2.1.3.2. U klasi *akcionih glagola* daleko su zastupljeniji glagoli s prefiksom *pod-*, koji pritom formiraju značenjski heterogenu skupinu, obuhvatajući i lekseme konfrontirane prema obeležju [konkretno] : [apstraktno] (Ајдановић 2018: 593) (npr. *podastreti*, *podasuti*, *podgraditi*, *potertati*, *potkrepiti*, *podseći* i sl.). Glagoli s prefiksom *nad-* izrazito su niske frekvencije. Mali broj zabeleženih leksema ipak čini značenjski razučenu grupu, uključujući kako one koji, uz obeležje [supralokativnost +] imaju obeležje [kvantitet +] i [kvalitet +] (npr. *nadzidati*, *nadgraditi*) (Ајдановић 2019: 60), tako i one koji spacijalnoj komponenti pridružuju i komponentu [zaštita +] (Ајдановић 2019: 60) (npr. *natkriliti*, *natkroviti*, *nadviti*, *nadsvoditi*, *nadastreti*).

Kao pravi opozicioni parovi izdvajaju se *podgraditi* i *nadgraditi*, i *podzidati* i *nadzidati*. Na osnovu rečničkih definicija,³² izvodi se zaključak da se i glagolima s obeležjem [sublokativnost +] i onima s antonimičnim obeležjem [supralokativnost +] priključuju obeležja [kvalitet +] i [kvantitet+]. Navedenim se glagolima, naime, denotira situacija u kojoj se modifikuje objekat manipulacije (Арсенијевић 2012: 51). Glagoli s prefiksom *pod-* (*podgraditi* i *podzidati*) diferenciraju se u odnosu na one sa prefiksom *nad-* dodatnim obeležjem – u njihov semantički sadržaj inkorporirana je komponenta [čvrstina +]. Na osnovu datog obeležja posmatrani glagoli razvijaju značenje koje bi se moglo parafrazirati kao ‘učiniti nešto čvršćim, učvrstiti’. Ovo značenje, kako to dobro primećuje Belaj, zasniva se na prostornoj metafori: dole se nalaze temelji koji drže, podupiru nešto s ciljem da se spreči, zaustavi urušavanje (up. Belaj 2008: 132).

Kao opozicioni par izdvajaju se i lekseme *podastreti* i *nadastreti* koje se međusobno suprotstavljaju prema obeležjima [sublokativnost] i [supralokativnost], pri čemu ovaj drugi ima i komponentu [zaštita +] (up. Ајдановић 2019, 60). Zanimljivo je da se u elektronskom korpusu beleže samo primeri u kojima je

³¹ D. Vujović, analizirajući derivate glagola *vući*, navodi, uz ostale glagole, glagol *podvući se*, ističući adlativnu semantičku komponentu prefiksa *pod-* i određujući njegovo značenje kao ‘dolazak ispod neke tačke u prostoru’ (Vujović 2019: 96).

³² Navedeni glagoli u RMS definišu se na sledeći način: *podgraditi* ‘a. načiniti podgrade. b. podići, dograditi sasvim uza što ili uz donji deo čega’; *podzidati* ‘podići, zaštitni zid, učvrstiti zidom’; *nadgraditi* ‘podići nešto na čemu, iznad čega’; *nadzidati* ‘sazidati, podići što iznad čega već sažidanog’.

glagol *podastreti* upotrebljen u značenju ‘u pisanom obliku podneti kome’, navedenom pod tačkom 3 u RMS (npr. *autori se ne osećaju obaveznim da polože račun čitaocu time što će mu podastreti racionalno objašnjenje za ono neverovatno i natprirodno* (SrpKorp)). Ovo njegovo značenje uslovljava drugačiju valentni obrazac od valentne strukture glagola *nadastreti*. Naime, glagol *podastreti* u opisanom značenju uključuje, uz efektivnog agensa i objekta manipulacije, i recipijenta,³³ formalizovanog bespredloškim dativom. Kada je reč o valentnoj strukturi glagola *nadastreti*, nezabeleženog u SrpKorp, na osnovu primera navedenog u RMS: *Вицко стане, зашкључи и надастрје очи дланом*, može se zaključiti sledeće. Zbog obeležja [događajnost +], [procesualnost +] on otvara mesto efektivnom agensu, formalizovanom oblikom nominativa; s obzirom na obeležje [manipulativnost +], sadržanom u njegovoj semantičkoj strukturi, vezuje objekat manipulacije, reprezentovan bespredloškim akuzativom; obeležje [zaštita +] uslovljava realizaciju instrumenta kojim se agens služi u realizaciji radnje, označenog bespredloškim instrumentalom (Антонић 2005: 260).

3. Zaključak

Na osnovu sprovedene analize mogu se izvesti sledeći zaključci. Prefiksi *pod-* i *nad-* čine opozitni par samo kada realizuju svoje primarno značenje, što ih svrstava u nepotpune antonime. S obzirom na tip opozitnog odnosa, budući da denotiraju spacijalnost (logičko i semantičko suprotstavljene kategorije sublokativnosti i supralokativnosti), oni su direkcionni (Lyons 1977: 282) ili obratni antonimi (Šarić 2007: 37–38), tj. reprezentuju recipročnu antonimiju (Prčić 2008: 136). Glagoli tvoreni prefiksima *pod-* i *nad-* među kojima se uspostavlja odnos opozitnosti pripadaju dvema semantičkim klasama – glagolima kretanja i akcionim glagolima. Analiza valentne strukture izdvojenih glagolskih leksema, pokazala je da ne postoji međuusaglašenost njihovog sintaksičkog ponašanja. Opozitne glagolske lekseme u najvećem broju slučajeva vezuju za sebe iste rečenične članove. Realizovani rečenični članovi mogu biti formalizovani različitim padežnim oblicima: *podletati:podleteti* + pod + akuzativ : *nadletati:nadleteti* + nad + instrumental / bespredloški akuzativ. Osim toga, kada su formalizovani istim

³³ Semantička uloga recipijenta uključuje se u makroulogu adresata, objekta namene (Lazard 1998: 79–80; Всеволодова 2000: 145; Антонић 2005: 183) i označava, prema Vsevolodovoj, primaoca materijalnog objekta (Всеволодова 2000: 145).

jezičkim formama, diferenciraju se različitim semantičkim obeležjima koja ih odlikuju (npr. agens uz glagol *podvlačiti se* : *podvući se* i *nadvlačiti se* : *nadvući se* odlikuje se drugačijim značenjskim komponentama – uz prvi glagol agens ima obeležje [živo +], [ljudsko +], uz drugi pak obeležja [živo -], [ljudsko -] i [samoaktivnost +]). Ređe, opozitne glagolske lekseme vezuju za sebe drugačije rečenične članove, što ilustruju rečenični obrasci koje konstituišu glagoli *podastreti* i *nadastreti* (up. npr. *što će mu podastreti racionalno objašnjenje* i *nadastre oči dlanom*). Sve neusaglašenosti u pogledu sintaksičkog ponašanja posmatranih antonimičnih glagola zasnovane su, čini se, na promenama u njihovom značenju indukovanim upravo dodavanjem analiziranih prefiksa.

L I T E R A T U R A

- Babić, Stjepan (2002). *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Nakladni zavod *Globus*.
- Belaj, Branimir (2008). *Jezik, prostor i konceptualizacija. Shematična značenja hrvatskih glagolskih prefiksa*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera – Filozofski fakultet.
- Brala-Vukadinović, Maja i Nensi Rubinić (2011). Prostorni prijedlozi i prefiksi u hrvatskome jeziku. Kognitivnosemantička analiza. *Fluminensia*. 23/2: 21–37.
- Bugarški, Ranko (1996). *Predlozi over, under, above, below i beneath u savremenom engleskom jeziku*. Beograd: Čigoja – XX vek.
- Fillmore, Charles (1968). The Case for Case. In: *Universals in Linguistic Theory* (eds. E. Bach, R. T. Harms). New York – Chicago – San Francisco – Atlanta – Dallas – Montreal – Toronto – London: Holt, Reinhart and Winston: 1–88.
- Hudaček, Lana i Milica Mihaljević (2008). Veznička sinonimija i antonimija u hrvatskom jeziku. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. 34: 168–199.
- Janda, Laura A. (1986). *A Semantic Analysis of the Russian Verbal Prefixes za-, pere-, do- and ot-*. München – Berlin: Verlag Otto Sagner.
- Klikovac, Duška (2004). *Metafore u mišljenju i jeziku*. Beograd: XX vek.
- Lazard, Gilbert (1998). *Actancy*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Lyons, John (1977). *Semantics. Volume I*. Cambridge – London – New York – Melbourne: Cambridge University Press.
- Marić, Ana (2011). Sintaksa glagola sa prefiksima *pod-* i *nad-* u slovačkom i srpskom jeziku. *Славистика*. XV: 202–209.
- Miljković, Vanja (2018). Novi glagoli sa prefiksom *iz-* u savremenom srpskom jeziku i teorija glagolske prefiksacije. *Језици и културе у времену и простору*. VII/2: 153–164.

- Mitkovska, Ljiljana & Eleni Bužarovska (2012). The preposition and prefix *nad* in South Slavic languages with emphasis on Macedonian. *Jezikoslovlje*. 13/1: 107–150.
- Pranjković, Ivo (2009). Prostorna značenja u hrvatskome jeziku. *Zbornik radova 37. seminara Zagrebačke slavističke škole. Prostor u jeziku / Književnost i kultura šezdesetih*: 11–19.
- Prčić, Tvrtko (2008). *Semantika i pragmatika reči. Drugo, dopunjeno izdanje*. Novi Sad: Zmaj.
- Rasulić, Katarina (2004). *Jezik i prostorno iskustvo. Konceptualizacija vertikalne dimenzije u engleskom i srpskohrvatskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Silić, Josip i Ivo Pranjković (2005). *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Tchizmarova, Ivelina (2012). A cognitive analysis of the Bulgarian prepositions and verbal prefixes NAD and POD. *Jezikoslovlje*. 13/1: 219–260.
- Turk, Marija (2004). Neka odstupanja u antonimskoj simetriji u hrvatskom jeziku. *Fluminensia*. 16/1–2: 87–94.
- Šarić, Ljiljana (2007). *Antonimija u hrvatskom jeziku*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Šarić, Ljiljana (2011). Prefiksi kao sredstvo perfektivizacije – semantički prazne jedinice? *Fluminensia*. 23/2: 7–20.
- Vujović, Dušanka (2019). *Glagoli kretanja u savremenom srpskom jeziku – semantika i derivacija*. Novi Sad: Filozofski fakultet.

*

- Ajdžanović, Jelena (2018). Садржинска и структурна својства глагола са префиксом *под-*. У: *Зборник у част проф. Милошу Ковачевићу. Српски језик: статус, систем, употреба* (ур. Јелена Петковић, Владимир Поломац). Крагујевац: ФИЛУМ: 591–603.
- Ajdžanović, Jelena (2019). Синтаксичко-семантичка анализа глагола са префиксом *над-*. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. LXII/1: 57–71.
- Алановић, Миљивој (2004). Прилог типологији агенса. *Прилози проучавању језика*. 35: 193–205.
- Антонић, Ивана (2005). Синтакса и семантика падежа. Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. *Синтакса савременога српског језика. Проста реченица*. У ред. М. Ивић. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска: 119–300.
- Арсенијевић, Нада (2003). Акузатив с предлогом у савременом српском језику (I). *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XLVI/1*: 101–261.

- Виноградов, Виктор Владимирович (1975). Словообразование в его отношении к грамматике и лексикологии (на материале русского и родственных языков). Избранные труды. *Исследования по русской грамматике*. Москва: Наука.
- Владимировна, Грицких Ольга (2005). *Словообразовательная субстантивная синонимия в немецком и русском языках: диссертация*. Казань.
- Всеволодова, Майя Владимировна (2000). *Теория функционально-коммуникативного синтаксиса. Фрагмент прикладной (педагогической) модели языка*. Москва: Издательство Московского университета.
- Драгићевић, Рајна (1996) О правим именичким и придевским антонимима. *Јужнословенски филолог*. ЛП: 25–39.
- Драгићевић, Рајна (2007). *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- Грицкат, Ирина (1961–1962). О антонимији. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. IV–V: 87–90.
- Грицкат, Ирина (1966–67). Префиксација као средство граматичке (чисте) перфективизације. *Јужнословенски филолог*. XXVII: 185–223.
- Грицкат, Ирина (1973). Из проблематике прелазности српскохрватског глагола. *Јужнословенски филолог*. 30/1–2: 297–303.
- Клајн, Иван (2002). *Творба речи у савременом српском језику. Слагање и префиксација*. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ – Матица српска.
- Кобозева, Ирина (2000). *Лингвистическая семантика*. Москва: Эдиториал УРСС.
- Ковачевић, Милош (1987). Префиксација и њен утицај на форму и семантику синтагме. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 16/1: 119–129.
- Лејкоф, Џорџ и Марк Џонсон (2014). О појмовној метафори. У: *Језик и сазнање. Хрестоматија из когнитивне лингвистике* (ур. Катарина Расулић, Душка Кликовац). Београд: Филолошки факултет: 273–305.
- Матијашевић, Јелка (2019). *Дериватолошко-лексиколошка истраживања руског и српског језика*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Новиков, Лев Алексеевич (1982). *Семантика русского языка*. Москва: Высшая школа.
- Радовановић, Милорад (2017). Градабилна vs неградабилна антонимија. *Путевима речи. Зборник радова у част Даринки Гортан Премк*. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду – Катедра за српски језик са јужнословенским језицима: 109–121.
- Толстая, Светлана (2008). Антитеза и антонимия (на материале сербских пословиц). *Јужнословенски филолог*. LXIV: 497–507.
- Штасни, Гордана (2009). Номинација фази вредности између антонимских полова. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. ЛП/2: 135–147.
- Штасни, Гордана (2017). Суфиксална синонимија у српском језику. *Путевима речи. Зборник у част Даринки Гортан Премк*. Београд: Филолошки факултет

Универзитета у Београду – Катедра за српски језик са јужнословенским језицима: 387–399.

Jelena Ajdžanović

THE RELATION BETWEEN VERBAL PREFIXES *POD-* AND *NAD-*

SUMMARY

The paper analyses the relation between prefixes *pod-* and *nad-*, the argument structure and syntactic behaviour of verbs derived by means of the given prefixes. The analysis has shown that prefixes *pod-* and *nad-* make an antonymous pair only in their primary meaning – when they denote spatiality, which classifies them as diametrical, reversive antonyms, i.e. they represent converse antonymy. The relation of opposition is established only between the verbs of motion and action verbs derived by the means of the analysed prefixes. Opposite verbal lexemes, in most cases, bind themselves to the same sentence constituents, which can be formalized through various case forms or, if they are realized by the same forms, they are differentiated according to different semantic features. Antonymous verbal lexemes rarely bind themselves to different sentence constituents. It seems that all inconsistencies in terms of the syntactic behaviour of the observed antonymous verbs are based on the changes in their meaning induced by the very addition of the analysed prefixes.

KEYWORDS: prefixes *pod-* and *nad-*, verb, predicate, syntax, semantics.

Dr Jelena Ajdžanović
Odsek za srpski jezik i lingvistiku
Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu
Srbija
jelena.ajdzanovic@ff.uns.ac.rs

Маја Степанов
(Филозофски факултет, Нови Сад)

Изворни научни рад
УДК 811.163.41'367.625
821.163.41.09 Sekulić I.
DOI 10.19090/prj.2020.51.151-169

ПОРЕДБЕНЕ КЛАУЗЕ КАО ДОПУНА ГЛАГОЛИМА НЕПОТПУНОГ ЗНАЧЕЊА У РОМАНУ *БАКОН БОГОРОДИЧИНЕ ЦРКВЕ* ИСИДОРЕ СЕКУЛИЋ¹

САЖЕТАК

У раду се анализирају поредбене клаузе које су допуна глаголима непотпуног значења у роману *Бакон Богородичине цркве* Исидоре Секулић. У уводном делу рада говоримо нешто више о тим глаголима и њиховим класификацијама у граматицима, док је централни део рада посвећен опису граматичких обележја датих клауза и указано је на њихове поједине семантичке специфичности. Највећи део рада посвећен је поредбеним клаузама уз семикопулативне глаголе *изгледати* и *чинити се*. У закључку су дати подаци о заступљености појединачних глагола чија је допуна поредбена клауза.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: српски језик, синтакса, поредбена клауза, фактивност, контрафактивност, везник *као што*, везник *као да*, копулативни глаголи, семикопулативни глаголи.

1. Увод

Предмет истраживања у овом раду јесу клаузе с везником *као да* у роману *Бакон Богородичине цркве* Исидоре Секулић, односно конструкције с речцом *као* које представљају редуковане клаузе с везником *као да* или, ређе, клаузе с везником *као што*, а које допуњују глаголе *изгледати*, *чинити се* и глаголе њима сродне по значењу. Сви глаголи чије се допуне анализирају јесу глаголи који не могу да стоје самостално, те су им оне неопходне како би њихово значење било комплетно.

¹ Рад представља измењену и дорађену верзију семинарског рада из предмета *Синтакса и семантика функционалних стилова* који је рађен под руководством проф. др Јелене Ајџановић.

Клаузе које допуњују копулативне, модалне, фазне и семикопулативне глаголе одређујемо као предикатске клаузе (Антонић 2018/2019). То су углавном клаузе уведене везником *да*, а у овом раду сусрећемо се с тим да су предикатске клаузе које допуњују копулативне и семикопулативне глаголе уведене везником *као (да)*, који је карактеристичан за поредбене клаузе. Да ли ћемо их одредити као предикатске или поредбене зависи пре свега од тога који аспект анализе нам је у фокусу.² Посматрано с функционалног плана, реч је о предикатским клаузама, док су формално, али и због свог значења, оне поредбене клаузе јер су уведене типичним поредбеним везником и јер садрже три неизоставна елемента сваког поређења: елемент који се пореди, елемент с којим се пореди и њихову заједничку особину, а та особина у случају анализираних примера тиче се сличности спољашњег изгледа два различита ентитета.

Предраг Пипер у *Синтакси савременога српског језика: проста реченица* наглашава да између непотпуних и осталих глагола не постоји апсолутно одређена граница (Пипер и др. 2005: 324). Већину глагола чије су допуне у овом раду предмет истраживања најпре бисмо сврстали у семикопулативне јер, као и копулативни, не могу самостално да граде предикат, али, с друге стране, нису лишени семантике у оној мери у којој је то случај с копулативним глаголима. Као типични представници семикопулативних глагола најчешће се наводе *постати*, *остати*, *прогласити*, *поставити* и други глаголи, а њихове допуне Живојин Станојчић и Љубомир Поповић у *Граматници српскога језика* називају допунским предикативима (Поповић, Станојчић 1992: 228). Исмаил Палић ове глаголе назива глаголима изразито ослабљеног значења не користећи термин семикопулативни глаголи, а њихове допуне обавезним адвербијалним допунама. Разликује обавезне адвербијале за место, начин, количину, узрок, време и намену (Palić 2011: 209). Према његовом тумачењу, глаголе као што су *изгледати* и *чинити се* допуњују обавезни адвербијали за начин (нпр. *изгледати потиштено*).

² И. Прањковић указује на недостатке постојећих класификација зависних реченица јер сматра да је увек у фокусу један аспект анализе, док се остали занемарују. „Jedinice više sintaksičke razine (ili razina) toliko su raznovrsne da je teško i zamisliti klasifikaciju koja bi bila barem približno iscrpna. Mislim s toga da bi klasifikacije trebalo shvaćati kao svojevrsna polazišta u sintaksičkim istraživanjima” (Pranjković 1986: 64).

Без обзира на то у коју скупину ћемо сврстати све поменуте глаголе, чињеница је да иза њих увек следи допуна и тек с њом преносе заокружену информацију. У овом раду анализирају се те допуне, али оне које су у форми поредбених клауза. Циљ истраживања је издвојити основне обрасце у којима се ове клаузе јављају и утврдити њихове граматичке и семантичке специфичности. За потребе истраживања формиран је корпус од 63 реченице ексцерпираних из романа *Ђакон Богородичине цркве* Исидоре Секулић, што се показало као довољно за један рад обима попут овог. Реч је, дакле, о књижевноуметничком функционалном стилу, који карактерише изражајност, богатство форме, описи праћени употребом стилских фигура, а често и речи и изрази које нећемо срести у другим функционалним стилевима. *Ђакон Богородичине цркве* је љубавни роман који потврђује наведене одлике књижевноуметничког стила, а пошто говори о љубави двоје младих, велики број поредбених клауза³ не изненађује јер су оне тесно повезане са стилском фигуром поређења.

2. Поредбене клаузе

Поредбене клаузе јављају се као део зависносложене реченице и њима се најчешће изражава поређење између ситуације означене основном реченицом и ситуације коју означава сама поредбена клауза. Она тада има функцију адвербијалне одредбе. Поређење се може остваривати у пољу квалификације или у пољу квантификације, а постоје три његова степена: поређење по једнакости или еквативност, поређење по неједнакости или диферентивност и поређење по изразитој неједнакости или суперлативност (Антонић 2018/2019). Типични везници за еквативност су *како*, *као што* и *као да*, при чему је разлика између последња два у томе што се везник *као што* појављује у клаузама које одликује фактивност, а *као да* у клаузама које одликује контрафактивност. Опозиција фактивност/контрафактивност односи се на то у каквом је односу исказ према стварности. Обележје фактивности одликује клаузе које описују стања која одговарају стварности, док је обележје контрафактивности карактеристично за клаузе чије стање не

³ Мисли се на укупан број поредбених клауза, што подразумева и оне које нису предмет истраживања у раду, односно оне које нису допуна глаголима непотпуног значења. Уп. Степанов (2019).

осликава реално стање ствари. Како би ово било јасније, наводимо следеће примере из романа:

Чека је тако *као што је она чекала њега тада* (75). Гушио се после сваког таквог напрезања *као да камење гута* [⇒ а не гута] (51).

Карактеристични везници за диферентивност су *него што* и *него да*. У основној реченици налази се придев или прилог у компаративу, а уколико то није случај, онда је обавезно присуство речи *друкчије*:

Да ли ви верујете да сам ја бољи и друкчији *него што сам био* (150)? Сцена се завршила *друкчије него што се очекивало* (52).

Клаузе са значењем суперлативности многи граматичари не издвајају као посебан тип поредбених клауза.⁴ Ипак, то би требало урадити јер у нашем језику постоје поредбене клаузе које преносе ово значење. Значењем суперлативности истиче се да се радња основне предикације врши у највећем степену, а везници су *што* уз суперлатив придева или *што год* с компаративом придева, нпр. *Скувала је ручак најбоље што је умела / Скочио је што год је даље могао / најдаље што је могао*.⁵

Када се поредбена клауза јави уз глагол непотпуног значења, она нема функцију адвербијалне одредбе, већ допуне, јер је њено присуство обавезно. У начелу, све три описане врсте поредбених клауза могу да се јаве као допуна овим глаголима, али примери забележени у корпусу потврђују само оне са значењем еквативности, те ће оне у раду бити детаљније описане.

⁴ Марина Николић, која се код нас најподробније бавила реченицом с поредбеном клаузом, издваја само еквативне и диферентивне поредбене реченице (Николић 2018: 392). Она чак каже да „највећу разлику (суперлативност) не можемо исказати сложеним реченицама с компаративном клаузом” (Николић 2014: 25). Обележје суперлативности истиче једино код реченица које назива *градационе суперлативне реченице* (Исто: 185–187).

⁵ У роману нису потврђене клаузе овог типа, па је пример конструисан на основу предавања из *Синтаксе и семантике сложене реченице* код професорке Иване Антонић (2018/2019).

3. Поредбене клаузе као допуна копулативним глаголима

Копула је глагол *јесам*, најчешће у енклитичком облику у презенту, а у перфекту је то глагол *бити*. Допуне копулативних глагола називају се предикативима, а интересантно је да се у граматикама као јединице које могу да врше функцију предикатива обично наводе именичке јединице (именице, именичке синтагме, именичке заменице), придевске јединице (придеви, придевске синтагме, придевске заменице, редни бројеви) и прилози, па се на основу тога разликују именички, придевски и прилошки предикатив, док се клаузе не наводе као јединице које могу заједно с копулативним глаголом да чине предикат (Пипер и др. 2005: 332, Поповић, Станојчић 1992: 216–219). Истина је да се оне ретко јављају у тој улози, али се ипак јављају, и то најчешће у говорном језику, те можемо чути исказе као што су: *То је да запеваш од среће; Ситуација је да пожелиш да те нема*. Ове клаузе углавном замењују неку придевску лексему, али је израз експресивнији када се оне употребе уместо придева.⁶

Анализа корпуса показала је да и поредбена клауза може допуњавати копулативни глагол. Она тада има функцију дела предиката, али истовремено се субјекат, обично просентенцијализатор који се односи на реченични садржај, пореди са садржајем исказаним клаузом:

Кад би изашао на северне двери и долазио ка средини солеје, то је било као кад вечерња мирна светлост клизи по усамљеном путу (21). Други пут опет, тако је као да су и он и све у њему стигли некуда одакле немају жељу да оду (39). Ти ниси осетио, не осећаш ни сад, је ли, да је то сасвим тако било као да си ме слао да живим негде на Јужном полу (64). Зар није то тако као да сам већ једаред умрла (125)?

Први пример илуструје појаву у којој наизглед имамо сложени везник *као кад*,⁷ али ради се о томе да се ситуација из главне реченице пореди с другом ситуацијом описаном темпоралном клаузом с везником *кад*, па се иза овог

⁶ Овај тип клауза издвојен је, такође, према Антонић (2018/2019).

⁷ Марина Николић овај спој третира као комплексни везник који у себи сажима поредбено и временско значење (2018: 397).

споја крије поредбена клауза с везником *као што* и темпорална клауза са везником *кад*⁸:

Кад би изашао на северне двери и долазио ка средини солеје, то је било *као што буде онда кад вечерња мирна светлост клизи по усамљеном путу*.

Поредбена клауза може да буде део копулативног предиката када се у основној реченици налази семантички субјекат у дативу. То је субјекатски датив носиоца психофизиолошког осећања, а осећање се описује тако што се пореди с садржајем исказаним поредбеном клаузом:

Било јој је *као жедној, сувој биљци, којој је свежа пролећна киша попрскала и умила свега неколико листића на врху* (92) [→ ... *као што буде жедној, сувој биљци*]. Кад доврши певање, сасвим му је тако *као да је од Ане дошао* (94).

4. Поредбене клаузе као допуна семикопулативним глаголима

4.1. Поредбене клаузе као допуна семикопулативном глаголу *изгледати*

У *Речнику српскога језика* Матице српске из 2011. године, под одредницом **изгледати** као прво наводи се следеће значење овог глагола: **1. а.** *имати какав спољашњи облик, изглед. б.* (безл.) *стварати утисак, чинити се*.⁹ Када је остварено значење 1. а., онда је допуна најчешће неки прилог, евентуално придев: *изгледати потиштено/млад*. У случају значења 1. б. допуна уз овај глагол је субјекатска клауза: *Изгледа да ћемо дуго чекати*. Поредбена клауза, такође, може да буде допуна глаголу *изгледати* с овим

⁸ И. Антонић упућује на то да се у дубинској структури налазе поредбена и темпорална клауза: „U svim slučajevima u pitanju je poredbena klauza čiji predikatski konstituent izostaje u površinskoj realizaciji, a zadržava se prvi član, KAO, složenog poredbenog veznika KAO ŠTO (dakle, drugi član, ŠTO, takođe izostaje u površinskoj realizaciji) koji, stoga, dospeva u kontaktnu poziciju s temporalnim veznikom” (Antonić 2001: 74). Такву темпоралну клаузу иста ауторка у поглављу посвећеној реченици с временском клаузом у *Синтакси сложене реченице у савременом српском језику* одређује као делимично исказану (редуковану, елидирану) (Антонић 2018: 294).

⁹ Остала значења, која се у анализираним примерима нису реализовала, а која *Речник* наводи, јесу следећа: **2.** *провиривати из нечега, погледати* и **3.** *мотрити кад ће се неко појавити, ишчекивати*.

значењем, и када је он употребљен у личном глаголском облику и када је употребљен безлично. У првом случају поредбена клауза може бити уведена везником *као што* или *као да*. Када је уведена везником *као што*, онда је предикат поредбене клаузе, такође, глагол *изгледати*, а изглед субјекта основне реченице пореди се с изгледом субјекта клаузе. Када је поредбена клауза уведена везником *као да*, њен предикат најчешће је копулативни, а изглед субјекта основне реченице пореди се с изгледом појма који је саставни део копулативног предиката.¹⁰

У већини примера овог типа у роману остварена је редукована поредбена клауза с речцом *као* уместо пуног везника *као што* или *као да*. Реконструкцијом дубинске структуре долази се до одговора да ли је редукован везник *као што* или *као да*, односно да ли је редукован предикат с глаголом *изгледати* или с глаголом *јесам/бити*.¹¹

Само у два примера поредбена клауза с везником *као да* није редукована. Први од та два примера показао је да предикат не мора бити копулативни, већ да може бити и глаголски, али тада су субјекти основне реченице и клаузе исти:

Баконово чело је било бело као цвет, Анина коса је изгледала *као да ће се сад сва расути* (76).

У другом примеру глагол *изгледати* употребљен је безлично, са значењем које је у Матичином *Речнику* одређено као ‘стварати утисак, чинити се’:

¹⁰ О редукованим поредбеним клаузама уз глагол *изгледати* пише И. Антонић у раду посвећеном номинативу, где номинатив уз речцу *као* одређује као предикатски јер у дубинској структури он чини лексичко језгро копулативног предиката поредбене клаузе (2007: 110–111).

¹¹ У начелу су увек могуће обе интерпретације, али језички осећај и искуство говоре нам да увек превагне једна од њих тако да смо у раду све редуковане клаузе из корпуса одредили или као оне које у дубинској структури имају везник *као што* или као оне које у дубинској структури имају везник *као да*. То можемо да видимо на примеру следеће реченице: *Њих двоје изгледали су часом као два стара шћућурена врапца* (86) [→ ... *као што изгледају два шћућурена врапца*] / [→ ... *као да су два шћућурена врапца*]. Обе интерпретације долазе у обзир, али овакве редуковане клаузе у анализи смо одређивали пре као оне с везником *као да*, него као оне с везником *као што*. У конкретном примеру сматрамо да писац два човека жели да представи као два шћућурена врапца, иако они то нису, и да је стога употребљена поредбена клауза с обележјем контрафактивности.

Уопште је изгледало као да се створени свет враћа натраг у мрак (121).¹²

Глагол *изгледати* увек у исказ чији је саставни део уноси компоненту модалности. Модална значења могу бити разноврсна, а оно које преноси глагол *изгледати* најпре бисмо одредили као епистемичку модалност, која „представља степенувану квалификацију уверености говорног лица у истинитост онога што је означено исказом” (Пипер и др. 2005: 643). Конкретно, код глагола *изгледати* говорно лице процењује нечији изглед на основу визуелне перцепције с тим што ће, када је поредбена клауза допуна овом глаголу, употребити везник *као да* када стање не одговара стварности, а везник *као што* када се изглед упоређује с неким реалним ентитетом.

4.1.1. Редуковане поредбене клаузе са обележјем фактивности као допуна семикопулативном глаголу *изгледати*

Као што је горе наведено, ове клаузе приликом реконструкције дубинске структуре постају поредбене клаузе с везником *као што*, а пореди се изглед субјекта основне с изгледом субјекта зависне предикације:

А непосредно пред њим је лежао интересантан костур тичета једног, са кончасто танким ребрима која су изгледала као жице на минијатурном неком инструменту (68) [→ ... *као што изгледају жице на минијатурном неком инструменту*]. И онда је неком дошла идеја да се црква настави пенаста и бела, и да изгледа као *ред цвећа на старој рушевини камења* (74) [→ ... *као што изгледа ред цвећа на старој рушевини камења*]. Ђакон, доктор теологије и врло учен [...], изгледао је као мали Јова у дедином прслуку (100) [→ ... *као што изгледа мали Јова у дедином прслуку*]. Ви ми овде

¹² Када поредбене клаузе допуњују лично употребљен глагол, рекли смо да их одређујемо као предикатске уз семикопулативни глагол, али и као поредбене клаузе. Када је тај глагол употребљен безлично, што је случај у овом примеру, онда ту клаузу, такође, можемо третирати двојачко: она је субјекатска (што показује тест супституције, јер је може заменити просентенцијална заменица *то* у номинативу), али ако су нам у фокусу њено значење, форма и везник којим је уведена, одредићемо је као поредбену. Миливој Алановић у *Синтакси сложене реченице у савременом српском језику* клаузе с везником *као да* на позицији субјекта назива субјекатским клаузама уз глаголе процене чињеничности (Алановић 2018: 138).

изгледате као неки изабрани људи, као кутак један где има још чисте љубави за цркву и детињег веровања у божју милост (111) [→ ... као што изгледају неки изабрани људи, као што изгледа кутак један где има још чисте љубави].

У прва три примера субјекат поредбене клаузе сам по себи није довољан да би могао постати оно с чиме се нешто пореди – он се мора налазити на неком специфичном месту или у некој специфичној ситуацији. Тако се костур птице пореди са жицама *на минијатурном неком инструменту*; црква се пореди с редом цвећа *на старој рушевини камења*; ђакон се пореди с малим Јовом *у дедином прслуку*.

У последњем примеру, људи с којима се пореди нечији изглед нису само *људи*, већ *изабрани људи*, а кутак је *кутак један где има још чисте љубави*. И они су, дакле, подвргнути детерминацији и то помоћу конгруентног атрибута, односно релативне клаузе. Без детерминације поређење би било сувишно, па и бесмислено.

У следећем примеру поново имамо једно до другог речцу *као* и везник *кад*, само што је сада развијена клауза с везником *као што* допуна глаголу *изгледати*, а клауза уведена везником *кад* је темпорална:

(...) и високи њихов прота, коме је и најсвечанији фелон кратак, и изгледа у њему као кад се у малу зевалицу увуче велики неки бумбар (101) [→ ... као што изгледа велики неки бумбар кад се у малу зевалицу увуче].

4.1.2. Редуковане поредбене клаузе са обележјем контрафактивности као допуна семикопулативном глаголу *изгледати*

Ових клауза је више у роману него клауза с обележјем фактивности. Разлог лежи у томе што је реч о љубавном роману односно, како је у уводном делу речено, о дџелу које припада књижевноуметничком функционалном стилу, те се изглед особа и предмета дочарава тако што се пореди с изгледом неког другог ентитета који он не може бити а који је саставни део копулативног предиката поредбене клаузе:

Тога светлог, белог зимског дана, вео његов је изгледао као нека много тужна црнина на снегу (25) [→ ... као да је нека много тужна црнина на снегу]. Сео је на сунцем угрејани камен, који је у

густој трави изгледао као нека бела простирка (68) [→ ... као да је нека бела простирка]. Та је соба изгледала као мала црква (87) [→ ... као да је мала црква]. Очи певача су изгледале као светле тачкице (103) [→ ... као да су светле тачкице]. Богородичина црква је изгледала као игралиште, људи као деца, а деца као рајско цвеће (108) [→ ... као да је игралиште, људи као да су деца, а деца као да су рајско цвеће]. И такав, сузан и насмејан у исти мах, изгледао је као какав лепи намучени анђео (133) [→ ... као да је какав лепи намучени анђео]. Изгледала је као портре неки (184) [→ ... као да је портре неки].

Да је реч о субјективном опису нечијег изгледа најбоље се види у примерима који у основној реченици осим граматичког садрже и семантички субјекат у дативу носиоца субјективне оцене:

Ани је, напротив, онако витак, млад и зелен, изгледао као стабљика бриљана која иде да се савије око Христова распећа (19) [→ ... као да је стабљика бриљана]. Иринеј му је одједаред изгледао као цезар новог једног племена које тек долази (138) [→ ... као да је цезар новог једног племена које тек долази].

Ове клаузе најчешће имају копулативни предикат, али ипак он може бити и глаголски и тада су субјекти двеју предикација – основне и зависне – идентични:

Обасјати сунцем, са крстовима који су од разбљештених зрака дошли виши, изгледали су ти торњеви као порасли, као на прсте успети над улицом по којој њихов ђакон хода (37) [→ ... као да су порасли, као да су се на прсте успели над улицом по којој њихов ђакон хода]. И стога је, у светлости, све изгледало као насилно пробужено (123) [→ ... као да га је нешто насилно пробудило]. (...) и изгледали су страшни. Као откинути од земље (127) [→ ... као да их је неко откинуо од земље].¹³

4.2. Поредбене клаузе као допуна семикопулативном глаголу (у)чинити се

¹³ Приликом трансформације, уместо трпног глаголског придева употребили смо радни како би било очигледније да се ради о глаголском предикату.

Значење овог глагола чије се допуне у виду поредбених клауза анализирају јесте оно које се у *Речнику српскога језика* Матице српске наводи као друго: 'остављати какав утисак, изгледати, причињавати се'.¹⁴ Видимо да се као његов синоним наводи управо глагол *изгледати*, исто као што се и он наводио као синоним том глаголу. Допуна је најчешће придев у инструменталу, а у савременом језику све чешће уместо инструментала појављује се номинатив: *чинити се невестим/невешт*. У *Речнику* се не наводи да овај глагол, баш као и глагол *изгледати*, може, такође, бити употребљен безлично и тада је његова допуна субјекатска клауза: *Чини се да он данас неће доћи*. Анализа корпуса показала је и да се поредбена клауза може појавити на месту субјекатске допуне овог глагола.

Поредбене клаузе уз глагол (у)*чинити се* увек су оне с обележјем контрафактивности. У свим примерима описује се особа, предмет или читава ситуација тако што се пореди с нечим што не може бити.

У безличним реченицама, где поредбена клауза врши функцију субјекта, често је присутан и семантички субјекат у дативу који има семантичку улогу носиоца субјективне оцене:

Сада, међутим, њој се чинило *као да је она, Ана, затворена у малу кутију, а кутија с њоме заједно стављена у њену љубав* (55).
Понекад ми се чини *као да се то душа једног драгог покојника спрема да ме посети* (80).

Поједини примери потврђују да семантички субјекат не мора бити присутан на површинском плану, али семантика глагола *чинити се* таква је да се подразумева да он постоји у дубинској структури исказа, јер када је овај глагол употребљен безлично, мора постојати семантички субјекат с улогом носиоца субјективне оцене:

Са једнога места у женској препрати [јој] се чинило *као да тамо, у висини над долејом, престаје оклоп зидова* (14) (...). Скоро до пола од угаситог камена, чини се [човеку] *као да је цела требало да буде каменита, и као да је остала недовршена зато што је камен био одвише тврд, и људи се уморили да га раде* (74).

¹⁴ Прво значење је 'правити се, претварати се, градити се'.

Сви примери из корпуса с лично употребљеним глаголом *чинити се* садрже редуковану поредбену клаузу коју, када развијемо, добијемо поредбену клаузу с везником *као да*. Оне имају граматички субјекат у номинативу, а поред њега и семантички у дативу, који на површинском плану недостаје само у првом примеру у следећем блоку:

Узана путања средом храма чинила [јој] се *као део неке библијске слике*, и представљала стазицу у божје царство (18) [→ ... *као да је део неке библијске слике*]. Преко доле је корачао нови ђакон. (...) Свечан и поносит, некима се чини *као божја опомена*, и улевао им је страх (19) [→ ... *као да је божја опомена*]. Монах Иринеј (...) чинио се Ани Недићевој *као један од оних древних ђакона Пећке патријаршије* (21) [→ ... *као да је један од оних древних ђакона Пећке патријаршије*] (...). Монашки завет се младом калуђеру чинио *као нека провидна ограда кроз коју се гледа у даљне просторе* (43) [→ ... *као да је нека провидна ограда*]. Чак, у једном тренутку, Ана му се учинила *као овчица једна* (73) [→ ... *као да је овчица једна*] (...). Све то доле учинило јој се одједаред *као свечана и весела нека народна скупштина* (105) [→ ... *као да је свечана и весела нека народна скупштина*]. Златна одежа ђаконова чинила јој се *као сивом прашином посута* (107) [→ ... *као да је сивом прашином посута*].

Ако глагол *чинити се* из горњих примера употребимо безлично, граматички субјекат основне реченице постаће граматички субјекат поредбене клаузе, која више неће бити саставни део предиката, већ ће преузети функцију субјекта:¹⁵

¹⁵ Тестом супституције можемо показати да поредбена клауза има улогу субјекта, и то тако што ћемо је заменити просентенцијализатором *то* у номинативу, нпр. *Понекад ми се чини као да се то душа једног драгог покојника спрема да ме посети.* → *Понекад ми се чини то.* Предикатску функцију поредбених клауза које су саставни део семикопулативног предиката показујемо тако што семикопулативни глагол заменимо копулативним, а субјективни став искажемо дативом основа/критерија, нпр. *Узана путања средом храма чинила [јој] се као део неке библијске слике, и представљала стазицу у божје царство.* → *Узана путања средом храма била је, према њеном утиску, као да је део неке библијске слике, и представљала стазицу у божје царство.*

Чинило се као да је узана путања средом храма део неке библијске слике. Некима се чинило као да је нови ђакон божја опомена. Ани Недићевој се чинило као да је монах Иринеј један од оних древних ђакона Пећке патријаришије. Младом калуђеру се чинило као да је монашки завет нека провидна ограда кроз коју се гледа у даљне просторе. Учинило му се као да је Ана овчица једна. Учинило јој се као да је све то доле свечана и весела нека народна скупштина. Чинило јој се као да је златна одежда ђаконова сивом прашином посута.

4.3. Поредбене клаузе као допуна семикопулативном глаголу *изгледати* или *чинити се*

Бројни су примери у роману у којима поредбена клауза с везником *као да* допуњује глагол који недостаје на површинском плану, а ради се управо о глаголу *изгледати* односно *чинити се* у значењу ‘стварати утисак’, до чега долазимо када реконструирамо дубинску структуру. Када се поредбеном клаузом описује утисак о ситуацији или окружењу, онда је глагол *изгледати* / *чинити се* употребљен безлично, а клауза заузима позицију субјекта:

Али мало после, *као да се из те тишине почело ослобађати све оно што је малочас прогутала* (128) [→ ... изгледало је / чинило се као да се из те тишине почело ослобађати све оно што је малочас прогутала]. Уто је дунуо ветар, и тако је љутит ушао у травник, *као да сваку поједину сламку хоће засебно да продрмуса* (164) [→ ... изгледало је / чинило се као да сваку поједину сламку хоће засебно да продрмуса]. Два уздаха, два занесена погледа, и *као да је читав океан стао између овог, њиховог, и оног другог света* (175) [→ ... и изгледало је / чинило се као да је читав океан стао између овог, њиховог, и оног другог света]. Не знам шта је ово са мном, тако ништа не схватам и не видим, *као да је цео овај свет у кожно лопту ушивен* (192) [→ ... изгледа ми / чини ми се као да је цео овај свет у кожно лопту ушивен].

Када се поредбеном клаузом описује изглед неког ентитета, глагол је безлично употребљен уколико је тај ентитет саставни део поредбене клаузе, односно њен граматички субјекат, а уколико је он граматички субјекат основне реченице, тада је глагол употребљен лично. Обе интерпретације су могуће:

Тај служитељ божји као да је донео неке тајанствене кључе (21) [→ Изгледало је / Чинило се као да је тај служитељ божји донео неке тајанствене кључе] / [→ Тај служитељ божји изгледао је / чинио се као да је донео неке тајанствене кључе] (...). Стојећи на амвону, с подигнутим ораром и очима, [монах Иринеј] као да је бацао на душе сенку великог и страшног крста (21) [→ Изгледало је / Чинило се као да је [монах Иринеј] бацао на душе сенку великог и страшног крста] / [→ [Монах Иринеј] је изгледао / се чинио као да је бацао на душе сенку великог и страшног крста] (...). (...) али црква као да није марила за његов дубоки поклон толико колико други пут (33) [→ (...) али изгледало је / чинило се као да црква није марила за његов дубоки поклон толико колико други пут] / [→ (...) али црква је изгледала / се чинила као да није марила за његов дубоки поклон толико колико други пут]. (...) и лице дође тако мајушно и смешно, као да само из себе вири (49) [→ (...) изгледа / чини се као да [лице] само из себе вири] / [→ (...) [лице] изгледа / се чини као да само из себе вири]. Танка, воштана она рука као да сва грла у себи држи (104) [→ Изгледа / Чини се као да танка, воштана она рука сва грла у себи држи] / [→ Танка, воштана она рука изгледа / чини се као да сва грла у себи држи] (...). Ви као да хоћете нешто да ми кажете (119) [→ Изгледа / Чини се као да Ви хоћете нешто да ми кажете] / [→ Ви изгледате / се чините као да хоћете нешто да ми кажете]? Пашковић као да је и сам то хтео што је она хтела (144) [→ Изгледало је / чинило се као да је Пашковић и сам то хтео што је она хтела] / [→ Пашковић је изгледао / се чинио као да је и сам то хтео што је она хтела].¹⁶

Издвајамо још један пример у којем поредбenu клаузу можемо тумачити као допуну глаголу *изгледати* / *чинити се*, али она може бити и квалификативна одредба за глагол чија се девербативна именица налази у основној реченици:

Ана поче јецати, а маторо псето удари у грчевито, астматично сиктање, као да ће сад душу исплакати (164) [→ (...) изгледало је / чинило се као да ће сад душу исплакати] / [→ (...) сиктао је као да ће сад душу исплакати].

¹⁶ Сматрамо да би код интерпретације с лично употребљеним глаголом говорници српског језика пре посегнули за глаголом *изгледати* него *чинити се*.

4.4. Поредбене клаузе као допуна глаголима сродним по значењу глаголима *изгледати* / *чинити се*

Оваквих примера нема много у роману, што не мора да значи да ти глаголи нису продуктивни, већ нису били пишчев одабир у моменту писања. У оба примера која издвајамо из романа наилазимо на исте граматичке специфичности као и у примерима претходно описаним: глагол је употребљен безлично, у основној предикацији налази се семантички субјекат у дативу, док поредбену клаузу одликује обележје контрафактивности, те је везник којим се она уводи везник *као да*:

Мало после, у најсвечанијем моменту службе, Ани је дошло *као да види да је баш он онај који је цркви и Богу најближи и најмилији* (15) [\rightarrow (...) Ани се учинило *као да види да је баш он онај који је цркви и Богу најближи и најмилији*]. Ани се привиде *као да гледа ђакона збиља мртвог* (17) [\rightarrow Ани се учинило *као да гледа ђакона збиља мртвог*].

Под одредницом **дбћи** у *Речнику* Матице српске тек код значења које је наведено као **10.б.** налазимо оно које је овде употребљено: '(у)чинити се, оставити, остављати неки утисак', а наглашено је и да му је тада допуна придев или поредбена конструкција. Што се тиче глагола *привидети се*, из Матичиног *Речника* закључујемо да је он синоним глаголу *учинити се* јер се под одредницом **привидети се** наводи само једно значење и то 'показати се у машти, произвести утисак, причинити се, учинити се'.

4.5. Поредбене клаузе као допуна глаголу *осећати се*

Допуна семикопулативном глаголу *осећати се*, као и глаголу *чинити се*, најчешће је придев у инструменталу или прилог који је постао од тог придева, нпр. *осећати се срећним/срећно*, при чему избор допуне није произвољан. Ако је то придев, онда глагол има значење 'бити прожет осећањем нечега', а у случају да је допуњен прилогом, онда он значи 'имати осећање о сопственом стању'. На три места у роману појављује се поредбена клауза с обележјем контрафактивности која је допуна овом глаголу, од чега је два пута редукована:

Осећао се као *прегршит скривене шумске земље, коју је сада први пут обасјала пуна топлина* (97) [→ *Осећао се као да је прегршит скривене шумске земље, коју је сада први пут обасјала пуна топлина*]. Осећао се као *башта: зелен, цветан, свеж, жељан свега, и кише и сунца* (97) [→ *Осећао се као да је башта: зелен, цветан, свеж, жељан свега, и кише и сунца*]. Осећала се као *да је много старија од ђакона* (190).

На једном месту изостављена је основна реченица у коју би поредбена клауза била интегрисана, али је јасно да предикат те реченице чини глагол *осећати се*:

Велика она синоћња непогода утицала је на мене сасвим необично. *Као да је олуј и кроз мене прошао* (141) [→ *Осећам се као да је олуј и кроз мене прошао*].

У два случаја у основној реченици налази се декомпоновани предикат с девербативном именицом *осећање*, која је могла постати и од пунозначног, прелазног глагола *осећати* и од семикопулативног, медијалног глагола *осећати се* јер морфема *се* доследно изостаје када од повратних глагола постане девербативна именица:

Силазећи с амвона, ђакон је имао чудно осећање. *Као да му се нешто хладно провлачи испод стихара, пролази кроз одело и груди, и хвата га за срце тиском једним који боли* (34) [→ *Силазећи с амвона, ђакон је осећао као да му се нешто хладно провлачи испод стихара*] / [→ *Силазећи с амвона, ђакон се осећао као да му се нешто хладно провлачи испод стихара*]. Пре тога, она је имала осећање *као да је љубав њена мала једна скупocenост, затворена у кутију, и спуштена негде у њено срце или душу* (55) [→ *Пре тога, она је осећала као да је љубав њена мала једна скупocenост*] / [→ *Пре тога, она се осећала као да је љубав њена мала једна скупocenост*].

У случају прве интерпретације реч је о допунској клаузи уз прелазни глагол, везник којим је уведена је везник *да*, речца *као* има функцију да истакне приближност, док се у другом случају ради о поредбеној клаузи са везником *као да* која је допуна глаголу непотпуног значења.

5. Закључак

У овом раду смо имали прилике да видимо да подела зависних реченица може имати недостатке уколико се фокусирамо само на један аспект њихове анализе. У наслову рада посматране клаузе одређене су као поредбене, али је у раду скренута је пажња да су оне истовремено предикатске, односно субјекатске ако имамо у виду функцију коју врше у реченици. У сваком случају оне имају статус допуне, а не додатка, јер је њихово присуство обавезно. Из одабраног извора језичке грађе формиран је корпус од 63 реченице за потребе овог истраживања и готово све су наведене у раду. Од тога је њих 23 (36%) допуна глаголу *изгледати*, а он је 22 пута (96%) употребљен лично и само једном (4%) безлично. Поредбене клаузе допуњују глагол (у)*чинити се* 13 пута (21%), 8 пута (62%) у личним и 5 пута (38%) у безличним реченицама. У 13 примера (21%) из корпуса редукован је глагол из предиката, а реконструкцијом долазимо до закључка да недостаје глагол *изгледати* или *чинити се* у значењу у којем они подударују, а то је значење 'стварати утисак'. С овим значењем, у 2 примера (3%) употребљени су неки други глаголи (*доћи* и *привидети се*). Семикопулативни глагол *осећати се* појавио се у роману 5 пута (8%) с поредбеном клаузом као допуном, од чега је 2 пута (40%) овај глагол заступала девербативна именица. Копулативни глагол поредбене клаузе допуниле су 7 пута (11%) у роману.

У граматикама се ретко спомиње да клаузе могу допуњавати копулативне и семикопулативне глаголе, па и када се спомиње, реч је углавном о клаузама уведеним везником *да*. У анализираним примерима поредбена клауза једини је елемент који директно допуњује глагол. Даљим прикупљањем грађе несумњиво бисмо наишли на још примера с другим глаголима у предикату, који би можда имали другачије граматичке и семантичке специфичности.

ИЗВОР

Секулић, Исидора (1997). *Ђакон Богородичине цркве*. Београд: Плави јахач

ЛИТЕРАТУРА

Алановић, Миливој (2018). *Реченице са допунском клаузом*. У: Пипер и др. *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику*. У редакцији

- Предрага Пипера. Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за српски језик САНУ: 91–197.
- Антонић, Ивана (2007). Синтакса и семантика номинатива. У: *Лингвистичке свеске 6* (ур. В. Ружић, Ј. Грковић-Мејдор). Нови Сад: Одсек за српски језик и лингвистику, Филозофски факултет у Новом Саду: 102–113.
- Антонић, Ивана (2018). *Реченице с временском клаузом*. У: Пипер и др. *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику*. У редакцији Предрага Пипера. Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за српски језик САНУ: 289–363.
- Антонић, Ивана (2018/2019). *Предавања из Синтаксе и семантике сложене реченице*. Пролећни семестар школске 2018/2019. Одсек за српски језик и лингвистику Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду.
- Николић, Марина (2014). *Категорија степена у српском језику: сложене реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Николић, Марина (2018). Реченице с поредбеним значењем. У: Пипер и др. *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику*. У редакцији Предрага Пипера. Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за српски језик САНУ: 385–421.
- Пипер, Предраг и др. (2005). У: Пипер и др. *Синтакса савременог српског језика: проста реченица*. У редакцији Милке Ивић. Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за српски језик САНУ.
- Пипер, Предраг и др. (2018). *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику*. У: Пипер и др. *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику*. У редакцији Предрага Пипера. Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за српски језик САНУ.
- Поповић, Љубомир и Живојин Станојчић (1992). *Грамматика српског језика: уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*. Нови Сад – Београд: Завод за издавање уџбеника – Завод за уџбенике и наставна средства.
- РМС (2011). *Речник српског језика*. У редакцији Мирослава Николића. Нови Сад: Матица српска.
- Степанов, Маја (2019). Поредбене клаузе са значењем еквативности у роману *Ђакон Богородичине цркве* Исидоре Секулић. *Прилози проучавању језика*. 50: 149–168.

*

- Antonić, Ivana (2001). *Vremenska rečenica*. Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Palić, Ismail (2011). O glagolima koji vežu obvezatne adverbijalne dopune u bosanskoj jeziku. *Suvremena lingvistika*. LXXII: 201–217.

Pranjković, Ivo (1986). Zavisne rečenice u hrvatskom ili srpskom jeziku – klasifikacijske nedoumice. *Naučni sastanak Slavista u Vukove dane*. 15/1: 57–65.

Maja Stepanov

COMPARATIVE CLAUSES AS VERB COMPLEMENTS WITH INCOMPLETE MEANING IN THE NOVEL *ĐAKON BOGORODIČINE CRKVE* BY ISIDORA SEKULIĆ

SUMMARY

In this paper we analyse comparative clauses that complete verbs with incomplete meaning in the novel *Đakon Bogorodičine crkve* by Isidora Sekulić. In the introduction we speak more about these verbs and their classification in grammar books, whereas the central part of the paper is dedicated to the description of grammatical features of these clauses and their individual semantic specificities are pointed out. The greatest part of the paper is dedicated to comparative clauses besides the semi-copulative verbs *izgledati* and *činiti se*. In the conclusion facts are given about the frequency of individual verbs whose complement is a comparative clause.

KEYWORDS: Serbian language, syntax, comparative clause, factivity, counterfactivity, conjunction *kao što*, conjunction *kao da*, copulative verbs, semi-copulative verbs

Мср Маја Степанов
Одсек за српски језик и лингвистику
Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду
Србија
majastepanov17@gmail.com

TIPOVI GLAGOLSKIH SITUACIJA U KOMPLEMENTU POČETNIH FAZNIH GLAGOLA U SRPSKOM JEZIKU¹

SAŽETAK

U ovom radu se govori o složenom predikatu, tj. o vrsti predikacije u okviru koje je uloga faznog glagola da modifikuje značenje leksičkog glagola u pogledu faznosti. Drugim rečima, proučavaju se semantički nepotpuni glagoli (fazni glagoli) i drugi punoznačni glagoli koji se nalaze u ulozi sintaksičkog i semantičkog komplementa. U obzir se uzima i uticaj faznih glagola na glagol u komplementaciji kao i kako pomenuti uticaj varira u zavisnosti od aspektualnih karakteristika glagola unutar komplementa. Istraživanje ima za cilj da odredi tipove glagolskih situacija koji se nalaze u dopuni, a analizom korpusa ustanovljeno je da se na datoj poziciji nalaze isključivo stanja i aktivnosti.

KLJUČNE REČI: fazni glagoli, glagolski vid, tip glagolske situacije, akcionsart, teličnost, promena tipa glagolske situacije, srpski jezik.

1. Uvod

U srpskom jeziku fazni glagoli svrstavaju se u grupu glagola nepotpunog značenja važnih za formiranje rečenica i glagolskih konstrukcija uopšte (Станојчић и Поповић 1995: 247–248). Oni su leksički nesamostalni glagoli koje karakteriše zavisnost od druge reči, najčešće drugog punoznačnog glagola s kojim fazni glagol formira celinu. S obzirom na to da predstavljaju sintaksički nepotpune jedinice, oni pripadaju klasi semikopulativnih glagola (Antonić 2000: 95). Kako navedeni termin ukazuje, fazni glagoli označavaju različite etape ili faze u trajanju određene radnje:

- počinjanje, nastajanje, pojavljivanje, rađanje, stvaranje izvesne radnje;

¹ Ovaj rad predstavlja deo doktorske disertacije pod nazivom *Semantičko-sintaksički međuodnos faznog glagola i komplementa u engleskom i srpskom jeziku – kontrastivni pristup* koja je odbranjena 29. septembra 2020. na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu.

- trajanje, nastavljajanje, produžavanje određene radnje;
- završetak, prekidanje, zaustavljanje, prestanak, kraj u trajanju neke radnje (Крстић 2016: 142-144).

2. Teorijski okvir

Upotrebom faznog glagola u rečenici nastaje konstrukcija koja se zove složeni predikat. Takva konstrukcija je sastavljena od faznog dela predikata i dopunskog dela predikata. Fazni deo predikata čini fazni glagol u ličnom (finitnom) obliku, a dopunski deo kod složenog glagolskog predikata čini glagol punog značenja upotrebljen ili u obliku infinitiva ili u obliku prezenta (kongruentnog sa subjektom) s veznikom *da* (Станојчић и Поповић 1995: 248). U ovom radu polazne strukture su početni fazni glagoli u srpskom jeziku (*početi, počinjati*) sa dopunskom klauzom,² a to je drugi punoznačni glagol s kojim fazni glagol čini gramatičku i semantičku celinu (Ружић 2006: 136–137). Drugi punoznačni glagol nalazi se u obliku infinitiva ili u kombinaciji s klauzom *da* + prezent. Pod terminom *glagolski komplement* podrazumevaće se konstituentna struktura koja kako sintaksički tako i značenjski realizuje celinu sa svojim upravnim glagolskim elementom. Ukoliko bi se ovakva gradivna jedinica uklonila ili pomerila nastupilo bi narušavanje sintaksičkog integriteta iskaza, te bi se potpuno izmenio ili obesmislio prvobitni sadržaj propozicije³ (Каравесовић 2015: 73). Glagol u ličnom glagolskom obliku upućuje na početnu fazu komplementskog glagolskog sadržaja (Novakov 2005: 100). U ovom radu proučava se tip situacije glagola u komplementu.

S obzirom na to da se u okviru ovih konstrukcija javljaju dva glagola, pa s tim u vezi i dva tipa akcionsarta, celu konstrukciju ne bi trebalo svrstavati u samo jedan tip glagolske situacije, već je potrebno preciznije utvrditi kom tipu glagolske situacije pripada upravni glagol u ličnom glagolskom obliku, kao i glagol u dopuni. Akcionsart kao pozajmljenica iz nemačkog jezika, odnosi se na unutrašnju temporalnu strukturu glagolskog događaja i predstavlja leksički aspekt koji se bavi značenjima glagola i semantičkim kategorijama glagola (Rothstein 2004: 1). U

² Za komplement koji ima strukturu rečenice upotrebljava se i termin *komplementizator*, kao i termini – *dopunska* ili *komplementna klauza* (Ружић 2006).

³ Pod terminom *propozicije* podrazumevaće se objedinjeni značenjski sadržaj kog u formi jedinstvenog predikata čine upravna i dopunska struktura (Мишовић-Луковић 2006: 35).

postojećoj literaturi koriste se različiti termini poput „tipa glagolske situacije”⁴, „situacionog aspekta” (Smith 1995) ili „leksičkog aspekta” (Comrie 1976). B. Komri navodi da je tu u pitanju inherentno aspektualno značenje, dok R. Binik tvrdi da ovaj termin predstavlja unutrašnje značenje koje prenosi glagol, a ne gramatička struktura (Binnick 1991: 148). Tip glagolske situacije definisan je uz pomoć četiri temporalna obrasca (stanja, aktivnost, ostvarenje, dostignuće; engleski termini: state, activity, accomplishment, achievement) i tri distinktivna obeležja (stativnost, trajanje i teličnost). U srpskom jeziku značajno je obeležje cilj, pa se pomoću njega ostvaruje veza s glagolskim vidom jer je kontrast između imperfektivnosti i perfektivnosti baziran i na osnovu semantičkog obeležja [cilj]. Glagolske lekseme već u leksikonu označavaju ne samo tip glagolske situacije već i glagolski vid (Novakov 2005: 132). U ovom istraživanju primenjuje se početna Vendlerova klasifikacija glagola i glagolskih izraza budući da je opšteprihvaćena u savremenim lingvističkim proučavanjima. Z. Vendler (1967) je autor jedne od najznačajnijih studija o leksičkom aspektu, te se veliki broj kasnijih istraživanja zasniva na njegovoj podeli:

- a) Stanja: *znati, voleti*;
- b) Aktivnosti: *trčati, pevati*;
- c) Ostvarenja: *nacrtati krug, napisati pismo*;
- d) Dostignuća: *pobediti, pronaći, stići*.

Tabela 1: Podela tipova glagolskih situacija prema Z. Vendleru

Klasa glagola	Stativnost	Trajanje	Teličnost
Stanja	+	+	-
Aktivnosti	-	+	-
Ostvarenja	-	+	+
Dostignuća	-	-	+

⁴ Pod *glagolskom situacijom* podrazumeva se radnja, stanje, zbivanje, proces, odnosno, sve ono što se u anglističkoj tradiciji objedinjuje pod generičkim terminom *eventualnost* (engleski termin: *eventuality*). U ovom radu termin *eventualnost* vezuje se za pojam koji je u srbističkoj literaturi označen kao tip glagolske situacije (npr. Novakov 2005). V. Stanojević i T. Ašić (2006: 26) definišu *eventualnost* kao pojam koji je širi od događaja s obzirom na to da događaji po pravilu podrazumevaju promenu, dok to nije slučaj s *eventualnošću*. Kao i stanja, i događaji predstavljaju podtipove *eventualnosti*.

Vendler je prikazao na koji način se glagoli u ovim klasama razlikuju po karakteristikama stativnosti, trajanja i teličnosti. Događaj je stativan ako ne uključuje promenu tokom vremena, trajan ako podrazumeva vremensko trajanje i teličan ukoliko ima krajnju tačku. Teličnost će se u ovom radu tretirati kao usmerenost ka završnoj tački, tj. određenom rezultatu. Polazi se od koncepta teličnosti po kom je situacija telična ukoliko teži cilju i ukoliko u njenoj strukturi postoji kulminacija dok se ne stigne do krajnje tačke (Novakov 2016: 404). Glagolsko obeležje cilj ili teličnost definiše se kao semantičko obeležje glagola koje unosi prisustvo cilja, tj. težnju da glagolska radnja bude na neki način usmerena, svršena i/ili kompletna (Milivojević 2007: 398). Teličnost označava da glagolska situacija ima segmente, odnosno da ima strukturu, a postojanje i dostizanje cilja definiše situaciju kao teličnu bez obzira na to koliko ta situacija traje (Lazović 2012: 24).

U proučavanjima glagolskog sistema u srpskom jeziku teličnoj komponenti glagolskog značenja nije posvećena adekvatna pažnja, te se nisu ni razmatrale jednakosti između teličnosti i perfektivnosti, odnosno ateličnosti i imperfektivnosti. Novakov tvrdi da je teličnost obeležje koje je usko vezano za glagolski vid i smatra da su atelični glagoli po pravilu imperfektivni, dok su telični glagoli perfektivni jer naznačavaju da je postojeći cilj dostignut (2009: 47–48). Sa ovim mišljenjem slažu se i Stanojević i Ašić (2006: 260). Oni smatraju da je teličnost povezana sa svršenim glagolskim vidom u srpskom jeziku. Pored toga, da bi označili ostvarenje kao tip glagolske situacije, oni koriste izraz *trajno svršeni događaj*, dok dostignuće tretiraju kao *trenutno svršeni događaj*. U atelične glagolske situacije ubrajaju stanja i aktivnosti i tvrde da se u srpskom jeziku ove eventualnosti ne mogu povezati s nesvršenim glagolima. Stanja i aktivnosti, pored ateličnosti, karakteriše homogenost i nedinamičnost. Homogenost podrazumeva odvijanje radnje koja se sastoji od istih segmenata, te nema prirodnu ivičnu tačku, već samo teče u vremenu. Trenutnosvršene i trajnosvršene događaje, osim teličnosti, odlikuje dinamičnost i heterogenost. Teličnost i heterogenost podrazumevaju postojanje prirodne krajnje tačke koja je i ograničenje nakon kojeg eventualnost prestaje da se odvija jer nastaje određena promena i situacija u tom slučaju ne može da se nastavi (Станојевић и Ашић 2006: 27–29).

Jedan od najčešće korišćenih testova za utvrđivanje glagolskog vida jeste onaj u kom se koriste konstrukcije s faznim glagolima koje kao dopunski deo predikata

zahtevaju glagol imperfektivnog vida (Mrazović i Vukadinović 2009: 83) (npr. *počeo je da radi, počeo je raditi*; ali ne i **počeo je da uradi, *počeo je uraditi*⁵).

1. *Ivan je počeo da prepisuje / *prepiše zadatak.* (Станојчић и Поповић 1995: 247–248).

Svi fazni glagoli kao dopunu imaju isključivo imperfektivne (nesvršene) samostalne glagole:

2. *Počeo je / nastavio je / prestao je da radi.*

ali ne i:

3. *Počeo je / nastavio je / prestao je da *uradi* (Mrazović i Vukadinović 2009: 195–196).

3. Cilj istraživanja

Cilj je odrediti sve tipove glagolskih situacija koji se mogu naći u okviru komplementa faznog glagola. Polazi se od pretpostavke da situaciju u dopuni odlikuje trajanje da bi fazni glagol mogao da uputi na određenu etapu takvog događaja, tj. na određeni vremenski segment događaja označenog glagolom u komplementaciji. U vezi s prethodno navedenim ciljem, potrebno je analizirati učestalost tipa glagolskih situacija u okviru komplementacije faznog glagola. Analiza se oslanja na podelu glagolskih situacija koja se pominje u literaturi kod Vendlera (1967). Pored toga, utvrdiće se najčešći oblik glagolske situacije u komplementu.

4. Metodologija rada

U prvoj metodološkoj fazi istraživanja ispitano je postojanje faznih glagola *početi* i *počinjati* u srpskom jeziku, a zatim su utvrđena njihova značenja u jednojezičnim rečnicima. Konsultovana su dva rečnika i to:

⁵ U daljem radu ova oznaka (*) upućivaće na gramatički neadekvatno oformljenu konstrukciju.

1. REČNIK SRPSKOHRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA (skraćeno: RSKJ)

uređivački odbor: Mihailo Stevanović i dr., drugo fototipsko izdanje u 6 knjiga. 1990. Novi Sad.

2. REČNIK SRPSKOGA JEZIKA (skraćeno: RSJ)

izradili Milica Vujanić i dr., redigovao i uredio Miroslav Nikolić. 2007. Novi Sad.

Osnovno značenje faznog glagola *početi* odnosi se na označavanje početne faze određene situacije, tj. glagolske radnje. U dvovalentnoj upotrebi ovoga glagola osim imenske reči u obliku akuzativa bez predloga ili instrumentala s predlogom *s(a)* istupa imperfektivni glagol u obliku infinitiva ili konstrukcija *da* + prezent u funkciji druge valentnosti.

U *Rečniku srpskohrvatskoga književnog jezika* glagol *početi* definisan je na sledeći način:

• **pòčēti**, pòčnēm svrš.

1. **a.** načiniti, napraviti početak, započeti:

4. *Počne* nabrajati Švejkju čitav niz raznih zločina, počevši od veleizdaje.

b. započeti što novo, drugo:

5. Odjednom čitač *poče* glasom padati.

6. San me *je počeo* hvatati. (RSKJ, 828)

Da bi se sistematično ispitalo, a potom i opisalo ponašanje faznih glagola, trebalo bi odrediti odgovarajući kontekst koji će ispuniti potrebe analize jezika. U tom smislu, biće ponuđen i osvrt na opis konteksta koji navodi T. Prčić (1997: 28) a koji predstavlja *optimalan kontekst*. To je kontekst koji daje dovoljno podataka što je u najvećem broju slučajeva rečenica, kao deo teksta. Prema tome, u ovome istraživanju termin „jezički kontekst” označavaće ovako definisan optimalni kontekst. Ova definicija predstavlja vrlo značajan metodološki pojam analize budući da služi kao smernica za sledeću fazu istraživanja koja podrazumeva proveru konstrukcija s faznim glagolima na rečeničnom korpusu primera.

Odabrani korpus se sastoji od tekstualne građe iz dva američka romana Stivena Kinga,⁶ koji pripadaju žanru misterije i horora:

⁶ S obzirom na to da ovaj rad predstavlja samo jedan deo doktorske disertacije u kojoj se kontrastira engleski i srpski jezik u sintaksičko-semantičkim okvirima, rečenični korpus je

1. Stiven King (2010). *Vreća kostiju*. Beograd: Vulkan izdavaštvo. (430 strana)

prevodilac: Ana Grbić

2. Stiven King (2003). *Crna kuća*. Beograd: Editor. (529 strana)

prevodilac: Aleksandar Marković

Ukupno je pretraženo 959 strana teksta i izdvojeno 292 primera rečenica.

Da bi se omogućila lakša pratljivost teksta, u daljem radu korišćiće se skraćenice zasnovane na naslovima književnih dela:

- VK (*Vreća kostiju*)
- CK (*Crna kuća*)

Tabela 2: Tabelarni pregled korpusa na srpskom jeziku

Naziv književnog dela	Broj strana	Broj primera
<i>Vreća kostiju</i>	430	187
<i>Crna kuća</i>	529	105
	Ukupan broj strana: 959	Ukupan broj primera: 292

5. Analiza i diskusija

U okviru ovog istraživanja sprovodi se kvalitativna i kvantitativna analiza radi temeljnije obrade tematike. Kvantitativna analiza obuhvata brojčane i statističke podatke kao što su broj rečeničnih primera, frekventnost pojedinačnih glagola i konstrukcija itd. Pod kvantitativnom obradom podrazumeva se utvrđivanje broja ekscerpiranih primera iz korpusa, a nakon dobijenih kvantitativnih podataka mogu se utvrditi određene zakonitosti ili tendencije vezane za proučavane pojave. Građa će se zatim podvrgnuti kvalitativnoj analizi baziranoj na teorijskim postavkama predloženim u pregledu vladajućih stavova iz literature i tako će se utvrditi strukturni i semantički stepen poklapanja proučavanih jezičkih realizacija. Kvalitativna analiza pruža dublji uvid u građu i sistematizaciju formalnih teorijskih zaključaka istraživanja.

primarno obuhvatao strukture u engleskom jeziku, a potom i prevodne ekvivalente u srpskom jeziku, te se iz tog razloga u ovoj analizi nalazi preveden tekst umesto književnog dela napisanog savremenim srpskim jezikom.

Predmet analize su tipovi glagolskih situacija na poziciji dopunskog dela predikata početnih faznih glagola. Ispitani su utemeljeni stavovi iz literature koji se odnose na obavezno prisustvo imperfektivnih glagola u komplementu faznih glagola i empirijski je potvrđena njihova istinitost. U daljoj analizi korpusa utvrdiće se tip situacije glagola u komplementu imajući u vidu dosadašnja tumačenja relevantnih lingvista koji zaključuju da se aktivnosti i stanja javljaju u imperfektivnom, a ostvarenja i dostignuća u perfektivnom vidu u srpskom jeziku (Novakov 2005: 82–83). S obzirom na to da je perfektivnost u srpskom jeziku povezana s teličnošću, a imperfektivnost s ateličnošću, ipak se navodi da u srpskom jeziku može da postoji kombinacija teličnog i imperfektivnog (Novakov 2009: 49). U tom slučaju, uz imperfektivni glagol cilj je sintaksički označen direktnim objektom, kao u primeru *pisati pismo*. Ipak, ne postoji naznaka o dostizanju cilja jer je glagol *pisati* imperfektivan. S tim u vezi, trebalo bi ispitati kako se uticaj objekta reflektuje na tumačenje tipa situacije glagola u dopuni. Ukoliko se uporedi situacija s engleskim jezikom gde glagolski dodaci imaju presudan značaj u utvrđivanju teličnosti, pa potom i tipa glagolske situacije, u obzir treba uzeti i brojivost objekta. Ukoliko su dodaci brojivi, glagolskim sintagmama se označava telični događaj, a ukoliko nisu brojivi, označava se ateličnost (Smith 1997: 31). U srpskom jeziku, uticaj objekta na tip glagolske situacije ne postoji budući da je akcionsart određen već na leksičkom nivou, a glagolski vid se iskazuje formom glagola. Ispitivanje teličnosti može se obaviti uz pomoć dijagnostičkih testova koji podrazumevaju upotrebu mernih fraza (tokom X vremena i za X vremena. Prvi test s priloškim izrazom može da se primeni na stanja i aktivnosti, a drugi na ostvarenja i dostignuća (Novakov 2005: 27-30).

7.

- a) Ona ponovo *počinje* da peva refren Tajeve uspavanke, i on to ne može da podnese. (CK, 116)
- b) Peva refren Tajeve uspavanke pet minuta / *za pet minuta.
- c) Peva refrene Tajeve uspavanke pet minuta / *za pet minuta.

8.

- a) Spidi ga na trenutak nemo posmatra, pa umesto odgovora ponovo *počinje* da svira onu živu melodiju. (CK, 165)
- b) Svira onu živu melodiju pet minuta / *za pet minuta.
- c) Svira one žive melodije pet minuta / *za pet minuta.

9.

- a) Seo sam pred pisaću mašinu, napravio par proreda i *počeo* sebi da pišem podsetnik za sutra. Kakva kisela skalamerija je taj telefon. (VK, 192)
- b) Pišem podsetnik za sutra pet minuta / *za pet minuta.
- c) Pišem podsetnike za sutra pet minuta / *za pet minuta.

10.

- a) „Hteli ste da kažete da ste morali da uključite kasetofon”, rekla je i tada sam se setio kako je voda promenila boju kada me je dobro zakucala u potiljak. Od drečavo narandžastog do tamno crvenog. A onda *sam počeo* da pijem jezero. (VK, 339)
- b) Pijem jezero pet minuta / *za pet minuta.
- c) Pijem jezera pet minuta / *za pet minuta.

U navedenim primerima glagoli u komplementu su aktivnosti, a objekat u dopuni ne menja aktivnost u ostvarenje.

U kombinaciji s glagolima stvaranja kakvi su, na primer, glagoli *šiti*, *graditi*, *pisati*, *zidati* javlja se objekat koji nastaje kao produkt. Radnja označena glagolom odvija se do tačke stvaranja objekta. Uz fazne glagole ne javlja se perfektivni glagol koji bi ukazao na rezultat radnje, već imperfektivni oblik koji podrazumeva početak procesa:

- 11. Sutradan *ću početi* da gradim neki život ovde ... da pokušam, barem. (VK, 98)

Poznato je da predlozi i priloške odredbe mogu da specifikuju cilj budući da označavaju određenu dužinu. Ukoliko je putanja ograničena, događaj je teličan, a ako predlog ne ukazuje na postojanje ograničenja, događaj je ateličan. U korpusu se javlja nekoliko primera u kojima predlog označava pravac, te situacija u dopuni predstavlja aktivnost:

12.

- a) Pre nego što *će* tri policajca i Sojer *početi* da šuščaju prema ulazu u lokal, Vendel izviruje, diže fotoaparat i snima neznanca. (CK, 214)
- b) Šuščaju prema ulazu u lokal pet minuta / *za pet minuta.

c) Ako neko prestane da šuška prema ulazu, on jeste šuškao prema ulazu.

13.

a) Osećaj *je* tada *počeo* da se pomera prema zadnjem delu glave i slabi. (CK, 395)

b) Pomera se prema zadnjem delu glave pet minuta / *za pet minuta.

14.

a) *Počeo sam* da plivam ka obali, do mesta na kome bih mogao da ustanem. Rodžet Vitmor je počela da ispaljuje kamenice istog trenutka, prvo je bacala kamenje koje je rukom pridržavala na grudima, a onda one koje je nagomilala u Devorovo krilo. (VK, 243)

b) Koliko dugo si plivao ka obali?

c) Plivao sam ka obali dva sata / *za dva sata.

15.

a) *Počeo sam* da pljuskam u tom pravcu rukama i nogama teškim kao olovo. (VK, 245)

b) Pljuskam u tom pravcu dva sata / *za dva sata.

U ovim rečenicama izražena je usmerenost objekta prema cilju, a treba napomenuti da ne postoji informacija o tome da li se cilj dostiže.

Određena grupa predikata izražava stepen, te označava povećanje ili umanjeње nekog svojstva. S obzirom na to da oni upućuju na promene koje su postepene, dati stepen ili cilj ne mora biti dostignut jer kod njih i ne postoji krajnja tačka budući da takvi procesi nemaju apsolutno homogenu strukturu. Ukoliko se primene testovi za ispitivanje tipa situacije, dolazi se do zaključka da su predikati za izražavanje stepena u srpskom jeziku zapravo stanja jer traju nezavisno od želje, volje i uticaja subjekta:

16.

a) Pantalone *počinju* da mu se suše, i oseća se neobično smireno. (CK, 179)

b) Koliko dugo mu se pantalone suše?

c) Pantalone mu se suše dva sata / *za dva sata.

17.

a) U jednom momentu se videlo samo nebo koje tamni (boja indiga *je počela* da se širi sa ivica kao ubrizgano mastilo), a u sledećem je tu svetlucala Venera, sjajna i nepomična. (VK, 71)

b) Koliko dugo se boja indiga širi?

18.

a) Pritisak u grudima *je počeo* da se smanjuje, ali je bol bio jasan kao dan. (VK, 235)

b) Koliko dugo se pritisak smanjuje?

19.

a) Nagnuo sam se i poljubio je u obraz koji *je konačno počeo* da se hladi. (VK, 372)

b) Obraz se hladi pet minuta / *za pet minuta.

Glagoli perfektivnog vida, kao što su *doći*, *ući* i *stići* predstavljaju dostignuća prema tipu situacije budući da su trenutne radnje. U značenju ovih glagola postoji krajnja tačka koja ukazuje na izvršenost glagolske radnje. U aspektualnim konstrukcijama s početnim faznim glagolima ove glagolske lekseme pojavljuju se isključivo u svom imperfektivnom obliku i označavaju aktivnosti:

20.

a) „Provešćemo razumno samačko večer pre nego što sinovi i kćeri istočnog Maldena *počnu* da stižu. Sipam ti piće čim spustim slušalicu.” (VK, 44)

b) Otišao je do kola, *počeo* da ulazi unutra, a onda zastao, prebacivši jednu dlakavu ruku preko otvorenih vrata. (VK, 136)

c) Konačno *je počela* da dolazi sebi. „Žao mi je. Nisam tako plakala – stvarno plakala – otkad je Lens umro.” (VK, 265)

Utvrđeno je da prefiksacija i sufiksacija u srpskom jeziku utiču na tip situacije. Prefiksi i sufiksi predstavljaju glagolsku situaciju kao imperfektivnu bez obzira na značenje prefiksa koje unosi u glagolsku semantiku, te se smatraju aktivnostima koje traju ili koje označavaju ponavljanje situacije. Zapravo, sufiksacija glagola s prefiksom utiče na promenu tipa situacije i tim putem gradi aktivnosti:

21.

a) Ima nečeg čudno utešnog u razgovoru sa advokatom čiji je taksimetar *počeo* da otkucava; kada predete magičnu tačku u kojoj advokat postaje Vaš advokat. (VK, 141)

b) Koliko vremena je taksimetar otkucavao?

22.

a) „Šta si to radila, dušo?“ upitao sam i *počeo* da istražujem fioke radnog stola. (VK, 111)

b) Istražujem fioke radnog stola pet minuta / *za pet minuta.

23.

a) Ali čim je podigao glavu, ljudi pritiskaju sirene i *počinju* da mu dovikuju. (CK, 217)

b) Dovikuju mu pet minuta / *za pet minuta.

24.

a) Vreća mu ovaj put spada pre nego što *je počeo* da je pridiže. (CK, 499-500)

b) Pridiže vreću dva minuta / *za dva minuta.

25.

a) Trećeg jula 1998. sam ubacio dva kofera i lep-top u ševrolet, *počeo* da se isparkiravam, stao i ponovo ušao u kuću. (VK, 65)

b) Koliko vremena si se isparkiravao?

U aspektualnim konstrukcijama s početnim faznim glagolima mogu se naći i stanja u dopuni s obzirom na to da ona označavaju radnju koja traje duži ili kraći vremenski period. Budući da se sastoji od nediferenciranog intervala, pravilo je da je kvalitet situacije isti u bilo kom delu tog perioda. Glagoli stanja nekompatibilni su s prilozima kao što su *namerno, sporo, brzo, pažljivo* itd. jer ne podrazumevaju svesnu realizaciju određene situacije nego samo trajanje u vremenu.

26.

- a) Krenuo sam na sever, pitajući se šta je, tačno, Džon mogao da napiše... jer *sam* tada *počeo* da verujem kako je verovatno nešto napisala. (VK, 233)
- b) Koliko vremena si verovao?
- c) *Namerno / *pažljivo / *sporo verujem kako je verovatno nešto napisala.

27.

- a) Mislim da *sam* tada *počeo* da se osećam pomalo loše, ali sam bio suviše zamišljen da bih to primetio. (VK, 233)
- b) Koliko vremena se osećaš loše?

28.

- a) U pitanju je bila Ki. *Počela sam* da brinem za Ki sve vreme dok je sa njim... sa njima. (VK, 165)
- b) *Pažljivo brinem za Ki sve vreme.

29.

- a) U stvari, *počeo sam* da se kajem što nisam otišao pet minuta ranije. (VK, 171)
- b) Koliko vremena se kaješ?

Analizom rečeničnih primera iz korpusa može se izvesti zaključak da je najučestaliji tip situacije u komplementu početnog faznog glagola aktivnost koja predstavlja i prototip dopune uz glagole *početi/počinjati*. U značajno manjem broju nalaze se stanja.

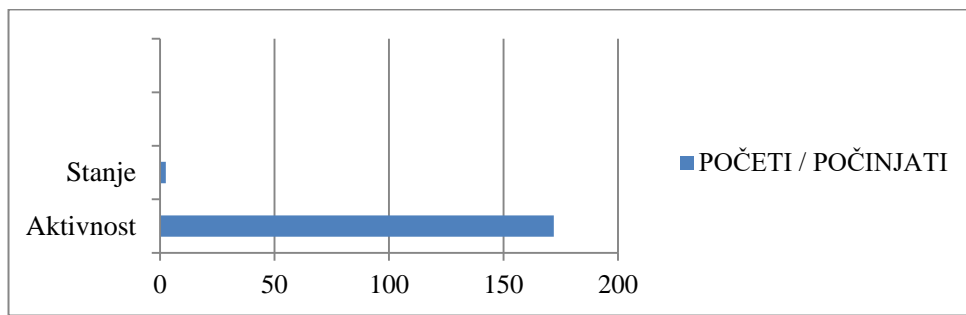
Tabela 3: Kvantitativni prikaz tipova glagolskih situacija u komplementu konstrukcija sa faznim glagolima *početi / počinjati*

TIP GLAGOLSKJE SITUACIJE	POČETI / POČINJATI
Stanje	20
Aktivnost	272
Ukupno	292

Tabela 4: Procentualni prikaz tipova glagolskih situacija u komplementu konstrukcija sa faznim glagolima *početi / počinjati*

TIP GLAGOLSKE SITUACIJE	POČETI / POČINJATI
Stanje	6,8%
Aktivnost	93,2%
Ukupno	100%

Grafikon 1: Prikaz tipova glagolskih situacija u komplementu konstrukcija sa faznim glagolima *početi/počinjati*

6. Zaključna razmatranja

Leksikon srpskog jezika bogat je faznim glagolima, međutim, osnovni parametar za izdvajanje rečenica koje su ušle u sastav prikupljene građe bio je složeni predikat kojeg čini fazni glagoli *početi/počinjati* i glagol u funkciji dopunske strukture. Teličnost zavisi isključivo od samog glagola, odnosno, telični glagoli su perfektivni, a atelični imperfektivni. Telični perfektivni događaj označava da je krajnja tačka dostignuta i da se događaj ne može produžiti, niti nastaviti. Prema tome, takav događaj ne može da se nađe na poziciji komplementa faznog glagola. U srpskom jeziku povezanost između gramatičkog i leksičkog aspekta rezultira samo jednom mogućom kombinacijom komplementa koja podrazumeva imperfektivni vid sa odsustvom cilja. Kada se ukrsti gramatička kategorija glagolskog vida i leksička kategorija koju predstavlja tip glagolske situacije proizilazi zaključak koji je empirijski potvrđen da u srpskom jeziku imperfektivnost karakteriše aktivnosti i stanja, a perfektivnost odlikuje ostvarenja i dostignuća. S tim u vezi nameće se i tvrdnja da je kontrast između imperfektivnosti i perfektivnosti baziran i na osnovu semantičkog obeležja [cilj]. Na osnovu analize proučavanih konstrukcija sa početnim faznim glagolima u

srpskom jeziku i to sa posebnim osvrtom na tip glagolske situacije na poziciji komplementa faznih glagola došlo se do određenih saznanja na osnovu kojih se može izvesti zaključak. Budući da je prisustvo imperfektivnih glagola u komplementu faznih glagola još jednom potvrđeno i u ovom istraživanju, bilo je potrebno izvršiti dodatan uvid u tip glagolske situacije koji podleže imperfektivnom načinu sagledavanja. Primenom sintaksičkih testova, utvrđeno je da se aktivnosti i stanja javljaju u imperfektivnom, a ostvarenja i dostignuća u perfektivnom vidu u srpskom jeziku. Objekat u srpskom jeziku ne utiče na tip glagolske situacije, ali može da utiče na sekundarna obeležja u okviru datog tipa situacije unoseći obeležja poput iterativnosti koje je sekundarno jer ne menja sintaksičko ponašanje lekseme i ne stvara novi tip situacije. U srpskom jeziku, dakle, imperfektivna stanja i aktivnosti predstavljaju validne tipove situacija koji se nalaze na poziciji komplementa faznog glagola.

IZVORI

- King, Stiven (2003). *Crna kuća*. Beograd: Editor.
King, Stiven (2010). *Vreća kostiju*. Beograd: Vulkan izdavaštvo.

LITERATURA

- Antonić, Ivana (2000). Aspekatska vrednost predikacije s faznim/modalnim glagolom na primeru rečenice s temporalnom klauzom. *Јужнословенски филолог*, 56 (1–2): 93–101.
- Binnick, Robert (1991). *Time and the Verb. A Guide to Tense and Aspect*. Oxford: Oxford University Press.
- Comrie, Bernard (1976). *Aspect: An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lazović, Mihaela (2012). *Teličnost i glagolski vid u engleskom i rumunskom jeziku u okviru prošlog vremena*. Doktorska disertacija. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Milivojević, Nataša (2007). Telične partikule u engleskom i perfektivni prefiksi u srpskom jeziku – glagolski vid ili tip glagolske situacije?. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду XXXII* (2007): 397–407.
- Mrazović, Pavica i Zora Vukadinović (2009). *Gramatika srpskog jezika za strance*. Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Novakov, Predrag (2005). *Glagolski vid i tip glagolske situacije u engleskom i srpskom jeziku*. Novi Sad: Futura publikacije.
- Novakov, Predrag. (2009). Vendlerova klasifikacija glagola u engleskom i srpskom jeziku. *Годишњак Филозофског факултета 34/1*. Novi Sad: Filozofski fakultet. 43–50.

- Novakov, Predrag (2016). Teličnost i perfektičnost u engleskom i srpskom jeziku. U: *Jezici i kulture u vremenu i prostoru V* (ur. S. Gudurić, M. Stefanović). Novi Sad: Filozofski fakultet. 395–406.
- Prčić, Tvrtko (1997). *Semantika i pragmatika reči*. Novi Sad, Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Rothstein, Susan. (2004). *Structuring Events: a Study in the Semantics of Lexical Aspect*. Malden, USA: Blackwell Publishing Ltd.
- Smith, Carlota (1995). The Relation between Aspectual Viewpoint and Situation Type. Aspectual systems in universal grammar and in languages of the world. *Paper presented at the Annual Meeting of the Linguistic Society of America*. The University of Texas.
- Smith, Carlota (1997). *The parameter of aspect* (second edition). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Vendler, Zeno (1967). *Linguistics in philosophy*. London: Cornell University Press.

*

- Каравесовић, Дејан (2015). *Нефинитни глаголски комплементи у енглеском и њихови преводни еквиваленти у српском језику*. Докторска дисертација. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.
- Крстић, Маја (2016). *Лексички крњи глаголи и њихова употреба у савременом руском и српском језику*. Докторска дисертација. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Мишовић-Луковић, Мирјана (2006). *Семантика и прагматика исказа: маркери дискурса у енглеском језику*. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.
- Ружић, Владислава (2006). Допунске реченице у савременом српском језику (I). *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XLIX/1. Нови Сад: Матица српска. 123–219.
- Станојевић, Веран и Тијана Ашић (2006). *Семантика и прагматика глаголских времена у француском језику*. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.
- Станојчић, Живојин и Љубомир Поповић (1995). *Граматика српскога језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Snežana Kljakić

SITUATION TYPES IN INGRESSIVE PHASE VERB COMPLEMENTS IN SERBIAN

SUMMARY

This paper deals with a compound predicate, i.e. a type of predication in the Serbian language which consists of a phase verb and a complement structure verb. The goal of this research was to isolate aspectual constructions with phase verbs *početi / počinjati* and analyse the semantical and syntactic relation between the constituents within the framework of complex predication in Serbian. An important segment of the analysis was employed to determine all situation types which can be found in phase verb complements. The findings suggest that only two situation types could be found in a complement position. They include states and activities as they are imperfective.

KEYWORDS: phase verbs, aspect, situation type, Aktionsart, telicity, coercion, Serbian.

Dr Snežana Kljakić
Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu
Srbija
snezana.kljakic@gmail.com

ДИРЕКТИВ И ПРЕТЊА ИСКАЗАНИ НЕЗАВИСНОСЛОЖЕНОМ РЕЧЕНИЦОМ СА КОНДИЦИОНАЛНИМ МЕЋУКЛАУЗАЛНИМ СЕМАНТИЧКИМ ОДНОСОМ¹

САЖЕТАК

У раду се испитују независносложене реченице с кондиционалним мејуклаузалним семантичким односом. Друга клауза има вредност говорног чина претње, док прва клауза, чије (не)остварење представља услов за ступање претње на снагу, има комуникативну функцију директива (наредбе/забране). Овакав распоред присутан је пре свега у раставним (нпр. *Турска прети Хафтару: Пустите наше грађане, или ћете постати наша мета* → *Ако не пустите наше грађане, постаћете наша мета*) и у саставним реченицама (нпр. *Слушај, мали, направи још један проблем и имаћеш посла са мном* → *Ако направиш још један проблем, имаћеш посла са мном*), а примери се увек могу трансформисати у кондиционалне реченице. За корпус су одабране домаће телевизијске серије различитих жанрова (хумористичке, драмске, криминалистичке), као и српски интернет портали. Осим прагматичких функција прве и друге клаузе, анализирају се и синтаксичко-семантичке одлике ових конструкција: везници, структура предиката прве и друге клаузе (различите комбинације глаголских облика, као и лексичка семантика глагола који граде предикате – нпр. употреба фазних глагола у првој клаузи), чести адвербијални детерминатори (нпр. детерминатор *још једном* у првој клаузи) и сл. Најчешћа синтаксичка комбинација јесте V_1 (Imper.) + V_2 (Fut.), али предикати могу бити формализовани и другим глаголским облицима, посебно у дисјунктивним реченицама (у којима се и у првој клаузи често јавља футур први). Клаузе су веома често повезане везником *иначе*, што је и очекивано,

¹ Рад представља део истраживања у оквиру докторске дисертације под насловом *Кондиционалне конструкције у стандардном српском језику*, а настао је као резултат рада на пројекту *Савремени српски језик: синтаксичка, семантичка и прагматичка истраживања* (178004), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

будући да он својом лексичком семантиком указује на кондиционални однос.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: независнословена реченица, раставне реченице, саставне реченице, кондиционалност, директив, наредба, забрана, претња.

1. Уводна разматрања

1.1. Предмет и циљ истраживања

Предмет овога рада су независнословене реченице, пре свега двопрдикатске, чија друга клауза има вредност говорног чина претња, док прва има вредност директива јачег илокутивног напона (наредбе/забране). Оваква комбинација јавља се у (1) саставним реченицама (*Ти ми приђи још једном и пријавићу те*) и у (2) раставним реченицама (*Пустите наше грађане, или ћете постати наша мета*), а клаузе увек формирају кондиционални семантички однос, те се лако могу трансформисати у кондиционалне реченице ((1) → *Ако ми приђеш још једном, пријавићу те*; (2) → *Ако не пустите наше грађане, постаћете наша мета*). Анализираће се синтаксичке, семантичке и прагматичке карактеристике оваквих реченица: употреба везника (нпр. удвајање везника *или*), глаголски облици предиката прве и друге клаузе; семантичке групе глагола који лексикализују предикате, фреквентни адвербијални детерминатори (нпр. конструкција *још једном*) и сл. Циљ овога рада је утврђивање карактеристика независнословених реченица којима се исказују условно-последично повезани говорни чинови директива и претње, као и испитивање међусобне условљености и садејства синтаксе, семантике и прагматике у оваквим конструкцијама.

1.2. Теоријско-методолошки оквир

1.2.1. Говорни чин претње

Говорни чин претње, заједно с чином обећања, може се сврстати у групу комисивних говорних чинова, како их је класификовао и Серл (Serl 1991: 114–135), будући да се у оба случаја говорник обавезује на извођење неког

будућег чина.² С друге стране, Људмила Поповић (2005: 1038–1039) наводи да, износећи претњу, говорно лице делује искључиво у свом интересу и, у случају одбијања саговорника да сарађује, указује на мере које ће лично предузети како би казнио адресата. Оваквим одређењем претња се приближава директивима будући да њоме говорник не само да износи санкције него и захтева од саговорника да сарађује, те их је ова ауторка и уврстила у директивне говорне чинове, истичући у првом реду сличност претње и упозорења (Исто: 1038–1040).³ Иако их описује у оквиру директива, она у претњу убраја како примере с императивним облицима (*Да се то није поновило!*), типичне за директиве, тако и оне (комисивне/последичне/будуће) који обично садрже глагол у футуру првом (*Разбићу те као звечку!*) (Исто).

У овом раду биће примењена Серлова типологија, што значи да ће се претњом сматрати само будући, последични чинови – они који наступају као последица оглушења о послушност говорниковој вољи (директиву: наредби/забрани). У том смислу, претња се може разумети као најављена казна за непослушност, која, заправо, треба да послужи као мотив за послушност, те свакако има сврху да појача снагу директива. Претња увек садржи и елемент *страха* – „она има за циљ да застраши и изнуди” (Fraser 1998: 165; Nikolić-Novaković 2017: 50–51).⁴

² И Јул примењује такву класификацију: ”Commissives are those kind of speech acts that speakers use to commit themselves to some future actions. They express what the speaker intends. They are promises, threats, refusal, pledges...” (Yule 1996: 54).

³ Људ. Поповић (2005: 1039) наводи основне разлике у илокутивности претње и упозорења: 1. упозорење се изриче како би се подстакао саговорник да делује искључиво у свом интересу (висок степен заинтересованости саговорника), а претња како би се саговорник подстакао да делује искључиво у интересу говорног лица (висок степен заинтересованости говорника) (У: *Пази, врело је!*; П: *Тужићу те због ове штете!*); 2. код упозорења адресат је често непознат, а код претње адресат је саговорник (У: *Опасност на путу!*; П: *Главу ћу ти разбити!*); 3. код упозорења говорник преузима одговорност за истинитост исказа, а код претње преузима одговорност да предузме санкције против саговорника; 4. оба чина одликује максималан илокутивни напон, али упозорење спада у учтиви облик комуникације, док су претње често грубе и примитивне.

⁴ Брус Фрејзер наводи нужне услове који морају бити испуњени да би се исказ сматрао успешном претњом: 1. говорникова намера да лично реализује чин којим прети; 2. говорниково веровање да ће тај чин проузроковати неповољну ситуацију по

1.2.2. Кондиционални однос између директива и претње

Будући да последичној претњи претходи директив, обавезно јачег илокутивног напона (наредба/забрана), а да (не)извршење тог директива ствара *услов* за извршење претње, претња се често јавља у сложеним реченицама с кондиционалним међуклаузалним односом, и то у зависносложеним реченицама с кондиционалном клаузом,⁵ али и у независносложеним (раставним и саставним) реченицама, које су предмет овог рада. И у раставним и у саставним реченицама прва клауза има вредност директива, а друга претње. У раставним реченицама директив је исказан у свом правом облику (нпр. *Pustite Asanža ili ćete platiti*), док трансформацијом у кондиционалну реченицу директив мења свој пол, из афирмативног у негирани и обратно, (нпр. *Ако не пустите Асанжу, платићете*), док је у саставним реченицама ситуација обрнута – директив је исказан у облику супротном по смислу (нпр. *Нападните нас и бићете уништени* → *Немојте нас напасти*), а трансформацијом у кондиционалну реченицу не долази до промене пола (нпр. *Ако нас нападнете, бићете уништени*).

И Људ. Поповић (2005: 1039) запажа да „семантичко-прагматичка структура претње одсликава узрочно-последичну везу између чина и његових последица”, а да је код претње присутан погодбени однос између говорника и саговорника, те да реченица у којој се изражава санкција може почети партикулом *иначе* или конјуктором *или*, наводе и П. Мразовић и З. Вукадиновић (нпр. *Одлази одавде, иначе...; Не дери се толико, или...*) (Mrazović, Vukadinović 2009: 711).⁶ За разлику од ових ауторки, које претњу посматрају као спој директива и наговештених последица, санкција –

слушаоца; 3. говорникова намера да застраши слушаоца (Fraser 1998: 163; Nikolić-Novaković 2017: 50).

⁵ Нпр. *Ако не престанеш, биће свашта* (више о оваквим примерима в. у раду *Говорни чин претње у аподози кондиционалне реченице*, М. Шафер).

⁶ Наиме, за разлику од Људ. Поповић, која говорне чинове посматра само на нивоу просте реченице, П. Мразовић и З. Вукадиновић наводе и примере сложених реченица, посебно у групи чинова који захтевају акцију и говорника и саговорника. У ову групу говорних чинова, осим претње, оне смештају и понуду, погађање и уцену. Детаљније о подели говорних чинова, која се по основним параметрима класификације разликује од поделе коју нуди Људ. Поповић, в. у Mrazović, Vukadinović (2009: 673–724).

„говорник саговорника одвраћа од неког поступка наговештавајући мере које ће предузети у случају одбијања послушности” (Isto: 710), у овом раду у свим независносложеним реченицама разликоваће се две комуникативне вредности: 1. наредба/забрана у првој клаузи и 2. претња у другој клаузи.

1.3. Корпус истраживања

Директиви праћени претњом јављају се, пре свега, у разговорном функционалном стилу, а често садрже оштре, грубе и неучтиве изразе, мада се могу изрећи и учтивим тоном (Поповић 2005: 1039; Mrazović, Vukadinović 2009: 711). Стога су као основни корпус одабране новије домаће телевизијске серије: *Истине и лаж* (*ИиЛ*), *Жигосани у рекету* (*ЖуР*), *Убице мога оца* (*УМО*), *Тајкун* (*Т*) и *Државни службеник* (*ДС*).⁷ Потребно је нагласити да у оваквим примерима креативност формирања испитиваних конструкција зависи и од аутора текста, те да није реч о спонтаном говору, но, језик наведених ТВ серија свакако одсликава дух савременог српског језика. Узети су у обзир различити жанрови: у драмама и хумористичким серијама (*ИиЛ*, *ЖуР*) обрађују се теме из свакодневног живота, док су у криминалистичком жанру (*УМО*, *Т*, *ДС*) чести дијалози који се одвијају у полицијској станици, погодбе и уцене мафијашких група и сл., те су конструкције с кондиционалним значењем прилично фреквентне (нпр. *Ти ми приђи још једном и пријавићу те* (*Т*, 1.4); *Уради лепо то што сам ти рекао, и на ч е може нешто врло ружно да ти се деси* (*УМО*, 1.6)).

С друге стране, примери претњи јављају се и у журналистичком стилу – тада је реч о цитатима (политичара или других познатих личности), који се врло често наводе у насловима текстова. Примери уочени у рубрикама које се баве политиком углавном представљају *ултиматуме* које земља или њени представници постављају другој земљи – земље једна другу нечим условљавају, а иако овакве претње могу бити учтиве, неретко се јављају и оне које су увредљиве и грубе.⁸ Претње су уочене и у осталим рубрикама, и

⁷ Примери су ексцерпирани из три сезоне серије *Убице мога оца*, три сезоне серије *Истине и лаж*, и из прве сезоне серија *Жигосани у рекету*, *Тајкун* и *Државни службеник*. Епизоде су доступне на интернет страницама *prva.rs* и *gledajonline.net*, а биле су емитоване на телевизији *Прва* и *РТС1*.

⁸ У РСЈ значење речи *ултиматум* добро показује спој чиновна од којих је овај условно-последични однос састављен: м лат. *захтев пропраћен претњом за случај*

тада су најчешће увредљиве, оштре, вулгарне (стога не изненађује што су се овакви примери проналазили на интернет порталима нижег стила).

2. Анализа корпуса

Сви примери класификовани су у два поглавља – (1) саставне (копулативне) реченице и (2) раставне (дисјунктивне) реченице. У реченицама обе групе, како је већ наведено, исказана су два говорна чина у кондиционалном односу: у првој клаузи директив (услов), а у другој претња (негативно обележена последица).

Претња може бити стварна, одређена, конкретна последица (нпр. *пријавићу те полицији, избацићу те* и сл.), или се њоме само најављује да ће уследити нешто негативно по судбину саговорника, за шта ће бити одговоран адресант (нпр. *имаћеш посла са мном, видећеш своје, лоше ћеш проћи* и сл.), иако, и у оваквим случајевима, адресат обично може претпоставити о каквој је последици реч. Неретко се употребљавају оштри и неучтивни изрази и уопштено претеране, преувеличане претње, за које се подразумева да се неће извршити у том облику (нпр. *поломићу ти руке, одгришићу ти прсте, повешаћемо вас* и сл.), а избор израза зависиће од лексичког фонда говорника, од међусобног односа говорника и саговорника (према социјалном статусу, годинама) и сл.

2.1. Саставне (копулативне) реченице

Првом клаузом, која увек има директивну вредност, налаже се извршење радње супротно од оне која је исказана (*Направи још један проблем и*

неиспуњења; категоричан захтев који једна држава упућује другој с претњом прекида односа или објаве рата за случај неизвршења (пример из корпуса: *ROHANIJEV ULTIMATUM ZAPADU „Imate 60 dana, inače počinjete sa OBOGAĆIVANJEM URANIJUMA”* (blic.rs, 8. 5. 2019)). Поред ултиматума, други двоструки чин, такође фреквентан у испитиваном корпусу, јесте уцена. II. Мразовић и З. Вукадиновић описују уцену као чин којим „govornik od sagovornika traži da se poviniје njegovom zahtevu iznoseći sankcije koje bi primenio u suprotnom slučaju”, а код којег је „u prvom planu pritisak govornika na sagovornika”, а при том се „sagovorniku ne daje alternativa” (Mrazović, Vukadinović 2009: 710). У овом раду, и ултиматум и уцена биће обрађени заједно с осталим примерима, будући да они, такође, представљају спој наредбе/забране и претње, само с неким додатним семантичко-прагматичким обележјима.

имаћеш посла са мном → *Немој направити / да ниси направио проблем*), а другом клаузом износи се негативна последица која ће ступити на снагу уколико говорник изврши неповољну радњу. У појединим примерима као да говорник изазива саговорника да изврши забрањену радњу, што је посебно наглашено употребом партикуле *само* (нпр. *само тако настави*) и узвика *хајде*. Будући да се на претњу, односно негативну мотивацију, метод застрашивања, говорник опредељује углавном у ситуацијама када је саговорник већ учинио нешто лоше говорнику (или је пак очекивано да ће то учинити), у првој клаузи често се уочава конструкција *још једном*, док је у појединим примерима предикат лексикализован фазним глаголом *наставити*. Клаузе су повезане везницима *и* и *па*, а веза може бити и асиндетска.

(-)D₁ + P₂⁹

a) V₁ (Imper.) + V₂ (Fut1)

Први предикат формализован је императивом, а други футуром првим. Ова комбинација глаголских облика најфреквентнија је у испитиваном корпусу.

Слушај, мали, *направи још један проблем и имаћеш посла са мном*. (ЖуР, 1.9);¹⁰ Ти ми *приђи још једном и пријавићу те*. (Т, 1.4); *PROGOVORI JOŠ JEDNU REČ I VIDEĆEŠ*: Milan izludeo zbog Mace, uputio joj PRETNJU! (VIDEO) (pink.rs); Tramp zapretio Iranu: *Napadnite nas i bićete uništeni* (sputniknews.com, 25. 6. 2019);

⁹ У овој формули *D* представља директив, а *P* претњу. Директив је код саставних реченица означен знаком минус будући да се саговорнику налаже супротно од оног што је првом клаузом изречено.

¹⁰ У свим примерима ексцерпираним из домаћих серија први број означава сезону, а други епизоду у тој сезони. Предикат прве клаузе обележен је косим словима, а предикат друге подвлачењем. Остале специфичности, пре свега оне које су описане у тексту који прати попис примера, обележене су размакнути (и, код везника *и*, масним словима): адвербијални детерминатор *још једном*, партикула *само* и др. Уколико је текст (или делови текста) написан верзалом на интернет порталима, остављен је такав и у раду. Верзал у многим примерима замењује повишену интонацију у говору, честу у оваквим исказима. Нису исправљане правописне и граматичке грешке.

Само ме ти вређај, па ти кафу нећу кувати месец дана, а пожелећеш и пицице. (ИиЛ, 3.34); Jovanović: Zamenik gradonačelnika mi je rekao – „s a m o t a k o n a s t a v i i v i d e ć e š” (rs.n1info.rs, 25. 6. 2019); Хајде дигни руку на мене. Хајде дигни руку на мене, поломићу ти их обе, јеси чуо? (ЖуР, 1.13); BORIS JE OD ŠEFICE TRAZIO 100.000 EVRA „Prijavi me policiji i videćeš svoje” (alo.rs, 8. 10. 2020).

б) V₁ (Imper.) + V₂ (Prez. impf.)

Предикат друге клаузе може бити формализован и презентом глагола имперфективног вида – реч је о такозваном презенту за планирану будућност (Танасић 2005: 384). М. Ивић (1981) истиче да презент долази у обзир онда кад се жели нагласити да у моменту саопштавања постоји решеност да се нека радња у будућности изврши. За употребу овог облика говорник се опредељује када жели још више да застраши саговорника, приказујући последичне радње као да су већ на снази.¹¹

Направи још један прекршај и добијаш црвени картон и летиш напоље. (ЖуР, 1.9); JOŠ JEDNOM TO RECI I IDE DISS TRACK: Jelena Karleuša nazvala Bakine fanove decom debilima, a jutuber joj je žestoko odgovorio (VIDEO) (idjtv.com, 3. 2. 2020).

2.2. Раставне (дисјунктивне) реченице

Претња се често исказује другом клаузом раставних реченица, а прва клауза има вредност директива. У таквим примерима, поред раставног, увек је присутан и кондиционални однос међу клаузама. Наиме, саговорнику се излаже избор између две могућности које се узајамно искључују: прва је послушност говорниковој вољи, а друга је негативна последица која ће

¹¹ Коментаришући високу учесталост ове појаве у савременом српском језику у различитим функционалним стиливима, посебно у разговорном, журналистичком и књижевноуметничком, С. Танасић (2005: 384–385) истиче да, иако се њоме некада постизала већа ефектност саопштавања, па је имао и додатну стилску функцију, „данас су разговорни стил и журналистички презасићени овим видом транспоновања презента; у новинама је у одређеним позицијама то чак постало клише, у насловима на пример. У таквим случајевима мало остаје од ефектности коју он може да да саопштењу”.

ступити на снагу уколико послушност изостане. Другим речима, испуњење директива искључиће ступање на снагу негативне последице.¹²

И у овој групи примера првом клаузом најчешће се налаже прекид неке радње која је на снази, а која, свакако, није погодна по судбину говорника, те се често јавља фазни глагол *престати*, али и други глаголи чија лексичка семантика упућује на прекид радње (нпр. *пустити*, *напустити*, *повући се*, *променити* и сл.). За разлику од предиката прве клаузе саставних реченица, директив може бити исказан не само императивом, него и другим облицима за исказивање императивности (пре свега футуром првим).

2.2.1. Раставне реченице с везником *ИЛИ*

Везник типичан за раставни однос, везник *или*, осим у позицији између две клаузе, може се јавити и испред прве и испред друге клаузе, што је случај

¹² О примерима с раставним реченицама повезаним везником *or* детаљно говори Ив Свицер у својој студији *From etymology to pragmatics* (Sweetser 2001). Анализирајући раставне реченице попут: (44) *Your money or your life!*; (45) *Give me liberty or give me death!*, ауторка истиче да овакви *асиметрични* примери (према термину Р. Лејкоф) могу да се упореде са својим *симетричним* паралелама, нпр. (46a) *Give me a hotdog or salami sandwich*; (46b) *Give me a salami sandwich or a hotdog*. Једина је разлика у томе што се у другим примерима нуде две еквивалентне, независне алтернативе, док се у првим примерима (и примерима описаним у овом раду) нуди једна алтернатива која није пожељна: „In (46) the *or* conjoins independent coequal possibilities – the hearer is really being asked to respond to one speech act or the other. But in (45) the request for death (a maximally unbelievable and absurd speech act) *depends* on the prior failure of the maximally reasonable previous request for liberty. [...] The primary, independent conjunct precedes the secondary, dependent conjuncts” (2001: 98). Ауторка даје тумачење још једног примера: (47) *Give me the book, or I'll throw your cat into the lake* – „The hearer of (47) is asked to choose between responding appropriately to the initial command „Give me the book”, or having the second speech-act force (the ensuing threat) come into effect. Since the hearer presumably cannot possibly want the threat, the result is in principle just a strengthened command. [...] The presentation of alternatives (as mentioned earlier) commonly carries with it the conversational implicature that *both* (or all) alternatives are *not* simultaneously correct” (Sweetser 2001: 99). Осим неравноправног избора код асиметричних дисјунктива, ауторка уочава и каузалну компоненту: „However, in the real world, we know that A is not only temporally prior, but actually exerts a *causal* influence on B. And we know that the converse cannot be true.” На крају, ауторка закључује: „My hypothesis, then, is that the order of asymmetric *or*-conjuncts reflects the priority of one conjunct over the other, or the dependency of the second on the first” (Isto: 99).

„када се жели нагласити раставни однос између садржаја предикацијских делова”, и тада је реч о „ексклузивној, јакој дистинкцији” (Пипер 2018: 62). Уочено је да је појава удвајања дисјунктивног везника често праћена истим формализацијама предиката двеју клауза: футуром првим, презентом глагола имперфективног вида, или пак елидираним предикатима.

$D_1 + P_2$

a) V_1 (Imper.) + V_2 (Fut1)

И у раставним реченицама веома је честа комбинација императива у првој клаузи и футура првог у другој.

Pretnja „Anonimusa”: *Pustite Asanža ili ćete platiti* (politika.rs, 12. 4. 2019); Турска прети Хафтару: *Пустите наше грађане, или ћете постати наша мета* (rs.sputniknews.com, 30. 6. 2019); *Haradinaj oštro zapretio Srbima! Prestanite sa provokacijama ili ćete loše proći!* (novicentar.rs, 7. 8. 2019); KINEZI ZAPRETILO AMERIKANCIMA: *Povucite se ili ćete snositi posledice* (intermagazin.rs, 21. 9. 2018); Poruka hapšenja je: *prestanite da pišete ili ćemo vam stvoriti ozbiljne probleme* (krstarica.com, 17. 9. 2019); Marko: *Promenite pravila oko motora ili ćemo otići* (pole-position.rs, 17. 5. 2017); UEFA zapretila Englezima i Rusima: *Opametite se ili ćemo vas izbaciti sa EP!* (mozzartsport.com, 12. 6. 2016); „СКЛОНИТЕ НАМ СЕ СА ПУТА ИЛИ ЋЕТЕ ПЛАТИТИ!”: Ердоган поново прети Грцима! (pravda.rs, 26. 8. 2020); Dačić funkcionerima SPS-a: *Budite sa narodom ili ćete ostati bez funkcija* (danas.rs, 2. 6. 2020).

a1) V_1 (Fut1) + V_2 (Fut1)

Облик футура првог при исказивању директива, како П. Пипер (2005: 662) наводи, одликује „слабији интензитет императивности”, а императивна интонација није обавезна. И С. Танасић (2005: 442) уочава да у оваквим случајевима „није увек једноставно разграничити да ли се ради о ставу заповести или жеље”, те да „у идентификацији модалног значења најзначајнију улогу игра шири комуникативни контекст, који у говорном језику има свој израз у интонацији”. С друге стране, као што је већ речено, у примерима реченица чија су оба предиката формализована футуром првим везник *или* често се јавља удвојено, чиме се надокнађује евентуално футуром

ублажена императивност исказа, а с појачањем дистинкције појачава се и илокутивни напон директива и претње.

NAJDRAMATIČNIJI VUČIĆEV GOVOR NAPREDNJACIMA: Ili *ćete da se borite i radite*, ILI ĆETE LETETI S FUNKCIJA! (rtvpacevo.rs, 17. 6. 2019);¹³ ĐUKANOVIĆ U PATOLOŠKOJ MRŽNJI PREMA SRBIMA: Ili *ćete biti lojalni* ili *ćete završiti u zatvoru*, gde vam je i mesto! (pravda.rs, 12. 7. 2019); NOGO PORUČIO NOVINARIMA: Ili *ćete početi da pišete* vesti ili *ćete postati vest* (srbin.info, 7. 7. 2020); Slika koja dramatično svedoči o jezivom delu srpske istorije: Ili *ćete primiti katoličanstvo* ili *ćete svi „u Drinu ili preko Drine“*. (opanak.rs, 24. 11. 2019); Baša Božović: DAĆETE FER IZBORE ILI ĆETE DOBITI REVOLUCIJU! (vestinet.rs, 10. 5. 2019); PUTIN ZAPRETIO ALBANIJI: *Napustićete KOSOVO* i MAKEDONIJU ili snositi POSLEDICE! (VIDEO) (balkanuzivo.net, 23. 6. 2019).

a2) $N_1 + V_2$ (Fut1)

Прва клауза може имати елидирани предикат.

„Ili *ćelendž* kao u tenisu ili *ćemo tužiti* судије!” (sportklub.rs, 15. 2. 2020).

б) V_1 (Prez. impf.) + V_2 (Prez. impf.)

У једном примеру оба предиката формализована су презентом глагола имперфективног вида. И у овом примеру везник *или* јавља се удвојено.

И л и *радиш* са мнош, и л и те нема (ДС, 1.9).

в) $N_1 + N_2$

Обе клаузе имају елидиране предикате, а могао би се употребити глагол *изабрати*.

¹³ У раду није исправљана нестандардна форма футура првог, такозвани футуроид, „својствен разговорном стилу и усменој незваничној комуникацији” (Пипер, Клајн 2013: 173), који је све више распрострањен и у журналистичком стилу.

NATO preti Srbiji: ILI ПАКТ; ILI RAT! (pink.rs., 16. 9. 2017).

2.2.2. Раставне реченице с везником *ИНАЧЕ* („а ако не“)

Раставне реченице с првом директивном клаузом, и другом клаузом с вредношћу претње могу бити повезане и везником *иначе*. Везник *иначе* кондензује предикацију супротну по смислу од оне која јој претходи, а има примарно кондиционално значење – дакле, може се парафразирати везником за супротност, кондиционалним везником и речцом за негацију – „а ако не”.¹⁴ Иако ова парафраза одговара и раставном везнику *или*, и то у свим примерима описаним у овом раду, чини се да је кондиционална компонентна у везнику *иначе* доминантна, док се код везника *или* ово, условно-последично, односно кондиционално-супотно, значење активира захваљујући одговарајућим глаголским облицима предиката двеју клауза, као и захваљујући лексичкој семантици глагола којима су ти предикати лексикализовани. С друге стране, везник *иначе* појављује се само у таквим синтаксичко-семантичким околностима, те је његова употреба, а и значење, ужа од употребе и значења везника *или*.¹⁵ Другим речима, везник *или* може покрити све позиције везника *иначе*, док везник *иначе* не може заменити везник *или* у свим позицијама.

а) V_1 (Imper.) + V_2 (Fut1)

Говори, иначе ћу сад да позовем полицију. (ИиЛ, 2.21); „Улични аутономаши”: Дођоши, не дирajte нам барок, иначе ћемо вас све повеšати! (zicer.org, 30. 3. 2016); ’Ајде, вуци се сместа и врати се с

¹⁴ Ова парафраза на једноставан начин показује значење везника *иначе*, и то оно значење које је у РСЈ наведено као прво (*иначе* прил. 1. у *друкчијем, супротном случају, у противном*. – Буди добар, иначе ћу те избацити напоље). Но, уколико је директив који претходи овом везнику у негираној форми, везник се не може парафразирати склопом „а ако не”, него „а ако не послушаш” (нпр. *Не помажите Иранском танкеру, иначе следе санкције* → Ако помажете Иранском танкеру, следе санкције).

¹⁵ И П. Пипер (2018: 63) у *Синтакси сложене реченице* наводи да се „раставно значење, као основно или пратеће значење, изражава и сложеним реченицама које немају искључиво раставне везнике, или за чије везнике и везничке изразе раставно значење није примарно”, наводећи везнике *иначе*, у *супротном*, али и кондиционалне везнике *ако* и *да*.

потписом, и н а ч е ћеш ти да платиш. (ИиЛ, 1.27); *Даље прсте* од Павла, и н а ч е ћу ти их одгристи, буквално. (ИиЛ, 3.23); *Drži ruke dalje* od Radomira Božića, и н а ч е ћеš имати посла са мном. (ИиЛ, 3.27); *Пазите да* ово негде *не процури*, и н а ч е ћу вас сместити све у Нови Пазар. (УМО, 1.5); *OTVORI DA IZAĐEM INA ČE ĆU DA PREVIJEM NEKOG!* Miki pretio produkciji, urlao i lupao po kapiji U ZLO DOBA, а ONDA... (espresso.rs, 26. 3. 2019); *HOROR U UŽICU* „Daj mi 30.000 evra и н а ч е ћу ти pobiti decu!” (alo.rs, 2. 11. 2018).

a1) V_1 (Fut1) + V_2 (Fut1)

И с везником *иначе* уочена је једна реченица чија су оба предиката формализована футуром првим.

–Сада ме добро слушај. Ти *ћеш* сад лепо *да кажеш* својој пријатељици да од венчања са Радетом нема ништа, и н а ч е ћу ја да испричам све шта сам видео у фирми. –Аки, сине, шта је сад ово? – Уцена, чиста к’о суза (ИиЛ, 1.34).

a2) V_1 (DA + Perf.) + V_2 (Fut1)

У једном ексцерпираним примеру забрана исказана првом клаузом формализована је обликом *да + перфекат*, који одликује „наглашеније и грубље изражавање воље говорног лица” (Пипер 2005: 662).

И *да* ти *није пало на памет да* ми *приђеш*, и н а ч е ћеш појести то цвеће (ИиЛ, 3.50).

a3) V_1 (MOD) + V_2 (Fut1)

У првој клаузи предикат може бити лексикализован модалним глаголом – у овом примеру глаголом *имати* у значењу ‘морати’, који је иначе чест у исказивању чинова јачег илокутивног напона, пре свега наредбе и претње.¹⁶

¹⁶ Говорећи о значењима модалних глагола у односу на субјекат, П. Мразовић и З. Вукадиновић глаголу *имати* приписују значење наредбе (поред модалног значења жеље) (Mrazović, Vukadinović 2009: 187). Историјски развој значења овог глагола

Ima da prihvatiš tu demokratiju, jesi čuo, i n a č e ću da ti razbijem glavu! (milijalukic.blogspot.com, 2. 7. 2017).

a4) V_1 (Imper.) + V_2 (Ø)

Друга клауза не мора бити експлицирана – везник *иначе*, али и контекст (у разговорном језику и гестикалација, мимика и остали невербални елементи) јасно упућују на то да би неексплицирана клауза имала статус претње.

IRAN POZVAO BRITANIJU: Opasnu igru igrate! *Oslobodite* nam tanker, i n a č e ... (kurir.rs, 11. 7. 2019).

б) V_1 (Imper.) + V_2 (Prez. impf.)

Светлана, *обуздај језик*, и н а ч е испадаш из друштва. (ИиЛ, 2.80); *Губи ми се с очију*, и н а ч е си суспендован. (УМО, 1.6); SAMO U INFORMERU! RUSKI ULTIMATUM! PUTIN: *Pustite* Mladića I N A Č E NE DAMO NI CENTA HAGU! (informer.rs, 19. 7. 2019); Amerika ZAPRETI LA Grčkoj: *Ne pomazite* Iranskom tankeru, i n a č e slede SANKCIJE! (srbijadanas.com, 21. 8. 2019).

б1) N_1 + V_2 (Prez. impf.)

У овом примеру (као и у последњем наведеном примеру групе б) употреба презент глагола имперфективног вида у предикату друге клаузе омогућена је лексичком семантиком глагола *следити*. Првом клаузом исказана је забрана, и то предлошко-падежном конструкцијом с предлогом *без* и девербативном именицом (*без подрике* → *немојте подржати*).

UEFA PRETI SLOVACIMA ZBOG TZV. KOSOVA: *Bez podrške* Srbiji i n a č e sledi rigorozna kazna! (fudbal.hotspot.rs, 24. 7. 2019).

б2) V_1 (Prez. impf.) + V_2 (Prez. impf.)

детално описује Ирена Грицкат у свом раду *Развој значења глагола имати* (Grickat 1961: 67–81).

У два примера предикат прве клаузе формализован је презентом глагола *имати* у другом лицу, којим се саговорнику даје одређени временски рок (на месту овог глагола могао би стајати и глагол *дати* у првом лицу), док се негативна последица (претња) активира уколико се не испуни дати рок.

ROHANIJEV ULTIMATUM ZAPADU „*Imate* 60 dana, иначе поћинјемо са ОБОГАЌИВАЊЕМ УРАНИЈУМА” (blic.rs, 8. 5. 2019); Brnabić CEFTI: *Imate* 90 dana, иначе Србија туђи (nezavisne.com, 27. 11. 2018).

В) V_1 (Imper.) + V_2 (MOD + Prez.)

Предикат друге клаузе може бити лексикализован и модалним глаголом *моћи*.

Уради лепо то што сам ти рекао, иначе може нешто врло ружно дати се деси. (УМО, 1.6); –Дођи на пет минута. –Мама, немам времена, журим. –*Дођи* на пет минута, иначе може да ти се деси да уопште не одеш на концерт (ЖуР, 1.16).

3. Закључна разматрања

У раду су испитиване независносложене реченице с кондиционалним међуклаузалним семантичким односом, чија прва клауза има комуникативну вредност директива, и то јачег илокутивног напона (наредбе/забране), а друга вредност претње. У обзир су узете саставне и раставне реченице, а и једне и друге лако се могу трансформисати у кондиционалне реченице, будући да директив представља услов за ступање претње на снагу, односно да је претња мотивација за извршење директива (нпр. *Нападните нас и бићете уништени* → *Ако нас нападнете, бићете уништени*; *Или ћете бити лојални, или ћете завршити у затвору* → *Ако не будете лојални, завршићете у затвору*). За корпус су одабране домаће ТВ серије, као и српски интернет портали.

У свим примерима прво се износи директив, а потом претња. Најчешћа комбинација глаголских облика предиката прве и друге клаузе јесте, очекивано, V_1 (Imper.) + V_2 (Fut1), а други предикат неретко је формализован и презентом глагола имперфективног вида. У раставним реченицама, поред наведене комбинације глаголских облика, могући су и друкчији случајеви –

оба предиката могу бити формализована футуром првим, што је врло честа појава у реченицама с везником *или*, а тада се везник углавном јавља и испред прве и испред друге клаузе (чиме се појачава илокутивни напон исказа, који је, у појединим примерима, ублажен употребом футура првог). Уочено је да удвајање везника преферира исти глаголски облик у обе клаузе (осим футура првог, и друге облике, нпр. *Или пакт или рат; Или радиш са мном или те нема*). Осим раставних реченица с везником *или*, у корпусу су нарочито фреквентне и раставне реченице с везником *иначе*, који својим основним значењем, које је уже од значења везника *или*, експлицитно указује на постојање кондиционалног односа између прве и друге клаузе – наредбе/забране и претње. Директивност, осим императивом и футуром првим, може бити исказана и модалним глаголом *имати*, обликом *да* + перфекат, презентом глагола имперфективног вида (а ту спадају и примери са глаголом *имати*, којим се саговорнику налаже испуњење одређеног временског рока, нпр. *Имате 60 дана, иначе...*), али и с елидираним предикатом (нпр. предлошко-падежном конструкцијом с предлогом *без* и девербативном именицом, којом се исказује забрана: *Без помоћи Србији, иначе...*).

Предикат прве клаузе често је лексикализован фазним глаголима: *наставити* у саставним реченицама и *престати* (као и глаголима чија лексичка семантика указује на прекид радње/стања) у раставним реченицама. У саставним реченицама прва клауза неретко садржи адвербијални детерминатор *још једном*.

ЛИТЕРАТУРА

- Ивић, Милка (1981). Српскохрватски глаголски облици за исказивање појава које постоје у садашњости. *Јужнословенски филолог* XXXIII. 12–24.
- Пипер, Предраг (2005). Семантичке категорије у простој реченици: синтаксичка семантика. У: *Синтакса савременога српског језика* (у редакцији М. Ивић). Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига; Нови Сад: Матица српска. 345–470.
- Пипер, Предраг и Иван Клајн (2013). *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Пипер, Предраг (2018). Напореднословжене реченице. У: *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику* (ур. П. Пипер). Београд: Институт за српски језик САНУ; Нови Сад: Матица српска. 35–85.

- Поповић, Људмила (2005). Комуникативне функције просте реченице. У: *Синтакса савременога српског језика* (у редакцији М. Ивић). Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига; Нови Сад: Матица српска. 983–1057.
- РСЈ: *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска, 2011.
- Танасић, Срето (2005). Синтакса глагола. У: *Синтакса савременога српског језика* (у редакцији М. Ивић). Београд: Институт за српски језика САНУ, Београдска књига; Нови Сад: Матица српска. 345–470.
- Шафер, Марина (у процесу рецензије). *Говорни чин претње у аподози кондиционалне реченице*.

*

- Fraser, Brus (1998). Threatening Revisited. *Forensic Linguistics*. vol. 5/2. 159–173.
- Grickat, Irena (1961). Razvoj značenja glagola *imati*. *Radovi*. Naučno društvo BiH, knj. 8, Odeljenje istorijsko-filoloških nauka, knj. 6. 67–81.
- Mrazović, Pavica i Zora Vukadinović (2009). *Gramatika srpskog jezika za strance*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Nikolić-Novaković, Lidija (2017). *Forenzička lingvistika. Primena metoda forenzičke lingvistike u kriminalističkim istragama pretnje*. Banjaluka: Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja.
- Serl, Džon (1991). *Govorni činovi. Ogled iz filozofije jezika*. Beograd: Nolit.
- Sweetser, Eve (2001). *From etymology to pragmatics. Metaphorical and cultural aspects of semantic structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Yule, George (1996). *Pragmatics*. New York: Oxford University Press.

Marina Šafer

DIRECTIVES AND THREATS EXPRESSED AS INDEPENDENT
COORDINATED CLAUSES WITH CONDITIONAL SEMANTIC RELATIONS

SUMMARY

The paper examines independent coordinated clauses with conditional semantic relations. The second clause is formulated as a speech act of threat, while the first clause, which conditions the enactment of the threat, communicates a directive (order/prohibition). Such an arrangement is predominantly visible in disjunctive (e.g. *Турска прети Хафтару: Пустите наше грађане, или ћете постати наша мета* → *Ако не пустите наше грађане, постаћете наша мета*) and conjunctive sentences (e.g. *Слушај мали, направи још један проблем и имаћеш посла са мнош* → *Ако направиш још један проблем, имаћеш посла са мнош*). Examples like these can always be transformed into conditional sentences. The corpus includes select Serbian television shows of different genres (comedy, drama, and crime) as well as Serbian internet portals. Apart from pragmatic functions of the first and second clause, the paper analyses syntactic and semantic traits of these structures: conjunctions, the composition of the first and second clause predicate (different combinations of verb forms, as well as lexical semantics of the verbs that compose the predicates – e.g. the use of aspectual verbs in the first clause), frequent adverbial determiners (e.g. the determiner *још једном* in the first clause), etc. The most frequent syntactic combination is V_1 (Imper.) + V_2 (FutI), but other verb forms are also present, especially in disjunctive sentences (the first clause can use Future I, while the second often uses a present verb of the imperfective aspect). The clauses are very often joined using the particle *иначе*, which is expected, considering that its lexical semantics implies a conditional relation (*а ако не*).

KEYWORDS: coordinated clause, disjunctive clauses, conjunctive clauses, conditionality, directive, order, prohibition, threat

Мрр Марина Шафер, истраживач-сарадник
Одсек за српски језик и лингвистику
Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду
Србија
marina.safer@ff.uns.ac.rs

УТВРЂИВАЊЕ АУТОРСТВА И. АНДРИЋА У СПОРНИМ ТЕКСТОВИМА ОБЈАВЉЕНИМ У ЧАСОПИСУ *СВЕСКЕ* ЗАДУЖБИНЕ ИВЕ АНДРИЋА (БРОЈЕВИ 16 И 17)¹

САЖЕТАК

Предмет овог рада је утврђивање ауторства Иве Андрића у спорним текстовима који су објављени у часопису *Свеске* Задужбине Иве Андрића путем утврђивања језичких и стилских маркера. У раду је анализиран синтаксички ниво језика у спорним и познатим текстовима Ива Андрића. Циљ рада је да се утврде сличности и разлике у језику и стилу познатих Андрићевих текстова и спорних рукописа објављених у часопису, на основу којих износимо мишљење о могућности ауторства Ива Андрића у спорним текстовима. Истраживање је базирано на грађи ексцерпираној из шест спорних рукописа и из осам познатих Андрићевих текстова. Грађи се приступа као стилским маркерима који одређују једног аутора и дају нам информације о њему, његовом језику и стилу. Сагледавање и анализа грађе дали су нам јасну слику о језику и стилу Ива Андрића, као и о језику и стилу спорних текстова. Њиховим компарирањем осветљено је питање Андрићевог ауторства у спорним текстовима.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: форензичка лингвистика, утврђивање ауторства, језички и стилски маркери, спорни рукописи, стил.

1. Увод

1.1. О спорним рукописима

Након смрти Иве Андрића 1975. године, међу његовом многобројном рукописном заоставштином пронађена је и кутија с исписаним папирима и свескама. На једној од свезака, за коју се сматра да је настала негде током

¹ Рад представља скраћену и прилагођену верзију мастерског рада одбрањеног 2020. године на Филозофском факултету у Новом Саду, а рађен је под менторством доц. др Јелене Редли.

1928/29. године, стајало је написано „Спалити неотворено моје приватно“. Међутим, комисија која је пописивала пишчеву заоставштину одлучила је да кутију запечати и сачува све до 2000. године када је требало да буде отпечаћена.

Пуне 24 године ова кутија с рукописима уредно је чувана у Архиву САНУ. Године 1999, због рата који је у Србији био у току, Управни одбор Андрићеве задужбине одлучио је да кутија раније буде отпечаћена. Након тога, рукописи су даље предати на старање и обраду академику Предрагу Палавестри, потпредседнику Задужбине, који је ангажовао др Биљану Сикимић, из Института за српски језик САНУ, и Зорана Живковића, из Архива САНУ, како би израдили аналитички инвентар, дешифровали и прекуцали ову рукописну грађу.

Обрађени и сређени рукописи објављени су у часопису *Свеске* који издаје Задужбина Иве Андрића у бројевима 16 и 17 (март и октобар 2000. године) у рубрици *Рукописи из кутије*. Након њиховог објављивања, многи књижевни критичари, професори и познаваоци Андрићевог дела, као што су Мирослав Караулац, Жанета Ђукић Перишић, Душан Иванић и Небојша Грујичић, увидели су да се ти текстови, језички, стилски, али и по тематици којом се баве, у великој мери разликују од познатог пишчевог опуса. У недељнику *Време* (број 526), Мирослав Караулац, један од највећих познавалаца Андрићевог књижевног дела, изнео је одређене доказе да спорни текстови нису Андрићеви, већ да је њихов аутор Драгомир Јанковић (1867–1942), некадашњи драматург Народног позоришта у Београду. Он је у једном тексту који је објављен у часопису *Време* (22. фебруар 2001. године) истакао да су делови *Дневника Самуила Фаја* били објављени у књижевном листу *Српски преглед* још 1895. године под именом Драгомира Јанковића, дакле, 105 година пре него што ће се делови тог дневника наћи у часопису *Свеске* под Андрићевим именом. Предраг Палавестра, главни уредник часописа, након оваквих доказа повукао је рукописе из часописа и упутио извињење читаоцима.

1.2. Предмет, задаци и циљеви истраживања

Овај рад представља допринос утврђивању ауторства Иве Андрића у спорним текстовима у контексту форензичке лингвистике. Анализа стилских и језичких обележја спорних и познатих текстова представља предмет овог рада. На основу резултата добијених анализом врши се утврђивање

ауторства Иве Андрића у спорним текстовима. Тим језичким и стилским обележјима приступа се као стилским маркерима који одређују једног писца и који ће допринети осветљавању питања ауторства. У самом раду извршена је компаративна анализа текстова с циљем да се утврде сличности и разлике између ова два типа текста са становишта форензичке лингвистике. Пре свега, анализиран је синтаксички ниво језика, при чему је пажња усмерена на састав и тип реченица, као и на различите поступке онеобичавања реченичне конструкције. Синтаксички ниво је најдубље похрањен у свести писца и веома га је тешко контролисати и мењати. Због тога је овај ниво и најзначајнији за истраживања форензичке лингвистике и утврђивање ауторства.

Циљ истраживања јесте да се резултати добијени компаративном анализом, са становишта форензичке лингвистике, упореде и да се изведу основни закључци о стилу и језичким карактеристикама оба типа текста. Затим, на основу тих закључака износи се мишљење о могућности ауторства Иве Андрића у спорним текстовима.

1.3. Корпус истраживања

Истраживање овог рада базира се на корпусу који чини грађа ексцерпирана из спорних рукописа пронађених у заоставштини Иве Андрића, као и грађа из његових познатих текстова. У корпус спорних рукописа спадају: *Дневник Самуила Фаја, Моцарт, Расути листови, Вуле Пунавац, Поводом Коштане и Читајући Мередита*. Све рукописе за штампу је приредила Биљана Сикимић, научни сарадник САНУ. Са друге стране, корпус познатих текстова чини осам текстова различитог жанра и године настанка. Четири таква текста објављена су постхумно у часопису *Свеске*, док су остала четири текста преузета из збирке приповедака *Андрић: Приче* (2017). Из часописа *Свеске* то су: приповетке *Три дечака* и *Бракови*, текст *Књига необјављених текстова Виктора Ига*, као и Андрићеве дневничке белешке из Берлина које носе назив *Међу сиренама*. Затим, из збирке Андрићевих прича приповетке *Жећ* (1934), *Бајрон у Синтри* (1935), *Деца* (1935) и *Књига* (1946).

1.4. Методологија истраживања

Приликом овог истраживања определили смо се за компаративну анализу језика и стила у спорним и познатим текстовима. Метода компаративне анализе текстова састоји се у проналажењу сличности и разлика између два текстуална стила. Поређење и контрастирање представља процес идентификовања онога што је у структури текста исто или различито, односно испитивање стила спорних и познатих текстова у форензичком контексту (Nikolić Novaković 2017: 122).

Приликом анализе посматрали смо језичке карактеристике текста које сматрамо необичним, односно обележеним, а које су значајне за анализу језика и стила овог писца. Форензички лингвиста Џон Олсон сматра да је „za obeležnost važno da je to verzija nekog lingvističkog znaka ili strukture koja se ističe jer je na neki način neobična ili nestandardna“ (Olsson 2010: 56).

Из анализиране грађе у табеле нису унети сви примери одређених језичких или стилских карактеристика, већ само они за које смо сматрали да на најбољи начин осликавају посматрану карактеристику. Примере које смо ексцерпирани из анализиране грађе распоредили смо у табеле тако да се примери из спорних и примери из познатих текстова налазе једни наспрам других ради лакшег уочавања разлика. Након сваког примера у табели дате су скраћенице наслова текста и број стране са које је пример преузет.

2. Компаративна анализа спорних и познатих текстова (синтаксички ниво)

Синтакса је језички слој који је најдубље похрањен у свести човека, па је због тога најмање доступан свести писца и веома је тешко опонашати га. Због тога Џон Олсон сматра да је синтаксички језички слој најпогоднији за форензичка разматрања:

„Što je dublji sloj, manje je dostupan svijesti pisaca i teže ga je oponašati. To je u forenzičkom kontekstu prva utvrdila Chaski 1997. godine.² Stoga je sintaksički sloj obično korisniji i važniji za forenzičke

² Керол Часки у свом раду из 1998. године (*A Daubert-Inspired Assessment of Current Techniques for Language-Based Author Identification*) истиче да је стварање синтаксичких структура веома тешко контролисати.

svrhe nego što je ono što se može vidjeti u površinskim slojevima – npr. у правопису, изгледу документа itd“ (Olsson 2010: 53).

2.1. Инверзија

Под инверзијом подразумевамо обртање реда речи у реченици или делова реченице, односно онеобичавање распореда делова реченице. „Уколико се зависна реченица налази испред главне (управне) реченице, дакле у инверзији – запета се пише на њеном крају, испред главне реченице“ (Правопис српскога језика 2014: 113). Ово правописно и синтаксичко правило доследно је спроведено у познатим текстовима. У спорним текстовима оно није доследно спроведено, па проналазимо и примере у којима нема запете иза реченице у инверзији.

Познати текстови	Спорни текстови
<i>Кад су одједном почели да грувају топови са тврђава које окружују Сарајево, уска долина се испунила заглашним тутњем ...</i> (ТД, 8)	<i>Ако ко ушчита, дневник није исто као кад би се слушао Фуе (ДСФ, 10)</i>
<i>Кад је таст умро, Зое, која је за свог оца имала целог века неку чудну мешавину нездравог обожавања и дивљег отпора, пала је у меланхолију</i> (Б, 11)	<i>Ако би се ствар популарисала, било би упоредо са текстом ...</i> (М, 64)
<i>Кад бих ноћас погинуо од једне од ових граната што као танке лавине хуче изнад мога крова, настрадао бих као глув човек од трамваја ...</i> (МС, 62)	<i>Ако му се не да израза игром глумчевом, али потпуно на овом степену, окрњи се улози значај ...</i> (ВП, 14)
<i>Кад се паљба, после првог напада, стишала, заспао сам оним топлим и прозирним сном којим човек спава између два буђења ...</i> (МС, 62)	<i>Кад се узима лек, пази се и отварају очи ...</i> (РЛ, 73)
<i>Као и већина његових вршњака, и он се враћа тешка срца после дугих летњих дана слободе ...</i> (КЊ, 304)	<i>Да је по мени, назвао бих књижицу шапутањима тетке Злате ...</i> (К, 25)
<i>Да би се лечио, Лазар је уз помоћ млађих хајдука начинио [...] заклон од сухог грања ...</i> (Ж, 235)	<i>Да се себичњак могао продужити, бесконачно продужити, лични је утисак ...</i> (ЧМ, 32)
<i>Чим су прошли капију парка, он је напустио друштво</i> (БуС, 241)	<i>Ако ко ушчита ову књижицу можда ће разумети поруке ...</i> (ДСФ, 9).

Да би издувао срибу, претрчавао је басамак одмахујући оном краћом, хромом ногом ... (БуС, 241) *И ако сав нагнут на једну страну* зна да се кад тад мора исправити или по њему искривити ... (К, 17)

Иако је свитање освајало, жена није имала снаге да се макне (Ж: 240) *За оно што се зове трагичном кривицом* не треба више (ВП, 13)

На основу примера у табели можемо закључити да је инверзија чест стилски поступак и у спорним и у познатим текстовима. Разлика је у томе што се у спорним текстовима запета спорадично употребљава, као и у типу реченица које се налазе у инверзији. У спорним текстовима, у највећем броју случајева то су кондиционалне реченице, док су у познатим текстовима то темпоралне реченице с везником *кад*.

2.2. Маркиране падежне конструкције

У спорним текстовима наилазимо на одређене падежне конструкције које показују одступање од савремене језичке норме. Спорни текстови специфични су због употребе повратне личне заменице *себе* у одређеним падежним облицима. На основу примера које смо издвојили у табели, можемо закључити да аутор спорних текстова инструментал личне повратне заменице *себе* употребљава без предлога *с(а)/за* у конструкцијама са прелазним глаголима који означавају неко физичко померање ствари/предмета (*однети, носити, повући* итд.).

Познати текстови	Спорни текстови
/	... али сам га оба пута <i>однео собом</i> не остваривши га (ВП, 9).
/	... можда не би <i>однео собом</i> толико неисказаног ... (К, 22)
/	Он се држи гнезда, а кад изиђе на праг <i>носи собом</i> свој кут ... (К, 22)
/	... али провидан и <i>повукао собом</i> (ЧМ, 33)
/	Шта каже на ово све Гое који је ваљало да <i>собом носи</i> кључ ... (ДСФ, 32)
/	Стара се човек о себи, а <i>повео би собом</i> бродоломнике од реда ... (ДСФ, 35)
/	... али <i>би</i> причувани хумор поврх таме <i>дигао собом</i> и нас саморазмажене ... (М, 64)

У анализираним познатим текстовима нисмо пронашли примере овакве употребе повратне заменице *себе*. Конструкција с личном заменицом за

свако лице *себе* у инструменталу представља разлику између спорних и познатих текстова.

2.3. Употреба личне заменице за треће лице једнине (*он/оно*)

У акузативу с предлозима *за*, *у*, *на* и *пред(а)*, аутор спорних текстова користи облик личне заменице *њ*, уместо дужег облика *њега*, док у свим осталим случајевима користи наглашене облике у складу са савременом нормом.³

Познати текстови	Спорни текстови
/	... безмало сваки посепце и колико је издао <i>за њ</i> (ВП, 11)
/	... она је кадра осетити вазнесење, утопити се <i>у њ</i> да је подиђу жмарци и страва (К, 25)
/	... он је имао снаге <i>за њ</i> и смелости, дрскости (ЧМ, 33)
/	... наишавши <i>на њ</i> у хрпи хартије и нешто књига ... (ДСФ, 18)
/	... питање није постављало <i>преда њ</i> (ДСФ, 20)
/	... кад се заборави на живот или обрнуто: кад се подсети <i>на њ</i> (М, 65)
/	Фабрика, жрвањ, једина прилика <i>за њ</i> , грехота (РЛ, 74).

2.4. Употреба запете међу деловима реченице

Анализом спорних текстова дошли смо до закључка да у свим текстовима доследно изостаје запета приликом употребе модалних речи, односно не одвајају се запетом модалне речи и изрази. Модалним речима сматраћемо оне речи и изразе којима се исказује однос аутора према садржају реченице. Према Правопису Матице српске, оне се одвајају запетом увек када се осећају као коментар садржаја реченице у којој се налазе, односно када се

³ Овакве синтагме нису типичне за познате текстове. Анализирајући језик И. Андрића, Живојин Станојчић издваја акузативне синтагме с предлогом *кроз(а)*. У делу *Ex Ponto* налазимо, на пример: *Ja k r o z a n j prolazim kao kroz tamno zeleni mir i mirisnu tišinu om orikove šume* (ЕхР 1920, 27). Међутим, у овом случају конструкција *кроз* + краћи облик заменице у акузативу има значење кретања с једне на другу страну, кретање по горњој површини (Stanojčić 1967: 114). У спорним текстовима не налазимо на такво значење падежне конструкције.

осећају као посебна интонациона целина (Правопис српског језика 2014: 102).

Познати текстови	Спорни текстови
... правилним васпитањем или, <i>напротив</i> , остаје у детету ... (КЊ, 304)	... ипак није доцкан, <i>на против</i> отпало је оно што је мене уздржавало ... (ВП, 9)
... одмах утону у сан и непомичност; <i>напротив</i> , сви они и тада учествују у животу ... (ТД, 10)	... <i>на против</i> прва му је дужност па и не умео у почетку ... (ДСФ, 33)
У овим забелешкама има, <i>наравно</i> , и таквих ... (КНТВИ, 10)	<i>Међутим</i> има више, куд и камо више, има побуне ... (ВП: 13)
И сви су, <i>наравно</i> , хвалили и жалили мужа, а осуђивали сваком тешку и непријатну жену (Б: 12).	Ми <i>међутим</i> и гледаоци и учесници бисмо да је мање лиричан ... (ЧМ, 33)
... најпосле, <i>ево</i> једна земља у којој је самоћа весела (БуС, 241)	<i>Најзад</i> врло је могуће да се у прпи питање није постављало преда њ (ДСФ, 20).
То су, <i>дакле</i> , те лепоте и та задовољства ... (КЊ, 307)	Не веслати <i>дакле</i> већ скрстити руке у чуну ... (ДСФ, 25)
А сад, <i>ево</i> , види како њему жандарми враћају дуг (Ж, 239)	На неким местима у Фигаровој свадби <i>на пример</i> чини се, и лични утисак износи се онакав какав је ... (М, 65)

Битну разлику између ова два типа текста представља начин писања модалне речи *напротив*, која изражава повезаност мисли. У познатим Андрићевим делима ова модална реч пише се састављено (*напротив*), док се у спорним текстовима ова реч увек пише растављено као две речи (*на против*).

2.5. Запета иза везника на почетку реченице

У познатим текстовима често долази до интерпункцијског издвајања везника на почетку реченице. Интерпункцијско издвајање делова реченице, у овом случају везника, служи за повезивање текста. Тако употребљен везник има, пре свега, функцију текстуалног конектора. То значи да се почетак реченице наслања на претходни текст и садржи елементе неопходне за кохезију текста (Ivanova 2012: 484).

Познати текстови	Спорни текстови
<i>Јер</i> , он је изнутра сав био у пламену (БуС, 241)	/
<i>Јер</i> , газда Перо воли да говори ... (ТД, 11)	/
<i>Али</i> , као толико пута у животу ... (ТД, 8)	/
<i>Али</i> , то је мање важно (БуС, 242)	/
<i>Али</i> , било да нас је одавао наш изглед ... (Д, 245)	/
<i>Али</i> , може ли тако вечно ићи (Ж, 239)?	/

Одвајање везника на почетку реченице у функцији текстуалног конектора типично је за познате текстове. У спорним текстовима не проналазимо примере с оваквим издвајањем везника. Ова црта је нешто што је идиосинкратично за стил Ива Андрића јер је проналазимо у већини његових дела.

2.6. Стилистика синтаксичких конструкција

Андрић у својим делима употребљава различите синтаксичко-стилистичке поступке, којима се у свом раду бавила и Милка Николић (2012: 515). Она као најзаступљеније издваја интензивирање координативне конструкције, осамостаљивање појединих сегмената синтаксичког низа, изостављање конституената синтаксичке конструкције и пермутација, тј. промена уобичајеног распореда чланова линеарне синтаксичке структуре. Језик Ива Андрића веома је погодан за лингвостилистичку анализу. Сваки од ових поступака онеобичава уобичајене форме синтаксичких јединица. У наредном делу рада бавићемо се анализом само појединих поступака за које сматрамо да су најзначајнији за овај тип анализе и који представљају једну од главних карактеристика Андрићевог стила.

2.6.1. Поступци интензивирања

Поступком интензивирања одређени реченични члан на себе привлачи реченични акценат. Овај поступак остварује се понављањем односно редупликацијом пунозначних синтаксичких, али и релационих јединица. Интензивирање је језички поступак „преуређења синтаксичке конструкције којим се, употребом посебних формално-граматичких средстава, један или више реченичних чланова истиче (наглашава) и смисаоно и емфатички“ (Ковачевић 2000: 325). Поступке интензивирања, односно наглашавања проналазимо у свим текстовима. Међутим, разлика је у томе што тип

интензивирања у познатим текстовима није исти као тип интензивирања у спорним текстовима.

Познати текстови	Спорни текстови
(1) Такво је било <i>и његово пословање у трговини и његови поступци са људима, а нарочито у својој кући и са својима</i> (ТД, 11)	Ако је до происхођења, он би се могао ослонити на своје <i>старо, прастаро</i> колено, још чим су се двоје обрели на земљи (ВП, 11)
(2) ... она је налазила <i>и пуну и коначну</i> потврду свих својих црних мисли ... (Б, 11)	Он је <i>обележен, преобележен</i> (К, 22)
(3) ... док не објави <i>и последњу реч и последњи потез пера вољеног писца</i> (КНТВИ, 11)	За пакост или за добро, јер <i>ситна, преситна</i> кадра је заменити велику силу ... (ДСФ, 50)
(4) И док су се још довршавали, мешали и сударали сви ти звукови, пресече <i>и оштро и попреко, зујање првог енглеског авиона, реско, фино и упорно</i> (МС: 63)	Није морао говорити <i>ћутањем, тим својим ћутањем</i> и гледањем испунио је прекид ... (ВП, 13)
(5) <i>И сан и храна</i> јој се претворише у чекање ... (Ж, 235)	... а како је у њему стално превирало и <i>дубоко, врло дубоко</i> , речи су му стојале недовољне ... (К, 16)
(6) ... нису имали за мене ничег <i>ни страшног ни узбудљивог</i> (Д, 246)	Призор је <i>чест, врло чест</i> ... (РЛ, 68)
(7) Има тачних <i>и нетачних, али увек моћних и блиставих слика читавих епоха</i> ... (КНТВИ, 11)	... да отвори очи и нереално доведе на <i>чисто реално, страховито реално</i> ... (РЛ, 70)
(8) ... могло се наслутити да има потребу да са неким разговара још о животу <i>и свету и људима у њему</i> (Б, 11)	Нешто се од тог ужљеби, жаока, горчина, нагриза <i>живот, животић</i> још из малена ... (РЛ, 68)
(9) ... да је он сам некако мален <i>и збуњен и неугледан</i> (КЊ, 304)	... он се кочио и укочио за ону ниансу која се осећа између музике <i>његове и његовске</i> ... (М, 67)
(10) ... видео сам и чуо <i>његов ударац и његов узвик</i> (Д, 245)	Локалне боје биле би у овом случају <i>ситан</i> обзир, <i>ситан</i> да се просто и не помене (К, 23)
(11) Пред њим су се отварале <i>све нове терасе, све нови путеви и све шири видик</i> ... (БуС, 241)	... као на <i>два царства</i> се ослони, <i>два царства</i> која се искључују ... (ДСФ, 10)

Примери ексцерпирани из познатих и спорних текстова обилују поступцима интензификације, међутим, можемо уочити да у већини примера то нису исти типови интензификације.

У познатим текстовима највећи број примера илуструје тип интензификације редупликацијом координативног везника, односно редупликацијом релационих речи (Ковачевић 2000: 327). У тим случајевима координативни везник *и/ни* налази се испред сваке од координираних јединица *и*, у том случају, добија и интензификаторску функцију. Овај случај илустрован је у примерима (1–6). У појединим примерима јавља се вишечлана координативна конструкција у којој се интензификатор *и* не налази испред првог члана, „услед чега ће стилски потенцијал бити слабији. Међутим, везник *и* се остварује испред свих осталих конституената – што омогућава да се постигне одређени стилски ефекат“ (Николић 2012: 517). Такав је случај и у примерима (7–9).

Примери (1), (3), (10) и (11) представљају интензификацију редуликовањем пунозначне синтаксичке јединице. У овим примерима редуликоване су присвојне заменице (*његови/његов*), придеви (*последњи, све нови*).

У примеру (7) видимо да улогу интензификатора може преузети и везник *али*. У овом случају копулативни везник *и* замењује адверзативни везник *али*. „Употреба супротног (адверзативног) напоредног везника *али* омогућава да истицање одређеног дела исказа буде двоструко наглашеније, чему доприносе семантика везника и његова интензификаторска функција“ (Николић 2012: 517).

Интензивирање се у спорним текстовима, у највећем броју случајева, врши понављањем структурно неподударних синтаксичких јединица. Милош Ковачевић (2000: 326) овакво понављање назива *епаналептичко понављање*, приликом којег поновљена јединица има сложенију синтаксичку структуру. Овај тип интензивирања проналазимо у скоро свим примерима. У примерима (1–3) интензивирање се врши понављањем јединице, при чему поновљена синтаксичка јединица добија префикс. Затим, интензивирање се врши додавањем показне и присвојне заменице поновљеној јединици (4), додавањем прилога и придева (5–7). Поновљена јединица може добити и одређене суфиксе као у примерима (8) и (9).

Већ смо навели да се интензивирање може вршити простим понављањем одређених језичких јединица. Такво понављање се назива *епизеуксичко понављање*, у коме се узастопце понавља хомоформна синтаксичка јединица – синтаксема или синтагма (Ковачевић 2000: 325). Такав је случај са примерима (10) и (11).

2.6.2. Поступци пермутације

Примери који следе показују да се у оба типа текста често јавља пермутација, односно „језичко-стилски поступак измјештања језичке јединице из положаја који јој је предодређен у основној граматичко-семантичкој структури“ (Ковачевић 2000: 332). Дакле, под поступком пермутације подразумевамо онеобичавање распореда реченичних чланова, односно, онеобичавање уобичајене граматичке структуре. Постоји неколико типова пермутације, а у анализираним текстовима проналазимо неколико типичних примера.

Познати текстови	Спорни текстови
(1) Као што је <i>дисање људско добро</i> док нема потребе за лекаром (Б, 9)	... и да је по мени комад бих пре назвао по имену <i>Пунавчевом</i> ... (ВП, 9)
(2) ... да га моли да једном <i>речју својом</i> , једним осмејком ... (Ж, 239)	... његово процењивање замрачити <i>умешност адвоката</i> (ВП, 11)
(3) ... поглед му је пао на повијена <i>плећа женина</i> ... (Ж, 240)	Како не би знала кад стоји на том <i>пијадесталу царичином</i> (К, 19)
(4) ... опет на нему <i>заповед Милову</i> ... (Д, 245)	... ни <i>гнев очев</i> , ни преклињања (К, 19)
(5) Са реке се јави кратко глас сирене са неког брода, <i>промукао и слабачак</i> (МС, 63)	Реч ће произвести што јој је задано, али се не осећа <i>однос пишчев</i> према речи ... (К, 23)
(6) У висинама је још лебдела јека сирене која је објавила поновну узбуну, <i>ублажена и далека</i> (МС, 63)	... неизгладљивом пергаменту за <i>повест родову</i> (ЧМ, 32)
(7) ... дешавало се <i>чудо, истинско, необјашњиво и неописиво</i> ... (БуС, 243)	... издавач је видео да има пред собом <i>забелешке пријатељеве</i> ... (ДСФ, 12)
(8) ... ми остали били смо <i>војска, нестална и недисциплинована</i> ... (Д, 244)	... дао му веран <i>смисао унутрашњи</i> (ДСФ, 18)
... да ни сам не зна каквим све <i>порукама, важним, летим и занимљивим</i> ... (КЊ, 305)	... оне нису <i>оруђе спољно</i> ... (М, 64)
/	<i>Да је једнако</i> , јесте, још колико ... (ДСФ, 13)
/	<i>Да је присвојио слободу</i> , јесте, али пре теорисјку ... (ДСФ, 23)
/	<i>Да је промена</i> , јесте, али све је то у њему што се тада испољава (ВП, 13).

Поступком пермутације синтаксичка јединица добија статус синтаксостилема, јер долази до онеобичавања структурно-семантичке

структуре реченице. У спорним текстовима преовладава тип пермутације у коме долази до премештања конгруентног атрибута у позицију иза супстантива. Конгруентни атрибут у основном граматичко-семантичком моделу реченице долази испред свог супстантива. Због тога конструкције с измештеним атрибутом сматрамо веома стилематичним. У познатим текстовима, такође се појављује овакав тип пермутације (1–5), али доста ређе него што је то случај са спорним текстовима. Оно што је типично за познате текстове јесте премештање конгруентних атрибута иза супстантива у финалну позицију (крај реченице) што уочавамо у примерима (5) и (6). Такође, типичне су и конструкције с два или више атрибута у позицији иза супстантива (7), (8) и (9), што није случај са спорним текстовима.

Перифрастичне глаголске структуре у којима се пермутује распоред непунозначног глагола и његове допуне *да + презент* представља тип пермутације који се среће у спорним текстовима (10–12), док у анализираним познатим текстовима нисмо наишли на овакав тип пермутације.

2.6.3. Бинарне конструкције

Бинарна координативна синтаксичка конструкција је веома чест синтаксичко-стилистички поступак којим се Андрић служи у својим књижевним делима. Овакве координативне конструкције остварују се на различитим синтаксичким нивоима (Николић 2012: 522). Те бинарне конструкције одликују се одређеним стилским потенцијалом.

Познати текстови	Спорни текстови
(1) Животно дело Виктора Ига, <i>огромно и разнолико</i> , морало је као и свака велика грађевина ... (КНТВИ, 10)	Надстрешнице нема, <i>самовољно и обуздано, питомо и ћудљиво, котва и заигравање, смишљено и пусто, случај и циљ</i> ... (ДСФ, 46)
(2) Имао је <i>лепу и рано увелу</i> жену која му је изродила десеторо деце ... (ТД, 11)	/
(3) Одјекују гласови непознатих тропских животиња, <i>крволочни и тужни</i> у исто време (МС, 61)	/
(4) ... док се у њега не мешају <i>адвокати и судије</i> , црква и родбина (Б, 9)	/
(5) Чудно је било посматрати колико је <i>прака и јада, сумње и сарказма</i> излазило	/

из тог огромног тела (Б, 11)

(5) ... свега стотињак корака од мога прозора, *гакање и писка перади и птица* (МС, 61)

/

(6) ... говори о његовим пролазним *сусретима и тренутним помислима, сновима и лутањима, дометима и замрачењима* (КНТВИ, 10)

/

Бинарне конструкције типичан су стилски поступак у познатим Андрићевим текстовима, док се у спорним текстовима појављује само један такав пример. У неким примерима јавља се по једна бинарна координативна конструкција (1–3). Најчешће се у језику и стилу Ива Андрића појављују примери с више напоредних конструкција (4–7). Бинарне конструкције имају значајну улогу у осликавању одређених појединости. На неки начин, оне означавају постојање два паралелна света.

3. Закључна разматрања

На крају овог рада указаћемо на резултате до којих смо дошли путем спроведене форензичколингвистичке анализе текстова. С обзиром на то да је циљ рада био утврђивање ауторства Ива Андрића у спорним текстовима који су објављени у часопису *Свеске Задужбине Ива Андрића*, било је неопходно одредити корпус познатих текстова с којима ћемо упоредити језичке карактеристике спорних текстова. На основу корпуса спорних и познатих текстова спроведена је компаративна анализа синтаксичког језичког нивоа, који је најдубље похрањен у свести писца, због чега га је тешко имитирати и мењати, а који је, самим тим, и најпоузданији показатељ ауторства. На овом плану уочене су неке сличности, али и многобројне разлике између спорних и познатих текстова.

Најчешћи поступак онеобичавања језичке структуре, у оба типа текста, јесте инверзија. Разлика је у томе што у познатим текстовима аутор доследно клаузу одваја запетом, док у спорним текстовима то није увек случај. Често се у спорним текстовима могу уочити реченичне конструкције у инверзији где су клаузе у препонованом положају у односу на главне реченице које нису одвојене запетама.

На синтаксичком плану проналазимо неке падежне конструкције којих нема у познатим текстовима. У спорним текстовима се доследно

употребљава инструментал личне повратне заменице *себе* без предлога *с(а)/за* у конструкцијама с прелазним глаголима који означавају неко физичко померање ствари/предмета. Затим, лична заменица за треће лице једнине *он/оно* у конструкцији у акузативу с предлозима *за, у, на* и *пред(а)* доследно се употребљава у енклитичком облику *њ*.

Употребу интерпункцијских знакова посматрали смо у склопу синтаксичке анализе. Највећу разлику на овом плану представља употреба запете на почетку реченице иза везника, што је идиосинкратично за стил Иве Андрића. У спорним текстовима не проналазимо примере овакве употребе везника и запете.

Приликом анализе синтаксе, пажњу смо посветили и стилистици синтаксичких структура. Многи проучаваоци Андрићевог језика и стила слажу се у томе да Андрићев стил карактерише употреба бинарних конструкција, поступака пермутације и интензивирања. Анализом оба типа текста утврдили смо да се бинарне конструкције не појављују у спорним текстовима, осим једног изолованог примера. Поступци интензивирања појављују се у оба типа текста, с том разликом што је у спорним текстовима увек у питању интензивирање простим понављањем неке речи или понављање приликом којег поновљена синтаксичка јединица има сложенију структуру, и то додавањем префикса, суфикса, употребом деминутива итд. У познатим текстовима највећи број примера илуструје тип интензификације редупликацијом координативног везника. Поступци пермутације чест су стилски поступак како у спорним тако и у познатим текстовима. Анализом примера ексцерпираних из оба типа текста дошли смо до закључка да перифрастичне глаголске структуре у којима се пермутује распоред непунозначног глагола и његове допуне *да + презент* представљају тип пермутације који се среће у спорним текстовима, док у познатим текстовима нисмо наишли на пример оваквог типа пермутације.

3.1. Мишљење

На крају, на основу свега наведеног и на основу стилских маркера које смо издвојили и анализирали у главном делу овог рада, можемо дати своје мишљење о језику и стилу познатих и спорних текстова. Андрићев језички израз у складу је с основама језика књижевне норме коју је Вук Караџић установио. Његов доминантан стилски поступак је дескрипција, али тако да се у дескрипцији не оде у превелику ширину. За његов језик може се рећи да

је веома сликовит, а његова реченица класична, што одговара свету који он описује и доноси читаоцима. Свако његово дело је дело високе уметничке вредности, што доказује и Нобелова награда за књижевност 1961. године. Његова лексика и дијалекат на коме пише откривају духовно тло с којег је Андрић поникао као писац и упућују на традицију која га је обликовала. С друге стране, имамо спорне текстове у којима има веома мало од свега онога што представља Андрићев књижевни израз. Текстови су написани стилем који карактерише архаична лексика, синтаксичке конструкције и спојеви речи који одударују од Андрићевог стила. Ови рукописи обилују „архаичном лексиком и отежалим стилским фигурама, из других књижевних школа, других времена и других животних прилика, неспојиви су, у свакој својој реченици, с Андрићевим књижевним изразом“ (Караулац 2006: 133).

На самом крају, на основу анализе стилских маркера ексцерпираних из спорних текстова и њиховим компарирањем са стилским маркерима у познатим текстовима, сматрамо да су разлике између спорних и познатих текстова Иве Андрића евидентне. Иако је графоскопском анализом утврђено да је спорни текст *Коштана* писан Андрићевом руком, разлике на плану синтаксе, лексике, стила многобројније су у односу на њихове сличности. Стога износимо мишљење да Иво Андрић највероватније није аутор спорних текстова. Остаје отворено питање рукописа – да ли је Андрић преписивач текстова или је у питању нешто друго.

„Остаје отворено питање: откуда рукописи Драгомира М. Јанковића у оставштини Иве Андрића; ко је био Драгомир М. Јанковић; када су, како и због чега Иви Андрићу поверени на чување Јанковићеви рукописи и бележнице који су нађени у Андрићевој заоставштини; какви су били њихови међусобни лични односи; зашто су једино ти рукописи после Андрићеве смрти комисијски запечаћени са налогом да се не отварају следећих 25 година?“ (Палавестра 2001: 277).

ИЗВОРИ

- Андрић, Иво (1997). *Три дечака*. „Свеске” Задужбине Иве Андрића (свеска 13), 7–15.
- Андрић, Иво (1992). *Бракови*. „Свеске” Задужбине Иве Андрића (свеска 8), 9–12.
- Андрић, Иво (2010). *Књига необјављених текстова Виктора Ига*. „Свеске” Задужбине Иве Андрића (свеска 27), 10–12.
- Андрић, Иво (2011). *Међу сиренама*. „Свеске” Задужбине Иве Андрића (свеска 28), 57–64.
- Андрић, Иво (2000). *Рукописи из кутије: Дневник Самуила Фаја, Моцарт, Расути листови*. „Свеске” Задужбине Иве Андрића (свеска 16), 7–74.
- Андрић, Иво (2000). *Рукописи из кутије: Вуле Пупавац, Коштана, Читајући Мередита*. „Свеске” Задужбине Иве Андрића (свеска 17), 7–36.
- Свеске* Задужбине Иве Андрића (2001). Број 18. Београд: Задужбина Иве Андрића.

*

- Andrić, Ivo (2017). Žeđ. U: Ivo Andrić, *Andrić: Priče*. Beograd: Laguna, 235–240.
- Andrić, Ivo (2017). Vajron u Sintri. U: Ivo Andrić, *Andrić: Priče*. Beograd: Laguna, 241–243.
- Andrić, Ivo (2017). Deca. U: Ivo Andrić, *Andrić: Priče*. Beograd: Laguna, 244–247.
- Andrić, Ivo (2017). Knjiga. U: Ivo Andrić, *Andrić: Priče*. Beograd: Laguna, 304–313.

ЛИТЕРАТУРА

- Караулац, Мирослав (2006). Андрићево закопано благо. У: *Андрићеве куле и градови*. Нови Сад: Матица српска. 130–135.
- Ковачевић, Милош (2000). *Стилистика и граматика стилских фигура*. Крагујевац: Кантакузин.
- Николић, Милка (2012). Стилистика синтаксичких конструкција у приповеци Свадба Ива Андрића. У: *Ivo Andrić – Literat und Diplomat im Schatten zweier Weltkriege (1925–1941) / Ivo Andrić – književnik i diplomata u sjeni dvaju svjetskih ratova (1925–1941)* (ur. В. Тошковић). Београд: Београдска књига, 513–524.
- Пешикан, Митар, Јован Јерковић и Мато Пижурца (2014). *Правопис српскога језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Станојчић, Живојин, Љубомир Поповић (2004). *Грамматика српског језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стевановић, Михаило (2004). *Грамматика српског језика*. Београд: Предраг и Ненад.

*

- Ivanova, Irina (2012). Interpunkcija proste rečenice u Andrićevim delima u periodu od 1925. do 1941. godine. U: *Ivo Andrić – Literat und Diplomat im Schatten zweier Weltkriege (1925–1941)/Ivo Andrić – književnik i diplomata u sjeni dvaju svjetskih ratova (1925–1941)*) (ur. B. Tošović). Beograd: Beogradska knjiga, 479–486.
- Nikolić Novaković, Lidija (2017). *Forenzička lingvistika: Primena metoda forenzičke lingvistike u kriminalističkim istragama pretnje*. Banjaluka: Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjedonosna, sociološka i kriminološka istraživanja.
- Olsson, John. (2010). *Forenzička lingvistika* (prev. Marijana Javornik Čubrić i Tomislav Sočanac). Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Stanojčić, Živojin (1967). *Jezik i stil Iva Andrića (Funkcije sinonimskih odnosa)*. Beograd: Filološki fakultet u Beogradu.

Jovana Prokopijević

THE ATTRIBUTION OF I. ANDRIC'S AUTHORSHIP IN DISPUTED ARTICLES PUBLISHED IN THE MAGAZINE *SVESKE* PUBLISHED BY IVO ANDRIĆ'S ENDOWMENT (NUMBERS 16 AND 17)

Summary

The subject of this research is to determine I. Andric's authorship in the disputed articles published in the magazine *Sveske* published by Ivo Andrić's Endowment by determining linguistic and stylistic markers. The paper analyses the syntactic level of language in the questioned and known texts by Ivo Andrić. The aim of this work is to determine the similarities and differences in the language and style of known Andrić's texts and questioned manuscripts published in the journal, and to give an opinion on the possibility of Ivo Andrić's authorship in the disputed texts. The research is based on the material excerpted from six disputed and eight known texts. The method is the analysis of stylistic markers that identify an author and give us information about him, his language and style. The perception and analysis of the material give us a clear picture of Ivo Andrić's language and style as well as the language and style of the disputed texts. Their comparison casts light on the issue of Andrić's authorship in the disputed texts.

KEYWORDS: forensic linguistics, determining authorship, linguistically and stylistic markers, controversial manuscripts, style

Мср Јована Прокопијевић
Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду
Одсек за српски језик и лингвистику
Република Србија
jovana.prokopijevic@outlook.com

ИЗ ЛЕКСИКЕ СЕЛА БАТКУША КОД ШАМЦА¹

САЖЕТАК

У овом раду представљен је дио свакодневне лексике посавског села Баткуша. Лексичка грађа добијена је активним путем, методом интервјуа, снимањем спонтаних разговора на диктафон, те попуњавањем упитника. Интервјуисани су аутентични представници дијалекта чија се лексика испитује. Рјечничке одреднице представљене су азбучним редом. Сваки чланак у рјечнику састоји се од леме, понегдје и квалификатора који говори о употребној вриједности лексеме, те значења лексеме, која она остварује у говору Баткушана. Навођење примјера није досљедно јер је дио грађе заснован на моделу питање-одговор. Хомоними имају статус самосталних одредница, а означени су бројем у експоненту. Синоними су, такође, посебне одреднице, с тим што се код најфреквентнијег облика даје дефиниција, а код мање фреквентних облика ознака *v.* упућује на чешћи облик. Прозодијске, фонетско-фонолошке, морфофонолошке варијанте исте лексеме дате су паралелно, у истом рјечничком чланку, као и именице које се јављају и у мушком и у женском роду. Ауторка рада не припада говорном типу чију лексику овом приликом биљежи.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: дијалекатска лексикологија и лексикографија, херцеговачко-крајишки дијалекат, Босанска Посавина, дијалекатски рјечник.

1. Основне напомене о пункту

Село Баткуша припада општини Шамац у Републици Српској. Смјештено је у Босанској Посавини, 14 км југоисточно од Шамца и 17 км југозападно од Орашја, поред кога је Ивић (2001: 176) повукао границу херцеговачко-крајишког дијалекта. У Орашју је и државна граница између Републике

¹ Овај рад представља знатно скраћену верзију рада насталог на основу истраживања која је ауторка спровела у оквиру курса *Дијалекатска лексикологија и лексикографија* на Одсеку за српски језик и лингвистику Филозофског факултета у Новом Саду.

Српске и Републике Хрватске. Говор Баткуше припада сјевероисточном огранку херцеговачко-крајишког дијалекта с ијекавско-јекавском замјеном јата. Убраја се у новоштокавске говоре који познају четири акента и поста акценатску дужину, као и стандардни српски језик.

2. Списак скраћеница с разрјешењима

ак. – акузатив	неповр. – неповратно
анат. – анатомски	несвр. – несвршен (глаголски вид)
аор. – аорист	одр. – одређен вид
безл. – безлично	одрич. – одрично
бот. – ботанички	пл. т. – плуралија тантум
бр. – број	повр. – повратно
в. – видјети	пок. – показно
везн. – везник	предл. – предлог
ген. – генитив	прел. – прелазни (глаголски род)
гл. – глагол	придј. – придјев
дат. – датив	прил. – прилог
дем. – деминутив	присв. – присвојно
енкл. – енклитички облик	рј. – рјеђе
ж – женски род	р. придј. – глаголски придјев радни
замј. – замјеница	свр. – свршен глаголски вид
им. – именица	супр. – супротно
имп. – императив	т. придј. – глаголски придјев трпни
инстр. – инструментал	узр. – узречица
једн. – једнина	фиг. – фигуративно
комп. – компаратив	хипок. – хипокористик
кулин. – кулинарски	цркв. – црквено
л – лице	∅ – нулта вриједност (нпр. мн. ∅)
лок. – локатив	значи да је именица без облика
м – мушки род	множине)
мн. – множина	~ – замјењује одредницу
ненагл. – ненаглашено	

3. Рјечник

А

авлија, ж 'простор око куће, двориште'. – Лутко мџа, кака баба така и авлија, тако све.

автџбус, м 'аутобус'. – Он је вџзи'о автџбус тада.

ажвар, м 'врста салате од самљевених печених или куваних паприка и модрих патлицана'.

астал, астала, м 'сто'.

Б

ба, узр. – Оћ да ти кажем ба, све је пало на њу.

баба, ж 1. 'стара жена, старица'. – Кџје је баба Анђа била гџдиште? 2. 'мајчина и очева мајка'. – Дџбро, има баба стар̄а, имају свѣ, ал он вел̄и, дџе кџћи свџјџ баби.

багрѣн, м 'листопадно дрво које припада роду *Robinia*, багрѣм'.

багрѣнџв, -а, -о 'који је од багрѣма': ~ мед.

Бадњѣца, ж 'дан уочи Божића, Бадњи дан'. – Гџбанца се пр̄ави на Бадњѣцу ка се пџсти.

бајатљив, -а, -о 'који није свѣж, стар': ~ љѣб.

баје, ж пл. т. 'младунчад свиње, прасићи'.

бака, ж дем. и хипок. од баба. – Озѣбла сам тџд кад је ова бака сарањивана.

балега, ж 'крављи измет'. – Узмѣ се балегѣ и тџ се кџшнце улијепѣ преко зѣмѣ.

батак, м 'гољеница, бут у птица и жаба': пилѣћи ~, жабији ~.

барабѣнски, прил. 'на подмукао начин'. – Осенови код чѣла улазѣ барабѣнски, с краја.

бачва, ж 'дрвени суд за течност, ваљкастог облика'. – Нај ти је здравѣји мѣд у овим бачвама.

башча, ж 'земљиште (обично поред куће) на коме се гаји воће, поврће, цвијеће и друго, башта'.

беџкло, с 'бицикл'. – Па вѣдим ја њу и на беџклу, дџбро мџре јџш на беџкло.

бѣба, ж 'ћурка, тука'.

бѣбац, -пца, м 'мужјак бѣбе, ћуран, тукац'.

бѣбер, м (мн. џ) 'љути зачин у облику црних куглица или мљевен'.

бѣпчевна, ж 'печено месо бѣбе (као јело), ћурѣтина'.

бѣт(и), бѣдѣм и јѣсам (енкл. сам), одрич. нијѣсам и нѣсам, имп. бѣд (2. л мн. бѣте) 'помоћни глагол и спона'. –

Мор̄а б̄ит да га је у шк̄оли в̄идла. / А
в̄аши м̄омци, ј̄есу л' ђни д̄обри? / Б̄аба
А̄нђа б̄аш б̄ила је (добра), б̄ог јој
д̄обар д̄уши б̄и'о. / Д̄уго ниј̄есам ишла
на контр̄оле, а с̄ад би в̄ећ тр̄ебала. /
Шт̄а ћу ј̄ест, ни к̄упуса ниј̄есам
љуб̄"тель. / Ниј̄есам ја л̄дше са с̄наом
Р̄ужом. / Ниј̄есмо се так̄о каже
догов̄орли. / Ниј̄есмо ми оспав̄љивали
ко др̄уг̄а д̄јеча. / С̄амо ви, д̄јец̄о м̄оја,
б̄уће п̄аметне.

б̄јел̄ана, ж 'бијели дио јајета'.

бог̄аство, с 'велика имовина,
богатство'.

Бог̄ород̄"ца, ж (мн. х) цркв. 'празник
Рођења Пресвете Богородице – Мала
Госпојина (21. септембар)'. – З̄на се
к̄оји је д̄ан зб̄ор, Петровд̄ан, Г̄оспа,
Бог̄ород̄"ца и тако ђви в̄ећи св̄еци, и
т̄о б̄уд̄е код ц̄ркв̄е.

б̄џлан, узр. – Трчи б̄џлан да не
закаснимо!

б̄џна, узр. – Ма с̄једи б̄џна!

бр̄ав и **бр̄авац** м 'свиња, храњеник,
крмак који се ушкропи и храни се за
печење'.

бр̄авет̄"на, ж (мн. х) 'печено месо
браве (бравца)'.
бр̄ашно, с (мн. х) 'прах од самљевеног
зрневља житарица (шпенице, ражи,
кукуруза и др.)': кукурузно ~,
шенично ~, провино ~.

бр̄ез, предл. 'без'. – Ј̄а сам ђстала бр̄ез
мајке.

бр̄нђа, ж 'прољећно пољско цвијеће'.

бунд̄инка, ж 'бундева'.

бун̄ар, м (мн. бунареви) 'вертикална,
округла, ископана и обично озидана
јама за скупљање подземне воде'. –
Пр̄ѡшл̄е г̄ѡдн̄е к̄ѡп̄о је ђн̄е бунареве
д̄убок̄е по тр̄и'ес м̄ет(ара) по брд̄ма
н̄еће.

бун̄ар"ћ, м дем. од бунар.

бунд̄евара, ж 'пита с надјевом од
бундеве'.

б̄ут, м 'дио задње ноге изнад кољена
код сисара': телећи ~, свињски ~.

В

в̄ам и **в̄амо**, прил. 'овамо'. – Ај
Макивија с̄јед̄" в̄ам з д̄јец̄ом.

в̄англа, ж 'вишенамјенска пластична
посуда'.

в̄ар̄"ца, ж 'јело од куване шпенице,
кукуруза и пасуља које се спрема за
Св. Варвару'.

вар̄ѡва, ж 'болест која нагриза младу
пчелу у саћу'.

в̄атат, -ам, несвр. према уватт.

в̄ести, в̄езем несвр. 'израђивати вез,
украшавати везом'. – Биле су и ђн̄е
н̄ек̄е м̄арамце, ви н̄е зн̄ате, в̄езле се
н̄ек̄е м̄ал̄е м̄арамце.

в̄ѡлк, -а, -о 1. 'који је по размјерама,
обимом, опсегом већи од просјечног'.

– Овде је била једна вѐлка кӯна и свѝ смо ми нод бѝли. **2.** ‘који се истиче по важности, значајан’: ~ светац, ~ дан, ~ празник. **3.** ‘одрастао’. – Овѝ су одрәсли, ја не мдг рѐћ, ја вѝлим Милана свѝг, то сам ја рддла, и А̀нѝелку. Она је вѝл“ка, одрәсла.

ветрина, ж ‘застакљени орман, дио кухињског намјештаја’. – Шѝље ми стѝдѝ у ветрини.

вѝћ (и ненагл. већ) супр. везн. ‘него’. – Ка сам ја дѝшла, Мѝрко је мањѝ бѝо већ Пѝтар што је сәд.

вѝћма, прил. ‘за изрицање времена; послѝје тога, даље, одсад’. – И њѝгово је прѝшло, све так млада доводиѝ, ма̀ло бѝдѝ и ѝтјера, ал вѝћма ѝ неће.

вѝчера, ж ‘објед, оброк који се узима увече; јело спремљено за тај оброк’.

вѝдјет, -ѝм и **вѝђет**, -ам (имп. вѝд) свр. и несвр. **1.** ‘запазити, запажати, уочити, уочавати, примијетити, примјећивати’. – Ако ѝма у друштву чѝтрес, педѝст ѝљада (пчела), тѝ се нѝ мере вѝђет да-л ѝдѝ са циљем или бѝс циља. **2.** ‘састати се, сусрести се’. – Ба̀ш ћу пѝтат Нѝду кад је вѝдѝм, ка-с ти ѝмала дѝгу кѝсу? **3.** ‘провјерити, прегледати’. – Ово трѝба јѝш мѝжда надѝват, јѝ-л? О̀д вѝд.

вѝтак, -тка, -тко ‘танак, а висок’. – Седәмнѝст ѝ пѝ кѝла ѝма, ал нѝје дѝбеѝ. Вѝтак је, сәв је вѝсок.

вѝтаче, ж пл. т. ‘дио имања у ком се налазе површине које се обрађују, ѝвѝе’. – Нѝко ѝдѝ ѝз вѝтача.

вѝпњовача, ж **1.** ‘ликер од вишања’. **2.** ‘ракија од вишања’.

вѝд и **вѝде**, прил. ‘овдје’. – Вѝд је ѝна бѝла код снаја А̀нѝе. / Она ѝдѝ Мѝлнѝј кӯћи, снаја А̀нѝе кӯћи и вѝде.

вѝјска, ж (лок. у вѝјски) **1.** ‘служба у армији’. – Ла̀кшә ми бѝла мѝја вѝјска док сам бѝо у вѝјски. **2.** ‘људство једне војске; војници’. – Тѝ је, да, нѝка ѝѝмачка пѝта ја знәм вѝјска кад је прѝпала Југѝславија.

вѝлт, вѝлѝм несвр. ‘вољети’. – Јә грә нѝ волѝм. Нѝкад нѝсам вѝлла грә.

вѝлкѝ, -а, -ѝ, прид. замј. ‘у овој мјери, овој количини, оволики’.

вѝље, с (мн. ѝ) анат. ‘природно проширење једњака у грлу неких пернатих животиња, гдје се привремено задржава храна док не омекша’.

вѝрат, м (мн. вѝрати) анат. ‘дио тијела који повезује главу с трупом’.

вѝратњача, ж ‘печено свињско месо са предјела врата’.

вратт, вратим, свр. 'дати натраг оно што је узето'. – Врат^тће он теб марамцу. Шт^та ће, мора ми је вратт.

врџат, -ам, несвр. 'вадити мед из кошнице'. – Нè ваља врџат ако саће није затворено.

врѣбац, -пца м (мн. врѣпци) 'врабац'. – Знају врѣпци да вагају челе.

врйсак, -ска, м в. кајгана.

вртуљак, -љка, м 'вртешка'.

врүћ, врүћа, врүћо 'који има високу температуру, веома топао, врео'. – У колкò ћете јест да направим да будè врүћо, фрйшко?

врџа, ж 'вртљива, живахна дјевојчица'. – Ёно и Драганна мала, да је видиш. И она је врџа мала.

врџалка, ж 'предмет којим се вади мед из саћа'.

вршалца, ж 'пољопривредна машина за вршидбу жита'. – Дјед нам се није һй'б ожент, него је био мајстор, ймò је двйје вршалце, ймò је млин вëлики, ймò је касана нèк^а два што је се ракија пекла и свè.

вршка, ж 'ваљкасто оплетена рибарска мрежа, навучена на четири-пет обруча'.

вүд^а, прил. 'овим путем, у овом правцу'. – Ёто һй'а чүдо ту чëла, йза òвòг, ал нè идү òне вүд^а.

Г

галон, -она, м 'стаклена посуда обично у облику ваљка (за чување зимнице и слично)': ~ пекмеза, ~ меда. **галон^т**, м дем. од галон.

гарантура, ж 'комплет стоног посуђа, истог облика и боје, сервис за послуживање'. – Йма једна гарантура нераспакована, за славу.

гелер, м 'комадић распрнуте гранате'. – Није мене гелер ударио, већ она земља и шòдер под мени и по цријепу и свүд.

герма, ж 'додатак који помаже да хлеб нарасте, квасац'.

гибанца, ж 'посна пита'. – Гибанца се пр^ави на Бадн^тцу ка се подти.

гица, ж хипок. в. прасе.

глèдат, -ам, несвр. **1.** 'опажати чулом вида'. **2.** 'трудити се, настојати да нешто буде урађено; тражити начин'. – Шèтамо, шèтамо и мòмак ваљда види кòју-б дјевòјку да се ш-њòм састанè и глèд^а да се срèти. **3.** 'имати одређен став'. – Увијек сам глèдала б^ар нек йм^ам т^у нèшто п^аметно, у мòзгу.

гњйда, ж 'врста паразита која живи у коси, ваш'. – Гњиде кòје су биле, (з)наш тй шт^а је тò. Пүри по глави у шеснèст!

гѡдна, ж (ген. мн. гѡд̄ин и рј. гѡд̄ина) 'дванаест мјесеци или 365, односно 366 дана'. – Она је пѣт гѡд̄ин ѡд мене млађа. / Он је б̄ио мѡжда од једно двѣез гѡд̄ин̄а.

гѡжђе, м 'ковни метал сиве боје, жељезо'. – Кад м̄и пођосмо т̄уд свѣ глѣат, свѣ вак̄е (комаде) налаз̄имо ѡнѡ од гѡжђа како се рѣспала (граната).

гѡјење, с гл. им. 'добиање на килажи'.

гѡлем, -а, -о 'који је одређених димензија'. – Свѣ кѡлко је шѣница голѣма, тѡлкѡ мр̄в̄ица такије м̄алије, Драгана ўзѣла наѡпала у јѣан тањир^нѣ.

Гѡспа, ж (мн. ѡ) цркв. 'празник Успења Пресвете Богородице – Велика Госпојина (28. август)'. –

гр̄а, гр̄а, м (мн. ѡ) 'једногодишња махунаста биљка, чији плод служи за исхрану; јело од тог плода'. – Ј̄а гр̄а нѣ вол̄им.

гр̄абѣж, м 'пчела која краде од других пчела'.

град^нт, град̄им, несвр. 'изграђивати, правити'. – Б̄ио сам у б̄ившѡј Југѡсл̄авији на Мањачи на лѡгоров̄ању и град^нли смо ѡн̄и п̄ут р̄учно.

граната, ж 'експлозивна артиљеријска направа'. – Па реко в̄ид̄иш т̄и да је т̄уд п̄ала граната.

гр̄иј, гр̄ија, м (ген. мн. гр̄ија) 'гријех'. – Нѣ бој̄им се ј̄а гр̄ија што у ўста идѣ већ што би ј̄а нѣшт д̄јѣл^нма нѣком ч̄ин^нла лѡше.

гр̄ипа, ж 'заразна болест коју изазивају нарочите врсте вируса, грип'. – Овде нѣђе је ўватла гр̄ипа и с̄ад јѡш к̄ашље.

грѡздовача, ж 'ракија од грожђа, лозовача'.

г̄уда, ж в. гица.

Д

д̄ат, д̄ад̄нѣм свр. 'дати'. – Д̄ѡниѡ је да ми д̄ад̄нѣ.

д̄арнути, д̄арнѣм свр. 'ударити, одбити, одмахнути'. – Кад п̄анѣ (пчела) н̄а те, пол̄ако је с̄амо д̄арни да ѡде.

двѣес и **двѣд^сѣт**, 'основни број двапут већи од десет, двадесет'. – Й̄м̄а с̄ина двѣес пѣт гѡд̄ин̄а, ал н̄ије ш-њ̄им.

дв̄анѣст, 'основни број за двије јединице већи од десет, који се обиљежава цифрама 12'.

деветица, ж 'помен који се даје покојнику девет дана послије сахране'.

дѣкав, -а, -о, 'неукусан, слијепљен (о јелу)': ~ љеб.

дешават се, дешаје се, несвр. 'догађати се, збивати се'. – Свѣшта се дешаје, свѣшта.

дѣвијѣ, -ѣ, -ѣ, 'који није домаћи, дивљи': ~ јагоде. – Ма Рѣжо, ти си дѣвија баба, реко бона. Он ђе свѣјѣ баби, кѣнѣ.

дѣјет, м 'дијете'. – Саѣ нѣма тѣг дѣјета.

дѣнстоват, дѣнстујем, несвр. 'справљати јело кувајући га на тихој ватри са мало воде и масноће'.

дѣѣд, м **1**. 'очев или мајчин отац, дјед'. – Кажѣ, ѣ дјед ба ѣзмѣ (дијете). Оѣе-л ѣз дјѣда стѣрѣг? **2**. 'старији човјек'.

днѣвнѣца, ж 'награда за рад у току једног дана'. – Двѣдѣсѣт гѣдина ѣна ѣдѣ све вако у дѣан, у днѣвницу стѣлно.

дѣбар, -бра, -бро **1**. 'који се држи позитивних друштвених норми, узоран, примјеран, племенит, човјечан'. – Капу да је дѣбра цѣра. **2**. знатан, позамашан, интензиван. – Маѣ смо у почѣтку снијѣга дѣбру грѣпу (имали).

дѣбро, прил. (комп. бѣлѣ) **1**. 'како је пожељно, како ваља; успјешно'. – Аѣнѣлка је тѣм се запѣсла дѣбро. **2**. 'савјесно, приљежно'. – Мѣре се

гѣдинама жѣвѣт такѣ, ѣнаш само да држи дѣбро контрѣлу и да пѣштује лијѣкове да пѣјѣ. **3**. 'у добром здравственом стању'. – Твѣја баба Саја фѣла бѣгу дѣбро. **4**. 'за изражавање одобравања,

сагласности'. – Ма дѣбро радѣе ако дѣбије пѣсѣ. / Ба дѣбро, ко и свѣка жѣна, свѣ би вѣлла да је ѣж нѣу, да га држи на ѣчима. **5**. 'кад се указује на повољне животне прилике'. – Док је твѣјѣ маѣе, дѣтлѣ је Аѣнѣлки дѣбро.

6. 'код оцѣњивања некога или нечега'. – Дѣбро је наѣч'ла нѣмачки.

дѣдијат, -ѣ, свр. 'досадити, дозлогрдити'. – Дѣдијало је мѣн, ѣт да-т ѣскрено каѣем, дѣдијало је.

дѣкуѣат, -ѣм, свр. 'довршити кување нечега, скувати до краја'.

дѣласт, -долазѣм, несвр. према доѣ. – Оѣте ви сѣтра дѣласт? / Кад је бѣла сѣхрана, он није дѣлазио.

дѣнијет, донѣсѣм свр. 'ношењем допремити с једног мјеста на друго, носѣћи дати, пружити'. – Улија ѣе тѣ дѣнијет кѣју јѣбуку.

донѣсит, дѣносѣм, несвр. од донијет.

дѣрѣчак, -чка м 'објед, оброк који се узима ујутро'.

дѣћ, дѣћѣм, свр. (имп. ѣд) **1**. 'крећући се стићи, доспјети, приспјети негдје'. – Ка ѣе мен дѣћ Нѣа? / Од, Вѣдо, мало

в̄ам, н̄ешто т̄и йспр̄ичај. **2.** 'десити се, догодити се, настати као резултат, последица нечега (о ономе што се казује допуном)'. – Ја йм̄ам в̄исок пр̄йт̄исак д̄чн̄и. М̄брам ј̄утро, в̄еч̄е у йст̄а доба у йсте мину́те к̄апат. Јер ко б̄ива д̄ође т̄о н̄ешто до н̄ек̄ог сл̄ешила, ал н̄е м̄о̄ра, ако р̄ед̄овно т̄о ра̄д̄иш. **3.** 'настати, наступити (о времену, животном добу, временски одређеним појавама)'. – На̄равно, лӣшће н̄екад вӣш̄е па̄да н̄екад ма̄њ̄е, к̄ако д̄ође л̄ет̄е ври́јеме кад лӣшће о̄пада.

др̄екнут и **др̄екнит**, др̄екн̄ем свр. 'загаламити'. – Ӯгледа̄ стар̄јешна и др̄екн̄е на оног м̄омка, вој̄ника м̄омка - н̄е! Нӣјесмо се та̄ко каже догов̄орли. **др̄бб**, м 'изнутрице крупних животиња'.

др̄об̄џ, м 'изнутрице перади'.

дрӯговат, дрӯгӯјем, несвр. 'дружити се'. – В̄јер̄уј да је Ј̄ела д̄старила, њ̄но ӯмрла је м̄о̄жда прије два̄ м̄јес̄ца. Ш̄ њ̄ом сам дрӯгов̄ала.

дӯан, дӯана (рј. д̄уван) м бот. 'једногодишња зељаста биљка *Nicotiana* из фамилије помоћница (*Solanaceae*), чије се осушено лишће употребљава за пушење'. – Два̄д̄с̄ет̄ г̄од̄ина о̄на й̄де све ва̄ко у дӯан, у дн̄евницу ста̄лно.

дӯдовача, ж 'ракија од дуда'.

дӯлум, м 'мјера за површину земље, имања'. – Жив̄е на Лонч̄арма, па н̄ма̄ ни дӯлум з̄емље.

дӯња, ж 'покривач ручне израде, пуњен перјем, јорган'. – Изн̄ез дӯњу к̄о̄ји пӯт на ба̄лк̄он да се д̄сунча.

дӯњовача, ж 'ракија од дуња'.

дӯпк̄е, прил. 'пуно до крајње границе; потпуно, цјеловито'. – Ма̄тица кад зал̄еже, пр̄в̄о ја̄је ст̄д̄ји дӯпк̄е ј̄едан да̄н.

дӯрат, -ам, несвр. према издурат. – Нӣје м̄о̄г̄о вӣш̄е дӯрат.

Ђ

ђ̄е, упитни прил. 'гдје'. – Ђ̄е вӣ бӯдете о̄бад̄вије?

ђ̄ер̄џин, ђ̄ер̄џина, м 'посуда за цијеђење, ђ̄евџир'.

Е

евта, ж 'седмица'. – Пр̄в̄у сам е̄вту п̄дст̄ла.

евтено, прил. 'седмично'. – Два̄пут е̄втено б̄ер̄е д̄уван.

ек̄с̄енција, ж 'јак, концентровано сирће'.

еле̄к̄д̄птер, м 'хеликоптер'. – О̄ткуд ја̄ зна̄м п̄т̄а је о̄нӣ е̄лек̄д̄птер са̄д што й̄ма, н̄икад га н̄исам н̄и видла док нӣје о̄в̄о за̄ратло се.

ѐо, рјечца 'ево'. – Па к̄ако сте? - Па ѐо вӣд̄иш, ст̄ара̄чки.

Ж

жа̀бији, -а, -е ‘који се односи на жабе; који „припада” жаби’: ~ батак.

жа̀лац, -лица м ‘орган за одбрану у затку пчеле’.

жа̀га̀нци, -ке, м пл. т. ‘танко разваљано тијесто, сјечено на пругиће’.

жа̀гло̀б, м ‘зглоб’. – А то што је он кости намјешто, мотре то он зна, њскочи жа̀гло̀б, намјести и та̀к.

жа̀тко, прил. ‘ријетко, љепљиво (о тијесту)’.

жа̀вана, ж ‘жути дио јајета’.

З

за̀ва, ж ‘мужевљева сестра, заова’. – Док ми је била жива за̀ва и чо̀ек, пра̀вла сам и гибанцу и сва̀пта.

за̀вадит се, -њм се, свр. ‘посвађати се’. – Ба̀ш сам чо̀ла нѐки да̀н, ни́есу се за̀вадли.

за̀врша̀ват, за̀врша̀јем, несвр. ‘завршавати’. – Пѐро до̀бро учи. Он ја мисли́м са̀д ве́ћ за̀врша̀је (факултет).

за̀ка̀јмачит, -њм, свр. ‘додати неком јелу кајмак’. – На̀прави се по̀пара и ма̀ло се за̀ка̀јмачи́.

за̀кашат се, -њм се, свр. ‘почети кашљати, за̀кашљати се’. – Кад се за̀каша̀м, бу̀де ми слу̀з кр̀вава.

за̀ко̀љак, -љка, м ‘подваљак свиње’.

за̀куват, -њм, свр. ‘замјесити тијесто’. – Ва̀мо одма̀ ко̀врта̀њ сам за̀кувала и је́дан ко̀лач“ћ у́ среди.

за̀ла̀днит, -њ, безл. свр. ‘постати хладније, свјежије’. – Сти́неш ку̀ћи кад за̀ла̀дни́.

за̀пршка, ж ‘зачин од попрженог брашна на масти или уљу (обично с луком, паприком)’.

за̀так, м ‘задњи дио пчеле’.

за̀ушљивти се, за̀ушљивњм се, свр. ‘добити вашке’. – Сје́ћаш се ти кад сам се ја̀ за̀ушљивла?

за̀фра̀кат (се), за̀фра̀кањм се несвр. ‘шалити се’.

за̀ча̀ир“т, -њ, свр. ‘зарастати у траву’. – Гр̀бље за̀ча̀ири, па бу̀де сра̀мота.

за̀чин, м ‘додатак јелу са нарочитим укусом (љутином, аромом и сл.) који се додаје јелу ради побољшања укуса’.

за̀чиња̀т, за̀чиња̀м, несвр. ‘стављати зачине у јело’.

за̀шури́т, -њм, свр. ‘прелити врелом водом’.

збо̀р, збо̀ра, м ‘окупљање већег броја људи’. – Зна се ко̀ји је да̀н збо̀р, Пѐтровда̀н, Го̀спа, Бо̀грод“ца и та̀ко дви́ ве́ћи све́ци, и то̀ бу̀де код цр̀кве́.

зѐкуља, ж ‘назив за краву са великим роговима’. – Де́вет зна̀м да је се му̀зло је́дноч кра̀ва, а све́ нѐке зѐкуље, во̀лки ро̀гови.

зѣрделија, ж 'листопадно стабло из породице ружа, са јестивим плодовима жуте или тамноцрвене боје'.

зѣјан, -ана, м 'неред, штета, шкода'. – Дòбре су (мачке), мòк ти кáзат нè правè ми зѣјан нѣшта.

зѣма, ж **1.** 'најхладније годишње доба'. **2.** (у прил. служби) 'хладно, студено'. – Било лáдно ал мѣн нѣје бíло зѣма, а њòј зѣма.

зѣмница, ж 'храна припремљена да се троши зими'.

знáт, -ам, несвр. **1.** 'имати знање, бити обавијештен'. **2.** 'имати обичај радити нешто; уобичавати'. – Знáју врѣпци да вáтају чѣле.

зрѣо, зрела, -о 'који је достигао посљедњи степен развоја'. – Кад је сáће пúно, онда је мѣд зрѣо.

зѣјање и **зѣка**, с 'звук који производе инсекти'. – Кад је ðнá зѣка на прòплáнцима, тò су трѹтови.

И

ѣгрáнка, ж 'плес, приредба'. – Кáко-с ѣшла на ѣгрáнке, тѣ-с млáђá ðд мене?

ѣжљеват, ѣжљевáм, несвр. 'правити, обликовати од растопљеног воска, метала и сл., саливати'. – Ўма их који ѣжљевају тò сáће. ðд воска се ѣжљевá тò.

ѣздаљѣг, прил. 'из далеког краја, мјеста'. – Ко мòре пјѣшѣ ѣде пјѣшѣ, ко нè море, дòђѣ с кòлма ѣздаљѣг.

ѣздурат, -ам, свр. 'издржати, поднијети, претрпити'. – Õá јáдна бáка свѣ њѣá с њáдн"цòм рáнла, ѣт, и јòј нè знáм ни кáко ѣздурá.

ѣксáн, иксáна, м 'човјек, чељаде, људско биће, инсан'. – Кат се ѣксáн прòђѣ оног свòга врѣмена, знáш, жѣнскòг оног, ðндáре ако се нáкон кáсније нèколко гòдѣн, а ви то мòжда и ўчите, пòјáви, тѹ нѣмá дòбра.

ѣљада, 'основни, најмањи четвороцифрен број, хиљада'. – Шáтори бíли вѣлки за ѣљаду и двѣста дѹшá.

ѣмат, -ам (аор. ѣмадо) **1.** 'посједовати'. – Сáд ѣмáш сѣгурно бецикло. **2.** 'бити одређеног узраста, одређених година'. – Ўмá двáес пѣт гòдѣнá, ал нѣма пòсла **3.** 'бити у сродству или каквим другим односима с неким'. – Ўмá двá сѣна прѣко двáѣз гòдѣна. **4.** 'посједовати неку тјелесну особину, одликовати се чиме'. – Ўмá плáве ðчи. **5.** 'у констатацијама о некој егзистенцији'. – Нѣмá тáм нѣкога, сáмо ѣма јѣдан чòѣк и жѣна.

ѣскòпат, -ам, свр. 'уклањањем земље направити удубљење'. – Свѣ рѹчно канáле са стрáнѣ вòјска је ѣскопáла.

йскрчат, ам, свр. 'направити јело кувајући дуго на тихој ватри'.

йспушћат, йспушћам, свр. 'пустити животиње из затвореног простора, испустити': ~ пчеле из кошнице.

испушћат, йспушћам, несвр. према 'йспушћат'.

йстјерат, ам, свр. 'гонећи приморати некога да изађе'. – Кад је било мјесеџ дана, йстјеро је на раскршће.

йстом и **йстом**, прил. 'у том тренутку; одмах'. – Йстом деведез друге подгино, на почетку рата. / Све ја йзишла из оне шупе, па дигла главу, хе, хе? Йстом тресну граната!

йћә, йдәм, несвр. (имп. йдә) **1.** 'кретати се'. – Рәкә доктор, ако кәжә не бәли те, а пәчнәш мршат, смјеста да си йшә на контроле. **2.** 'одлазити, удаљавати се'. – У први мах ми смо әтуд мбәрали йћә. **3.** 'забављати се с неким, бити у љубавној вези'. – Није тә било по пәт гәдина йћә с мәмком. Сад и три и четир и пәт гәдин йдү заједно. Нәка йдү, сәм нек се не әставә.

Ј

јә, потврдна рјечца 'да'.

јәбуковача, ж 'ракија од јабука'.

јәгле, с пл. т. 'јело од кукурузног брашна, јаја, млијека и масноће (и сира) укувано на ватри'.

јәјуша, ж 'јело од пшеничног брашна, јаја, млијека и масноће, печено у тепсији'.

јәловә чорба, ж 'чорба од воде и зачина, без поврћа или меса'.

јәнувар, -а, м 'први мјесец у години'.

јәње, -ета, с (мн. јәњићи, ген. мн. јәњића) 'младунче овце, јагње'. – Сад ймам двәје јәњића из Бәња Луке.

јәсле, ж пл. т. 'направа у штали испред стоке у коју се ставља сточна храна'. – Ујәка ми нәһү под јаслама, ән се забио под јасле у штәли.

јәто, с **1.** 'породица пчела, од једне матице'. **2.** 'већи број птица у скупу, које лете заједно'.

јәшта, рјечца 'за појачавање тврдње: наравно, дакако, дабогме, разумије се'. – Она здвә након мјесеџ дана. Он(и) се әбродовали, јәшта су, нек је жива па штә је дә је.

јәдан, -дна, -дно **1.** 'најмањи цио основни број којим се означава јединка (биће, ствар, појава)'. – Рәкнәш ли јәдну ријеч која нәма мјеста ил үвриједи ме, нијәд вишә сә мнәм стәт нәнәш. **2.** 'неки, некакав, извјестан' (множ. јәдни, -дне, -дна). – Мәло смо ми и јәдним цурцама причале.

јәданәст, 'основни број за један већи од десет, 11'.

једн̄оч, прил. 'без прецизирања тренутка' **1.** 'у прошлости'. – Ў м̄ог дјѣда дваес й п̄ет кра̄ва, г̄овѣда б̄ило, нијесу т̄о свѣ кра̄ве. Дѣвет зна̄м да је се мӯзло једн̄оч кра̄ва̄. **2.** 'у будућности'. – Једн̄оч ће се умрӣјет и ф̄ала б̄дгу.

јербо, везн. 'зато што, због тога што'. – Пошто су ранле са ма̄тичном млијѣчи, п̄лена вӣшѣ и њне м̄дгу да презимља̄вају, јербо да презимља̄вају, њва̄ ч̄ела што је презимла, њна је живла ш̄ѣс мјесѣцӣ.

јѡпѣ, прил. в. опе.

јѹ, узв. 'за изражавање различитих осјећања: чуђења, изненађења, страха, радости, усхићења'. – Јѹ, шта би?

јѹка, ж 'тијесто, резанци за супу'.

јѹкица, ж дем. од јѹка.

К

ка̄ва, ж (ак. ка̄^ву) кафа. – Й Петар нам је н̄ѣкӣ да̄н к̄ѹ^во ка̄^ву.

ка̄зан, м 'уређај за печење ракије, котао'. – Свѣ што трѣба̄ приред̄^т за з̄иму, њна то м̄бра, па йма̄ они ка̄зан, йма̄ оно̄к п̄сла колко (х)ѡ(ће)ш ок^о ка̄зана.

ка̄зат, ка̄жем (и вѣл̄им), свр. в. рећ. – Зна̄ш шт̄а̄ х̄а ти ка̄зат, лијѣпо је се ѹд̄ала Дра̄гана. / Ја̄ ка̄ нисам у п̄слу

ѡд̄ем ба̄би А̄нѣи, ѡна није у п̄слу, сјѣд̄имо, нӣко нам ништа н̄е вѣлӣ.

ка̄јгана, ж 'јело од умућених пржених јаја'.

ка̄јмак, м 'масни слој који се ствара на површини млијеска и који се скупља и користи за исхрану, скоруп'.

ка̄ки, -а, -ѡ придј. замј. 'какав'. – Лутко м̄ѡја, ка̄ка̄ ба̄ба та̄ка и а̄влија, та̄ко̄ свѣ.

ка̄н̄ал, м 'усјеклина у земљи, јарак'.

кан̄ал^нх, м дем. од канал. – В̄ид̄иш ти да је т̄уд п̄ала гран̄ата. Ма ко да ј(е) н̄ѣко ѹзео па к̄ѡп̄о н̄ѣкӣ кан̄ал^нх, бун̄ар^нх.

ка̄пак, -пка, м **1.** 'поклопац, заклопац на кошници'. **2.** 'крило на вањској страни прозора, које се отвара и затвара'.

караба̄так, м 'горњи дио ноге код живине, месо поред батака'.

ка̄урма, ж (мн. ѡ) 'месна прерађевина од изнутрица и зачинских додатака'.

ка̄ша, ж дем. од кашка.

ка̄шка, ж 'дио прибора за јело којим се захвата течна или житка храна'.

ка̄шљат, ка̄шљем несвр. 'нагло избацивати ваздух из плућа'. – Стварно сам ѡзѣбла и ѣ^во вид̄ к̄ѡлк̄о сам пром̄јѣн^нла и ка̄шљем и свѣ, ал ѣт прежив̄у.

кѣзме, с 'младо свињче, прасе'.

кисѣла, ж (мн. х) ‘поврће припремљено да се троши зими, туршија’.

класура, ж ‘стабљика која остане кад се обере кукуруз, кукурузовина’.

клиза, ж ‘поледица’. – Била је зима, била је клиза.

кнегла, ж **1.** ‘тијесто за супе и чорбе, обликовано у лоптице’. **2.** ‘посластица од тијеста у облику лоптица, обично пуњено шљивама’.

кобас^нца, ж ‘прехрамбени производ, пријево напуњено зачињеним исјецканим месом, сланином, зачинима и сл’.

ко бива, прил. ‘тобоже, као, бајаги’. – Ђне ко бива нешто радѣ.

ковртањ, м ‘колач савијен у коло, који се прави за Божић’.

коджура, ж ‘свињска кожаца’.

кѡла, кѡла̄ (инстр. кѡлма) с **1.** ‘аутомобил’. – Прије није било кѡла̄, па није било ни беѡкѡла, ка сам ја била дјевѡјка. **2.** ‘запрега, коњска кола’. – Ко мѡре пјѣшѣ йде пјѣшѣ, ко не море, дѡђѣ с кѡлма йздаѡлѣг.

колѣ^нца, ж ‘пријатељица, колегиница’. – Сѡм тй нѡспи и мѣни и сѣби и ѡвѡј свѡјѡј колѣ^нци.

кољѣн^нца, ж анат. ‘задњи дио ноге код свиње, изнад кољена’.

кѡљиво, с ‘кувана пшеница, жито које се припрема за даћу или славу’.

кѡмѡч, м ‘мала ручна алатка којом се зрневље кукуруза одваја од клипа’.

кѡм^нт, -йм, несвр. ‘комачем одвајати зрневље кукуруза од клипа’.

кѡмпѡт, с ‘воће остављено у сирупу од шећера’.

кѡмпшйнка, ж ‘жена која станује у сусједству’. – Ђнѡ је стѡрѡ мјѣсто. Тѡм смо бйле кѡмпшйнке.

кодпат, -ѡм несвр. према ископат.

кѡшнца, ж ‘стан за пчеле, у ком смјѣштају залихе хране, размножавају се и одржавају пчелиње друштво’.

кѡшча, ж ‘тврда језгра, сјеменка у меснатом плоду појединих воћака’: ~ шљиве, ~ трешње.

крѡвѡ^нца, ж ‘врста кобасице надјевене крвљу и парчићима сланине’.

крмѡкољ, м в. месара.

крѡмпшйруша, ж ‘слана пита надјевена кромширом’.

крѡфна, ж (ген. мн. -нӣ) ‘врста тијеста у облику лоптице, које се пржи на врелом уљу или масти’.

крѡсница, ж ‘хљѣб који се спрема за славу’.

крѡнѡч, м ‘врста пољопривредне машине која служи за одвајање зрневља кукуруза од клипа’.

крѹнт, крѹн̄им, несвр. 'одвајати зрневље кукуруза од клипа помоћу крунача'.

крѹп^ѣца, ж 'скрама на језику новорођенчета, бебе'.

крѹшка, ж 'ракија од крушака'.

крѹчат, -ам несвр. према искрчат.

кѹ^ѣат, -ам несвр. према ску^ѣат.

кѹлѣн, м 'врста кобасице пуњене сјецканим свињским месом, сланином и другим састојцима, са љутим, јаким зачинама'.

кѹруз, м 'кукуруз'.

кѹтлача, ж 'велика кашика за вариво и супу'.

Л

л̄агат, л̄аж̄ем, несвр. према сл̄агат. – Л̄аг̄о јој да ће је ожент.

л̄адно, прил. 'с ниском температуром, студено'.

л̄атица, ж 'кутија у столу или ормару која се извлачи, фиока'. – Он св̄ак̄у ће л̄атицу отв̄орити, св̄е ће уз̄ет̄, св̄е га њнтересуј̄е.

л̄еден, -а, -о 'који има ниску температуру, хладан'. – Оћете ви с̄ок л̄еден пог^ѣт?

л̄епења, ж 'плоснати, округло хљепчић, лепиња'.

л̄икер, м 'врста слатког и ароматичног алкохолног пића'.

л̄ичит, -им несвр. 'бити сличан некоме или нечему, наликовати'. – М̄ен је м̄аџи П̄ѣтар њсти, Н̄ѣдо, т̄и. Је-л т̄ѣб л̄ич̄и?

л̄овица, ж 'она која лови'. – М̄ајке су д̄обре л̄овице.

л̄ој, л̄оја м (мн. х) 'маст која се скупља у масном ткиву овце'.

л̄удат, -ам несвр. 'бити невјеран, варати, обмањивати'. – Н̄е треба се д̄ат л̄удат њкоме, је-ш ч̄ула? Ккоме, да је ст̄оп̄ут м̄омак, н̄е д̄ај му се л̄удат.

луд̄ват, луд̄уј̄ем несвр. 'понашати се неразумно, правити лудости, глупости'. – В̄ј̄ер̄о^ѣно н̄еће луд̄ват ка(д) се ож̄ен̄и.

л̄ужара, ж 'дио шпорета у којем се задржава пепео'.

л̄уковина, ж 'суви спољни листови главице црвеног лука, који се користе за фарбање ускршњих јаја'.

Љ

љ̄ѣб, м (мн. -ови) 'једна од основних животних намирница која се добија печењем тијеста умијешаног од пшеничног (рјеђе кукурузног, раженог и сл.) брашна са водом, уз додатак квасца и соли'. – М̄аџи им ос̄ј̄еч̄ѣ п̄њит̄у л̄ѣба и п̄медӣи и у п̄ту ј̄ѣд̄у.

љѣвати, лѣв̄а, несвр. 'падати веома обилно, у млазевима, плуштати (о киши)'. – Нѣпољу лѣв̄а к̄шпа.

љѣб^нтељ, м 'присталица, поклоник, обожаваатељ'. – Ја гра̄ нѣ вол̄им. Ни к̄упуса ни^јесам лѣб^нтељ.

М

маја, ж **1.** 'течност која се ставља у млијеско да се не укисели'. **2.** 'жена која помаже приликом спремања велике гозбе'.

мајање, с гл. им. 'помагање приликом припремања части за много људи'.

мајка, ж 'жена у односу на дјецу коју је родила'. – Нѣда је йста̄ свѣја мајка, кѣ да је се см̄ањ^нла.

маковњача, ж 'штрудла с маком'.

м̄алца, ж 'сокак, заселак'.

м̄али, м̄ала, м̄ало (ген. мн. м̄алије) **1.** 'невеликих димензија'. **2.** 'који је у раном дјечјем узрасту'. – Св̄аком ђће н̄ак̄а м̄ала.

м̄арамца, ж 'мали, четвртаст комад тканине; рубац, рупчић'.

м̄арва, ж (мн. ѿ) 'крупна стока'. – С̄амо ѡјде и гѣн м̄арву љ н̄иве.

м̄асло, с 'масноћа од које се праве колачи, а добија се топљењем свињске масти, маслац'.

м̄аст, ж 'намирница која се добија топљењем свињског сала'.

м̄атѣр, м̄атѣрѣ, ж в. мајка.

м̄ати, ж в. мајка.

м̄ауна, ж 'плод биљки махунарки; боранија'.

м̄ѣд, м̄ѣда м (мн. м̄ѣдови) 'слатка, густа хранљива материја коју пчеле праве од цвијетног нектара разних биљака'. – Пчѣле на нѣгама нѣсе пѣлѣн, а м̄ѣд нѣсе у м̄ѣдноме м̄ѣх̄уру. Йм̄аш р̄азнѣ м̄ѣдове.

м̄ѣдѣв̄ак, м̄ѣдѣњака, м (мн. м̄ѣдѣњаци) 'суви колач који се прави од меда, брашна, масти и цимета'.

м̄ѣло, с (мн. ѿ) 'остаци хране који се дају свињама'.

м̄ѣсара, ж 'назив догађаја кад се кољу свиње'.

м̄ѣтат, м̄ѣтѣм, несвр. 'стављати'. – Лѣворѣв л̄ист м̄ѣтѣм у п̄априк̄аш.

м̄ѣтва, ж (мн. ѿ) 'нана, мента, метвица'.

м̄ѣтт и **м̄ѣтнут**, свр. прел. 'ставити, спаковати'. – Мѣраш дѣнијѣт јѣдно стѣ ком̄ад̄а цвијѣтѣв̄а и м̄ѣтт с̄ирупа.

м̄ѣрѣв, м 'специфичан мирис, код сваке биљке јединствен'. – Пчѣле ѣсјѣтѣ у м̄ѣднѣм м̄ѣх̄уру т̄ај м̄ѣрѣв цвијѣта и ѣнд̄ар ѣне ѣдоше за т̄им м̄ѣрѣвом.

м̄ѣсл^нт, -й̄м, несвр. 'разумом стварати мисли, долазити до идеја, закључака'. – Није тѣ, нѣмој тѣ м̄ѣсл^нт.

м̄ѣш, м (мн. м̄ѣши, ген. мн. м̄ѣше) 'мали глодар'. – М̄ачка ф̄ат̄а м̄ѣше.

млатињат, -ам, несвр. 'махањем рукама одбијати нешто од себе'. – Нёмој млатињат челама, пџешћē нās.

млџго, прил. 'кад се указује на велики број, количину или обим нечега, много'. – Сад Илија млџго йма чела, осамдесет кџшницā.

мџмак, -мка, м 'неожењен мушкарац'.

мџмчић, м хшок. од момак. – Ђē твој мџмчић, је л у Бањџ Луки?

мџћ, мџгу (и мџрем), мџш (и мџреш), мџре (и мџже), супр. нē море. **1.** 'бити у стању, бити кадар, способан урадити нешто, имати снаге за нешто; имати знања, вјештине, способности за нешто'. – Мџго би је три дāна слўшат. / Ко мџре пџешē йде пџешē, ко нē море дџћē с кџлма йз даљег. **2.** 'кад се износи предлог, сугестија'. – Мџш скў^ват пџешера и вџдē па нāправт оно мāло као да се умеди. **3.** 'кад се нешто исказује као стварна или евентуална могућност, вјероватноћа или увјерење'. – Мџре се гџдинама живт такџ.

мџћи, мџћи, ж 'снага'. – Такџ је џна мршала, мршала, и јџднџч мџн-ш-чини нē идē вишē дџл, ал йпак нџма мџћи.

мрсти, мрсим, несвр. 'јести масну храну'.

мршат, -ам, несвр. 'губити на килажи, мршавити'. – Није дџбро ка(д) се нāгло мрша, тџ је џпāsност.

мућак, -ћка, м 'покварено јаје'.

Н

нāвта, ж 'нафта'.

нāдгузњак, м 'дио изнад репа код перади'.

нāдн^вца, ж 'дневни посао'. – ѐ^ва јāднā бāка свē нй^ва с нāдн^вцџм рāнла.

нāдри мāt^вца, ж в. трутуша.

нāдри пчџла, ж в. трутуша.

нāдрљат, нāдрљам, свр. 'лоше проћи, зло се провести, награбусити'. – Бāгерā бйло, и сād мџрамо мй кџпат, начи тџ ти је лџгорованē, вјџжба, ал тџ сам нāдрљџ.

нāдуват, -ам, свр. 'дувајући пумпом или сл. напунити ваздухом'. – Ово трџбā јџш мџжда нāдуват, јџ л? ѐ^в вид^в.

нāјџднџч, прил. 'наједанпут, наједном'. – Снā А^внђа није лџше, брāте, живла, ал нāјџднџч нџшто пџчē мршат, а тџ нāгло.

нāкй, -ā, -џ придј. пок. замј. 'онакав'.

нāкитит, -а, -џ 'украшен, накићен'. – За свāдбу је бйло све нāкититџ, срџењено.

нāлада, ж 'прехлада'.

на́лик, -а, -о 'ликом сличан некоме или нечему'. – Вишē је на ма́јку на́лика.

намјѣштат, нaмјѣштāм, несвр. 'вратити у нормалан, природан положај'. – Он је кѡсти намјѣштō, йскочй жглѡб, нaмјѣсти и тaк.

намлѡжѣт се, нaмложй се, свр. 'постати бројно, размножити се'. – Ка се нaмложѣ, мaтица йзaђѣ и извѣдѣ свѡје јaто.

напатт се, -йм се, свр. 'намучити се'. – Јa се нећ напатт, јa-ћ (умријети) ѡ(д) срца.

направѣт, -йм, свр. 'припремити, зготовити'. – Направла јѣло и Йлија дѡшō и јѣо.

нарѡљат се, -ā се, погрдно 'напити се'. – Нарѡљa се, па прѡгонй жѣну.

настрѹгат, нaстрѹжѣм, свр. 'иситнити, истругати на рибежу; нарендати'. – Нѣкй нaстрѹжy сйра у прѡву.

наткaс, м 'ормарић поред кревета'.

нафака, ж 'оно што је човјеку суђено; судбина'. – И тaкo да мa је ѳјaк ѡстѡ жйв тyде, ѣт само што је ѡн нй вйди'о. Ба ймѡ свѡју нафаку.

нафора, ж 'освештани хљеб у комадићима, који се у православној цркви дијели вјерницима послије литургије'.

начи (ненагл.), рјечца 'при враћању на главни предмет излагања; елем, е па'. – Свѣ рѹчно канaле са стрaнѡ вѡјска је йскопaла, а бaгѣрa бйло, и сaд мѡрамо мй кѡпат, начи тѡ ти је лѡгоровaње, вјѣжба.

наѡпат, нaѡпaм, свр. 'искидати прстима у ситне комаде': ~ хљеб. – Свѣ кѡлко је шѣница голѣма, тѡлкѡ мрвйца тaкије мaлије, Драгана ѳзѣла нaѡпaла у јѣ"ан тањйр"ћ.

недљa, ж 'последњи дан у седмици, недјѣља'.

неђѣ, прил. 'на неодређеном мјесту'. – Ўватла је неђѣ грйпа.

некција, ж 'доза, ампула течног лијека; инјекција'.

нерaст, м 'неуштројен, неушкопљен прасац који служи за приплод'.

нйђе, прил. 'ни на којем мјесту; нигдје'. – Нѣмa нйђе пѡсла.

нйкакй, -ā, -ѡ придј. замј. 'за одрицање присуства било којег или било каквог од појмова које значи именица'. – Примaња нйко нйкакѡг, па зaмисли онда кaкo жйвѣ.

нѡд и **нѡде**, в. нонд. – Нѡде је бйла једна вѣлка кyћа и свй смо ми нѡд бйли.

нѡбет, -а, м 'велико славље'.

нѡнд, прил. 'на оном мјесту; ондје, тамо'. – И ѡна се нѡнд ѳдaла, у сyсједно сѣло.

нѹла, -ѿ, ж (мн. ѿ) 'назив за меко, јајфиније пшенично брашно'.

О

ѡбадва, ѡбадвије, ѡбадвоје, бр. 'и један (-дна, -о) и други (-а, -о)'. – ѡбадвоје дјецѿ скѹпи'о у Брѹчки кад је избјегла.

ѡбећат, -ам, свр. 'дати ријеч'. – ѡбећѡ јој сѣгѹрно да је одведѿ.

ѡвд, прил. 'на овом мјесту'. – Мѡја тетѹка се ѣсто ѡвд ѹдала.

ѡвдѡ, прил. 'овим путем, у овом правцу'. – Мбрамо ѡвдѡ.

ѡвдѹда, прил. 'са овог мјеста, из овог правца'. – Кад ѡвдѹда пѡчну сѣпат гранѡте, тѡ сѣпѡ, сѣпѡ.

ѡвѣ, узр. – Бѡба, ѡвѣ, дѡбро је, па мѣслим да је здрѡва. Бѡш ми је, ѡвѣ, и приѹчала кѡко је.

ѡвчет'на, -ѿ, ж (мн. ѿ) 'печено овчије месо'.

ѡдѡклѣн и **ѡдѡкле** и **ѡтклѣн**, прил. 'из којег мјеста, правца'. – ѡдѡклѣн је она? / ѡдѡкле је колѣгинца? / ѡтклѣн ти је бѡба?

ѡдат, ѡдѡм, несвр. 'кретати се кораком, пјешке, корачати'. – Не море ѡдат по пѹту ѹба.

ѡдмѡ, прил. 'овог часа, смјеста, одмах'. – Кад ѡн заврѣши (факултет), нема пѡсла ѡдмѡ.

ѡдмѡрити, ѡдморѣ, кулин. 'одстојати'. – Тијѣсто се ѡставѣ да ѡдморѣ.

ѡдрѡнт (се), ѡдранѣ (се) свр. **1.** неповр. 'подићи, одгојити дјецу, отхранити'. **2.** повр. 'одрасти; провести дјетинство са неким'. – Јѡ сам се одрѡнла са Пѣрѡм, мен нема кѡ штѡ приѹчат.

ѡдржѡват, одржѡјем, несвр. 'очувати, његовати, хранити'. – Свѣ ѣстѡ одржѡјемо чѣле, ѣстѣ кѡшнице ѣмѡмо.

ѡзѣпсти, -бем, свр. 'смрзнати се'. – ѡзѣбла сам тѹд кад је ова бѡка сарѡњѣвана.

ѡжѣнт (се), ѡженѣм (се), свр. **1.** неповр. 'узети за жену'. – ѡна мѣсла мѡжда ѡжѣње је. **2.** повр. 'ступити у брак (о мушкарцу)'. – Дјѣд нам се није ѣѣѡ ѡжѣнт.

ѡжешѹи, -ѡ, -ѡ 'умјерено врућ, ни топао ни врео'. – Кад дѣу да зѡлијем кѡлѡч, вѡда мѡра бѣт ѡжешѹѡ.

ѡкѡмт се, ѡкомѣ се, свр. 'оштетити се (о старим, дотрајалим предметима)'. – ѣма мѡла ѹзм'ца мѡјѣ мѡјѹке, ал ѡкѡмла се свѡ.

ѡкрѡјак, м и **ѡкрѡјѹка**, ж 'крајњи дио хљеба'.

ѡкрѹгал, -гла, -гло 'који има облик круга, односно лопте или ваљѹка'. – Рѡј мѡре бѣт ѡкрѹгал, мѡре бѣт да ѣдѣ низ дѣбло.

омр̀сти се, -им̄ се свр. 'почети јести масну храну, прекинути пост'. – Ђдма̄ сам се омр̀сла у нѣдљу и ђтад мр̀сѣм.

Ѣн^а, (ген. мн. њѣ^а и њѣ^а) лична замј. 3. л. множ. – Ђн^а нѣмају дјѣцѣ. / Сѣмо су њѣ^а двѣје биле, није било више сестѣра. / Ђто њѣ^а чѣдо тѣ чѣла.

онѣкѣ, -ѣ, -Ѣ, придј. пок. замј. 'за каквоћу'. – Ђмала је Ѣна тѣл онѣкѣ, нѣ бѣ рѣкѢ нѣ њѢй ништа?

Ѣндар и **Ѣндѣре** (рј. Ѣндѣ), прил. 1. 'у оно вријеме'. – Три сѣна Ѣставио, а шѣст је шкѢловѢ Ѣндѣр, свѣ са факултѣтом, у БѢѢграду. 2. 'послије, затим'. – МѢраш свѣкѣ пѣрушчицу, свѣкѣ слѣмчицу и лѣстић пѢкуп^т и Ѣндар ѣдѣш ѣ шкѢлу.

Ѣни и **Ѣни**, -ѣ, -Ѣ придј. пок. замј. 'онај'. – Град^нли смо Ѣни пѣт рѣчно. / Кѣд је било Ѣни тѣчѣј нѣкѣ, није ме нико ни писѢ у ни тѣчѣј.

Ѣпѣ, прил. 'поново, изнова, још једном, по други пут, опет'.

опрѣс^т се, Ѣпрѣси се, свр. 'донијети на свијет прасиће (о крмачи)'. – Држи крмачу, лијѣпо је јѢ се опрѣсла.

орѣнија, ж 'посуда у којѢ се топи маст за чварке'.

Ѣрашњача, ж 'ликер од ораха'.

ормѣшца, ж 'колач ваљкастог облика, преливен раствором шећера и воде; хурмашица'.

Ѣсен, м (мн. Ѣсенови), 'мужјак осе (*Vespidae*)'.

Ѣс'ѣћ, осјѣчем, свр. 'сјечењем одвојити, одстранити дио, комад од цјелине'.

оспављѣват, -оспављѣјѣм, несвр. 'дуже спавати, одмарати се'. – Ни смо ми оспављѣвали ко дрѣга дјѣца.

Ѣставит, -им, свр. 1. 'прекинути, престати радити нешто'. – Е, Ви до, ѣј сјѣд с нѣма, Ѣстав^н тѢ. 2. 'задржати нешто или некога за себе'. – Три сѣна Ѣставио (на имању), а шѣст је шкѢловѢ.

Ѣти, Ѣтѣ, ѢтѢ пок. придј. замј. 'тај (та, то)'. – Ђтѣ мѣјка дјѣцу ис пѢстѣлѣ дѣже.

Ѣтић, Ѣдѣм, свр. (1. л једн. аор. Ѣдо). 1. 'напустити неко мјесто, боравиште; удаљити се, уклонити се'. – Кад је се зѣратло, Ѣдѣ нѣш ѣч^нтѣл, није рѣдла више шкѢла. 2. 'доћи, доспјети негдје, код некога'. – Ѣнѣлѣка је дѢш^на, ми Ѣдѣмо на грѢбље, бѣла је и прија Ѣнѣ па смо Ѣтишли код бѣбе Сѣјѣ.

Ѣтрачит, -им, свр. 'о свом трошку почастити велики број људи неким поводом': ~ свадбу, ~ сарану. – Зѣр Мирку нѣкѣ свѣдбу Ѣтрачит, нѢкѢ спрѣмит нѣкѢ свѣ, а Нѣди нѣ трачит?

Ѣцѣк, м 'димњак'.

П

п̄адат, -ām, несвр. према паст. – Лишће н̄екад виш̄е п̄ада н̄екад ма̄њ̄е.

п̄ајц, м (мн. ø) ‘усољено месо’.

палачӣњак, -њка, м (мн. -њци) ‘танко тијесто, насуто у тигањ и пржено на масноћи са обје стране’.

п̄априкаш, м ‘јело од кромпира, црвене паприке и бибера, са додатком кнедлица’.

п̄апула, ж ‘нагусто скуван пасуљ, гнијечени грах’.

п̄артија, ж ‘удружена група људи који заједно раде неки посао’. – Зн̄аш ка̄ко, у п̄артију, ђе д̄уван, т̄о заузме̄ п̄артија и ўвијек два̄пут ѓвтено б̄ере. Т̄о се ўдр̄ужи ш̄ѐстеро, с̄едмеро и ч̄о̄јек иде пра̄во њ̄ӣа̄ обавиј̄ести.

п̄аст, п̄ан̄ѐм, свр. **1.** ‘губитком ослонца, чврсте везе, под утицајем земљине теже доспјети на крајње доњи положај’. – Ё̄но н̄од (је) н̄едалеко п̄ала (граната). **2.** ‘спустити се, застати, зауставити се (на некоме или нечему)’. – Кад п̄ан̄е (пчела) на̄ те, пола̄ко је с̄амо да̄рни да̄ ѓде. **3.** фиг. ‘спопасти, обузети, оптеретити (некога нечим)’. – О̄ђа да̄ ти ка̄жем ба̄ св̄е је п̄ало на̄ њ̄у и ако је др̄во, ја̄ мӣслим и св̄е што̄ тр̄еба̄ приред̄ит за̄ з̄йму, ѓна то̄ м̄ра.

п̄атока, ж ‘последња, најслабија ракија’.

педес̄етка, ж (мн. ø), в. препечен̄ца.

п̄ека, ж ‘печено свињско месо са кичме’.

перӯшање, с гл. им. од ‘перушат’.

перӯшат, -ām, несвр. ‘скидати перје са живине, черупати’.

п̄ерушка, ж ‘дио тијела живине који служи за летење, крило; перо’.

п̄ерушчица, ж дем. од перушка.

п̄етак, -тка, м (ак. множ. п̄етке) ‘пети дан у седмици’. – Мо̄жда би тр̄ѐбала п̄етке и сриј̄еде п̄дстит.

Петровд̄ан, м (мн. ø) цркв. ‘празник посвећен Светим апостолима Петру и Павлу (12. јул)’.

печ̄ен̄ца, ж ‘печено месо; печено прасе’.

печ̄ењак, -њка, м (мн. -њци) ‘кукуруз који је дозрео за кување или печење’. – Ӣд̄а себа̄ наб̄ер печ̄ењак̄а да̄ исп̄еchemо к̄ѓји.

пик̄ират, -ām, свр. и несвр. ‘изабрати, бирати’. – Хо̄ђе парад̄аиза ма̄ло да̄ п̄ик̄ира.

п̄илет̄на, ж ‘печено пилеће месо’.

п̄илка, ж (мн. п̄илке и п̄илце, ген. мн. п̄ил̄ица) ‘младунче кокошке, пиле’. – Нӣсам да̄ла п̄илкама̄ ни да̄ ј̄ед̄у.

п̄ир̄јан, -ána м, в. паприкаш.

пйрка, ж 'коров, дивља трава са јаким коријеном'. – Вдлк̄а травуљина била, сам̄а пйрка.

пйта, ж 'врста пецива, обично од наслаганих или увијених кора, са слатким или сланим надјевом'.

пйтат, пйт̄ам, несвр. 'обраћати се некоме питањем, тражити одговор'. – Ўско смо пдв̄езане, ал ми је тешко пйтат је.

пјеш̄е, прил. 'ходајући, корачајући, пјеспачећи'. – Пддалеко је н̄ама шкдла, ў Бр̄вник, и мй йд̄емо пјеш̄е.

пл̄ав, -а, -о (комп. пл̄авиј̄и, суп. н̄ајпл̄авиј̄и) 'који је плаве боје'.

пл̄ећка, ж анат. 'плосната кост на коју је причвршћена рука, односно предња нога код животиња'.

плиј̄есан, -сни, ж (мн. х) 'пјена која се ствара на површини раствора у ком се кисели купус'.

пл̄ескав̄ца, ж 'јело од млевеног меса са доста лука, у виду малих погача'.

поба, ж 'посуда у којој се носи храна за свиње'.

пдвлака¹, ж 'масноћа са куваног млијека'.

пдвлака², ж в. плиј̄есан.

пдгача, ж 'округао, плоснати хлеб без квасца'.

пдгинт, -хм, свр. 'умријети неприродном, насилном смрћу,

изгубити живот несрећним случајем'. – Чд̄јек ми је пдгин̄о у рату.

пдд̄вача, ж 'под кошнице'.

пддоста, прил. 'поприлично, знатно'. – Сад Йлија мд̄го йм̄а ч̄ела и рад̄имо з̄емл̄е пддоста.

пож̄елт, -й̄м, свр. неповр. 'осјетити чежњу за неким или нечим'. – Вйш̄е пожел̄им П̄тра већ Ан̄јелку.

поз̄атворат, -ам свр. 'затворити једно за другим'. – Преко з̄им̄е се (пчеле) м̄орај̄у поз̄атворат.

пдл̄ен, м 'цвијетни прах којим се биљке оплођују'. – Пч̄еле на нд̄гама нд̄се пдл̄ен, а м̄д нд̄с̄е у м̄дноме м̄јех̄уру.

пдлум̄ајка, ж 'помајка, маћеха'. – Н̄ма П̄ро кд̄ла, н̄ма ни д̄ца. Мд̄жда да је д̄тац ж̄ив, мд̄жда б̄е му и к̄уши'о, шт̄а ћеш ти, пдлум̄ајка н̄ће да се трд̄ш̄и п̄но.

пом̄ед̄т, пом̄ед̄й̄м, свр. 'додавати мед у неко јело; намазати медом': ~ ш̄њиту л̄еба.

пдмлого, прил. 'поприлично, подоста, знатно, више од прихватљивог'. – Нйш̄т н̄е зн̄ачи ако је ст̄ариј па и ш̄хст, с̄хдам гд̄дина, а б̄аш мд̄жда јед̄ан̄хст и дв̄ан̄хст мд̄жда би б̄ило пдмлого.

пѡмфрит, м (мн. ѿ) 'на танке штапиће исјечен и у врелом уљу или масти пржен кромпир'.

пѡпара, ж 'јело од старог хљеба, попареног замашћеном сланом водом'.

пѡсве, прил. 'сасвим, потпуно'. – Шумскѡ мѣд је пѡсве црн.

пѡсѡ, -ла, м 'рад, дјеловање, стално занимање'. – Овѡ ђде на пѡсѡ, лијѣпо јој, дѡђе кѡћ свѣ гѡтово.

пѡст^т, -ѡм, несвр. 'држати пост, не мрсити'. – Првѡ сам ѣвту пѡст^тла и причѣст^тла се.

пѡтрбуш^тна, ж 'месо са стомака печене свиње'.

пѡфатат, -ѡм, свр. 'редом ухватити многе; похватати'.

пѡшљѣ, прил. 'касније, доцније'. – Дјѣд је пѡшљѣ ѡмрѡ.

прѡо, прил. 'заиста'. – Вјѣро^ано нѣће лудѡват ка(д) се ђжени. Прѡо ће бѡит домаћин.

прѡсе, -ета, с (мн. прѡсци, ген. мн. прѡсѡца) 'младунче свиње'. – Имам крмачу и дѣветоро прѡсѡца.

прѣбјерат, -ѡм, несвр. (имп. прѣбјери) 'тријебити, чистити': ~ гра.

прѣврата, ж 'хљеб (обично стари) печен у масти или на плотни'.

прѣзимљават, -ѡм, несвр. 'проводити зиму'. – Пчѣле у сѣптѣмбру мјѣсецу,

ѡне прѣзимљавѡју шѣст мјѣсѣци бѡдѡ, до краја фѣбруѡра, почѣтка мѡрта.

прѣзле, ж пл. т. 'мрвице од осушеног и самљевеног хљеба, које се користе при справљању хране'.

прѣносѡт, -а, -о 'који је пребациван с једног мјѣста на друго'.

прѣпаст (се), -нѣм (се), свр. 'испунити (се) страхом, уплашити (се), уплашити некога'. – Мѡжда и мѡло није знала, мѡжда је и знала па није се прѣпала.

прѣпека, ж 'препечена ракија'.

прѣпечѣн^тца, ж 'прва, најјача ракија'.

прѣжен^тца¹, ж 'хљеб (обично стари) натошљен у млијско и јаја и пржен на масноћи'.

прѣжен^тца², ж (мн. ѿ) 'кувана, врела ракија'.

прѣб^т се, прѣбијем се, свр. 'постати привржен некоме'. – Нисам ѡмала мѡјкѣ, ал бѡила је бѡака па, ѡж нѡ сам се дѡбро прѣбла и вѡлла сам је кѡ и мѡтѣр.

прија, ж (и ненагл. уз допуну именом) **1.** 'снајина или зетова мајка'. – И прија Анђа је мѣни причала да је ѡ Мирко ѡсто бѡ'о (несташан). **2.** 'пријатељица, познаница'. – Тѡи си ѡста свѡја мѡјка, ѡста, ѡста прија Анђа.

пријѣсол, м (мн. ѿ) 'слана течност у којој се храна чува од кварења'.

прикућиват, прикућивам, несвр. 'прилазити'. – Ниси ти мени ни прикућив̄о.

прикућџт, прикућим (имп. прикућ) свр. 'примакнути, додати'. – Прикућа ми с̄о и бибер.

припрѣмит, -а, -о 'који је зготовљен, довршен': ~ ручак.

прирѣаст, -ем, свр. 'достигнути висок степен физичког и духовног развоја, одрасти, сазрети'. – Кад је мѡја Мара прирѣасла, ја кажем ѡћу и ја да идѣм на збор.

прирѣдџт, прирѣдѣм, свр. **1.** 'зготовити, припремити јело'. **2.** 'учинити потребне припреме, довести нешто у такво стање да се може употријевити'. – Свѣ што трѣба прирѣдџт за зѣму, ѡна то мбра.

причѣстит се, причѣстѣм се, свр. 'примити причест'. – Прв̄у сам ѣвту пѡстѣла и причѣстѣла се.

пробѡдуша, ж 'шупљикава посуда за цијеђење скуваних намирница (тјестенине, поврћа)'.
прѡва и **прѡја**, ж **1.** 'хљеб од кукурузног брашна'. **2.** 'јело од кукурузног брашна, јаја, млијека и масноће (и сира), печено у тепсији'.

прогѡнт, прогѡнѣм, несвр. 'малтретирати некога'. – Нарѡља се, на прогѡнѣ жѣну.

промијѣнѣти, промијѣнѣм, свр. 'добити мукао, храпав глас, промукнути'. – Ствѣрно сам ѡзѣбла. И ѣѡ вѣд кѡлкѡ сам промијѣнѣла и кѡшљем.

прѡћ и **прѡћ**, прѡћѣм, свр. **1.** 'крећући се мимоићи'. – інѣ мѡрају скрѣнт и стѣт док ми прѡћѣмо. **2.** 'минути, завршити се'. – И њѣгово је прѡшло. **3.** 'проживјети, имати неко животно искуство'. – И сна Анђа ипак (је) живѡта прѡшла. **4.** 'имати успјеха'. – Оти су свѣ са факултѣтом љјаѣи у Бѡѡграду и дѡбро су прѡшли. **5.** 'престати бољети'. – Мѣне је пѣкло грѣло двѣ дѡна и мѣне прѡћѣ, а ѡна пѡчѣ и кѡшљат.

пѡдѣр, м в. нула.

пѡно, прил. 'преко мјере, много'. – Пѡно ми недѡстајѣш.

пѡрити, -ѣм, несвр. 'јурити, журити, хитати, кретати се убрзано'. – Гњѣде кѡдѣ су бѣле, наѣш ти штѡ је тѡ. Пѡри по глави у шѣснѣст!

пѡцо, -ѣ, м 'кукуруз кокичар'.

пѡшћат, пѡшћѣм, несвр. 'изгонити, истјеривати (стоку на пашу); пуштати'. – У мају пѡшћѣм чѣле.

Р

рѡдѣт, рѡдѣм, несвр. 'обављати неки посао; бавити се неком дјелатношћу;

бити у рандом односу'. – Радѣ ако дѡбије пѡсѡ што нѣ б^н радла. / Ма сѡд јѡ и нѣ рѡдим, ал сам прѣје радла.

радиѡна, ж 'просторија у којој се нешто израђује или поправља'. – Дјѣд је рѡдио у свѡјој радиѡни.

ражљѹт^т (се), рѡжљѹтим (се), свр. 'расрдити се, разгњевити се; наљутити некога'. – Анђѣлка јѣст бѣла (немирна), ал цѹрца бѣла, нѣкад кад се рѡжљѹти, и то знѡ мѡжда једно двѡпут нѣшто да је бѣло, бѡш је се нѣшто ражљѹтла, и дѡшла у нишу ѡнд на плѡчице и вѡко пѡђе мѡло лѹпа глѡвѡм.

разлѡд^т се, рѡзлѡдим се (имп. разлѡд^т се) свр. 'ријешити се осјећаја непријатне врућине, освјежити се'. – Лијѣп је сѡк, разлѡд^т се.

рѡкија, ж 'алкохолно пиће које се добија дестилацијом превреле комине, најчешће од шљива и другог воћа'.

рѡна, ж (мн. ѡ) 'храна'. – Дјѣд је (током рата) вѡзео рѡну и жѣне и дјѣцу.

рѡнти, рѡним несвр. прел. 'хранити, издржавати некога'. – Ѧ^н јѡдна бѡка свѣ њѣ^а с њѡд^нцѡм рѡнла.

рѡњак, -њка, м 'рани парадајз, који први сазри'.

рањѣнѣк, м 'свиња која се тови за крмокол (за зиму, за сушење)'.

рѡсо, -ла, м (мн. ѡ) 'слана вода у којој се кисели купус'.

ребѡрце, с (мн. -ца) 'једна од танких извијених костију, везаних за кичму и прсну кост, које обавијају грудни кош; животињско месо с тог дијела тијела'.

рѣћ, рѣкнѣм (имп. рѣцѡ) свр. 'усмено саопштити, казати, испричати'. – Није ѡн њѹ ѡтео, као да је ѡтео, кѣдаповѡ, кѡк ѣу кѡзат, мѡжда нѣ знѡм ни рѣћ. / Рѣкнѣш ли јѣдну ријѣч која нѣма мјѣста ил ѹвријѣди ме, нијкад вишѣ сѡ мнѡм стѡт нѣћеш. / Одвѹку је дѡктора, дѡктор рѣкнѣ гѡтово је, ти си зѡкаси^тла.

рѣлце, с 'орган којим пчела узима храну'.

рљат, рљѡм, несвр. 'шумно, бучно дисати при спавању са отвореним устима; хркати'. – Рљѡјѹ кад спѡвајѹ.

рѡј, рѡја, м (мн. рѡјеви) 'мноштво инсеката на једном мјѣсту'. – Ѧвѡ су ти ти рѡјеви на грѡнама.

рѹб^нна, ж 'дуга бијела кошуља, најчешће од лана'.

рѹчак, -чка м (мн. рѹчкови) 'главни дневни оброк'.

С

сáд^т, -им, несвр. 'стављати у ископану или издубљену рупу у земљи'. – Сáдэли смо пò^рће и свáпта смо пријѣ рáдэл^т.

сáкрит, сáкријем, свр. 'не допустити да се нешто примијети, прикрити, затајити'. – Што не мòгу òд бога сáкрит, нéћу ни ò(д) свијѣта.

сáксија, ж 'посуда за цвијеће'.

сáксијца, ж дем. од саксија.

салáмура, ж 'усољено месо'.

сáлњáк, м 'ситни колач умијешан са сладом и филован'.

сáрана, ж 'погребна поворка, сахрана'.

сарáнт, -им, свр. 'положити покојника у гробницу'.

сарáњивáн, -а, о 'онај коме је приређена погребна поворка'. – Òзéбла сам тóд кад је ова бáка сарáњивана.

сáрма, ж 'јело од пиринча, лука и сјецканог (мљевеног) меса завијеног у лишће (киселог) купуса или у лишће винове лозе'.

сáтарáш, м 'јело од динстане паприка, лука и парадајза'.

сáтица, ж 'стаклена посуда за мед, тегла'.

сáтрца, ж 'салата од сира и младог лука'.

сáће и **сáће**, с 'плоча од воска са правилно распоређеним шестоугаоним ћелијама у које пчеле стављају мед и јаја'.

сáфт, м 'јело од динстаног меса са луком, паприком и зачинама'.

сáцáк, м 'троножац испод ког се ложи ватра, на који се ставља посуда у којој се топи маст за чварке; оранија'.

свáдба, ж 'веселје поводом вјенчања'.

свáкаки, -а, -о, придј. замј. 'за указивање на различитост, разноврсност онога што значи именица'.

свéдно, прил. 'у сваком случају, и тако и тако'. – Лијéпо је и сунце, свéдно ì немам вáтрѣ тáм бá у кући.

свòј, -а, -е (ген. множ. свòи^е) придј. присв. замј. 'који припада субјекту'. – Òна јáдна ìмала је мòбилни, ìмала је и брòј свòи^е.

сèптѣмбар, -бра, м 'девети мјесец у години'.

сикйрат (се), -ам (се), несвр. 'једити (се), бринути'. – Мáма јáдна сáм се сикйрá.

сйла, прил. 'веома, много'. – Пòпара се мáло закáјмáчи. Сйлу тò бóудѣ лиéпо.

сйр, м 'намирница која се добија сирењем млијеска'.

сйрнá пита, ж 'пита са сиром; сирница'.

сѝрће, -ета, с (мн. х) 'водени раствор сирћетне киселине, служи за зачин јелу или за конзервирање'.

сѝруп, м 'напитак од млијека и упрженог шећера који се користи против болова у грлу'.

сѝрутка, ж (мн. х) 'течност која се издваја из млијека послѣ сирења'.

сјѝст, -днем, (имп. сјѝд) свр. 'заузети сједећи положај'. – Е, Вѝдо, ај сјѝд с нѝма.

скѝмлија, ж 'мала дрвена столица'.

скѝ^ват, -ѝм свр. 'припремити храну или какав напиток загријавањем до кључања'. – Йдѝм скѝ^ват рѝчак.

скѝж^вт, -ѝм, свр. 'схватити, разумјети'. – Зар ти нѝси скѝжла да сам те пѝтѝ да йзаѝѝм.

слѝгат, слѝжѝ, свр. 'обманути некога, казати неистину'. – Снѝмѝ се свѝ, нѝмѝј слѝгат.

слѝтко, с 'воће кувано у шећеру посебним поступком'.

сликѝват (се), слѝкуѝм (се), несвр. **1.** неповр. 'фотографисати некога или нешто'. – Ај да вас слѝкуѝм. **2.** повр. 'бити фотографисан'. – Кѝ-с се тѝ сликѝвѝ?

смѝрит се, смѝрѝм се, свр. **1.** 'постати миран, умирити се'. – Па нѝк је (дијете) нѝмѝрно. Штѝ ѝеш, смѝриѝ се ѝн. **2.** безл. 'смањити се, стипати се

(о ратним дешавањима)'. – Јѝ сам ѝдмѝ кад је тѝ се смѝрло ѝт^ншла.

снѝ и **снѝја**, снѝјѝ, ж (дат. снѝји, INSTR. снѝом и снѝјѝм) **1.** 'братова или синова супруга'. – Прѝча ѝн Дрѝги, брѝту и снѝји, па кѝо кѝко је ѝн нѝмѝран пѝно. **2.** 'пријатељица, посестрима'. – Нѝсам ја лѝше са снѝом Рѝжом.

сѝз, м **1.** 'општи назив за умак'. **2.** 'сок од укуваног парадајза'.

сѝмѝн, м в. ѝб.

спѝѝрне, ж пл. т. в. мело.

сплѝвити, -ѝм, свр. 'покупити са површине'. – Сплѝвѝм кѝмак с млијека.

стѝрѝчки, прил. 'као старац, на старѝчки начин'. – Па кѝко сте? - Па ѝ^во вѝдѝш, стѝрѝчки.

стѝр, -а, -о (комп. стѝрѝ и стѝрѝј, одр. стѝрѝ, -ѝ, -ѝ) **1.** 'који је проживио одређен број година'. – Кѝји ти је ѝнук стѝрѝ? / ѝна је пѝт гѝдѝн оѝ мене стѝрѝј. **2.** 'који је претходио овом сада, претходни'. – Јѝсам тѝчно ѝвте, у ѝнѝј кѝћи ја сам рѝђена, ѝнѝ је стѝрѝ мѝесто.

ствѝрно, прил. 'заиста, уистину'. – Ствѝрно сам ѝзѝбла.

стѝћ, -гнем, свр. **1.** 'доспјети на одређено мјесто'. – Ајде бѝ стѝћеш (кући) кад заладнѝ. **2.** 'доћи на ред у

одређено вријеме'. – Сйг̄о је њ мени ч̄ас да йд̄ем.

Стјѣпањ д̄ан, м (мн. ѿ) цркв. 'празник посвећен Светом првомученику и архиђакону Стефану'. – На Стјѣпањ д̄ан вод су били код мене за сла^у.

стража^рца, ж 'пчела која стоји испред кошнице'.

страшн̄о јаје, с 'јаје које се чува до следећег Ускрса'.

стр̄ок, -а, -о 'који захтијева поштовање утврђених критеријума, мјерила, норми, строг'. – Наш је дјед бй'о йпак, в̄ак̄о к̄ак ћу ти казат, није он нас т̄ук̄о, ал је бй'о ч̄ѣк као стр̄ок.

стр̄ого, прил. (комп. стр̄огй̄е) 'на строг начин, оштро'. – Прије је било стр̄огй̄е, цаба је причат.

стр̄ук, м (ген. мн. стр̄ук̄а) 'надземни дио биљке; надземна биљка с лукавицом'. – Уз̄ећу н̄еколк̄о стр̄ук̄а т̄ога парад̄аиза.

с̄упа, ж 'течно јело од меса, зелени и разних зачина'.

с̄утлија, ж 'јело од риже укуване у заслаћеном млијеку'.

сутред̄ан, прил. 'идућег дана, сутра'.

Т

так̄и, -а, -о (ген. мн. та̄кије) пок. прилј. замј. 'за каквоћу; такав'. – Ма шта ће те та̄к̄е ма̄ле мр̄в^{це}? / У так̄ој је к̄ући дијете.

та̄м (рј. та̄мо), предл. 'на оном мјесту'. – А̄нђ̄елка је та̄м се зап̄дсла д̄обро.

та̄њир̄ћ, м 'мали тањир'.

тар̄ана, ж (мн. ѿ) 'тијесто кидано прстима'.

те̄всија, ж 'плитки суд за печење, тепсија'.

те̄гља, ж в. галон.

тек̄унца, ж 'клип са којег је одстрањено кукурузно зрње'.

те̄л, м 'боја коже, тен'. – Зна̄м ја ђстарла је једна Јела... ймала је ђна те̄л она̄к̄и, н̄е б̄е рек̄о на̄ н̄ој ништа (да је болесна).

те̄са, ж дем. од тевсија.

те̄чај, м 'допунска настава која је послѣје Другог свјетског рата организована за неписмене који су пропустили редовно школовање'. – Ка̄д је било ђни те̄чај н̄еки, није ме нико ни пӣсо у ни те̄чај.

т̄йца, ж 'птица'.

т̄йчица, ж дем. од тица. – Не̄а ка д̄ође, у пр̄ст^ћ св̄е мр̄вицу по мр̄в^{цу} ј̄еде ко б̄ива. Е ка сам ђн̄о в̄идла, св̄едно ко т̄йчица.

тк̄анца, ж 'комад тканине, рупчић, са истканим узорком'.

т̄ѡич и **ѡгоич**, прил. 'недавно, скоро'. – Шта̄ сам ти т̄ѡич рекла?

тòлкò, прил. 'у тој мјери'. – Ба̀ба, òв̄и, дòбро је, па м̄ислим да је здра̀ва, ал мòжда и нѝје тòлкò.

тра̀јва̀н, м 'трамвај'.

тра̀чит, -им, несвр. према отрачит. – За̀р Мѝрку на̀к̄у свàдбу òтрачит, нòлкò спр̀еми́т на̀кò св̀е, а Нѐди н̀е трачит?

тра̀шца, ж 'мала саксија у којој сјеме или садница неке биљке стоји док не нарасте довољно да може да се сади у земљу'.

тр̀еснут, -ѐм, свр. 'срушити се с треском, праснути, грунути'. – Све ја̀ ѝзишла из оне п̀у̀п̄е, па д̄и́гла гла̀ву, ђ̀е, ђ̀е? Ѝстòм тр̀есну̀ гранàта!

тр̀ешица, ж 'помен који се даје покојнику три дана послје сахране'.

тр̀ес, 'основни број три пута већи од десет, који се обиљежава цифрама 30'. – Пр̀òшл̄е гòдн̄е кòпò је òн̄е б̀у̀нареве д̀убок̄е по тр̀ес м̀ет(ара).

тр̀кат, несвр. 'кретати се ужурбано тамо-амо, одлазити журно на разна мјеста'. – Д̀ј̀ед је р̀а̀дио у свòјòј радиòни, а òни су (партизани) н̀ешто тр̀кали по àвлијама, св̀е из àвлије у àвлију.

тр̀нка, ж 'старинска кошница која се плела од прућа'.

тр̀бòјка, ж 'требòјна мачка'. – Знàш шта знàчи ова ма̀чка са три бòје? Тр̀бòјке дòносе ср̀еђу.

тр̀гица, ж в. надгузња̀к.

тр̀утуша, ж 'неоплођена матица која леже јаја'.

т̀уд, прил. **1.** 'за мјесто: на том (овом) мјесту, на то (ово) мјесто'. – Мѝслим да је Пѐтар т̀уд у тòј ф̀и́рми р̀а̀дио. **2.** 'за означавање приближног блиског'. – Ба̀ба й̀мала седамд̀есет òсам гòд̀ина. Па дòбро т̀уд је ко й̀ ја̀.

т̀урит, -им, 'ставити, положити, убацити'. – Чѐсн"цу сам т̀урла у р̀ерну и òна се п̀еч̀е.

т̀уршија, ж в. кисела.

т̀учàк, м 'печеница која се припрема за Божић, а коље се на Туцин дан'.

Ћ

џ̀алабр̀кнт, џ̀алабр̀кнем, свр. 'појести мало, на брзину, чалабр̀цнути'.

џ̀а̀џ̀а, м 'отац, тата'.

џ̀а̀џ̀ин, -ина, -ино, 'који припада оцу; који личи на оца'. – Зл̀атко й̀ма̀ окр̀углу гла̀ву, и ст̀в̀арно је лѝј̀еп. Й̀ма̀ џ̀а̀џ̀ину гла̀ву.

џ̀ѐвап, џ̀ѐвапа, м 'исјецкано (или самљевено) и на комадиће сваљано месо које се пече на роштиљу'.

џ̀ѐр, џ̀ѐри, и **џ̀ѐрка**, -е, ж 'кћи'. – Й̀ма̀ џ̀ѐр, ра̀стала се, ал тò је нѝје дò џ̀ѐрке.

ћѐт, дћу и ђѐа (енкл. ћу), одрич. нећу, 2. л. дћеш и дш (екл. ћеш), одрич. неш, р. придј. ћѐ, ћѐла, ћѐло. **1.** 'имати вољу, намјеру и спремност; намјеравати, жељети'. – Ош ћѐт сѹтра дђћ? / Ђѐа да ти кѐжѐм вѐкђ. / Ђѐе-л Пѐтар ѹз дјѐда стѐрђг? / Дјѐд нам се није ћѐђ ожѐнт. / Мѹ ѹмали оно пѐра, ћѐл рѐдѐт вђду и купѐтло и свѐ ћѐл да рѐдимо. / Бѹло би дђбро да-с ме ћѐли шкђловат. / Злѐтко рѐдѹ, а ђна неће. **2.** 'обичавати радити нешто'. – Је л дѐ, Пѐтар није ћѐђо рѐчат? **3.** 'захтијевати, тражити остварење нечега'. – Ђћу кѹћи свђјђј бѐби! **4.** 'жељети имати, посједовати, располагати нечим'. – Оћѐте јѐбука? **5.** 'у изразима којима се наглашава да има много онога што значи субјекат'. – ймѐ онок пђсла колко дш (хоћеш) ок^о кѐзана.

ћурѐт^{на}, ж 'печено ћурчије месо'.

у

ѹ близу, прил. 'након веома кратког рока'. – И ђндѐ смо мѹ пђслали и ђн је тѐм кад је дђшђ, вѹ сте свѐ бѹли ѹ близу.

ѹватт, ѹватѹм, свр. **1.** 'узети, дохватити рукама'. **2.** 'бити захваћен нечим, добити, зарадити'. – Неће је ѹватла грѹпа.

ѹдат (се), -ѐм (се), р. придј. ѹдђ, ѹдѐла, т. придј. ѹдѐна. свр. **1.** 'ступити у брак, бити у браку (о жени)'. – Била је ѹдѐна у Бѹкову Грѐду. **2.** 'дати коме за жену (кћер, сестру, рођаку)'. – Ђѐри нијѐдну није пђслђ на шкђле, неђо им је дѹкате понѹзђ, свѐ и(х) је ѹдђ у богѐство вѐлкђ.

ѹдробѹт, -а, -о, 'о течној храни која у себи има иситњене комадиће чвршће намиринице': ~ млијѐко (млијѐко са комадићима хљеба).

ѹж^{на}, ж 'мањи оброк који се једе између главних obroка'.

ѹзврѹштат, -ѹ, свр. 'прокиснути, укварити се усљед ферментације (о храни)'

ѹзѐт, ѹзмѐм, свр. **1.** 'дохватити руком'. – йзѐла Дрѐганин мђбилнѹ и ко бѹва зђвѐ тѐту. **2.** 'прихватити се неког посла'. – Кђ да је неђко ѹзѐо па кђпђ неђкѹ канѐл^ћ, бунѐр^ћ.

ѹкиснут, -ѐм, свр. 'учинити да нешто постане кисело'. – Ниѹси га (млијѐко) ћѐла да ѹкиснѐш, а ђно узврѹштало, од топлђтѐ.

ѹље, с 'масноћа биљног поријекла'.

ѹмѐдит, ѹмѐдим, свр. 'комбиновањем намириница направити замјену за мед'. – Мђш скѹ^ѹат пѐћѐра и вђдѐ па нѐправтѐ оно мѐло као да се ѹмѐди.

џмријет, џмријем, свр. 'умријети'. – Она није имала кад ни помислит да се џмријет. / Бака је џмријела, ал сви су се одрәнли.

џнић, џнићем, свр. 'ући'.

утушит, утуши, свр. 'угушити'. – Нијесам мисла да ће јој то доћ да је утуши крв.

џштипак, -пка, м 'колач од дизаног тијеста, који се вади кашиком и пржи'.

Ф

фала бдгу, 'за изражавање захвалности богу за осјећање задовољства постојећим стањем'. – Оћ да кажем, твоја баба Саја фала бдгу добро.

фамелија, ж 'породица и шира родбина'. – Пэро ту завршио и трѣба ић^н на факултэт, а она се дндар запосли исто кот фамелије нашэ.

фамелијарно, прил. 'генетски наследно'. – Анђелка склдна гдјэњу, то је фамелијарно, па ви(ди) тата њэзйн па баба Аңђа, то је та грађа склдно томе.

фангла, ж в. вангла.

фатат, -ам, несвр. према пофатат.

фйда, ж (мн. х) 'врста тијеста које се ставља у супе и чорбе'.

фил, м 'смјеса којом се надијева тијесто'.

фино, прил. **1.** 'на лијеп начин'. – Њэму је прија Аңђа све фино објаснла. **2.** 'за појачавање исказа: просто, једноставно'. – Дошла фино ставла вакó телэфон на џво знаш, и ко бива зовэ тату.

фластика, ж **1.** 'пластична маса, вјештачки материал од органских материја и примјеса; поливинил'. **2.** 'кухињске посуде од тог материјала'.

фластичан, -чна, -чно 'који је направљен од пластике': ~ вангла.

фришак, -шка, -шко 'свјеж, скорашњи'. – Ё колкó ћете јест да направим да будэ врућо, фришко.

фруштук и **фуштрук**, м в. дор^ччак.

Ц

цвијет, м (ген. мн. цвјетóвā) 'дио биљке који је обично у боји': ружин ~.

цвјетат, цвати, несвр. 'развијати цвјетове, расцвјетавати се (о биљкама)'. – У мају цвати багрэн.

цивиљ, цивильа, м 'грађанско лице (за разлику од војног)'. – Чдјек ми је подино у рату, није баш био у рату, он је био цивилиљ, ал граната га нашла.

цицвара, ж 'јело од кукурузног брашна, кајмака и млијеска (или воде)'. – Вишэ волим цицвару с водом вѣћ с млијеском.

црвенка, ж 'пиле црвене боје'.

црнча, ж хипок. 'црнокоса дјевојка'.

– Лијепе црнчаце, и висòке, што нису
имале б̄ар п̄ам̄ети?

цѹра, ж 'млада неударна женска особа;
дјевојка'. – Кад је збòр, и мòмци свѣ
йзићу, и цѹре йзићу.

цѹрца, ж дем. и хипок. од 'цѹра;
дјевојчица'. – Дòшли су партизани и
тај Тито и пòшне òп̄ет шкòла рад"т,
нè дају виш̄е цѹрцама йћ, није ни б̄ило
нèшто в̄ажно да йд̄у ж̄енск̄а д̄ј̄еца.

Ч

чабар, м 'врста каце, саставни дио
ракијског котла'.

ча̀с, ча̀са, м 'одређено вријеме'. –
Ст̄йгò је й мени ча̀с да йд̄ем.

чек̄нар, м 'врста пољопривредне
машине за млевенење жита': млин ~.

чела (рј. пчела), ж 'медоносни
инсект'.

чел̄ар, м 'особа која се бави
пчеларством, пчелар'.

челац, -лица, м 'рој пчела који се
обично групише на дрвету, око
матице'.

чѣлоуст, ж 'усна шупљина, чељуст'. –
Рилце б̄уде код чѣл̄е у чѣлоуст̄и.

чѣн̄ти, чѣн̄им, несвр. 'вадити
коштице из воћа'. – Ка се пр̄ави
пекмез, чѣн̄им ш̄љив̄е.

чѣсн̄ца, ж 'хлеб који се прави за
Божих и у који се ставља новчић'.

четерѣсн̄ца, ж цркв. 'помен или даћа
која се даје покојнику четрдесети дан
послије смрти'.

четир и **чѣти**, 'основни број који се
обилежава цифром 4'. – Б̄ар до чѣтир
(разреда) да сам уч"ла. / Йм̄а òна чѣти
ѹнука.

чѣтрес и **чѣтерес**, 'основни број
четири пута већи од десет, који се
обилежава цифрама 40'. – Ј̄а сам
чѣтрес тр̄ѣћ̄е гòд̄иште.

чѣмбур, м в. кајгана.

чѣнт, -й̄им, несвр. 'поступати на
одређен начин према некоме или
нечему'. – Нè бој̄им се ј̄а гр̄ија̄ што у
уста йд̄е, већ што би ј̄а нèшт̄ д̄ј̄ел"ма
нèком чин"ла лòше.

чѣча, м 'очев брат; стриц'.

чд̄ек, м **1.** 'мушкарац'. – Кòд н̄ас у
Б̄аткуши с̄амо ј̄едан чд̄ек йм̄а т̄ај
м̄л̄ин. **2.** 'супруг, партнер'. – П̄аметан
чд̄ек н̄ѣ свòју ж̄ену запòставити.

чòрба, ж 'кувано течно јело с
поврћем, обично с комадима меса и
запржено, односно зачињено'.

чӯар, м 'стаклени предмет који се
ставља у млијeko кад се кува, да не
искипи'.

чуваркућа, ж в. страшно јаје.

чудо, прил. 'много'. – Ёто њѣ̄а чудо тѹ чѣла̄ йза ѓво̄г, ал нѣ идѹ ѓне вѹда̄.

Ц

цаба, прил. 'узалуд, бадава, бескорисно'. – Прије је бѣло стрѓгије, цаба је причат. / Нѣмај сѓд пѓсла, и на̀рѣвно да мѓрају бѣт тѹ ѓвлији, нѣ море ѓдат по пѹту цаба.

цѣзма, ж 'суд у којем се кува кафа, цезва'.

цѣзмѣца, ж дем. од цѣзма.

цѓпат, цѓпѣм, несвр. према нацѓпат.

Ш

шапе, ж пл. т. 'суви колачи'.

шваргла, ж 'врста дебеле кобасице од свињског желуца испуњеног парчићима куваног меса, с кожурицом и зачинима'.

шѣница, ж пшеница.

шервањт, шѣрвањѣм, несвр. 'правити лудости; понашати се слободно, несташно'. – Ѓвде сам мѓгла како ѓћу, а код бабѣ ѐнкѣ нѣсам мѓгла шервањт.

шљѣва, ж (мн. ѓ) 'ракија од шљѣва'.

шњѣцла, ж 'одрезак од стијешњеног мљевеног меса'.

шњѣта, ж 'парче хљеба'.

шѓдер, м 'иситњен камен, шљунак'.

шѓлѣца, ж 'мања порцеланска посуда са дршком, из које се пије кафа'. – Йма̄м оне шѓлѣце што ми је Мӣрко кѹпӣѓ.

шѓпинг, м 'узимање и присвајање ствари из напуштених кућа (о дешавањима у ратном периоду)'.

шѓтара, ж в. крунач.

шпѣноват, шпѣнујѣм, несвр. 'пржити шећер'.

штѣк дѓзна, ж 'утичница'. – Јучѣ ми цѣкла она штѣк дѓзна код телевизора.

штѣпати, штѣпѣм, несвр. 'откидати комадиће хране претима'.

шѹпа, ж 'помоћни објекат у дворишту, који служи за одлагање дрва, угља, алата и слично'.

шѹтит, -ѣм, несвр. 'уздржавати се од говора, ћутати'. – Шѹт, цѹст ме крају.

ЛИТЕРАТУРА

Босанскохерцеговачки дијалектолошки зборник II (1979), IV (1983), V (1985), X (2012). Сарајево: Институт за језик.

Вуковић, Гордана (1988). *Терминологија куће и покућства у Војводини*. Нови Сад: Филозофски факултет.

- Далмација, Стево (2004). *Рјечник говора Поткозарја*. Бања Лука: Глас Српски, Графика.
- Далмација, Стево. *Рјечник говора Срба Српске Крајине*. (у штампи).
- Козомара, Драгомир (2016). Фонетске и морфолошке особине српских посавских говора између Врбаса и Укрине. *Српски дијалектолошки зборник*. LXIII: 579–733.
- Караџић, Вук Стефановић (1852). *Српски рјечник истолкован њемачкијем и латинскијем ријечима*, Беч 1852. (фототипско, онлајн издање).
- Клаић, Братољуб (1983). *Рјечник страних ријечи А–Ж*. Загреб: Накладни завод Матице хрватске.
- Клајн, Иван и Милан Шипка (2007). *Велики речник страних речи и израза*. Нови Сад: Прометеј.
- Крушец, Агата (2004). Вукова трпеза – кулинарска терминологија у првом издању *Српског рјечника* Вука Стефановића Караџића (1818). *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLVII/1–2: 233–295.
- Михајловић, Велимир (2000). Из наше кулиналије. *Књижевни језик* 9/4: 7–24.
- Недељков, Љиљана (2009). *Архаична пчеларска лексика у Војводини*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска. 2011.
- Српска енциклопедија*. Том I, књ. 1. Нови Сад – Београд: Матица српска – Српска академија наука и уметности – Завод за уџбенике. 2010.
- Тројановић, Сима (1896). Старинска српска јела и пића. *Српски етнографски зборник*, књига II. Београд: Државна штампарија. (фототипско, онлајн издање).
- Црњак, Дијана (2006). *Терминологија куће и покућства у Лијевчу пољу и Жупи*. Бања Лука: Филозофски факултет.
- Црњак, Дијана (2011). *Пастирска лексика лакташког краја*. Бања Лука: Филолошки факултет.

Renata Banjac

FROM THE LEXICON OF THE VILLAGE OF BATKUŠA NEAR ŠAMAC

Summary

This paper presents part of everyday lexicon of Batkuša, a village in Posavina. Lexicon material has been obtained actively, through interviews, recording of spontaneous conversations via voice recorder and by filling out the questionnaire. Informers are authentic representatives of dialect, whose lexicon is being examined. Dictionary entries are presented alphabetically (Serbian Cyrillics). Every article in dictionary is composed of lemma, somewhere with qualifiers showing usable value of lexemes and their meaning which it realizes in the speech of Batkuša inhabitants. Examples are not consistent because part of the material is based on question-answer model. Homonyms have the status of independent determinants and they are marked by number in exponent. Synonyms are particular determinants, where the definition is presented with most frequent form, where at less frequent forms mark *v.* guides to more frequent one. Prosodic, fonetic-fonologic, morphofonologic varieties of the same lexem are given side by side, in the same dictionary article, as well as nouns that are given in masculine and feminine genus. The author doesn't belong to the speech type whose lexicon is being examined.

KEYWORDS: dialect lexicology and lexicography, Herzegovina-Krajina dialect, Bosnian Posavina, dialectal dictionary

Мср Рената Бањац
Академија наука и умјетности Републике Српске
Република Српска
rvidacic3@gmail.com

УПУТСТВО АУТОРИМА

за приређивање рукописа за *Прилоге проучавању језика*

Часопис *Прилози проучавању језика* објављује радове из области филолошких и лингвистичких проучавања: изворне научне радове студената и сарадника, настале на основу семинарских, дипломских и других оригиналних истраживања, као и прегледне радове. Радови који су већ објављени или понуђени за објављивање у некој другој публикацији не могу бити прихваћени за објављивање у *Прилозима проучавању језика*.

У посебној напомени при дну прве странице чланка наводи се име и звање ментора или назив и број пројекта, односно назив студијског програма у оквиру кога је чланак настао, те назив институције која је финансирала пројекат или програм. Напомена треба да је везана за наслов рада; евентуално, на истој страни се налази и напомена која садржи податак о томе да је чланак у претходној верзији био већ изложен на скупу у виду усменог саопштења (под истим или сличним насловом).

1. Рад доставити најкасније до **1. септембра** за текуће годиште **одштампан** или у **електронском облику** (имејлом у Word-у) на адресу *redli@ff.uns.ac.rs* или *dusazd@ff.uns.ac.rs*, или у штампаној форми с електронском копијом на адресу: Проф. др Душанка Звекић-Душановић, Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику, Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија. Том приликом **обавезно** доставити основне податке о аутору у тексту електронске поруке (титулу и научно звање, назив и адресу институције на којој је ангажован, имејл адресу и број контакт телефона).
2. Радове рецензирају два квалификована рецензента. Поступак рецензирања је анониман у оба смера. На основу рецензија Уредништво доноси одлуку да ли се рад: 1) одбија, 2) прихвата за објављивање или 3) прихвата уколико аутор изврши неопходне измене и преправке рада, у складу са примедбама рецензената. Уколико се две рецензије разликују, Уредништво може затражити и мишљење трећег рецензента. Ревидирана верзија рада шаље се рецензентима/рецензенту на поновни увид и оцену и након тога Уредништво доноси одлуку о објављивању.

Аутор је дужан да у року од 5 дана уради коректуру рада, када то буде од њега затражено.

3. Рад треба да је технички уређен на следећи начин: а) **обим**: до 30 000 карактера;
 - б) **фонт**: Times New Roman, 12 pt; друге фонтове употребљене у тексту послати као посебан фајл;
 - в) **формат**: А4; маргине: горња и доња 2 cm, лева и десна 3 cm; г) **размак**: 1,5;
 - д) **језик рада**: српски, енглески, руски или други словенски језик.
4. Рад треба да садржи:
 - а) **име и презиме аутора** (12 pt) и **афилијацију** (10 pt) у горњем левом углу;
 - б) **наслов рада** испод имена аутора (12 pt, капиталним писмом, лево);

Дејан Милорадов
(Матица српска, Нови Сад)

УПОТРЕБА ДЕКОМПОНОВАНОГ ПРЕДИКАТА У ЈЕЗИКУ
НОВИНА

- в) пре основног текста рада **сажетак** (од 100 до 250 речи; величина 10 pt), први ред увучен [ТАВ], и **кључне речи** (до 10 речи; величина 10 pt) на језику основног текста;

САЖЕТАК

У овом раду се посматра ...

КЉУЧНЕ РЕЧИ: декомпоновани предикат, новински жанр, номинализација.

- г) технички уређен **основни текст** (12 pt), који садржи: *наслов* поглавља величине 12 pt, у болду (**1. Увод**); *наслов* већих целина унутар поглавља обележене другом децималом величине 12 pt (2.1. Уводне

напомене); и наслове мањих целина унутар дела поглавља, који се бележе од треће децимале величине 12 pt (2.2.1. Типови), при чему се: *наслов поглавља* одваја празним редом и не увлачи у текст; *текст поглавља* не одваја се празним редом од наслова, први ред увучен у текст [ТАВ].

1. Увод (12 pt, болд)

У лингвистичкој литератури ова појава се дефинише као ...

2. Анализа емпиријског материјала (12 pt, болд)

2.1. Уводне напомене (12 pt)

У овом поглављу желимо да укажемо на ...

2.2. Декомпоновање предиката у НИИ-у

2.2.1. Структурни типови

У овом часопису могу се идентификовати следећи типови ...

3. Закључак (12 pt, болд)

Након спроведене анализе ...

ЛИТЕРАТУРА

- д) **литературу** (наслов центриран, капиталним писмом, 11 pt, спационирано, 2 pt), која се наводи после текста рада према упутству у т. 7;
- ђ) после литературе, **резиме и кључне речи на страном језику**, енглеском, руском или другом словенском језику, ако је основни текст српски (до 1/10 дужине основног текста; величина 10 pt, наслов и Summary односно Резиме увучен у текст [ТАВ], први ред текста у односу на наслов и Summary односно Резиме увучен [ТАВ]); резиме и кључне речи су на српском ако је основни текст енглески, руски или други словенски;

Dejan Miloradov

DECOMPOSED PREDICATE IN NEWSPAPERS

Summary

In this paper author ...

ж) **основне податке о аутору** на самом крају текста (т. 11).

5. **Цитирање** извора интегрише се у текст, и то на следећи начин: а) упућивање на одређену студију у целини: (Васић 1998); б) упућивање на одређену страну студије: (Васић 1998: 80); в) упућивање на одређено издање исте студије: (Радовановић 1986²: 66); г) упућивање на одређене студије из године у којој их има више од истог аутора: (Бугарски 1986а: 55), (Бугарски 1986б: 110); д) упућивање на ауторе са истим презименом: (Ивић, П. 1998: 124), (Ивић, М. 1970: 51); е) хронолошким редом се наводе студије истог аутора на које се у тексту позивамо: (Halle 1959; 1962); ж) упућивање на студију два аутора: (Huddleston – Pullum 2002); з) ако се упућује на радове двају или више аутора, податке о сваком следећем раду одвојити тачком и запетом, нпр. (Белић 1958; Стевановић 1968);
 - з) страна имена се у тексту на српском језику транскрибују; у парентези се наводе у оригиналној графици.

6. У **фуснотама** се дају само коментари аутора (10 pt, footnotes, а не endnotes, аргументативне); први ред увучен [ТАВ] у односу на основни текст, спационирано 1,5.

7. **Литература** се даје азбучним или абecedним редом у зависности од писма рада који се приређује за штампу (лево поравнање и опадајуће, 11 pt).
Литературу навести на следећи начин:
 - а) књига (један аутор):

Бугарски, Ранко (1996). *Језик у друштву*. Београд: Чигоја – XX век. б) чланак у часопису:

Васић, Вера (1996). Лингвистички аспекти субординације агенса проагентивног типа у Вуковом преводу *Новог завета*. *Зборник Матице српске за књижевност и језик*. XLIV/ 1–3: 93–104.

в) библиографска јединица с више аутора, односно до три аутора:

Ивић, Павле и Митар Пешикан (1996). Српско штампарство. У: *Историја српске културе*. Горњи Милановац – Београд: Удружење издавача и књижара Југославије – Дечје новине. 137–145.

г) библиографска јединица с више од три аутора:

Akmaljan, Adrian et al. (1991). *Linguistics, an introduction to language and communication*. 2nd ed. Cambridge, Massachusetts and London, England: The MIT Press.

д) зборник радова у ком аутор има текст:

Bugarški, Ranko (1982). *Jezik i kultura sa sociolingvističkog stanovišta*. У: *Jezik i kultura u nastavi stranih jezika* (ur. M. Stojnić). Београд: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. 38–44.

ђ) речник:

РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–III. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–1969. IV–VI, Нови Сад: Матица српска, 1971–1976.

РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. I–. Београд: САНУ, Институт за српски језик САНУ, 1959–.

е) чланак из новина:

За приказ ових извора треба додати податак о години, месецу и дану за дневне и недељне новине. Такође, користити "стр." (или "р." ако су новине на страном језику) код броја страна.

Mišić, M. (1. feb. 2012). Ju-Es stil smanjio gubitke. *Politika*, str. 11.

А ако се не спомиње аутор чланка:

Straževica gotova za dva meseca. (1. feb. 2012). Politika, str. 10.

ж) публикација доступна on-line:

Veltman, K. H. *Augmented Books, Knowledge and Culture*.
<<http://www.isoc.org/inet2000/cdproceedings/6d/6d.>> 02.02.2002.

8. **Речник** у посебном прилогу даје се двостубачно тако да се организује речнички чланак (10 pt).
9. **Табеларни приказ** (величине 10 pt) даје се на следећи начин: Табела 1:
Промена придева одређеног вида

	m	f	n
NOM	нови	нова	ново
GEN	новог(а)	нове	новог(а)
DAT	новом(е)	новој	новом(е)
ACC	нови/новог(а)	нову	ново

10. **Примери** се дају курзивом, при навођењу значења речи користе се полунаводници [‘’], а цитати се стављају под наводнике [,,]. У радовима на енглеском примери из ћириличких текстова наводе се у латиничној транслитерацији. *Курзив* се користи за наглашавање.
11. **Подаци о аутору** на крају целог текста (вечичина 11 pt) треба да садрже следеће елементе: академска титула, име и презиме, институција, земља, имејл адреса *курзивом*. Уколико има више од три аутора, дају се подаци првог аутора.

САДРЖАЈ

Александра Табак

ЛЕКСИКОГРАФСКА ОБРАДА НАЗИВА ЗА БОЛЕСТИ, СИМПТОМЕ И
ЗНАКЕ У ДЕЛУ *ЧАДОЉУБ ИЛИ НЕГОВАЊЕ ДЕЦЕ У ПРВИМ ЖИВОТА*
ГОДИНАМА ГАВРИЛА ПЕКАРОВИЋА (1836).....5

Јована Јовић

ЛЕКСИКОГРАФСКА ОБРАДА АНАТОМСКЕ ТЕРМИНОЛОГИЈЕ У ДЕЛУ
„КРАТКО СОЧИЊЕНИЈЕ ИЛИ НАУКА О ЧОВЕКУ” ПЕТРА
РАДОВАНОВИЋА39

Сања Петровић

КЛАУЗАЛНЕ СТРУКТУРЕ У ФУНКЦИЈИ ДОПУНЕ У ТЕКСТУ
ПРОЛОШКОГ ЖИТИЈА СВЕТОГ МАКСИМА БРАНКОВИЋА ГАВРИЛА
СТЕФАНОВИЋА ВЕНЦЛОВИЋА ИЗ 1744/45. ГОДИНЕ77

Горица Мирковић

КОЛОКАЦИЈЕ С ПРИДЕВОМ *КРУПАН*.....101

Мила Драгић

МОРФОСИНТАКСИЧКЕ ОСОБИНЕ ФРАЗЕОЛОГИЗАМА РЕЛИГИЈСКОГ
ПОРЕКЛА У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ.....115

Jelena Ajdžanović

ODNOS GLAGOLSKIH PREFIKSA *POD-* I *NAD-*.....133

Маја Степанов

ПОРЕДБЕНЕ КЛАУЗЕ КАО ДОПУНА ГЛАГОЛИМА НЕПОТПУНОГ
ЗНАЧЕЊА У РОМАНУ *ЂАКОН БОГОРОДИЧИНЕ ЦРКВЕ* ИСИДОРЕ
СЕКУЛИЋ.....151

Snežana Kljakić

TIPOVI GLAGOLSKIH SITUACIJA U KOMPLEMENTU POČETNIH
FAZNIH GLAGOLA U SRPSKOM JEZIKU171

Марина Шафер

ДИРЕКТИВ И ПРЕТЊА ИСКАЗАНИ НЕЗАВИСНОСЛОЖЕНОМ
РЕЧЕНИЦОМ СА КОНДИЦИОНАЛНИМ МЕЂУКЛАУЗАЛНИМ
СЕМАНТИЧКИМ ОДНОСОМ 189

Јована Прокопијевић

УТВРЂИВАЊЕ АУТОРСТВА И. АНДРИЋА У СПОРНИМ ТЕКСТОВИМА
ОБЈАВЉЕНИМ У ЧАСОПИСУ *СВЕСКЕ* ЗАДУЖБИНЕ ИВЕ АНДРИЋА
(БРОЈЕВИ 16 И 17)..... 207

Рената Бањац

ИЗ ЛЕКСИКЕ СЕЛА БАТКУША КОД ШАМЦА..... 227

УПУТСТВО АУТОРИМА за приређивање рукописа за *Прилоге проучавању
језика*..... 263

ПРИЛОЗИ ПРОУЧАВАЊУ ЈЕЗИКА

Бр. 51

Издаје Одсек за српски језик и лингвистику
Филозофског факултета у Новом Саду
Уредништво: Нови Сад, Др Зорана Ђинђића 2
021 459-626, 459-275
lingvist@ff.uns.ac.rs

Припрема за штампу
Игор Лекић

Штампа
Sajnos
Novi Sad

Тираж
150

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

811.163.41

ПРИЛОЗИ проучавању језика / главни и одговорни уредник Душанка Звекић
Душановић . – 1965, 1- . Нови Сад : Одсек за српски језик и лингвистику
Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду, 1965-. -24 цм

Годишње
ISSN 055-1137
COBISS.SR-ID 42732295
